

147438

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**MEHMED ZİHNÎ EFENDİ'NİN NİMET-İ İSLÂM ADLI
ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

(TEMİZLİK VE NAMAZ BÖLÜMLERİ)

147438
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Zekeriya GÜLER

HAZIRLAYAN
Orhan İYİŞENYÜREK

KONYA-2004

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR	iii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

A. MEHMED ZİHNÎ EFENDİ'NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ.....	5
1. Doğumu ve Soyu.....	5
2. Tahsili/Yetiştirilmesi	6
3. Meslek Hayatı	7
4. Şahsiyeti ve İlmî Kişiliği.....	8
Arap Dili ve Edebiyatı Öğretimine Getirdiği Yenilikler	12
5. Tasavvufa İntisâbı	16
6. Vefâtı.....	16
B. MEHMED ZİHNÎ EFENDİ'NİN ESERLERİ.....	18
1. Arap Dili ve Edebiyatı	18
a. Sarf-ı Arabî.....	18
b. Şerhu Teshîli't-tahsîl	18
c. Şerhu Ebyât-i İsfhendî	18
d. Etvâku'z-zeheb Tercemesi	18
e. Feyz-i Yezdân.....	19
f. Kitâbü't-terâcim	19
g. el-Müntehab fî Ta'lîmi Lüğati'l-arab (Sarf Kısmı).....	20
h. el-Muktedab mine'l-Müntehab fî Ta'lîmi Lüğati'l-arab (Sarf Kısmı).....	20
ı. el-Muktedab fî Nahvi Lisâni'l-arab (Nahiv Kısmı)	21
i. el-Müşezzeb yâhûd Mekteb-i Edeb (= el-Mürteeb) fî Sarfi Lisâni'l-arab (Sarf Kısmı)	22
j. el-Müşezzeb yâhûd Mekteb-i Edeb (= el-Mürteeb) fî Nahvi lisâni'l-arab (Nahiv Kısmı)	22
k. Ta'lîkât alâ Şerhi'ş-Şeyhi'r-Radıyyi ale'ş-Şâfiye l'ibni'l-Hâcib	23
l. Şerhi'ş-Şâfiye fî't-tasrîf li's-Seyyid Abdullâh'a Ta'lîkât	23
m. el-Kavlü'l-ceyyid fî Şerhi Ebyâtî't-Telhîsi ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid	24
2. Türk Dili.....	25

Türkçe'nin gramerine dair Kavâid-i Türkiyye Risâlesi	25
3. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü	26
a. Menâr Şerhi'ne Ta'likât.....	26
b. İktibâsü'l-envâr fî Tercemeti'l-Menâr.....	26
c. Elgâz-ı Fıkhiyye	27
d. Kızlar Hocası yâhûd Küçük Hanımlar İlmihâli.....	28
e. Hanımlar İlmihâli	28
f. Usûl-i Fıkıh	28
g. el-Muhtasarât fî Mesâilî't-tahârât ve'l-ibâdât	28
h. Husûlü'n-nakhi (fî Usûli'l-fıkhi).....	29
ı. Terceme-i Tuhfetü'l-mülûk.....	29
4. Hadis	29
a. el-Hakâik mimmâ fî'l-Câmiî's-sağîri ve'l-Meşârik min Hadîsi Hayri'l-halâik	29
b. Buhârî'nin el-Câmiu's-sahîh'i üzerine Ta'likât	32
c. Müslim'in el-Câmiu's-sahîh'i üzerine Ta'likât.....	32
d. Meşâriku'l-envâr'a Ta'likât	33
5. Teracim-i Ahvâl (Biyografi)	33
a. Meşâhîru'n-nisâ.....	33
b. Buğyetü't-tâlib fî Tercemeti Tuhfeti'r-Râğib fî Sîrâti Cemâatin min A'yâni Ehli Beyti'l-etâyib.....	35
6. Tasavvuf.....	36
a. el-Munkizü mine'd-dalâl Tercemesi	36
b. Sihâmü'l-isâbe fî Kenzi'd-deavâti'l-müstecâbe Tercemesi	36
7. Akâid ve Kelâm	37
Düstûru'l-müvahhidîn	37
8. Kur'ân İlimleri	38
el-Kavlü's-sedîd fî İlmi't-tecvîd yâhud Tecvîd-i Cedîd.....	38
9. Dinler Târîhi.....	38
Tuhfetü'l-erfb fî'r-raddi alâ Ehli's-salîb Tercemesi.....	38
NİMET-İ İSLÂM	39

İKİNCİ BÖLÜM

I. TAHRİC VE METOD HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	45
A. Tahrîc Hakkında.....	45

B. Tahricde Takip Edilen Usul	46
1. Hadislerin Tesbiti	46
2. Tahric.....	48
3. Kaynaklar Hakkında.....	48
II. MEHMED ZİHNÎ EFENDİ'NİN NİMET-İ İSLÂM ADLI	
ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ	
(Temizlik ve Namaz Bölümleri)	50
A. Temizlik Bölümü	50
A. 1. Abdestin Hükümleri Konusunda Zikredilen Hadis	54
A. 2. Abdestin Sünnetleri Konusunda Zikredilen Hadisler	54
A. 3. Abdestin Edepleri Konusunda Zikredilen Hadis.....	61
A. 4. Abdestin Mekrûhları Konusunda Zikredilen Hadis	62
A. 5. Abdestin Vasıfları Konusunda Zikredilen Hadisler	63
A. 6. Abdesti Bozan Şeyler Konusunda Zikredilen Hadisler	64
A. 7. Guslün Edepleri Konusunda Zikredilen Hadis	68
A. 8. Teyemmüm Konusunda Zikredilen Hadisler	69
A. 9. Kadınların Halleri Konusunda Zikredilen Hadisler	71
A. 10. Özürlü ve Özürlülerin Konusunda Zikredilen Hadis	72
A. 11. (Hayvanlarda Temiz Olan ve Olmayan Şeylerle İlgili Bir)	
Bölümde Zikredilen Hadis	73
B. Namaz Bölümü.....	74
B. 1. Salavât-i Mektûbe (Farz Namazlar) Konusunda Zikredilen Hadisler	75
B. 2. Namazların Vakitleri Konusunda Zikredilen Hadisler.....	79
B. 3. Müstehab Vakitler Konusunda Zikredilen Hadisler.....	81
B. 4. Mekrûh Vakitler Konusunda Zikredilen Hadisler	85
B. 5. Ezân ve Kâmet Konusunda Zikredilen Hadisler	88
B. 6. Namazın Şartları ve Rukünleri Konusunda Zikredilen Hadisler.....	91
B. 7. Şartlarla İlgili Ayrıntılar Konusunda Zikredilen Hadisler	98
B. 8. Namazın Vâcibleri Konusunda Zikredilen Hadisler	99
B. 9. Namazın Sünnetleri Konusunda Zikredilen Hadisler.....	102
B. 10. Namazın Edepleri Konusunda Zikredilen Hadis.....	106
B. 11. Namazın Fiillerinin Terkîbinin Keyfiyeti Konusunda Zikredilen	
Hadisler	106
B. 12. İmâmet ve Cemâat Konusunda Zikredilen Hadisler	108

B. 13. Cemâate Katılmaya Engel Olan Özürler Konusunda Zikredilen Hadis	111
B. 14. İmâmlığa En Lâyık Olanlar ve Safların Tertîbi Konusunda Zikredilen Hadisler	111
B. 15. Farz Namazlardan Sonra Söylenen Zikirlerin Sıfatı ve Fazileti Konusunda Zikredilen Hadisler	118
B. 16. Namazda Hades Konusunda Zikredilen Hadis.....	123
B. 17. Namazı Bozan Şeyler Konusunda Zikredilen Hadisler.....	123
B. 18. Namazı Bozmayan Şeyler Konusunda Zikredilen Hadis	125
B. 19. Namazın Mekrûhları Konusunda Zikredilen Hadisler	125
B. 20. Namazda Mekrûh Olmayan Şeyler Konusunda Zikredilen Hadisler	133
B. 21. Sütire Koymak ve Namaz Kılanın Ötünden Geçme Konusunda Zikredilen Hadisler	135
B. 22. Namazın Yarıda Bırakılmasını Gerektiren ve Câiz Kılan Şeylerle Namazın Geciktirilmesinin Cevâzı Konusunda Zikredilen Hadis	136
B. 23. Namaz Kılmayanın Hükümü Konusunda Zikredilen Hadis.....	137
B. 24. Vitir Namazı Konusunda Zikredilen Hadisler.....	137
B. 25. Nafileler Konusunda Zikredilen Hadisler	139
B. 26. Diğer Nafile Namazlar Konusunda Zikredilen Hadisler	145
B. 27. Nafile Namazı Oturarak ve Binek Üzerinde Kılmak ve Yürüyerek Namaz Kılmak Konusunda Zikredilen Hadis	159
B. 28. Gemide Namaz Konusunda Zikredilen Hadis.....	160
B. 29. Terâvîh Namazı Konusunda Zikredilen Hadis.....	160
B. 30. Yolcunun Namazı Konusunda Zikredilen Hadisler	161
B. 31. Hastanın Namazı Konusunda Zikredilen Hadisler	162
B. 32. Iskât-ı Salât Konusunda Zikredilen Hadisler	165
B. 33. Geçmiş Namazların Kazâsı Konusunda Zikredilen Hadis	166
B. 34. İdrâk-i Farîza (Farza Yetişmek) Konusunda Zikredilen Hadisler	167
B. 35. Namaz İçinde Şüpheyeye Düşmek Konusunda Zikredilen Hadisler ...	172
B. 36. Cumâ Namazı Konusunda Zikredilen Hadisler.....	174
B. 37. Cumâ Hutbesinin Sünnetleri Konusunda Zikredilen Hadisler	177
B. 38. Bayramlarla İlgili Hükümler Konusunda Zikredilen Hadis	178
B. 39. Kûsûf Namazı Konusunda Zikredilen Hadisler	179
B. 40. İstiskâ (Yağmur Duâsı) Konusunda Zikredilen Hadis	180

B. 41. Cenâzelerin Hükümleri Konusunda Zikredilen Hadisler	180
B. 42. Ölünün Yıkanması Konusunda Zikredilen Hadisler	181
B. 43. Ölünün Kefenlenmesi Konusunda Zikredilen Hadisler	182
B. 44. Cenâze Namazı Konusunda Zikredilen Hadisler	183
B. 45. Ölünün Defni Konusunda Zikredilen Hadisler	186
B. 46. Kabir Konusunda Zikredilen Hadisler	189
B. 47. Telkîn Konusunda Zikredilen Hadis	190
B. 48. Taziye Konusunda Zikredilen Hadisler.....	191
B. 49. Kabir Ziyareti Konusunda Zikredilen Hadisler.....	192
B. 50. Şehîdin Hükümleri Konusunda Zikredilen Hadisler	195
SONUÇ	198
BİBLİYOGRAFYA	200
HADİSLERİN ALFABETİK FİHRİSTİ	209

ÖNSÖZ

Allah'a hamd ve Peygamber (s.a.v.)'imize salât-ü selamdan sonra...

İlmihâl, bir insan için, yaşamı boyunca gerekli konularda kendisine lazım olacak, içinde bulunduğu bazı durumları açıklayabilecek bilgi demektir. Bir müslümanın kendisi için gerekli olan bu bilgileri öğrenmesi gerekir. Peygamberimiz (s.a.v.)'in "ilim öğrenmek erkek-kadın bütün müslümanlara farzdır" derken, ilk planda bu tür bilgileri kasdetmesi muhtemeldir.

Asr-ı Saâdet'te bu tür bilgileri müslümanlar ilk kaynaktan ve yaşayarak rahatça elde ediyorlardı. Zamanın ve mekanın değişmesiyle, insanların, ilâhî kelâm ve Peygamberimizin sözleri karşısındaki durumları çeşitli ilmî disiplinlerin ve usullerin oluşmasına sebep olmuş ve çok zengin bir külliyyât oluşmuştur. Bu zengin külliyyâta müslümanların hepsinin aynı derecede ulaşmaları ve faydalanmaları mümkün değildir. Bu noktayı değerlendiren İslâm alimleri, bir müslümanın günlük hayatında pratik olarak kendisine yön verecek bilgileri kısa ve özlü bir şekilde toplama gayretine girişmişler ve "ilmihâl kitapları" yazmışlardır.

İlmihaller yazılırken birinci derecede fıkıhla ilgili eserler esas alınmıştır. Bizim konumuzla bağlantılı olan nokta burada beliriyor. Çünkü fıkıhla hadis etle tırnak gibi içiçe, birbirini tamamlayan ve destekleyen iki ilmî branştır. Fıkıhın ikinci kaynağı olan hadisler, fıkıh kitaplarında bolca kullanılmıştır. Bu kitaplardan bazılarında hadisler derinlemesine tartışılmıştır. Bazısında ise sadece müellif hadisi nakletmiş ve onu kaynak olarak kullanmış, tartışmalara değinmemiştir.

İlmihal kitapları, fıkıhla ilgili kitaplardan hazırlandığı için, bazen bu kaynaklarda geçen hadisler ilmihal kitaplarına alınmıştır. Genellikle, hadisler hakkında yapılan tartışma ve değerlendirmelere değinilmemiştir. Bizim incelediğimiz *Nimet-i İslâm* adlı eserde de hadislere yer verilmiş ve hadisler, müellifin kaynak olarak kabul ettiği eserde nasıl geçmişse genelde o şekilde aktarılmıştır.

İlmihal kitapları, özellikle memleketimizde geniş bir okuyucu kitlesi bulmaktadır. Her müslüman, evinde bir ilmihal bulundurmaya çalışmakta ve problemi olduğu zaman oraya müracaat etmektedir.

Nimet-İslâm da halkımız tarafından kabul görmüş bir ilmihal kitabıdır. Çünkü eserin müellifi Osmanlı ilim dünyasının yakından tanıdığı ve ilmini takdir ettiği alimlerden biri olan Mehmed Zihnî Efendi'dir.

Bu kitap, ilmihaller arasında önem açısından ilk sıralarda yer alır. İçinde bulunan çok sayıda haber, kitabın önemini bir kat daha artırmaktadır. Fıkhî hükümler, bu haberlerle oluştuğu için, eserde yer alan hadislerin kaynaklarının tespit edilmesi ve derecelerinin bilinmesi önemli bir husustur.

Mehmed Zihnî Efendi bir çok bilgiyi hadisle desteklemektedir. Bu hadisler arasında, sahihliği bilinen ve meşhur olanları olduğu gibi, henüz derecesi tam olarak bilinmediği halde halkımız arasında sıkça kullanılanları da vardır. Bu sebeplerden dolayı eserdeki hadislerin tahririni yapma ihtiyacı duyduk. Çünkü, hükümlerin dayandığı asılların derecelerinin bilinmesi, daha bilinçli bir toplumun oluşmasına katkıda bulunabilir.

Nimet-i İslam'da yer alan hadislerin kaynaklarının tespit edilip derecelerinin ortaya konulması, kitabın önemini bir kat daha artıracaktır inancındayız.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde Mehmed Zihnî Efendi'nin hayatı, şahsiyeti, ilmî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde tahric hakkında bilgi, tahricte takip edilen usûl ve *Nimet-i İslâm*'ın temizlik ve namaz bölümündeki hadislerin tahriri yer almaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında kendilerinden istifade ettiğimiz hocalarımıza, başta danışmanım Prof. Dr. Zekeriya GÜLER'e, Prof. Dr. Ali Osman KOÇKUZU'ya, Prof. Dr. Bilal SAKLAN'a Yrd. Doç. Dr. Mahmut YEŞİL'e, Mehmet EREN'e, Adil YAVUZ'a, diğer hocalarımıza ve maddî ve mânevî yardımları dokunan diğer şahıslara teşekkür ederim.

Orhan İYİŞENYÜREK

Konya-2004

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.mkl.	: adı geçen makale
a.g.y.	: adı geçen yer
b.	: bin/ibn (oğlu), bint (kızı)
bs.	: baskı
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
d.	: doğumu
h.	: hicrî
İst.	: İstanbul
Ktp.	: Kütüphanesi
m.	: miladî
mad.	: maddesi
M.Ü.İ.F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi
nr.	: numara
r.	: rûmî
(r.a.)	: radiyallahu anh/anhâ/anhümâ/anhüm
s.	: sayfa
(s.a.v.)	: sallallahu aleyhi ve sellem
sad.	: sadeleştiren
T.D.V.İ.A.	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
thk.	: tahkik eden
trc.	: tercüme eden
v.	: vefatı
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
yay.	: yayınları/yayıncılık
ts.	: tarihsiz

GİRİŞ

İlmihal, temel dinî bilgileri içeren el kitaplarının genel adıdır. Sözlükte **ilm-i hâl** “davranış bilgisi” anlamına gelir. Terim olarak “inanç, ibadet, muâmelât (günlük yaşayış), ahlâk konuları, yer yer büyük peygamberler, ayrıca Resûl-i Ekrem’in hayatına dair özlü bilgileri içeren el kitabı” diye tanımlanabilir.¹

İlmihal geleneğinin IV. (X.) yüzyıldan itibaren oluşmaya başladığını söylemek mümkündür. İlim öğrenmenin her müslümana farz olduğunu bildiren hadisteki (İbn Mâce, “Mukaddime”, 17) “ilim” kelimesi “ilm-i hâl” olarak yorumlanmış ve bunun kapsamına iman, namaz, oruç, helâl ve haram gibi temel bilgilerin girdiği belirtilmiştir. İlmihal adı verilen eserlerin telifine ise muhtemelen IX-X. (XV-XVI.) yüzyıllarda başlanmıştır. İslâmî ilimlere dair II. (VIII.) yüzyıldan itibaren kaleme alınan risâle şeklindeki muhtasar eserlerin ardından hacimli kitaplar yazılmış, telif hareketi daha sonra uzun şerhler ve hâşiyelerle devam etmiştir. Âlimlere hitap eden bu kaynaklar dinî konuları ayrıntılı biçimde ele aldığı ve eğitim de daha çok hoca merkezli olup sözlü geleneğe dayandığından halk için temel konularda özlü bilgiler ihtiva eden, dili sade, anlatımı basit, hatta ezberlenmeye müsait eserlere ihtiyaç duyulmuş, bu sebeple Osmanlılar döneminde ilk ilmihaller ortaya çıkmıştır.²

Kutbüddin İznikî’nin, Ebü’l-Leys es-Semerkindî tarafından kaleme alınan *Mukaddime* adlı namaz risâlesini Türkçe’ye çevirip inanç, ibadet ve ahlâka dair konuları eklediği *Kitâbü’l-Mukaddime*’si bu alanın ilk örneklerinden birini oluşturur. Abdurrahman Aksarâyî’nin, Abdülazîz Fârisî’ye ait ‘*Umdetü’l-İslâm* adlı eseri Türkçe’ye tercüme ederek bazı konuları eklemek suretiyle telif ettiği *İmâdü’l-İslâm* tesbit edilebilen bir başka örnektir. XII-XIII. yüzyıllarda Hârizm Türkçe’siyle yazılan ve XV. yüzyılda Mehmed b. Bâlî tarafından Anadolu Türkçesi’ne aktarılan *Güzîde* adlı eser de ilmihal geleneğinin ilk örnekleri arasında yer alır. 970 (1562-63) yılında yazıldığı tahmin edilen Birgivî’nin *Vasiyetnâme*’si (Risâle-i Birgivî), Anadolu sahasındaki Türkçe ilmihal kitaplarının kısa cümleli, ezberlenmesi kolay ifadelerle örülü, ayrıca anonim *Mızraklı İlmihal*’e öncülük eden önemli bir metindir. Daha sonra kaleme alınan Kadızâde İstanbûlî’nin *Cevhere-i Behiyye-i Ahmediyeye fi şerhi’l-vasiyyeti’l-Muhammediyye*’si de ilk ilmihaller arasında gösterilir.³

¹ Kelpetin, Hatice, T.D.V.İ.A., XXII, 139. İlmihal Mad.

² Aynı yer.

³ Kelpetin, Hatice, a. g. e., XXII, 139-140.

“İlmihal” adının kullanıldığı ilk kitap XVI. Yüzyıldan sonra yazıldığı tahmin edilen ve zamanımıza kadar etkisini sürdüren *Mızraklı İlmihal*’dir. Mızraklı İlmihal’in sıbyan mekteplerinde, camilerde, köy odalarında ve evlerde yaygın olarak okunması sebebiyle halkın din anlayışını etkilediği bilinmektedir. Bu yüzden, modernleşme döneminde adı zikredilerek çokça tenkide konu olmuştur.¹

Tanzimat’tan sonra açılan okullarda din derslerinin programda yer almasıyla birlikte ilmihal kitaplarının yazımı hız kazanmıştır. Yapılan incelemeler sonunda mevcut kitapların din öğretimi ihtiyacını karşılamaktan uzak, hurafeler ve hikâyelerle dolu bulunduğu, iyi tasnif edilmemiş olduğu, giderek dinî hayatın zayıflamasına zemin hazırlayıcı bir nitelik taşıdığı anlaşılmış, bu sebeple yeni ilmihal kitaplarının telifi gerekli görülmüştür.²

Yeni kurulan ibtidâiye ve rüşdiye mekteplerinde önceleri Birgivi’nin Vasiyetnâme’si okutulurken daha sonra Mustafa Bey’in kaleme aldığı *Telhîsü’l-mülahhas*, *Mülahhas İlmihal*, *Mufasssal İlmihal* ve Mesud Mahmud tarafından yazılan *Muhtasar İlmihal* okutulmaya başlanmıştır. Bu dönemde telif edilen ilmihaller arasında şu eserler kaydedilebilir:

İşkodralı Lütü Paşa, *Sual ve Cevaplı İlmihal*, Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, no 378.

Abdülhamîd b. Mustafa Reşîd, *Zübde-i İlmihâl*, İstanbul 1305.

Süleyman Paşa, *İlmihâl-i Kebîr* ve *İlmihâl-i Sağîr*, İstanbul 1305.

Fâtih Ahmed Hamîdî, *İlmihâl*, İzmir Millî Kütüphanesi, no. 597.

Mehmed Üstüvânî, *İlmihal*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, no 43.

Rûmî Efendi, *İlmihal*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, no 2454.

Ahmed Akhisârî, *İlmihal*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, no 2464.

Oflu Mehmed Emin Efendi, *Necâtü’l-mü’minîn*, İstanbul 1308.

Mehmed Zihni Efendi, *Ni’met-i İslâm*, İstanbul 1316.

İmamzâde Esad Efendi, *Dürr-i Yektâ*, İstanbul 1320.

Halim Sabit (Şibay), *Amelî İlmihal*, 5. kitap İstanbul 1328-1332.

İskilipli Mehmed Âtîf, *İslâm Yolu-Yeni İlmihal*, İstanbul 1338.³

¹ Kelpetin, Hatice, a. g. e., XXII, 140.

² Aynı yer.

³ Aynı yer.

II. Meşrutiyet’le birlikte hız kazanan ve Cumhuriyet döneminde yazımına devam edilip daha düzenli bir telif türü teşkil edecek seviyeye ulaşan ilmihallerin belli başlıları arasında şunları zikretmek mümkündür:

Ahmed Hamdi Akseki, *İslâm Dini*, Ankara 1933.

Numan Kurtulmuş, *Yeni Âmentü Şerhi*, İstanbul 1943.

Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul 1947.

Mustafa Âsım Köksal, *İlmihal*, Ankara 1954.

Ali Fikri Yavuz, *Geniş İslâm İlmihali-İslâm Fıkıhı ve Hukuku*, İstanbul 1977.

Süleyman Ateş, *Muhtasar İslâm İlmihali*, Ankara 1975 ve *Yeni İslâm İlmihali*, Ankara 1979.

Celal Yıldırım, *Hanefî ve Şâfiî Mezheplerine Göre Büyük İlmihal*, İstanbul 1976.

Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, İstanbul 1991.

Bunlardan Ahmed Hamdi Akseki’nin İslâm Dini ile Ömer Nasuhi Bilmen’nin Büyük İslâm İlmihali 1980’li yıllara kadar çok basılıp okunmuş, daha sonra yazılan ilmihallere de örnek teşkil etmiştir.¹

Ahmet Tabakoğlu ile İsmail Kara’nın hazırladığı *Ansiklopedik Büyük İslâm İlmihali*, muâmelât dahil olmak üzere ilmihal konularının alfabetik olarak incelendiği bir çalışmadır. İbrahim Kâfi Dönmez’in yönetiminde hazırlanıp Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı’nca yayımlanan *İslâm’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (I-IV), peygamberler ve semavî dinler, aile hukuku, İslâm hukukuna ait bazı genel konular ve fıkıh usulü kavramlarının da ilâvesiyle hacimli bir ilmihal niteliği kazanmıştır. Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi tarafından yazdırılan *İlmihal* (I-II) ise genel olarak din, İslâm dini, akaid, bazı fıkıh kavramları, ibadet konuları, kefâretler, adak ve yeminler, haramlar ve helâller, aile hayatı, siyasî hayat, çalışma hayatı, hukukî ve ticarî hayat, sosyal hayat ve İslâm ahlâkı ana başlıklarını içermekte olup alanında önemli bir boşluğu doldurmuştur.²

Temel dinî bilgileri içeren ilmihaller yanında akaid, ibadet, insanlar arası münasebet gibi konulardan yalnız birini veya sadece bir mezhebin, bir tarikatın esaslarını yahut bir zümreyi ilgilendiren bilgileri ihtiva eden özel ilmihaller de yazılmıştır. Selâmi Ali Efendi’nin *Tarikat İlmihali*, Mehmed Zihni Efendi’nin *Hanımınlar İlmihali*, Ahmed Cûdî’nin *Yeni İlmihal- Akaid Dersleri*, Hüseyin Hıfzî’nin *Kızlara Küçük İlmihal*, Abdürrahim Hûyî’nin *İmâmiyye İlmihali*, Uryânîzâde Ali Vâhid’in

¹ Aynı yer.

² Kelpetin, Hatice, a.g.e., XXII, 140, 141.

Asker İlmihali, Ahmed Hamdi Akseki'nin *Askere Din Kitabı*, Muallim Cevdet'in *Askerî Din Dersleri*, Cemal Öğüt'ün *Kadın İlmihali*, Uryânîzâde Ali Vâhid'in *Köy Hocası*, Haydar Kaya'nın *Bektaşî İlmihali* ve Halil Gönenç'in *Büyük Şafii İlmihali* bunların örnekleri arasında yer alır. İlmihaller konularına göre tasnif edildiği gibi hacimleri dikkate alınarak ansiklopedik, mufassal, muhtasar ilmihal ve cep ilmihali tarzında da gruplandırılır. Ayrıca manzum olarak yazılan ilmihaller de vardır. Akaid ve ibadet konularını özetleyen "otuz iki farz", ahlâk ve görgü kuralları başta olmak üzere ilmihal bahislerini kısaca içeren "elli dört farz" adlı el kitapları da oldukça yaygındır. İlmihallerin bir kısmı öncekilerin tekrarı mahiyetindedir. Bazılarında da din kuralları aşırı derecede katı gösterilmiş, asıl ilkelere ilâveler yapılarak din, yaşanması zor bir şekle sokulmuştur. İlmihaller, yazıldıkları dönemin din anlayışını yansıtmaları ve dinî bilgilerin günlük hayata uygulanmasını temin edip din kültürünün toplumun çeşitli kesimlerine yayılmasını sağlamaları bakımından önem taşır.¹

¹ Kelpetin, Hatice, a.g.e.,XXII, 141.

BİRİNCİ BÖLÜM

A. MEHMED ZİHNİ EFENDİ (v. 1332/1913)'NİN HAYATI ve ŞAHSİYETİ

Hacı Zihnî Efendi, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşamıştır. Bu dönem Osmanlı Tarihi'nde her alanda karışıklıkların ve çalkantıların yaşandığı bir dönemdir. Siyasî alanda, uzun süren ve ağır yenilgilerle sonuçlanan savaşlar, azınlık isyanları vb. karışıklıklar meydana gelmiş; eğitim alanında da Avrupa tarzı bir eğitim sistemi oturtma çabalarından dolayı yoğun bir şekilde yaşanan bir istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. Böyle bir zaman diliminde yaşayan Zihni Efendi'nin yetiştiği zaman ve şartların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olması açısından, onun dönemindeki eğitim-öğretim müesseselerini yeniden hatırlamakta fayda vardır. Bilindiği gibi o dönemde, müslümanlara ait olan müesseseler olduğu gibi gayr-i müslimlere ait müesseseler de bulunuyordu:

Müslümanlara ait mektepler, sıbyan/mahalle mektepleri, ilkokul seviyesinden yüksek okul seviyesine kadar çeşitli derecelerdeki medreseler, Enderun, Şehzâdegân Mektebi v.s.; gayr-i müslimlere ait mektepler ise Bulgar, Rum, Ermeni, Yahudi, Sırp gibi azınlıklara ait cemaat mektepleridir. Ayrıca Tanzimat'ın ilanından sonra Müslümanların kendi mekteplerine ilave olarak batı tarzında faaliyet gösteren müesseseler de açılmaya başlamıştır. Bu durum Osmanlı aydınları arasında başlayıp günümüze kadar da devam eden eski/yeni, gelenekçilik/yenilikçilik vb. tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Zihni Efendi, esas itibariyle ulûm-ı 'âliye (yüksek seviyeli dînî ilimler) ve yardımcı ilimlerin okutulduğu cami derslerinden (medrese) icâzet almış olsa da ondokuzuncu yüzyılda –özellikle- eğitim-öğretim alanında görülen hızlı değişme ve gelişmeler içinde yetişmiş ve yaşamıştır.¹

1. Doğumu ve soyu

Son devir Osmanlı ulemâsından Hacı Zihnî Efendi'nin asıl adı Mehmed olup “Zihnî” mahlası ise, medresede öğrenci iken hocası tarafından verilmiştir.² “Mehmed Zihnî Efendi”, “Hacı Zihnî Efendi”, “Zihnî Efendi” isimleriyle de tanınmaktadır³. Bizzat kendisinin ifadesine göre, 16 Recep 1262 h./27 Haziran 1262 rûmî/1846 m.

¹ Arslan, A. Turan, *Mehmed Zihni Efendi*, s. 23. Zihnî Efendi'nin biyografisi ile ilgili, geniş çapta hazırlanmış bir çalışma olarak sadece bu eser tesbit edilebilmiştir.

² Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 27; Öztürk, Bayram Ali, *Fukahâ-i Kirâm'dan Hacı Mehmed Zihnî Efendi* (Rahmetullahi aleyh), *Nimet-i İslâm*, s. XXI; Ozak, Muzaffer, “Önsöz” *Nimet-i İslâm*, Ergin Kitabevi Yay., s. 5.

³ Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 5; M. Rahmi, “Önsöz” *Nimet-i İslâm*, Huzur Yay., s. 7.

Cuma günü, günün erken saatlerinde doğmuştur.¹ Zihnî Efendi'nin, İstanbul'da, ismini, civarlarında bulunmaktan iftihar ettiği² Şeyh Muslıhiddîn Mustafa Vefâ'dan alan meşhur Vefâ semti yakınında Hızır Bey mahallesindeki evlerinde doğduğu yine kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır.³ Zihnî Efendi ailesinin ikiyüz yıldır bu mahallede ikamet etmekte olduğunu da kaydetmiştir.⁴ Buna göre Mehmed Zihnî Efendi'nin mensubu olduğu ailenin yaklaşık olarak 1094/1682 yılından beri, ismini, fetihten sonra İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey'den almış bulunan Hızır Bey Mahallesi'nde (diğer adıyla Hacı Kadın Mahallesi) oturduğunu kendi ifadelerinden öğrenmiş bulunuyoruz.⁵

Babası kaza (mülkiye) kaymakamlarından Mehmed Reşîd Efendi, annesi Güzîde Gülsüm Hanım'dır.⁶

Ahmet Turan Arslan, Zihnî Efendi'nin, çok büyük bir ihtimalle "seyyid"⁷ olduğunu ifade etmektedir. Yazarın bu kanaate ulaşmasında, Zihnî Efendi'nin bazı eserlerinin iç kapaklarında bulunan "es-Seyyid Mehmed Zihnî" şeklindeki ibareler etkili olmuştur.⁸

2. Tahsili/Yetiştirilmesi

Ahmet Turan Arslan, öğrenip ortaya koymak istediği şeyin aslında Zihnî Efendi'nin nerede, kimden ve nasıl tahsil gördüğü hususu olduğunu ifade etmiş fakat bu konuda kaynakların da ketûmluklarını hâlâ sürdürmekte olduklarını söylemiştir. Zihnî Efendi küçüklüğünden itibaren birçok âlimden ders almıştır. Önce medrese dersleri demek olan câmi derslerine başlamıştır. Burada ciddi ve sıkı bir öğrenimden sonra 'Ulûm-i 'Âliye Şehâdetnâmesi (İcâzet-nâme-i Esâtize=Medrese Öğretim Üyeliği Diploması) ni almaya hak kazanmıştır.⁹

Mehmed Zihnî Efendi'nin hocalarıyla ilgili olarak çok açık bilgiler yoktur. Örneğin, Zihnî Efendi bir münasebetle bir dipnotta "üstâdım Şeyh Yûsuf..."¹⁰ diye bir hocasından bahsetmektedir. Fakat Ahmet Turan Arslan'ın da belirttiği gibi bu şahsın kimliği konusunda henüz kesin bir bilgi yoktur. Şayet bu şahıs Zihnî Efendi'nin karşılaştığı, edebî sanatlar ve ensâb-ı arab branşlarında uzman, arab asıllı alim Mevlânâ

¹ M. Zihnî, *Meşâhîru'n-nisâ*, I, 159/3.

² M. Zihnî, *Meşâhir*, II, 284.

³ M. Zihnî, *el-Kavlü'l-ceyyid* (1. bs.), s. 672.

⁴ M. Zihnî, *Meşâhir*, I, 153, 159.

⁵ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 28.

⁶ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXI; M. Rahmi, a.g.e., s. 7.

⁷ Bilindiği gibi, genel olarak Peygamberimiz'in (s.a.v.) torunlarından Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere "şerif", Hz. Hüseyin'in neslinden olanlara da "seyyid" denilmektedir.

⁸ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 29.

⁹ Arslan, Ahmet Turan, aynı yer; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXII.

¹⁰ M. Zihnî, a.g.e., II, 131/1.

Şeyh Yusuf el-Esîr es-Seydâvî (v. 1307)¹ ise bu şahsın biyografisi bilinmektedir. Hatta bu şahıs bir süre, Zihnî Efendi'nin de musahhihlik yaptığı Matbaa-i Âmire'de baş musahhihlik ve Yüksek Öğretmen Okulu'nda (Dârulmuallimin) Arapça hocalığı yapmıştır. Bu şahsın bulunduğu görevden dolayı Zihnî Efendi ile hocalık-talebelik münâsebeti ihtimal dahilinde görünmektedir. Ancak bu, -şimdilik-bir tahminden öteye gitmemektedir.²

Zihnî Efendi'nin yetişmesinde, Arap Dili ve Edebiyatı'nda derinleşmesinde medresede okuduğu derslerin ve istifade ettiği hocalarının yanında daha başka unsurlar da etkili olmuş olabilir. Şöyle ki, Zihnî Efendi, o dönemde İstanbul'a gelip çeşitli görevlerde özellikle kendisinin de görev yaptığı Matbaa-i Âmire'de musahhihlik yapmış olan Arap edip, şair ve ilim adamlarından Kütüphaneler Müfettişi Abdurrahman Nâcim (v. 1313), Muhammed Mahmud eş-Şınkîfî (v. 1322), Yûsuf el-Esîr ve el-Cevâib matbaa ve gazetesi sahibi ve yazarı Ahmed Fâris eş-Şidyâk gibi zatlarla görüşmüş ve muhakkak ki bunlardan istifade etmiştir. Nitekim bunlardan Abdurrahman Nâcim'in yazdığı Nahiv ilmîne dair *Tehsilü't-tahsîl'e* Zihnî Efendi Arapça olarak 1283/1866'da bir şerh yazmıştır ki bu durum Zihnî Efendi'nin Arap diyarından İstanbul'a gelen bu kişilerle nasıl sıkı bir ilmî ilişki içinde bulunduğunu göstermektedir.³ Ayrıca Zihnî Efendi'nin üç ay Hasan Râsim Paşa'nın oğullarına muallim olmak üzere İskenderiyye şehrinde kalması, Arap ilim muhitleriyle ilgisini gösteren bir başka husustur.⁴

3. Meslek Hayatı⁵

Tahsilini bitirdikten sonra hayatının bir kısmını devlet dairelerinde geçiren Zihnî Efendi, ilk olarak Rebûlâhir 1280/Eylül 1864'te Bâbiâli'de Meclis-i Vâlâ⁶ Mazbata Odası'na (bürosuna) mülâzim (bir tür memur adayı veya çırağı) olarak göreve başladı.

1284/1868'de Matbaa-i Âmire (Devlet Matbaası) *Takvîm-i Vekâyi* (o devirdeki Resmi Gazete) kitâbet (kâtiplik) ve musahhihliğine getirildi. Bundan on sene sonra 1295/1878'de öğretim mesleğine geçerek Galatasaray Mekteb-i Sultânî'si (bugünkü Galatasaray Lisesi) Ulûm-i Arabiyye ve Dîniyye (Arapça ve Din Dersi) muallimliğine tayin olunarak 1879'da Matbaa-i Âmire'deki görevinden istifa etti.

¹ M. Zihnî, a.g.e., I, 94.

² Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 32.

³ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 32, 33.

⁴ M. Zihnî, a.g.e., II, 64, 94.

⁵ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 310, 311; Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 35, 36; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXII, XXIII; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 5; M. Rahmi, a.g.e., s. 7;

⁶ Günümüzde Danıştay, Yargıtay gibi mercilerin görevlerini yapan devlet kuruluşu.

15 Teşrîn-i evvel 1299/28 Ekim 1883 'te Mekteb-i Sultânî'deki muallimlik görevi uhdesinde kalmak üzere Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne (bugünkü Siyasal Bilgiler Fakültesi) Usûl-i Fıkıh ve 1310/1892'de Arapça öğretmenliğine tayin edildi.

Zihnî Efendi Mekteb-i Mülkiye'deki Usûl-i Fıkıh müderrisliğinden 31.5.1322, Arapça müderrisliğinden ise 1.9.1322 r./14 Haziran 1906 istifa etmiştir. Böylece Zihnî Efendi Mekteb-i Mülkiye'de aralıksız yirmi üç yıl müderrislik yapmıştır. Müderrisliği sürerken 1309/1891'de Maârif Nezâreti'nde beş azadan teşekkül eden "Tedkik-ı Müellefât (Yazılı Eserleri İnceleme) Komisyonu üyeliğine, yine üzerindeki vazifelere hâlel gelmemek üzere 1312/1894-5 yılında "Meclis-i Kebir-i Maârif" üyeliğine tayin edilerek devletin eğitim ve öğretim politikasını belirleyici bir unsur olarak çalışmalarına devam etmiştir. Bu esnada cidden büyük hizmetler görmek suretiyle, Bursalı Mehmet Tahir Bey (v. 1926)'in dediği gibi, Osmanlı ilim ve irfanının gelişmesine yardımcı olmuş, Arapça ve fıkıh tedrisatı sahasında büsbütün yeni ve daha aktif bir metodun kurucusu olmakla bu sahada yeni bir çığır açmıştır¹.

1903'te Maârif Nezâreti Encümen-i Teftiş ve Muâyene Reisliği'ne terfi ederek maârif tarihimizin meşhurları arasındaki mümtaz yerin sahibi olmuştur. Meşrutiyet'ten sonra tekrar Meclis-i Kebir-i Maârif Azalığına tayin edildi. Bu sırada yaşının kanuni haddi geçmiş olmasına rağmen fazilet ve olgunluğu dolayısıyla Heyet-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu), ilmî hususlarda rey ve malûmatından istifade edilmekte olmasından dolayı, "tahdîd-i sinn"den (yaş sınırlamasından) istisnasına karar almayı ilim ve irfana bir hizmet borcu olarak telakki etmiştir.

4. Şahsiyeti ve İlmî Kişiliği²

Hacı Zihnî Efendi'nin beden yapısıyla ilgili olarak, Galatasaray Lisesi'ndeki talebelerinden Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, Zihnî Efendi'nin kısa boylu, geniş omuzlu, kavî adaleli, gürbüz bir şahıs olduğunu ifade etmektedir.

Tevâzuu, mahviyetkârlığı ve yardımseverliğini, tanıyanlarının hep terarladıkları Zihnî Efendi, hayatını, araştırma, te'lif ve tadrîse hasretmişti. Evinde veya görevi başında olmadığı zaman, umûmî kütüphanelerde bulunurdu. Evinde ailesine ayırdığı sınırlı fakat şefkat dolu zaman dışındaki vakitlerini ibâdetle, ilmî araştırmalarla ve yazmakla geçirirdi. Az uyurdu. İlmî ile âmildi. Ciddîlik, samimilik, çalışkanlık, edeb, vera', takva ve şefkat kendisinde kemâliyle bulunan vasıflardandı³. Zihnî Efendi ilmiyle

¹ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., I, 311.

² Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 76-95.

³ Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 5.

meşhur olmadan önce amel-i salih ve takva ile meşhur olmuştu¹. Hac farızasını yerine getirmesi ve en büyük arzusunun Peygamber (s.a.v.)'in sünnetlerini ihyâ edenlerden olmak istediğini ifade etmesi onun dindarlığının işaretlerinden sayılmalıdır. Kendisine iyilik edenleri de bir münasebetini bulup hayırla anmayı unutmaması da onun vefâkâr bir dost oluşunun tezâhürlerindedir.

Henüz talebe iken hocası tarafından kendisine “Zihnî” mahlasının verilmesi onun, yaşlıları arasında akıl ve zekasıyla temâyüz ettiğini gösterir. Nitekim 1280/1864'te başladığı bir tür memur adaylığında gösterdiği başarı sebebiyle olmalıdır ki, kendisi devletin resmî gazetesi olan ve çok büyük bir dikkat, bilgi ve titizlik isteyen *Takvim-i Vekâyi*'in kâtiplik ve musahhihliğine getirilmiş ve on sene kadar bu görevi îfâ etmiştir.

Zihnî Efendi, küçüklüğünden itibaren sağlam bir tahsil görmüş, muhtelif İslâmi ilimlere vukûfu yanında Arap Dili ve Edebiyatı'ndaki selâhiyetini etrafına kabul ettirmiş velûd bir müelliftir. Bu büyük ve titiz çalışmaları içinde gördüğümüz alimin meydana getirdiği eserler, yetiştiği zaman ve muhite nisbetle ileri bir ilim zihniyetiyle yazılmıştır. Bunların hâlâ kendi mevzûlarında aşılammış çalışmalar olduğunu söyleyebiliriz. Mehmed Zihnî Efendi'nin Arap Edebiyatı, Fıkıh ve Kelâm'la ilgili eserlerindeki ifadelerinden, onun gerek aklî ve gerekse naklî ilimlerde üstad seviyesinde mütâlaa beyan ettiğini ve böylece şer'i esaslar çerçevesinde bir ilim hayatına sahip olduğunu görebiliriz.²

Mehmed Zihnî Efendi'nin, okuduğu kitapları da dikkatle okuduğunu ve rastladığı yanlışları düzelttiğini müşâhede etmekteyiz. Zihnî Efendi, yazdığı eserlerde yer yer istifade ettiği kaynakları değerlendirmekte ve gerektiği zaman onlardaki yanlışlara da açıkça işaret etmektedir.³ Hatta kendi eserlerinde meydana gelmiş olan basım hatalarına bile başka eserlerinde bir münasebet bularak dikkat çekmekte, bazan da bir kitabının me'hazini bir başka eserinde zikretmektedir.⁴ Ayrıca o, eserlerinde, bazı kitaplardaki ilmi hatalara dikkat çekmiş, onların doğru şekillerini tesbit etmiştir.⁵ Öte yandan zamanın ilim anlayışındaki bir yanlışta da işaret ederek Coğrafya'nın mühim bir ilim olduğunu şöyle ifade etmiştir:

¹ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXIII.

² Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXII.

³ M. Zihnî, *Hakâik*, 53, 75, 120, 170; II, 50; M. Zihnî, *el-Kavlü'l-ceyyid* (1. bs.), s. 176.

⁴ M. Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid* (3. bs.), s. 93, 306.

⁵ M. Zihni, a.g.e., s. 93, 409.

“(Kûmes) Bilâd-ı Cebel ile Horasan arasında Bilâd-ı Horasan’ın güney batısındadır. Koca Allâme¹ “ism-i mevdi” (bir yer ismi) deyip geçivermiştir. Ehl-i medârise (medreselelere) göre tatil günlerde cüz’iyât diye okunan derslerin en mühimi Coğrafya dersi olmalıdır. (Coğrafya) insana gazete okumak ve Tarih mütâlea etmekten tut da Tefsir dersi almakta bile lazımdır.²

Eserlerinden, Farsça’ya ve bilhassa Arapça’ya çok kuvvetle vâkıf olduğu anlaşılan Hacı Zihnî Efendi, hayatını ilim tahsil ve tadrîsine âdetâ vakfettiği gibi, İstanbul ve Mısır matbaalarında basılanlardan büyük bir dikkatle seçerek biriktirdiği özel kütüphanasını de İstanbul Bayezit Devlet Kütüphanesi’ne vakfetmiştir.³

Hacı Mehmed Zihnî Efendi, vakfettiği kütüphanesi ve yazdığı değerli eserlerle olduğu kadar, Galatasaray Lisesi ve Mülkiye’de kırk seneye varan hocalığı sırasında yetiştirdiği talebelerle de ilim ve kültür hayatımıza pek çok kıymetler kazandırmıştır. O’na talebe olmuşlardan şu isimleri zikredebiliriz: Ali Nazîmâ Bey, *Tecrîd-i sarîh* mütercimlerinden Babanzâde Ahmed Naim Bey, Kenan Rifâi (Büyükaksoy), Medine-i Münevvere Kadısı Mehmed Şükrü Efendi’nin oğlu Yusuf Cemal Molla ve Suriye’de Maarif ve Adalet bakanlıkları yapan, Zihnî Efendi’nin usûlüne uyararak *Lisan-ı Arabî* adıyla Arap Dili’nin sarf ve nahvine dair bir eser yazarak hocasına takdim eden ve Mülkiye’de Zihnî Efendi’nin Usûl-i Fıkıh’ta geniş ilim sahibi olmakla birlikte bu ilme ait metinlere sıkı sıkıya bağlı kaldığından dersin talebeler tarafından kolay bir şekilde anlaşılmadığını söyleyerek daha çok örnekli ve daha kolay ibareli bir *Usûl-i Fıkıh* kitabı yazmış olan Hanbelîzâde Prof. Muhammed Şakir ve *Usûl-i Tadrîs-i Arabî* adıyla bir kitap yazmış olan Beyrut Mekteb-i İdâdisi muallimlerinden İsmail Hâmeti Efendi.

Galatasaray Sultânîsi’ndeki talebelerinden⁴ olan Ali Kemal, Zihnî Efendi’nin şahsiyeti ile ilgili, olarak şunları hatırlıyor:

“Zihnî Efendi pek haluk, hatta mahcup bir zat idi, talebeden sıkılır gibi idi. Fakat ulûm-ı fıkhiyede, Arapça’da yed-i tûlâ sahibi idi...Mahza bu lisan ile pek ziyade meşgul olduğu için Türkçe ile iştiğâle o kadar vakit bulamıyordu, Arapça’ya nazar-ı müsamaha ile bakanlara âdetâ kızılıyordu...

Bu eserlerden (*el-Müşezzeb*, *el-Muktedab*, *el-Müntehab*) birine yazdığı bir takrizde Naci merhum:

¹ Zihnî Efendi Sa’deddin et-Teftâzânî (v. 792)’yi kastediyor olmalıdır (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 78).

² M. Zihni, a.g.e., s. 522.

³ A. Turan Arslan, M. Zihnî Efendi’nin vakfettiği 1025 kitabın, Esas Defter de denilen demirbaş defterlerinde (Zeyl II. Defter) 14904-15929 numaralarda kayıtlı olarak gördüğünü ifade etmektedir.

⁴ İsmail Hikmet Ertaylan’ın da Zihnî Efendi’nin öğrencilerinden olduğu yukarıda geçmiştir.

Bir Harfîsi var zamanımızın
Ki Bedii zamana sâñdir.

diye başlar, çünkü Zihnî Efendi'ye o mertebe hürmet ederdi. Hakikaten o fakih-i fazıl da bu hürmete lâîk idi." Ali Kemal Zihnî, Efendi hakkında "...Mahza bu lisan (Arapça) ile pek ziyâde meşgul olduğu için Türkçe ile iştiğale o kadar vakit bulamıyordu." diyorsa da Zihnî Efendi'nin Türkçe ile ilgili bir risâle yazdığına, Servet-i Fünûn edebî akımının doğduğu bir devirde yaşamasına rağmen Türkçe eserlerinde ağdalı bir dil kullanmadığına, pürüzsüz bir ifade gücüne sahip olduğuna, bunun da Takvim-i Vekayi gazetasinde senelerce kâtiplik ve musahhihlik yapmasıyla alâkalı olabileceğine burada işaret etmeliyiz. Zihnî Efendi, asırlar boyunca tekâmül ederek on dokuzuncu asırda zirvesine ulaşan Osmanlıca dediğimiz İstanbul Türkçesi yazı dilinin Ahmed Cevdet Paşa ile beraber en kudretli kalemlerinden kabul edilirler.¹

Reşad Mimaroglu, Rodoslu Hâmîd, (1918'de ve 1924'te iki defa Mülkiye Müdürü olan) Nâzım, Âsım Usta, Mehmet Selim İnal (v. 1948), Fuad Tuksal (Konya Vâlisi iken vefat etmiştir), Ahmed Ekrem Engür (v. 1948), Suriyeli Zeki Kadri, Suriyeli Zekiyyü'l-Hatîb, Saffet Tunçay, Bahâ Tevfik, Şükri Yaşın, Arnavut Abdurrahman Remzi, Hasan Vasfî Menteş ve Ali Kemâlî Aksüt (v. 1962) de talebelerinden bazılarıdır.²

Yoğun ilmi faaliyetleri arasında Hacı Zihnî Efendi, İslam dünyasındaki ilmi gelişmeleri takip ediyor, Arap ülkelerinde basılan eserlerden de kütüphanesine getiriyordu. Bunun yanında Batı'da, basımı yapılan eserlerden de haberdar oluyordu. *Meşâhîrû'n-nisâ*'nın mukaddimesinde, *Etvâku'z-zeheb*'in Fransızca'ya çevrildiğini ve bu eserin bir senede beş baskı yaptığını kaydetmesi buna delildir.

Mehmed Zihnî Efendi'nin bu ilmi çalışmaları iltifat bulmuş, zamanının matbûatında ismi takdirle yad edilmiş devlet adamları tarafından nişanlarla taltif edilmiş, şöhreti yurt dışına ulaşmış, 1884 Eylül'ünde Stockholm'da toplanan Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi'nce, gönderdiği eserlerinden dolayı, bir altın madalyayla mükafatlandırılmış, ilim dünyası tarihinde büyük bir takdire mazhar olarak Müslüman-Türk alimlerin iftihar vesilesi olmuş³, eserlerinden *el-Kavlü'l-ceyyid* Kazan'da basılmış, *el-Müşezzeb*, Pakistan'da Arapça'ya çevrilmiş, *Meşâhîru'n-nisâ* ise, Farsça'ya tercüme edilip İran'da yayımlanmıştır.

¹ M. Rahmi, a.g.e., s. 8.

² Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 168-174.

³ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXIII; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6; M. Rahmi, a.g.e., s. 7.

Batılı ilim adamları da onu hep takdirle anmışlardır. Mesela büyük oryantalist Helmuth Ritter (v. 1971)'in Türk talebeleri karşısında şu değerlendirmesi nakledilmektedir: “Siz kendi kıymetlerinizi bilmiyorsunuz, değerli şahsiyetleri tanımiyorsunuz. Öyle büyük şahsiyetler yetiştirmişsiniz ki, onlar Avrupa’da olsa biz onları baştaçı ederdik. Onlardan birisi de bu Mehmed Zihnî Efendi’dir.”

Babanzâde Ahmed Naim Efendi (v. 1954)'nin, “Fahru’l-ulemâi’l-Mütebahirîn Üstâd-ı Fazîletmend (Nimetü’l-İslâm Müellifi) saadetlu el-Hâc Mehmed Zihnî Hazretleri” tebciline sezâ gördüğü Zihnî Efendi ilim konusunda zü’l-cenâhayn (iki kanat sahibi) idi. Çünkü o, zahirî ve bâtinî ilimleri bihakkın nefsinde cem etmiş bir sima¹, Bursalı Mehmet Tahir Bey’in belirttiğine göre de nev’inde başlı başına, eşsiz bir alim idi².

Nezâhet ve fazileti herkesçe müsellemlen olan Zihnî Efendi resmî görevleri dışında da ilminden faydalanmak isteyen talebe ve dostlarını çevirmemiş, Mekteb-i Edeb’de Mekteb-i Mülkiyye mezunlarından yirmi kadar zâta haftada iki gün olmak üzere bir buçuk sene ders vermiştir. Diğer taraftan onun son eseri olan ve vefatından on yedi gün önce basımına başlanan *el-Muhtasarât*’ın mukaddimesini yazdığı ve birinci bölümü sayılabilecek kısmının tashihini de yaptığını bakılırsa son günlerine, belki de son saatlerine kadar ilmi faaliyet içinde bulunduğunu söyleyebiliriz.

Arap Dili ve Edebiyatı Öğretimine Getirdiği Yenilikler

Bilindiği gibi, Zihnî Efendi’nin ağırlık verdiği ilmi cihetlerden biri de Arap Dili ve Edebiyatı’nın daha iyi ve daha kolay öğretilmesidir. Bu yoldaki çalışmaları ve bıraktığı eserleri devamlı takdir toplamıştır.

Bir ilim adamının ilmi çalışmalarının değerlendirilmesi yapılırken o şahsın, içinde büyüyüp yaşadığı zaman, şartlar ve fikir hareketleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu itibarla, Zihnî Efendi’nin içinde yaşadığı zamanda, Tanzimat’tan sonra başlayan ve hayatın hemen her alanındaki değişim ve yenileşme hareketlerinin etkisinde bulunabileceğini hatıra getirmeliyiz. Bu münâsebetle Zihnî Efendi’nin bir özelliğine de işaret edilmelidir: Galatasaray Sultânîsi Arabî muallimi olan Zihnî Efendi, Beyrut’taki meslektaşları Beyrut Sultânîsi Arapça müderrisi bulunan *ed-Dürûsü’l-arabiyye* müellifi ve *en-Nibrâs Dergisi* kurucusu Mustafa el-Galâyînî ile muhtemelen-yardımlaşıyordu. Zira

¹ M. Zihnî, *el-Müntehabü ve’l-muktedab* (Ahmed Naim’in, *Mekteb-i Sultânî’ye mahsus sarf-ı Arabî ve Temrînât* isimli eserinin önsözünden alınmıştır. Bu önsöz, Marifet yay. (İst 2000) tarafından basılan *el-Müntehabü ve’l-muktedab* la da yayımlanmıştır); Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXIII; M. Rahmi, a.g.e., s. 7.

² Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311.

Zihnî Efendi'nin kitapları arasında yer alan bir *ed-Dürûsü'l-arabiyye* nüshasının kapağında "Hacı Zihnî Efendi hazretlerine" ibaresi ile takdim edilmesi bunun delili sayılabilir. Bunun yanında yine Zihnî Efendi'nin kitapları arasında Arapça öğretimi ile ilgili Beyrut basımı başka kitapların da yer aldığını görmekteyiz. Bunlardan özellikle, Selim Efendi el-Lübânî'nin *Medhalü't-tullâb ilâ Firdevsi Lüğati'l-A'râb* adlı eserinin sayfa kenarlarında görülen küçük notlar¹, Mehmed Zihnî Efendi'nin bu eserlerden, özellikle metod bakımından, istifade ettiğini göstermektedir. A. Turan Arslan, Zihnî Efendi'nin Arap alimleriyle teşrik-i mesâisinden dolayı Arap ülkelerinde telif edilmiş olan muhtelif metodları haiz eserlerden faydalanmış olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu ifade etmektedir. Çünkü, yazar, Zihnî Efendi'nin Arap gramerine dair adı geçen eserleri ile, yakın dostlukları bilinen Ahmed Fâris eş-Şidyâk'ın *Gunyetü't-tâlib ve münyetü'r-râğib* adlı eseri mukayese edildiğinde aralarında plan ve muhtevâ bakımından büyük bir benzerlik olduğunun müşâhede edildiğini bildirmektedir. Yine yazar, Mehmed Zihnî Efendi'nin *el-Kavlü'l-ceyyid*'inde Kazvînî ve Sadeddin et-Teftâzânî gibi alimleri tenkid etme düşüncesinde de, o devirde özellikle Mısır'da yayılmakta olan bazı fikir akımlarının tesirinde kaldığını tahmin ettiğini ifade etmektedir. Ahmet Turan Arslan'ı bu tahmine sevkeden durum ise ilim ve ulema meraklısı olan Hacı Zihnî Efendi'nin üç ay kadar İskenderiye'de kalmış olması ve Muhammed Abdüh (v. 1905)'ün yenilikçi fikirlerinden etkilenen eş-Şinkîfî ile İstanbul'da ilmi münâsebet kurmasıdır.

Diğer taraftan, uzun zamandan beri Arapça'nın Türkler için lüzumu ile Arapça öğrenmenin zorluğu-kolaylığı meseleleri, gazetelere varıncaya kadar çeşitli mahfillerde tartışılmakta idi. Zihnî Efendi'nin ifadelerinde bu münakaşalara da telmihler bulunmaktadır. Ayrıca o devirdeki bazı dil tartışmalarına katılmış olan ve o zaman için yenilik sayılan, kendine has Arapça öğretim usûlü uygulayan ve Dâru't-Ta'lim adındaki mekteple de meşhur olan Hacı İbrahim Efendi (v. 1307) ile de Mekteb-i Sultânî ve Mekteb-i Mülkiye'de meslektaşlığı bulunan Zihnî Efendi'nin Dâru't-ta'lim'deki imtihanlarda bulunarak bu mektebin faaliyetleriyle de ilgilendiği görülmektedir.

O devirde eskiden beri medreselerde takip edilenden ayrı yeni bir usulle eser yazan ve Arapça öğretimi konusunda meşhur olan bu iki mühim sîmâdan Hacı İbrahim Efendi, belki ilk defa bir aykırı fikirle, Arapça'yı öğrencilerin anadili olan Türkçe ile okutmaya başlamıştı. O, bu fikirlerini hem yazdığı makâle ve kitaplarla hem de açtığı

¹ A. Turan Arslan, bu notların büyük bir ihtimalle Hacı Zihnî Efendi'ye ait olduğunu ifade etmektedir (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 84).

mekteple uygulama sahasına koymuştur. Arap nahiv ve sarfını Türkçe'ye çevirmişse de yazdığı eserler Zihnî Efendi'nin serlerine göre daha tertipsiz, daha muğlak bulunuyor; hele temrinsiz oluşları, bunları hocasız okuyacaklar için daha da sevimsizleştiriyordu. Zihnî Efendi'nin eserlerinde görülen en belirgin özellik ise, görünüş bakımından tertipli oluşları, okunuşlarında zorluk çekilme ihtimali bulunan kelimelerin harekelenmiş olmaları ve alıştırmalarla zenginleştirilmeleridir. Bu özellikler Hacı Zihnî Efendi'nin Arapça'ya dair eserlerinde görüldüğü gibi Arap Edebiyatı sahasında yazdığı şâheseri *el-Kavlü'l-ceyyid*'de de görülmektedir. O devir için bütün bunlar birer yenilikti. Zihnî Efendi, bir ilim adamından bekleneni yapmış, o günün ihtiyacını görerek yazdığı eserlerle bu boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

Hacı Zihnî Efendi'nin Arapça'nın öğretimi ile ilgili fikirlerini kendi ifadelerinden şöyle özetleyebiliriz:

“Arapça'nın bize din ve dil itibariyle gerekli olduğu bilinmektedir. Onun öğretiminde zorluk olduğu iddiası ise asılsız bir iddiadır. Dilimizde çok sayıda Arapça kelime bulunduğu için bu dil bize yabancı olmayıp onun öğrenilmesi Batı dillerinin öğrenilmesine nisbetle daha kolaydır. Bu hususta çekilen zorluk, öğretim metodunun/usûlünün yolsuzluğundandır. Yabancı dil öğrenmede en kolay yol, öğrenilen yabancı dilin kaidelerinin öğrencinin kendi lisanı ile öğrenilmesidir. Anlayışlı bir öğrenci Arapça'nın kaidelerini anlatan Türkçe yazılmış bir kitabı iyice anlayarak okur ve alıştırmalarını öğrenerek yaparsa kendi kendine Arapça'yı bilen biri haline gelir. Arapça metinleri çözerken de, dilimizde tercemeleri de bulunan *es-Sihâh* ve *el-Kâmus* gibi bir sözlükten faydalanabilir.”¹

Zihnî Efendi, Arapça sarf ve nahivle ilgili olarak yazdığı eserlerinden maksadın kavâid belletmek değil, Arapça'yı öğretmek olduğunu, sarfın sîğa çekmek, i'lâl ve idğâm yapmaktan ibâret, nahvin de âmil-mamûl saymak ve boş sözlerle uğraşmak zannedildiğini, bu eserleriyle sarf ve nahvin gerçek mahiyet ve meziyetlerini ortaya koyduğunu ifade etmiştir.

Hacı Zihnî Efendi, eski gramer kitaplarında görülen âmil-ma'mûl taksimine tabi olmamış, sarf ve nahve dair eserlerinde muhtevâyı yeni bir sıraya koymuş konuların işlenmesinde de kendine özgü bir yol izlemiş, mesela, eski kitaplarda zamirler “hüve, hümâ, hüm...” sırasıyla yazılı iken Zihnî Efendi, “ene, nahnü, ente...”sırasıyla yazmıştır. Ayrıca kitaplarında kullandığı imla işaretleriyle² ilgili olarak da bilgi vermiştir.

¹ M. Zihnî, *el-Müntehab*, s. 4.

² M. Zihnî, *el-Muktedab*, s. 2, 3.

Hulasa olarak denilebilir ki; Mehmed Zihnî Efendi yazdığı eserleriyle Arap Dili ve Edebiyatı sahasında bir çığır açmış ve bir canlanmaya sebep olmuştur. Bu canlanışın bir sonucu olmalıdır ki, medreseliler de medreselerdeki öğretim metodlarının kusurlu yanlarını görmüşler ve medreselerde asırlardan beri Arapça metinleri okutulan kitapların tercümelemleri neşredilmeye başlanmıştır. Mehmed Zihnî Efendi'nin eserleri bazı kitaplarda kaynak olarak gösterilmiş; bir kısmı çeşitli okullarda ders kitabı olarak tedris edilmiş ve Ali Nazîmâ'nın *el-Miftah*'ı, Ahmed Naim'in *Temrînât*'ı ve Hanbelizâde Muhammed Şakir'in *Temrinli ve İrablı Lisân-ı Arabisi*'ne örneklik etmişlerdir.

Hacı Zihnî Efendi'nin Arapça öğrenimine getirdiklerini değerlendiren Ahmed Naim (v. 1954) de şu ifadelere yer vermiştir:

“Bu lisanın tahsilini en fazla müşkil hale getiren, öğrenilmez bir lisan olduğuna dair umûmî bir fikir hasıl eden şey tedris usûlümüzün fenalığıdır, bir Türk'e göre terki b edilmemesidir...Arapça tadrîsâtında atılan ilk ileri adım, Rüşdiye mektebelerinin açılması üzerine Arapça kaideleri çocuklara Türkçe ve özlü bir şekilde belletmek ve ibâresi Arapça olan kitaplar yerine Türkçe mefhumlar ezberletmek usûlü olmuştur. Lâkin, Arapça'yı öğretmekten maksat, hiç düşünmeden bir solukta “nasara”nın sîğa çekimini yaptırmaktan, “mübtedâ ile haber merfûdur” ibâresini çocuğun ağzına vermekten ibaret imiş gibi, anlamaktan ziyâde ezberciliğe alıştırıldığı cihetle ileriye doğru atılan bu adımdan da umulan fayda hasıl olmadı. Yine Arapça anlaşılmaz, halledilmez bir muamma halinde kaldı. Mektep talebesince ona dair bir fikir ve malûmat hasıl olmadı gitti.

Uygun olmayan bu halin ıslâhı, bu tedris usûlünün değiştirilmesi bir taraftan faziletli üstadımız devletlû Hacı Zihnî Efendi Hazretleri'nin, diğer taraftan Hacı İbrahim Efendi merhumun itina ihtimâm gösteren ellerine tevdi olmak mukadder imiş ki, *el-Müntehab*'ların *el-Muktedab*'ların istifâde sahasına konulmasından, Dâru't-Talim'in açılmasından evvel bu cihet fevkalâde önemli olmakla beraber nazar-ı dikkati o kadar celb edememişti...

...Sağlam olan tadrîsât sahrasının ıslâhına herkesin serbest girebilmesini kolaylaştırmak için Hazret-i Üstâd'ın kemâl-i semahatla açtıkları bu büyük terakkî

kapısından girmek orada yol almak zmanı artık gelip çatmış, gayret sahibi marifet ehlinin iyi niyetine kalmıştır.”¹

5. Tasavvufa İntisâbı

Zihnî Efendi bir taraftan bütün ömrünü okuma ve araştırmalara tahsis ederek şariat ilimlerinde engin bir vukuf sahibi olduğu gibi, bilhassa hadis ve tasavvufa karşı bambaşka bir düşünlüğü vardı.²

Hacı Zihnî Efendi, tasavvuf sahasında tam sermaye sahibi olup, Turuk-ı Âliyye'den Halvetiyye'nin Şa'bâniyye koluna müntesipti. Bu yüzden, halinde ve hayatında olduğu gibi eserlerinde de fazilet ve kemal üzere bulunmayı düstûr edinmiştir. Onun eserleri bu ruhla yazıldığından, okuyanlarını bidat ve hurafelerden arınmış şer'î gerçeklere ulaştırdığı gibi, mükemmel bir tevhid zevki ve ihlâs feyzi de bahşeder³.

Hüseyin Vassaf Bey, Zihnî Efendi'nin, Çerkeşkiye-i Şa'bâniyye şeyhlerinden Mudurnulu Şeyh Halil Rahmi Efendi'nin halifesi olan Şeyh Muhammed Necib Efendi (v. 1307)'nin *ehass-ı müridânından* olduğunu bildirmiştir.⁴

6. Vefatı

Mehmed Zihnî Efendi, ilim ve irfan bereketiyle dolu yetmiş yıllık bir ömrün sonunda, Meclis-i Maârif azasından iken, Sahîh-i Müslim'in beşinci cildinin bitimine iki formalık bir kısım kaldığı sırada⁵, 17 Muharrem 1332 Çarşamba günü (4 Kânûn-ı evvel 1329 r./17 Kânûn-ı evvel (Aralık) 1913) İstanbul'da Beylerbeyi semtinde, Şemsi Bey Sokağı'ndaki köşklerinde Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Vefat ettiğinde, son eseri olan *el-Muhtasarât*'ın ilk baskısına başlanmasının on yedinci günü idi⁶. Vefat haberi basında “acı kayıp” gibi hüznü dolu ifadelerle genişçe yer almış olan merhûmun cenâze namazı Beylerbeyi Camii'nde kılınarak günümüzde Boğaziçi Köprüsü'ne bakmakta olan Küplüce Camii yanında, Küplüce Mezarlığı'ndaki⁷ aile haziresine defnedilmiştir. Vefatıyla ilim dünyası derin üzünyü duymuş, Mesnevî şârihi Tâhiru'l-

¹ M. Zihnî, *el-Müntehabü ve'l-muktedab*, s. 8, 9 (sadeleştirilerek). Bu cümleler Ahmed Naim tarafından kaleme alınan *Mekteb-i Sultani'ye mahsus sarf-i Arabî ve Temrinât* isimli eserin önsözündedir. Bu önsöz Marifet yay. (İst 2000) tarafından basılan *el-Müntehabü ve'l-muktedab*'la da yayımlanmıştır.

² M. Rahmi, a.g.e., s. 7.

³ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXIV; M. Rahmi, a.g.e., s. 7.

⁴ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 48.

⁵ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXIV.

⁶ Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6; M. Rahmi, a.g.e., s. 7.

⁷ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6.

Mevlevî (v. 1951), Zihnî Efendi'nin muhiblerinden Ali Rıza Bey¹ ve Ali Selâhaddin², Hacı Zihnî Efendi'nin vefatına tarih düşmüşler ve hakkında mersiyeler yazmışlardır.³

¹ A. Turan Arslan, bu şahsın Kuşadalı Ali Rıza Bey olmasının ihtimal dahilinde olduğunu ifade etmektedir (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 57/72).

² A. Turan Arslan bu şahıs hakkında da "Bu şâir Ali Selâhaddin Yeğitoğlu ise..." diye ihtimalli bir ifade kullanmıştır (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 59/74).

³ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 50-62; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXV, XXVI; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6.

B. MEHMED ZİHNÎ EFENDİ'NİN ESERLERİ

Bu başlık altında Mehmed Zihnî Efendi'nin eserleri konularına göre gruplandırılmış ve kısa bilgilerle tanıtılmaya çalışılmıştır. Aşağıda da görüleceği üzere Zihnî Efendi dokuz ilmi branşta, toplam otuz altı eser (bazıları ta'likât şeklinde) vermiştir.

1. Arap Dili ve Edebiyatı

a. Sarf-ı Arabî

Zihnî Efendi'nin henüz on sekiz yaşında iken¹, 1280/1863 yılında Arap Sarfı'na (kelime bilgisi) dair kaleme aldığı eseridir. Böylece müellife hocasının "Zihnî" mahlasını verirken ne kadar haklı olduğu anlaşılmış olmaktadır². Bu eser Zihnî Efendi'nin ilk telifidir. Matbû değildir.³

b. Şerhu Teshîli't-tahsîl⁴

Nahiv ilmine (cümle yapısı) dairdir. 1283/1866'da Arapça yazılan bu eser de basılmamış olduğu gibi müsveddesinin de yeri bilinmemektedir. Ancak Zihnî Efendi'nin bu şerhi hakkında el-Cevâib Matbaası ve *el-Cevâib* gazetesi sahibi Ahmet Fâris eş-Şidyâk'ın (v. 1305/1887) Arapça olarak yazdığı manzum takriz yayımlanmıştır.⁵

c. Şerhu Ebyâti İsfehendî⁶

Nahivcilerden Ahmed b. Mahmud el-Cîlî el-İsfehendî (v.729), İbnü'l-Hâcib'in (v. 646) nahve dair meşhur *el-Kâfiye*'sine bir şerh yazmış ve bu şerh de Zihnî Efendi'nin musahhah olarak çalıştığı Matbaa-i Âmire'de 1284/1867'de basılmıştır. Zihnî Efendi bu şerhteki şevâhid beyitlerini Arapça olarak şerhetmiştir. Bu şerh ise 1284/1867'de tamamlanmış küçük hacimli bir eser olup basılmamıştır.⁷

d. Etvâku'z-zeheb Tercemesi

Matbaa-i Âmire'de (İstanbul 1290)⁸ basılan bu eser hakkında Zihnî Efendi şu bilgileri vermektedir:⁹

¹ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6.

² Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXII.

³ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 99.

⁴ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXX; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6.

⁵ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 99, 100; M. Zihnî, *Meşâhir*, Mukaddime.

⁶ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXX; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6.

⁷ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 100. Yazar eserin âkıbeti hakkında bilgi temin edilemediğini bildirmektedir.

⁸ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXX; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6.

⁹ M. Zihnî, aynı yer (sadeleştirilerek).

“Edebiyattandır, matbûdur. Basımı ve tercümesi Said Efendi¹ ile ortaklaşa yapılmıştır. Allâme Zemahşerî'nin (v. 538), ibare açısından *Makâmât-ı Harîrî*'ye denk mana bakımından ise ondan daha güzel bir eseri olup, asıl metni tashih edilmiş ve harekelenmiş olarak yazılmış, kelimeleri şerh ve tefsir olunmuş, okumayı kolaylaştırmak için harekelenmek gibi binlerce zorluk ile Türkçe'ye çevrilip 1290/1873 senesi Şaban'ında bin beş yüz nüsha olarak basılmış idi. Avrupa halkından biri² onu *Collier d'or* (Kolyedor=Altın Kolye) ismiyle Fransızca'ya naklederek bir senede beş defa bastırılmış olduğu halde, dört senedir ki hâlâ bin beş yüz nüshalık bir baskının yarısı satılamamıştır. İşte bu akıllara durgunluk veren bir iştir.”

Mehmed Zihnî Efendi ve Said Efendiler tarafından bu şekilde tercüme edilmiş bulunan *Etvâku'z-zeheb, en-Nasâihu's-sığâr* adıyla da anılır ve öğüt, hikmet ve ahlâk konusunda seci'li nesirle yazılmış 100 makaleden meydana gelmektedir.

Zihnî Efendi ile arkadaşının yaptığı bu *Etvâku'z-zeheb Tercemesi*, Rahmi Serin tarafından sadeleştirilmiş ve *Altın Kûpeler* adıyla İstanbul'da Bedir Yayınevi tarafından 1994'te (Sa'dî Şîrâzî'nin *Gülistan* ve *Bostan*'ı ile birlikte) neşredilmiştir.³

e. Feyz-ı Yezdân⁴

Zihnî Efendi bu eseri şöyle tanıtmaktadır:⁵

“İbnü'l-Verdî'nin (v. 749) *Nasîhatü'l-ihvân* isimli Arapça kasidesinin tercüme ve şerhidir. Matbûdur. Bazı okullarda Tatbîkâtı-ı Arabiyye derslerine kabul olunur düşüncesiyle basılmış idi.”

Bu kasidenin içeriği öğütle ilgilidir. Bu kıymetli kasidenin tamamını tercüme eden Zihnî Efendi, gerekli açıklamalarla birlikte, tahsil çağındaki öğrencilerin ihtiyaç duyacağı kelimelere ve irâba ait izâhât vermiş ve eserinin ismiyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

“...Tercüme işi genellikle sabahları güneşin doğma zamanında feyizli vakitlerde gerçekleştiği için *Feyz-ı Yezdân* ismini verdim.”⁶

Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292⁷.

f. Kitâbü't-terâcim⁸

¹ Zihnî Efendi'nin Matbaa-i Âmire'deki musahhîh arkadaşlarından biridir (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 101/9).

² Barbier de Meynard, Paris 1876 (bkz. Yüce, Nuri, “Zemahşeri”, İA, XIII.).

³ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 101, 102.

⁴ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6.

⁵ M. Zihnî, aynı yer.

⁶ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 103.

⁷ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVII.

⁸ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 7.

Ahmet Turan Arslan, Zihnî Efendi'nin bu eserde "Arap Dili ve Edebiyatı mütehasıslarının hayat hikayelerini ve bazı eserlerinden örnekleri içerdiğini" bildirmektedir. Aslında kitap biyografik bir eser olduğu halde, Arap dili ile ilgili eserler başlığı altında incelenmesini yazar şöyle açıklamaktadır: "Mehmed Zihnî Efendi bu eseri, terceme-i hal yazmış olmak için değil, öğrencilere Arap nazım ve nesrinden örnekler vermek için bir metin kitabı olarak hazırlamıştır. Nitekim o bir başka eserinde "Arap Edebiyatı'na hâdim olmak için bir *Kitâbü't-terâcim* kaleme almakta olduğunu"¹ bildirmiştir.

Mehmed Zihnî Efendi, Arap Edebiyatı'na yeni başlayan bir öğrencinin *Kitâbü't-terâcim*'le, hem ulemâ ve edebiyatı tanımış olacağını, hem de nazım ve nesre dair çeşitli ibâreler ve üslûbları görmüş olacağını², dolayısıyla *Kitâbü't-terâcim*'le (Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1304)³ başlamanın en faydalı yol olduğunu bildirmektedir.⁴

g. el-Müntehab fî ta'lîmi lügati'l-Arab (Sarf Kısmı)

Zihnî Efendi'nin sarfa dair yazılmış en mufassal eseridir⁵ (Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1303)⁶. Bu eserin ortaya çıkışını Zihnî Efendi şöyle anlatmaktadır:⁷

Mekteb-i Sultânî'de haddim olmayarak Arapça dersi vermekte olduğumdan dolayı Arapça'nın gerek edebiyatına gerek sarf ve nahvine dair âcizâne bir çok şey yazmaktayım...Sarf ve nahvine hâdim olmak üzere *Mekteb-i Sultânî* ismiyle büyücek bir şey yazmakta idim...Lisânın kavâid-i sarfiyyesine dair verilen derslerin işin başında kısaltılması lazım olduğu için *Mekteb-i Sultânî* isminde olan kitabın şimdilik tehir olunarak onun muhtasarı olmak üzere *el-Müntehab fî ta'lîmi lügati'l-Arab* adıyla bu eser-i kemter vücûda getirilmiştir."

el-Müntehab ile aşağıda zikredilecek olan *el-Muktedab* (nahiv kısmı) ofset usûlüyle İstanbul'da Marifet Yayınevi tarafından 1981'de neşredilmiştir.

h. el-Muktedab mine'l-Müntehab fî ta'lîmi lügati'l-Arab (Sarf Kısmı)⁸

¹ M. Zihnî, *el-Müntehab*, s. 5.

² M. Zihnî, *el-Muktedab* (Bu bilgiler, M. Zihnî tarafından yazılan ve *Muktedab*'ın sonuna sayfa numarasız olarak eklenmiş olan üç sayfalık bölümden alınmıştır).

³ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXX.

⁴ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 103, 104.

⁵ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 7.

⁶ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVIII.

⁷ M. Zihnî, a.g.e. (sadeleştirilerek), s. 5.

⁸ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVIII; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 7.

el-Muktedab'ın sözlük anlamı “mûcez ve muhtasar” demektir. Bu durumda eserin ismi, bunun, *el-Muntehab*'ın özeti olduğunu anlatmaktadır. Hacı Zihnî Efendi, daha önce yazdığı *el-Müntehab*'ın alıştırma ve örnekler sebebiyle hacmi büyük olduğundan dolayı kitabı ihtisar ederek *el-Muktedab* (Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1304) adını vermiştir.¹

1. el-Muktedab fî nahvi lisâni'l-Arab (Nahiv Kısmı)

Bu eser de yukarıda izahı yapılan kitabın nahiv kısmını oluşturmaktadır. Mehmed Zihnî Efendi'nin bu konuda yazılmış en geniş eseri olup gramerle ilgili yazılmış Türkçe kitapların en güzelidir.² Zihnî Efendi bu kitapta nahiv konularını eksiksiz olarak incelediğini, bu konular haricinde nahivle ilgili daha ziyade malumat aramanın, bir takım vücûh-ı ğarîbe ve zayıf kavillerle uğraşmayı arzu etmek olduğunu ifade etmiştir. Zihnî Efendi ayrıca, bu eseri okuyan talebenin mu'rib'e (irâb yapan) ihtiyacı olmadığını da ifade etmiştir.³ Mehmed Zihnî Efendi'nin bu eseri Şaban 1304'te (Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, İstanbul)⁴ basılmıştır.⁵

Ahmed Naim, *Müntehab* ve *Muktedab* hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:⁶

“Eskiden beri maruf ve meşhur olan Arapça kâide kitaplarından hiçbirini okumaya, tedkik etmeye henüz vakit bulamadığım halde sırf bu iki kitap (*Müntehab* ve *Muktedab*) sayesinde az çok ibâre sökecek, anlayacak derecede meleke peydâ ettiğimi, renkli ve gönül çekici bu iki eserin faziletli müellifi karşısında feyz almak niyetiyle oturup da az zaman içinde bir çok şeyler-hem de ruhlu ve esaslı bir surette-bellemem kabil olmadığını burada-bir nimeti dile getirmek maksadıyla-zikir ve îrâde lüzum görürüm.

Bu kitapların içinde temrinlerle misâller o kadar çok, o kadar çeşitlidir ki, bunların yalnız onda birini zabt ve iyi bir şekilde bellemek nahiv kaidelerini öğrenmeye kâfi ve vâfidir. Fazla olarak bunlar öyle birer faydalı edebî hazineler ve lügât nükteleridir ki, deĝil talebeleri, onları okutan muallimleri bile senelerce faydalandırır, her okutuşta yeni yeni bir takım lisânın sırlarına ve meziyetlerine âşinâ kılar.

Sarf kısmı olan *el Müntehab*'dan talebeler için zorluğu açık olan i'lâl, idĝam, ibdâl kaideleri hazf edilerek kitabın muhtelif bölümlerine gayet mâhirâne ve üstâdâne

¹ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 105, 106.

² Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVIII.

³ M. Zihnî, *el-Muktedab* (Bu bilgiler, M. Zihnî Efendi tarafından yazılan ve sayfa numaraları konulmadan *Muktedab*'ın sonuna eklenmiş üç sayfalık bölümden alınmıştır).

⁴ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVIII.

⁵ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 104; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 7.

⁶ M. Zihnî, *el-Müntehabü ve'l-Muktedab*. (Bu bilgiler, Ahmed Naim'in, *Mektab-i Sultâni'ye mahsus sarf-ı Arabî ve Temrinât* isimli eserinin önsözündeki takdim yazısından alınmıştır. Bu yazı Marifet yay., (1st 2000) tarafından basılan *el-Müntehabü ve'l-Muktedab*'ın başına Arap harfleriyle sonuna da Latin harfleriyle eklenmiştir).

bir surette tevzî edilmiş ve böylece talebelere hiçbir yorgunluk hissettirmeden bu kaidelerin hepsinin, ameli olarak talim edilmesinin yolu bulunmuştur.

Nahiv kısmı olan *el- Muktedab*'dan da âmil-ma'mûl gürültüleriyle, mânâsından ziyâde lafzı maksud olan diğer ıstılahlar tayy edilerek, kitap sûreten muhtasar görünmekle beraber nahiv kaidelerinin kâffesini mufassal olarak ihtivâ etmiş, her konusu Arap dili ve edebiyatının en bedii ve en güzel eserlerinden seçilmiş yüzlerce misâllerle süslü bir hale getirilmiştir.

...Sultânî Mektebi'ne Arapça muallimliğine haddim olmayarak tavin olduğum günden beri Hazret-i Üstâd'ın eserini takip etmeyi, talebelik şükrânesi olarak, güç yettiği kadar (yeni esaslar ve) usuller araştırmayı en aziz ve en değerli maksat bilecek-acz ve noksanıma, vazifenin ağırlığına asla bakmadan-ona göre çalıştım.”

i. el-Müşezzeb Yahud Mekteb-i Edeb (=el-Mürteeb) fî sarfı lisâni'l-Arab (Sarf Kısmı)¹

Müşezzeb Medrese-i ulûm talebesi ve i'dâdîlere mahsus Arapça dersleri için yazılmıştır. Hacı Zihnî Efendi, *el-Müntehab*'dan sonra, *el-Muktedab*'ı sarf ve nahiv kısımlarına ayırarak yeni bir şekilde tertip ettiği gibi onu da daha özet hale getirerek *el-Müşezzeb*'i (Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1311)² ortaya koymuştur. Kitabın isminde görülen değişiklikten dolayı bazı kaynaklarda ayrı ayrı eserlermiş gibi gösterildiği olmuştur. Bu kitaba *Mekteb-i edeb* ismi de verilmiştir. Çünkü yeni açılan Mekteb-i Edeb adlı okulun Arapça dershanesinde husûle gelmiştir. Bu kitabın yazılmasıyla Arapça öğrenimi ile ilgili üç seviye (*Müntehab*, *Muktedab*, *Müşezzeb*) ortaya çıkmıştır. *Müşezzeb*'e ilk baskısından sonra *Mürteeb* ismi de eklenmiştir. *Müşezzeb*'in ikinci baskısı, bir çok taklit baskısı çıktığından dolayı, sadece *Mürteeb* ismiyle basılmıştır.³

j. el-Müşezzeb Yahud Mekteb-i Edeb (=el-Mürteeb) fî nahvi lisâni'l-Arab (Nahiv Kısmı)⁴

Bir önceki eserin Nahiv'le ilgili kısmıdır (Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul)⁵. Beşinci baskısı 1320/1902 yılında yapılan bu eserin Marifet yayınları

¹ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 7.

² Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVIII, XXIX.

³ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 107, 108.

⁴ Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 7.

⁵ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVIII.

tarafından ofset baskısı yapılmıştır (İstanbul 1980). Ayrıca Müşezzeb'in her iki kısmı da Pakistan'da Arapça'ya çevrilmiştir.¹

Mehmed Zihnî Efendi'nin Arapça grameriyle ilgili yapmak istediği şey *Mekteb-i Sultânî* isminde büyük bir gramer kitabı yazmaktı. Bu kitabı yazmaya başladıktan sonra Arapça derslerinde sarfla ilgili muhtasar bir eser lazım olduğundan dolayı bu çalışmayı *Müntehab* ismini vererek özetlemiştir. Daha sonra Zihnî Efendi, *Müntehab*'ın alıştırma ve misaller sebebiyle hacimli olduğunu görünce bu eseri de *Muktedab* (Sarf kısmı) ismiyle yeniden özetlemiştir. Sarf kısmı yazıldıktan sonra yine *Muktedab* ismiyle bir de nahiv kısmı yazılmıştır. Tekrar bu kitaplar da özetlenerek *Müşezzeb*(*Mekteb-i edeb veya Mürteeb*)'ler (sarf ve nahiv kısımları) yazılmıştır.

k. Ta'likât alâ Şerhi's-Şeyhi'r-Radıyyi ale's-Şâfiye li'bni'l-Hâcib

Meşhur dilci ve fakih İbnü'l-Hâcib'in (v. 646) sarfa dair *eş-Şâfiye*'si üzerine medrese mensupları arasında Şeyh Radıy tanınan Radıyyüddin Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî'nin (v. 686) yazdığı şerhe, Zihnî Efendi'nin yaptığı ta'likâttır. Ahmet Turan Arslan, bazı kaynaklarda, bu eserin gayr-ı matbû gösterildiğini, fakat eserin matbû olduğunu, tahminen 1290/1873'te Derseâdet'te Şirket-i Sahafiye-i Osmâniye tarafından basıldığını, "tahminen" kaydını koymasının sebebinin basılı nüshanın üzerinde herhangi bir tarihin bulunmaması olduğunu, Mehmed Zihnî Efendi'nin tarih, koymayı unuttuğunu bundan sonra zikredilecek olan Seyyid Abdullah'ın şerhine yaptığı talikatın sonunda (Matbaa-i Âmire, 1293, sayfa 246) belirttiğini ifade etmiştir.

Yine Ahmet Turan Arslan, Zihnî Efendi'nin bu eser üzerindeki çalışmasının, o günün şartlarına göre bir edisyon kritik olduğunu, çünkü bulabildiği nüshaları gözden geçirdiğini, onlardan ikisini esas aldığını, kitabın tashihini yaptığını ve gerekli bazı açıklamalarla kitabı yayına hazırladığını, kitabın başında "Talikat" sözü yazılmasa da söz konusu talikatın, bu kitap olduğu kanaatine vardığını ifade etmiştir.²

l. Şerhu's-Şâfiye fi't-tasrîf li's-Seyyid Abdullah'a Ta'likât

Nekrakâr diye tanınmış olan Seyyid Abdullah b. Muhammed, İbnü'l-Hâcib'in (v. 646) sarfa dair *eş-Şâfiye*'si üzerine bir şerh kaleme almış, Zihnî Efendi de bu şerhe ta'likât yazmıştır. Zihnî Efendi'nin bu çalışmasını da bir önceki gibi o günün şartlarına göre bir edisyon kritik olarak değerlendirebiliriz. Eser Zihnî Efendi'nin tashih ve sayfa

¹ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 108.

² Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 109.

kenarlarında (hâmiş) ta'likleri bulunmak üzere 1293/1876'da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır.¹

m. el-Kavlü'l-ceyyid fî şerhi ebyâti't-Telhîsı ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid²

Yusuf b. Ebû Bekr es-Sekkâkî'nin (v. 626) ulûm-ı arabîyyeye dair meşhur *Miftâhu'l-ulûm* adlı eserinin üçüncü bölümünü Celâleddin Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvinî (v.739) özetleyerek, *Telhîsu'l-Miftâh fi'l-Meânî ve'l-Beyân* adlı eserini meydana getirmiştir. Sadeddin et-Teftâzânî (v. 791) *Telhîs'e el-Mutavvel* ve *Muhtasaru'l-Meânî* adıyla iki şerh yazmış, Seyyid Şerif el-Cürcânî (v. 816) ise *el-Mutavvel'e* bir hâşiyeye yazmıştır. Adı geçen bu eserler yazıldıklarından itibaren İslâm dünyasının geniş bir kesiminin medreselerinde, Arap dilinde edebî sanatları öğrenenlerin ellerinden düşürmedikleri kitaplar olmuşlardır.

Bu eserlerin ibârelerini anlamak ve beyitlerini tahlil etmek, meşgul olanları, özellikle öğrencileri bir hayli zorluyor ve yoruyordu. Bu yüzden Mehmed Zihnî Efendi öğrencilerin bu konuda muhtaç oldukları bir yardımcı ve zikri geçen eserlere bir nevi Türkçe bir şerh diyebileceğimiz kitabını meydana getirmiş ve yaptığı işi "...Bu sermayesi/ilmi az âciz kul, hepsine sevgi beslediği ilim talebelerine hem kendi tahsilleri için hem de edebiyata meyl ü rağbetlerini kazanmak için kusurluca bir hizmet olmak niyetiyle Hatîb-i Dimeşkî'nin *Telhîs-ı Miftâh*'ında ve Teftâzânî'nin *Mutavvel* ve *Muhtasar* isimleriyle *Telhîs'e* olan iki şerhinde ve Seyyid Şerif Cürcânî'nin *Mutavvel* üzerine olan *Hâşiyeye*'sinde bulunan ne kadar beyit ve mısra varsa sırasıyla onları birer birer şerh ve izâh etmiş ve hâsıl-ı manayı ve mevzi-i istişhâdı (bir konuda delil olarak getirildiği, kelimeyi veya ifadeyi) göstermiş ve beyitlerin bahrini ve söyleyenlerinin ismini ve bulunabilen terceme-i hâlini zikretmiş ve bazı fevâid-i edebîyye dahi söylemiştir."³

Bu kitabın tesiri ve baskıları hakkında da vefatından beş yıl önce yapılan üçüncü baskısında şöyle söylemektedir:

"İn'âm u ihsânında sınır olmayan Cenâb-ı Mennân dünyevî mükâfâtlarla dahi bu güçsüz kulu sonsuz nimetlerle nasipli buyurup kitabı-ayıplarıyla beraber-aranan kıldı. Kavl-i Ceyyid alimlerin ve öğrencilerin istekli ellerinde tedâvül ede ede Memâlik-i

¹ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 110.

² Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 7.

³ M. Zihnî, *el-Kavlü'l-ceyyid* (3. bs.), s. 4.

Osmâniyye hâricinde dahi şöhret buldu. Hatta ikinci baskısı husûl-ı muvâfakatimizle Kazan'da icrâ olundu.”¹

el-Kavlü'l-ceyyid'in birinci baskısı 1304-5/1886-7'de Kütüphane-i Şirket-i Mürettebiyye (Bâb-ı âli caddesi no 52)'de, ikinci baskısı Kazan'da 1321/1903'te, üçüncü baskısı ise Matbaa-i Âmire'de 1327-8/1909-10'da basılmıştır. Ayrıca birinci baskısından Yasin Yayinevi tarafından tarihsiz olarak ofset baskısı yapılmıştır.

Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi (v. 1954) *el-Kavlü'l-ceyyid* hakkında *Beyânü'l-Hak* mecmuasında *Raddi alâ mâ fi'l-Kavli'l-ceyyidi mine'r-radıy* başlığıyla bir dizi tenkid neşretmiştir.

Mustafa Sabri Efendi, Zihnî Efendi ile şahsî bir husûmetinin bulunmadığını, bilakis ilmî bir gayeyle bu işe giriştiğini, *el-Kavlü'l-ceyyid*'in tercümesinin öğrenciler için önemli olduğunu, tenkîd ettiği noktalar arındırıldıktan sonra makbul bir çalışma neticesi olarak nefis ve sağlam bir mecmua sayılmaya layık olduğunu, Teftâzânî gibi büyük alimler hakkında edebli bir dil kullanılamamış olduğu vb. durumların affedilemez olduğunu ifade etmiştir.

Ahmet Turan Arslan, Zihnî Efendi'nin şu sözünün tenkidi tahrik ettiğini düşünmektedir:

“...Bunlar hep birbirlerine mu'temid kimseler ise de benim hiçbirine itimâdım yoktur. Hatib-i Dimeşk'ı *Telhîs* ile *İzâh*'ından başka eserini görmediğim cihetle bilmem. Sadeddin'in *Telvîh*'teki fazlı münker değildir. *İzâh* var iken *Mutavvel* ve *Muhtasar*'a hâcet ne idi. *Miftâh* var iken *Telhîs*'e ve sonra onu *İzâh*'a ne lüzûm var idi, bilmem. Şunu bilirim ki, bu kitaplar bizi ileri gelen alimlerin ilimlerinden mahrum bırakmıştır. Çünkü bunların yazarları ilimleri aktarmada zarar vermişlerdir.”²

el-Kavlü'l-ceyyid üzerinde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi Bölümü'nde, Profesör Doktor Nihad M. Çetin'in rehberliğinde Ömer Güzel tarafından *Mehmed Zihnî Efendi'nin el-Kavlü'l-ceyyid'inin Mahiyeti ve İndeksi* adlı bir bitirme tezinde şahıs adları ve şiir indeksi yapılmıştır³.

2. Türk Dili

Türkçe'nin Gramerine Dair Kavâid-i Türkiyye Risâlesi⁴

¹ M. Zihnî, a.g.e.

² M. Zihnî, a.g.e. (1. bs.), s. 584/2; Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 110-116.

³ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 118; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVIII.

⁴ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVII.

Bu risaleden Hacı Zihnî Efendi şu sözlerle bahsetmiştir: “...Bunlardan başka lisanımızın usûl ve kavâidine dair Türkçe bir risale...”¹ Ahmet Turan Arslan bu risalenin basılmamış olduğunu, asıl nüshanın nerede olduğuna dair bir bilgiye ulaşamadığını bildirmiştir.²

3. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü³

a. Menâr Şerhi’ne Ta’likât⁴

Hanefî fakihlerinden Hâfızu’d-din en-Neseffî diye tanınmış olan Ebu’l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Neseffî’nin (v. 710) usûl-ı fıkha dair *Menâru’l-envâr* adlı eserinin İbn Melek adıyla meşhur olmuş Abdullatif Efendi (v. 797) tarafından yazılan şerhi İstanbul’da 1292/1875 yılında basılmıştır. O sırada Matbaa-i Âmire’de musahhah olarak çalışan Zihnî Efendi tarafından tashihi yapılmış ve günümüzde bilinen şekliyle “dipnotlar” diye karşılayabileceğimiz “ta’likât” yazılmıştır. Gerçekten Zihnî Efendi bu ta’likâtını çoğu kere, zamanımızda yapıldığı gibi, açıklama ihtiyacı duyulan kelimelerden, bir rakamla hâmişe çıkmakta ve açıklamasını yapmaktadır. Bunları sayfanın alt kısmına yazdığı gibi yanlardaki boşluklara da yazmıştır. Bu *Ta’likât*’ın bazı kaynaklarda basılmadığı kaydedilmişse de kitabın zikri geçen basımı incelendiğinde tashihinin-beşinci ve altıncı formları hariç-Mehmed Zihnî Efendi tarafından yapıldığı ve *Ta’likât*’ın da, İbnü’l-Aynî’nin şerhi ile birlikte sayfa kenarlarında olmak üzere basıldığı müşâhede edilmektedir.

Zihnî Efendi bu dipnotların çoğunu Azmizâde’nin (v. 1040) *Hâşiye*’sinden nakletmiştir.⁵

b. İktibâsü’l-envâr fî tercemeti’l-Menâr

Hacı Zihnî Efendi *Menâr*’a Türkçe geniş bir şerh yazmayı planlamıştır. Fakat bu eser basılmamıştır⁶. Zihnî Efendi bu eserle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Usûlî fikh-ı şeriftendir, şerh yolunda kaleme alınmaktadır. Kitabın yarısı demek olan Bâbu’s-sünnet’e ulaştığı ve mezid tahkîk ve tavzîh ile büyücek bir hacim peydâ ettiği halde müellif (Zihnî Efendi) ara verip bu kitapla (*Meşâhiru’n-nisâ*) meşgul olmuştur. Hâsıl olan birinci cildi için *Meşâhiru’n-nisâ* ile beraber Maârif’e ibraz ile işbu 1294/1877 Muharrem’inde basım iznini ve mükâfât nâmıyla basım masraflarını satış bedelinden

¹ M. Zihnî, *Meşâhir*, Mukaddime.

² Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 118.

³ *Nimet-i İslâm*, ileride ayrı bir başlık altında incelenecektir.

⁴ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXXI.

⁵ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 119.

⁶ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVII.

tamamen alınmak üzere, *Meşâhiru'n-nisâ* gibi, Maârif tarafından basılacağı vadini almış olduğundan inşaallahu teâlâ basılıp piyasaya çıkarılması müyesser olur.”¹

Yine Zihnî Efendi *Meşâhiru'n-nisâ*'nın mukaddimesinde “Fıkhiyyât ile iştiğalim yani usûl-ı fikh-ı şeriften *Menâr* adlı metn-i metin (*Menâr* adlı sağlam metin) üzerine Türkçe bir vâfî şerh kaleme almakla meşguliyetim sırasında...”ifadelerine yer vermektedir.²

Yine Zihnî Efendi, İbn Melek'in *Menâr Şerhi*'ne olan *Ta'likât*'ında da *Menâru'l-envâr* üzerine yazdığı bir eserinden bahsetmektedir.

Ahmet Turan Arslan, Zihnî Efendi'nin bu eseriyle yukarıda “...şerh yolunda kaleme alınmakta...” olduğunu söylediği eserinden *İktibâsü'l-envâr fî tercemeti'l-Menâr*'ı kastedtiğini tahmin etmektedir. Yazar bu eserin âkıbetinin meçhul olduğunu müsveddelerinin matbaada kalmış olmasının ihtimal dahilinde olduğunu bildirmektedir.³

c. Elğâz-ı fikhıyye⁴

İbn Nüceym'in (v. 970) *el-Eşbâh ve'n-nezâir*'inin dördüncü bölümü olan “Fennü'l-elğâz” ile Ahmed b. Muhammed el-Mekkî el-Huseynî el-Hamevî'nin (v. 1098) *Ğamzû uyuni'l-besâir alâ mehâsini'l-Eşbâhi ve'n-nezâir* adlı şerhin kaynağı olan İbnü's-Şihne'nin (v. 921) *ez-Zehâiru'l-eşrefıyye fî elğâzı's-sâdeti'l-Hanefıyye* adlı eserinden mühim ve muğlak görülen meselelerin toplanıp tercüme edilmesiyle meydana getirilmiştir. Zihnî Efendi bunları sadece tercüme etmekle kalmamış, gerekli gördüğü açıklamaları da dipnotta vermiştir⁵.

15 Rebiulevvel 1307/1889'ta bitirilen bu eser İstanbul'da Kasbar Matbaası'nda 1309/1891'de basılmış ayrıca İbrahim Halil Can tarafından sadeleştirilmiş ve *Fıkıh Bilmeceleri* adıyla 1978'de Bahar Yayınları tarafından İstanbul'da neşredilmiştir⁶.

d. Kızlar Hocası Yahud Küçük Hanımlar İlmihali

İnâs Mekâtib-i İbtidâiyyesi'nin (Kız ilkokulları) üçüncü sınıfları için ders kitabı olarak yazılmıştır. Müellifimiz bu eserini 1312 senesi, son baharının ilk günlerinde

¹ M. Zihnî, *Meşâhir*, Mukaddime.

² M. Zihnî, aynı yer.

³ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 120, 121.

⁴ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 7.

⁵ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 121.

⁶ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVII.

bitirmiştir. Kitapçığın dördüncü baskısının kapağında 1234 şeklinde bir tarih görülüyorsa da doğrusunun 1324/1906 olduğu tahmin edilmektedir.¹

e. Hanımlar İlmihali

İnâs Mekâtib-i İbtidâiyyesi'nin dördüncü sınıfında okunması için kaleme alınan bu küçük kitabı da Zihnî Efendi, Kanlıca'da 7 Safer 1313/17 Temmuz 1895'te bitirmiştir.²

f. Usûl-i Fıkıh

İslam Hukuk Metodolojisi'ne ait bir kitaptır. Kitapta Zihnî Efendi'nin diğer eserlerinde görülen tertip ve intizam bunda görülmemektedir. Buna göre eser, Mekteb-i Mülkiye talebelerinin, Zihnî Efendi'nin Usûl-i Fıkıh derslerinde tuttıkları notların yine kendileri tarafından toplanıp çoğaltılmış şekli görünümünü vermektedir.

Baskıları:

1. Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne Litoğrafyası Destgâhı, İstanbul 1309/1892.
2. Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne Litoğrafyası Destgâhı, İstanbul 1312-1313/1894-1895, Taşbasma.
3. Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne Litoğrafyası Destgâhı, İstanbul 1314-1316/1896-1898.³

g. el- Muhtasarât fî mesâili't-tahâрати ve'l-ibâdât⁴

Nimet-i İslâm'ın İkinci Kısmı'ndaki beş bölüm (Temizlik, Namaz, Oruç, Zekat, Hac) özetlenerek isimlerinin başına birer *muhtasar* kelimesi eklenmiş ve hepsine birden *el-Muhtasarât fî mesâili't-tahâрати ve'l-ibâdât* adı verilmiş, Zekat ve Hac bölümlerinde *Nimet-i İslâm*'da olmayan bazı konular bu çalışmaya ilave edilmiştir. Kitabın yazılması 1324/1906'da bitmiştir.

Baskıları:

1. İstanbul, Dâru't-Tıbâati'l-Âmire, 1332/1913.
2. İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1332/1913 (ikinci baskı).
3. İstanbul Kanaat Kütüphanesi Matbaası, 1339/1920.

Oğlu Ali Ra'nâ Tarhan'ın yazdığı terceme-i hâliyle birlikte Zihnî Efendi'nin bu eseri *el-Muhtasarât Temizlik ve İbâdetler* adıyla Diyanet İşleri Reisliği Yayınları arasında (Ankara 1957) neşredilmiştir.

¹ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 122.

² Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 122.

³ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 122, 123; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXX.

⁴ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 127, 128; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6

H. R. Yamanlı'nınsadeleştirmesi ise, Muhtasar Nimet-i İslâm el-Muhtasarât fî mesâilî't-tahâratî ve'l-ibâdât adıyla yayımlanmıştır (Bedir Yayınevi, İstanbul 1990).

h. Husûlü'n-nakhi (fî usûli'l-fıkhi)¹

İslâm Hukuku Metodolojisi'ne ait olan bu eser basılmamıştır. Ahmet Turan Arslan yazması hakkında da herhangi bir bilgiye ulaşamadığını kaydetmiş ve eserin ismi konusunda da şunları söylemiştir: “Zihnî Efendi'nin oğlunun verdiği terceme-i halde bu eserin bir yerde *Usûlünnuka (Nimet-i İslâm, Salah Bilici Kitabevi neşri baş tarafı)* diğer bir yerde ise (Mehmed Zihnî *el-Muhtasarât*, Ankara 1957) *Usûlü'n-nuka* şeklinde yazılıdır. Ancak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi *Sicill-i Ahval Defteri*'nde (no: 66, sayfa 185-6) ve Zihnî Efendi'nin son eseri olan *el-Muhtasarât*'ın üçüncü baskısı sonunda yazılmış olan terceme-i halinde gördüğümüz orijinali harekesiz olarak حصول

şeklindedir. Biz, merhum Zihnî Efendi'nin, kullandığı kelimeleri seçmekteki titizliğini ve kelimenin sözlük manasını gözönünde bulundurarak “en-nakhü” (sözü anlamak) şeklindeki masdarın buraya uyacağını düşündük Parantez içindeki ibârenin aslında var olduğunu tahmin ediyoruz. Nitekim, ismin orjinalini veren her iki kaynakta da “Usûl-i fıkıhtan...” kaydı mevcuttur.”²

ı. Terceme-i Tuhfeti'l-mülûk

Hanefî alimlerden Zeynuddin Muhammed b. Ebu Bekir Abdulmuhsin er-Râzi'nin (v. 666) *Tuhfeti'l-mülûk*'ünün tercümesi olup basılmamıştır.³

4. Hadis

a. el-Hakâik mimmâ fi'l-Câmi'i's-sağîri ve'l-Meşârik min hadîsi Hayri'l-halâik⁴

Zihnî Efendi'nin hadis şârihlerinin zayıf saymadığı hadislerden seçerek meydana getirdiği bu eserini kendisi şöyle tanıtmaktadır:

“...Daha sonra yani hadis-i şerifler sağlam senedleriyle hadd-i iştihâra vardıktan ve senedleriyle birlikte mazbut ve mukayyed bulunduktan sonra hadis metinlerinin sıraya konulması ihdâs edilmiştir ki, kavîf hadislerin ilk kelimeleri itibarıyla sıralanmıştır.

¹ Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6

² Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 128, 129.

³ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 129; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXX; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6.

⁴ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 7.

Bu tertib üzere yazılan hadis kitaplarından, eş-Şeyh el-Hâfız Celâleddin Abdurrahman Ebû Bekr es-Suyûtî'nin (v. 911), hadis-i şeriflerin ilk harfleri dikkate alınarak alfabetik olarak tertip edilmiş olan, *el-Câmiu's-sağîr fî hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr* isimli kitabı ile İmâm Radyyyüddin Hasen b. Muhammed es-Sağânî'nin (v. 650) hadislerin ilk kelimeleri dikkate alınarak bir takım bâb ve fasıllara bölünen, *Meşâriku'l-envâri'n-nebeviyye min sihâhi'l-ahbâri'l-Mustafiyye* adlı kitabında olan hadis-i şerifleri bir tetibe koyarak ve seçerek tercüme etmeyi kendime Âhiret için hazırlanıp saklanan, mutluluk sermayesi ve bazı din kardeşlerime âcizâne hizmet bildiğimden Yüce Allah'tan yardım dileyerek ve elif harfinden başlayarak hadisleri toplamaya ve tercüme etmeye başladım.”¹

Zihnî Efendi bu eserinde hadis alimleri tarafından zayıf görülmeyen rivayetleri zikretmiş ve mana açısından tekrar fakat lafızları ayrı olan bazı rivayetlere de yer verdiğini bildirmiştir. *Meşâriku'l-envâr*'dan aldığı hadislere *mim* remzini, *Câmiu's-sağîr*'den aldıklarına *cim* remzini her ikisinden de aldıklarına da *mim cim* remizlerini birlikte koymuştur. Zihnî Efendi hadislerin sahabi ravilerini de zikretmiş, hadisin tercümesinden sonra açıklamasına yer vermiş ve bazı şârihlerden de nakiller yapmıştır.²

Mehmed Zihnî Efendi bu kitaba yazdığı mukaddimede, hadis tarihi ve kitapların tertibi üzerinde durmuş ve bu eserini meydana getirirken kullandığı kaynakları da zikretmiştir. Hadisten “en faydalı ilim” diye bahsetmiş ve hadisin önemi üzerinde durarak fikhî hükümlerin bir çoğunun hadisten çıkarıldığını, Kur’ân’ın mücmellerini hadisin tefsir ettiğini belirtmiş ve İmâm Evzâî (157)’nin “Kur’ân’ın hadise ihtiyacı, hadisin Kur’ân’a ihtiyacından fazladır”, sözüne yer vermiştir.³

Peygamberimiz (s.a.v.)’den hadis yazımı ile ilgili lehte ve aleyte olan rivayetler zikredilmiş ve hadislerin yazılabileceği hususunda ümmetin icmaı olduğu belirtilmiştir. Hadislerin ilk defa toplanmaya başlanmasının, Ömer b. Abdülazîz (101)’in Medine valisi Ebû Bekr b. Hazm (102)’a verdiği emirle başladığını ve ilk defa hadisi tedvin edenin de İbn Şihâb ez-Zührî (124) olduğunu ifade etmiş, daha sonra İbn Cüreyc, İmâm Mâlik, İbn İshak, İbn Hişâm, Abdullah b. Mübârek, Süfyân Sevrî ve Evzâî gibi alimler tedvîn hizmetlerinde bulunmuşlar, rivâyetü'l-hadîs ve dirâyetü'l-hadîs gibi hadis branşları belirmeye başlamış, hadis tahsili için uzun seyahâtlar yapılmış ve insanların ilimleri bildikleri ve ezberledikleri hadis sayısına göre değerlendirilmeye başlandığını

¹ M. Zihnî, *el-Hakâik*, I, 7.

² M. Zihnî, a.g.e., I, 8.

³ M. Zihnî, a.g.e., I, 2, 3.

belirtmiştir. Zihnî Efendi tedvînde takip edilen ilk usûlün hadislerin ravileri dikkate alınarak yapılan tedvîn olduğunu, daha sonra da hadislerin konularına göre tasnif edildiğini ve *Kütüb-i Sitte* adıyla anılan külliyyâtın oluştuğunu haber vermiştir.¹

Zihnî Efendi eserinin birinci faslının muhtevası hakkında da şu bilgileri vermiştir: “Bu fasılda sadece raviler açıklanmayıp sahabîlerin meşhur olanlarının çoğunluğu zikrolunmuş olmakla eserlerim arasında *Meşâhiru'n-nisâ* olduğu gibi bir de *Meşâhiru'r-ricâl* ortaya çıkmış demektir...”²

el-Hakâik'in birinci faslından iki cüz (el-'Ayn harfine kadar olan hadis ravilerinin terceme-i halleri) neşredilmiş (birinci cüz, Bâb-ı Âlî 25 no'lu Matbaa³, İstanbul 1310; ikinci cüz, İstanbul 1311), kalanı hazırlanmış fakat basımı *Sahîh-i Müslim*'in basımından sonraya bırakılmışsa da bu baskı gerçekleştirilememiştir. Basılmamış kısımların müellif nüshalarının Diyânet İşleri Başkanlığı'na tevdi edilmiş⁴ olduğunu Zihnî Efendi'nin oğlu bildirmiştir. Ahmet Turan Arslan da 14.08.1998 Cuma günü Ankara'da Diyânet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde bu müsveddeleri bizzat tesbit ettiğini, adı geçen kütüphanede 293, 294 ve 295 yazma eserler demirbaş numaralarında kayıtlı olduğunu, Yazmalar Kütük Defteri'ndeki (I-2240) kayıtlarının ise defterin onüçüncü sayfasında olduğunu, 295 numarada kayıtlı müsvedde defterlerinden beşincisinin tamamen boş olduğunu ifade etmiştir. Yine yazar şu ifadelere yer vermektedir: “Zihnî Efendi 294 numaralı defterin ilk yaprağına “fi 15 Zilkade sene 1298” şeklinde muhtemelen eserin telif tarihini kaydetmiş, müteakip yaprakta ise “bihamdillah tebyiz olunmuştur; başka deftere geçmiştir.” şeklinde bir not yazmıştır. Bu ifadeden, müsveddelerin temize çekildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu tebyiz edilen nüshanın nerede olduğunu henüz tesbit edemedik.”⁵

Ahmet Turan Arslan sahasında henüz Türkçe'mizde bu eseri geçen bir kitap neşredildiğini bilmediğini belirttikten sonra Zihnî Efendi'nin bu eserini Biyografi'yle ilgili eserleri arasında mı yoksa Hadis'le ilgili eserleri arasında mı sayılacağı konusunda tereddüt ettiğini fakat Zihnî Efendi'nin yukarıdaki ifadeleri, kitabın isminin manası, kitabın başına büyük harflerle yazdığı “Bu kitap iki fasıl üzerine müretteb olup fasl-ı evvel terâcim-i ahvâl-i ruvât ve fasl-ı sâni ehâdis-i Seyyidi'l-kâinât hakkındadır”

¹ M. Zihnî, a.g.e., I, 3-7.

² M. Zihnî, a.g.e., I, 10/1.

³ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVII.

⁴ Aynı yer.

⁵ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 137, 138.

ifadeleri ve sicil defterindeki “ilm-i hadis’ten...” kaydının, kendisini, *el-Hakâik*’ı Hadis’e ait eserleri arasında sayılması gerektiği kanaatine sevkettiğini ifade etmiştir.¹

b. Buhârî’nin el-Câmiu’s-sahîh’i Üzerine Talîkât

Mehmed Zihnî Efendi, İkinci Abdulhamid döneminde, Zühdü Paşa’nın Maarif Nazırlığı zamanında devlet tarafından Matbaa-i Âmire’de basımına başlanılan *Sahih-i Buhârî*’nin tashihine memur edilmişti. Zihnî Efendi, yalnızca tashih işiyle yetinmemiş; metinleri harekelemiş ve sayfa kenarlarına bazı açıklayıcı notlar (ta’lîkât) da yazmıştır. Zihnî Efendi’nin bu ta’lîkâtı ile birlikte *el-Câmiu’s-sahih*’in basımı 1315/1897 yılı Muharrem² ayının yirmisinde tamamlanmıştır. Eser iki senelik bir mesâi ile 8 cild olarak basılmıştır.³

Zihnî Efendi tashihini yaparken, daha önce Kahire’de basımı gerçekleştirilen harekeli ve harekesiz iki nüsha ile karşılaştırdığını açıklamış ve harekeleme işinde Kahire musahhihlerini takdirle anmıştır.⁴ Diğer taraftan tashihini yaptığı basımın *Sahih-i Buhârî* şârihlerinden Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî’nin (v. 923) şerhine göre gerçekleştirdiğini de kaydetmiştir.⁵

Zihnî Efendi’nin, ta’lîklerde şârih Kastallânî’den yaptığı alıntılar, isimlerin zabtı, bir kelimenin açıklanması, gerekli görülen yerlerde daha uzun açıklama vs. çeşitli şekillerde gerçekleşmiştir. Ayrıca Zihnî Efendi bazen şârih Aynî’nin (v. 855) görüşlerine de başvurmuş ve *Musbâh* isimli lügat kitabından da çokça faydalanmıştır.

Zihnî Efendi’nin tashihiyle meydana gelen bu nüsha, Bedrettin Çetiner tarafından hazırlanan fihristler eklenerek, Çağrı Yayınları tarafından tekrar neşredilmiştir.

c. Müslim’in el-Câmiu’s-sahîh’i Üzerine Talîkât

Mehmed Zihnî Efendi, *Sahih-i Buhârî*’nin güzel ve doğru bir şekilde basımı gerçekleştirildikten sonra *Sahih-i Müslim*’in basımının tashihiyle de görevlendirilmiştir.⁶ Son zamanlarını bu eserin tashihine ve bir takım açıklayıcı notlar teminine hasreden Zihnî Efendi, yine sekiz cild olarak düşünülen bu kitabın beşinci cildinin sona ermesine iki forma kaldığı bir sırada vefat etmiştir. Böylece *Sahih-i Müslim*’in basımı (1331)⁷,

¹ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 137.

² A. Turan Arslan burada Muharrem yerine Zilhicce ayını zikretmiştir. Fakat *Sahih-i Buhârî*, (Matbaa-i Âmire, İst. 1315) VIII, 219’da Zihnî Efendi’nin hitâme yazısında bitirilen ay olarak “şehr-i Âşûrâ” şeklinde bir kayıt vardır.

³ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 138; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXIII, XXX; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 5.

⁴ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahih*, VIII, 219.

⁵ Buhârî, a.g.e., I, 1.

⁶ Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 5.

⁷ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXXI.

kitabın başından “Cihâd ve Siyer Kitâbı’nın Hayber Gazvesi bâbına” kadar Zihnî Efendi’nin tashih ve hâşiyeleriyle gerçekleştirilmiştir.¹ Zihnî Efendi’nin bu çalışmaları onun hem hadis hem de Arabî ilimler sahasındaki müktesebâtının kesif olduğunu gösteren semereleridir.²

Zihnî Efendi, İbn Melek, Münâvî, İbn Mâce’ye hâşiye yazan Sindî v.s. alimlerden ve Mısbâh, Mirkât, Muvatta hamîşleri v.s. kitaplardan nakiller yaparak bu çalışmayı hazırlamıştır.

Müslim’in (v. 261) *Sahîh*’ini, bâb ve hadis numaraları vererek neşreden Muhammed Fuâd Abdalbâkî, 1374/1954’te yazdığı mukaddimede Mehmed Zihnî Efendi’nin ve ondan sonra basımı gerçekleştirenlerin bu esere yaptıklarını hizmetleri takdirle yâd etmektedir.³

d. Meşâriku’l-envâr’a Talîkât

Zihnî Efendi’nin, Sağânî’nin (v. 650) Meşâriku’l-envâr’ını tashihi ve bazı açıklayıcı notları ilave etmesi şeklinde gerçekleştirdiği çalışmasıdır.⁴

Burada şu bilgiye de dikkat çekmek yerinde olur zannındayım: Piyâde zâbitlerinden ve Beşiktaş Rüşdiye-i Askeriyyesi mullimlerinden İpekli Hafız İbrahim, *Kenzü’l-hikem* adıyla bastırıp neşrettirdiği *Müntehabât*’taki hadis-i şeriflerin bir çoğunu Zihnî Efendi’ye tercüme ettirdiğini ifade etmektedir.⁵

5. Terâcim-i Ahvâl (Biyografi)

a. Meşâhîru’n-nisâ⁶

Maârif Nezâreti’nce, Zihnî Efendi’den Dârulmuallimât’ta (Kız Öğretmen Okulu) ders kitabı olacak, ilim ve edebiyat alanlarında meşhur olmuş kadınların terceme-i hallerini ve eserlerini anlatacak, kız öğrencilere ibret verecek bir kitap yazılması istenmiş ve sonuçta bu eser meydana gelmiştir.

Zihnî Efendi, Türkçe ve Arapça eserler arasında istenilen şekilde bir eser bulunmadığı için ilgili kaynaklara müracaat ederek malzeme topladığını ve hacmi

¹ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 139; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXIII.

² Öztürk, Bayram Ali, aynı yer.

³ Müslim, *es-Sahîh*, (M. F. Abdalbâkî’ye ait mukaddime).

⁴ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 140; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXXI.

⁵ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 53, 56.

⁶ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311; Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 141-143; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVIII; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6.

istenilen miktarı çok aştığını ve ders kitabının bundan seçilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹

Kitap, şâir, şarkıcı, fıkıh bilgini, hadis bilgini, veliliği ile meşhur olan, sahâbi olan, yüksek mevki sahibi, ahmaklığı veya herhangi bir olay sebebiyle meşhur olmuş kadınların biyografilerini ihtiva etmektedir.

“Meşhur Kadınlar” anlamına gelen *Meşâhîru'n-nisâ*, Anadolu, Arap ve Acem kadınlarından herhangi bir meziyeti olanlarının biyografilerini alfabetik olarak vermektedir.² Alanında ilk eserdir, sıkıcı ve monoton bir ansiklopedi şeklinde yazılmamış, son derece sağlam ve akıcı üslûbuyla birlikte, yer yer edebî nükte, şiir ve atasözleri ile de süslenmiştir.

Zihnî Efendi'nin bu eserinde uzun yıllar devam eden Arapça öğretmenliğinin tesiri görülmektedir. Arap dilinde şevâhid (misâl) olarak gösterilen şiir ve deyimleri tercüme ile birlikte izah etmiştir. Zaman müstehcen şiirlerin tercümesini vermeden asıllarını vermiştir. Uslûbundaki güzellik eseri herkesin zevkle okuyabileceği hale getirmiştir. Eserin bir çok yerinde verilen hikâyelerde kadınların şecaati, sadâkati, sevgisi, uyanıklığı vs. ile ilgili örnekler yer alır.

Zihnî Efendi, bazan hangi kaynağı kullandığı belli olmasa da, çoğu zaman naklettiği bilgiyi hangi eserden aldığını hatta sayfasını dahi söylemiştir. Kimi zaman bulunduğu bir bilgiyi başka eserlerle karşılaştırıp tercihini belirtmektedir. Yeri geldikçe fıkıh, tefsir bilgileri vermektedir. Zihnî Efendi çağdaşı olan meşhur kadınları da ihmal etmemiştir.

Mehmed Zihnî Efendi iki cild olarak basılan *Meşâhîru'n-nisâ*'nın (Matbaa-i Âmire, İstanbul 1294, 1295) birinci cildinin basımı sırasında İskenderiye'de bulunduğu için büyük hataların meydana geldiğini ve ifade etmiştir.³

Birinci cildin iç kapağında belirtildiğine göre, eser, Maarif Nezareti tarafından müellife mükafat olarak bastırılmış, satış bedelinden sadece basım masrafları alınmıştır.

Zihnî Efendi'nin bu eseri de ilim çevrelerinin dikkatini çekmiş, basımını takip eden yıllarda *Hayrât-ı Hisân* adıyla Farsça'ya çevrilip bastırılmıştır.

Bedreddin Çetiner tarafından sadeleştirilen ve *Tarihte İz Bırakan Kadınlar* adıyla iki cild olarak İstanbul'da 1982'de yayımlanan eserde bazı Arapça bilgiler terkedilmiş, ancak dipnotlardaki kısa bilgilerle birlikte sonuna bir indeks ilâve edilmiştir.

¹ M. Zihnî, *Meşâhîr*, Mukaddime.

² M. Zihnî, aynı yer.

³ M. Zihnî, a.g.e., II, 64, 91.

Recep Uslu tarafından 1996'da Mehmed Zihnî Efendi'nin *Meşâhîru'n-nisâ Adli Eserinin Kaynakları* başlığıyla bir makale hazırlanmış ise de henüz neşredilmemiştir.

Mükrimin Halil Yınanç, bu eseri Tanzimat döneminde yazılan tarihe ait eserler arasında değerlendirmiş ve eserin bir çok kaynağa müracaat edilmek suretiyle uzun uzadıya çalışılarak oluşturulduğunu belirtmiştir.

Öte yandan *Meşâhîru'n-nisâ* bazı eserlere kaynak teşkil ettiği gibi Rize Müftüsü Yusuf Efendi (v. 1969) tarafından da bu esere Zihnî Efendi'nin rastlamadığı bazı meşhur hanımlar ilave edilmiştir.

Arapgiri Hüseyin Avni Efendi'nin (v. 1954) *Meşâhîru'n-nisâ* nüshasında da Zihnî Efendi'nin harekelemediği bir çok Arapça şiir harekelendiği gibi, nüsha sahibi tarafından bazı tashih ve ta'likler de ilâve edilmiştir.

Meşâhîru'n-nisâ'nın birinci cildine bir indeks çalışması yapılmış olup, bu mezûniyet tezi İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü'nde mevcuttur.

b. Buğyetü't-tâlib fî tercemeti Tuhfeti'r-râğib fî siyrâti cemâatin min a'yâni Ehli beyti'l-etâyib¹

Eser esas itibariyle Şâfiî alimlerden Şihâbeddin Ahmed b. Selâme el-Kalyûbî'nin (v. 1069) *Tuhfetü'r-râğib* adlı risalesinin tercümesidir. Eserde, ismin de de anlaşılacağı gibi soy itibariyle Ehl-i Beyt'ten olan bazı zâtların biyografi ve bazı menkıbeleri anlatılmaktadır. İçinde, Vak'a-i Kerbelâ'nın yanında şu şahısların biyografilerine yer verilmiştir: Seyyide Zeyneb, Seyyide Rukiyye, Seyyide Sekine, Muhammed el-Enver, Hasen el-Ezher, Seyyide Nefise, es-Seyyid el-Celil Ali Zeynelâbidîn, Seyyid İbrahim, Seyyide Âişe, Seyyid Kasım, ez-Zeki, Seyyid Ahmed er-Rifâî, Seyyid Ahmed el-Bedevî, Seyyid Abdulkadir Geylânî, İbrahim ed-Düsûkî.

Bu risaleyi Mehmed Zihnî Efendi sevdiği dostlarından birinin tavsiyesi üzerine tercüme etmiştir.

Zihnî Efendi'nin kızından torunu olan Hüseyin Şâdi, dedesi Zihnî Efendi'nin muvafakatini alarak bu risalenin basımını üstlenmiş fakat ilk formanın tertibi esnasında Zihnî Efendi vefat etmiş, daha sonra Hüseyin Şâdi müsveddelerden karşılaştırarak bu eserin basımını tamamlamıştır.

Zihnî Efendi'nin bu risalesi İstanbul'da Şems Matbaası'nda² 1332/1913'te küçük boy olarak basılmış ve basında da reklamı yapılmıştır.

¹ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 143, 144.

² Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVII.

Hadise dair eserleri arasında ziredilen *el-Hakâik*'in basılan ilk iki cildinde hadis ravîlerinin biyografileri yer aldığından dolayı bu eseri burada yeniden hatırlamanın yerinde olduğunu düşünmekteyiz.

6. Tasavvuf

a. *el-Münküzü mine'd-dalâl Tercemesi*¹

Said Efendi² ile birlikte tercüme edilen eserin aslı İmâm Gazzâlî'nin (v. 505) meşhur otobiyografisidir.³

Zihnî Efendi bu eser hakkında şu bilgileri vermektedir:

“*el-Münküzü mine'd-dalâl Tercemesi*, matbûdur. Birincisi (Matbaa-i Âmire, İstanbul 1287/1870) beyaz, ikincisi (Matbaa-i Âmire, 1289/1872) de sarı kağıtlı olarak iki defa basılmıştır. İmâm Gazzâlî bu eseri *İhya-i ulûm*'dan sonra ömrünün son zamanlarında kaleme almış olduğundan dolayı kendilerinin akıl, düşünce ve bilgisinin özeti denilmeye layık, faydalı bilgilerle dolu bir kitaptır. Müellif (Zihnî Efendi) bu eseri Tarik-i Sûfiyye bahsine kadar tercüme edip mütercimim ilaveleri olarak baştan sona bir çok faydalı bilgi eklemiştir. Tarik-i Sûfiyye bahsinden aşağısını Said Efendi tercüme ederek basımına iştirak eylemiştir. Hâk râzı olsun ondan ki, iştiraki olmayaydı bu eser basılmazdı.”⁴

b. *Sihâmü'l-isâbe fî kenzi'd-deavâti'l-müstecâbe Tercemesi*⁵

İmâm Suyûtî'nin (v. 911) *Sihâmü'l-isâbe* adındaki eserinin tercümesidir. İçindekiler göz önünde bulundurularak kitap Tasavvuf'a ait eserleri arasında zikredilmiştir. Eser dört fasıl ve bir hâtimedden (sonuçtan) ibarettir. Kitapta duanın kabul edilmesinin sebepleri, duanın zamanı, mekânı ve dua edenin içinde bulunduğu psikolojik durum (hâli) söz konusu edilmekte; sonuç bölümünde ise Allah'a hamd, Peygamber'e ve âline salât ve selâm getirmenin lüzûmu anlatılmaktadır.

¹ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVIII; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6.

² Daha önce geçtiği gibi Zihnî Efendi'nin Matbaa-i Âmire'de birlikte çalıştıkları musahhîh arkadaşlarından biridir.

³ A. Turan Arslan, eski eserlerimizin çeşitli bilim dallarına ait konuları ihtiva etmelerinden dolayı sistematik bir taksime tabi tutmanın oldukça zor olduğunu bununla beraber *el-Münküzü*'yi içindekilerin bütünü ve vurgulamak istediği hedefi dikkate alarak Zihnî Efendi'nin tasavvufî eserleri arasında saydığını belirtmektedir, a.g.e., s. 145.

⁴ M. Zihnî, *Meşâhîr*, Mukaddime.

⁵ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 146; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXX; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6.

Ahmet Turan Arslan bu eserin bir baskısını (Âlem Matbaası, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, Sahib ve Nâşiri: Kitapçı es-Seyyid Abdulkerim, İstanbul 1313/1895) tesbit edebildiğini ifade etmektedir.

7. Akâid ve Kelâm

Düstûru'l-muvahhidîn¹

Bu eseri Zihnî Efendi şu şekilde tanıtmaktadır: “Akâid’e dairdir². Bir hayli sene evvel başlanmış idi ve yarısı kadarı Mekteb-i Sultânî öğrencilerine sınıf-ı mahsûsunda ders olarak yazdırılmıştır.”³

Bedir Yayınevi tarafından eserin müsveddesinin ilk iki sayfası Zihnî Efendi’nin *el-Muhtasarât*’ının başında neşredilmiştir. Burada Zihnî Efendi ismini “Muhammed” şeklinde yazmıştır. Ayrıca Zihnî Efendi, baş tarafta, diğer eserlerinde de görüldüğü gibi, kendisinin tevâzu ve mahviyetkârlığına delâlet eden ve edebî zevkini ortaya koyan Arapça ve Farsça beyitler zikretmiştir.

Bu eserin kaynakları olarak şu kitaplar zikredilmiştir:

Tefsîr-i Fahri Râzî, *Şerh-i Müslim*⁴ ve *Buhârî*⁵, *İhyâ*, *İktisâd*, *Münkız*⁶, *Şerh-i İşârât*⁷, *Şerh-i Mekâsûd*⁸, *Miftâhu'l-iber*⁹, *Sülûkü'l-malik*¹⁰, *Şerh-i Şifâ*¹¹, *Şerh-i Nûniyye*¹², *Huccet-i Bâliğa*¹³, *Keşfu'z-zunûn*¹⁴, *İcâz-ı Bakillânî*¹⁵, *İtkân-ı Suyûtî*¹⁶, *İzhâru'l-hak*¹⁷ ve *Tuhfetü'l-erîb*¹⁸.

¹ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 130-134; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6.

² Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVII.

³ M. Zihnî, *el-Hakâik*, I, 70.

⁴ Müslim (v. 261)’in *el-Câmiu’s-sahîh*’inin en meşhur şerhi Muhammed b. İsmail en Nevevî (v. 676)’nin *el-Minhâc* adlı şerhidir. Matbûdur. (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 132/92).

⁵ Buhârî (v. 256)’nin *el-Câmiu’s-sahîh*’inin en meşhur şerhleri *Fethu'l-Bârî*, *İrşâdî's-sârî* ve *Umdetü'l-kârî*’dir. Üçü de matbûdur. (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 132/93).

⁶ Bu üç eser de İmâm Gazzâlî (v. 505)’nindir. *İhyâ ulûmi'd-dîn*, *el-İktisâd fi'l-i'tikâd* ve *el-Münkızü mine'd-dalâl* isimli eserleri kasdolunmaktadır.

⁷ A. Turan Arslan, Zihnî Efendi’nin bu eserle maksadının İbn Sinâ (v. 428)’nin *el-İşârât* adlı eserine yazılan şerhi kasdettiğini düşündüğünü ifade etmektedir. Çünkü, Zihnî Efendi’nin musahhîh olarak bulunduğu bir zamanda Matbaa-i Âmire’de 1290/1873 yılında, Nasîruddin et-Tûsî (v. 672) ile Fahreddin er-Râzî (v. 606)’nin *İşârât* üzerine yazdıkları şerhlerin ikisi bir cild içinde basılmıştır. (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 132/96).

⁸ Es-Seyyid eş-Şerif Ali el-Cürcânî (v. 816)’nin eseridir. (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 133/97).

⁹ Abdurrahman b. Haldun (v. 808)’un eseridir. (Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 133/98).

¹⁰ Ahmed b. Muhammed b. Ebi'r-Rabi’in *Sülûkü'l-mâlik fi tedbîri'l-memâlik* adlı eseridir. (Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 133/99).

¹¹ Kâdî İyâd (v. 544)’ın *es-Şifâ fi Hukûki'l-Mustafâ* adlı eseri üzerine Aliyyü'l-Kârî (v. 1014)’nin ve Şihâbeddin el-Hafacî diye tanınan Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hanefî el-Mısrî (v. 1069)’nin yazdıkları şerhlerin her ikisi de kasdedilmiş olabilir. Çünkü Zihnî Efendi (bkz. M. Zihnî, *el-Hakâik*, I, 76) başka bir eserinde bunların her ikisine de atıfta bulunmaktadır. (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 133/100).

¹² Hızır Bey (863/1459)’in Fâtih Sultan Mehmed’e sunduğu manzum bir akâid risâlesi olan *en-Nûniyye* üzerine biri Hızır Bey’in talebelerinden olan Hayâlî (875/1470)’nin, diğeri de Dâvûd Karsî (1169/1756)’nin olmak üzere iki şerhi vardır, her ikisi de matbûdur. (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 133/101).

¹³ Şah Veliyyullah Dihlevî (v. 1176)’nin eseridir.

¹⁴ Kâtip Çelebi (v. 1067)’nin eseridir.

¹⁵ Muhammed el-Bâkallânî (v. 403)’nin *İcâzü'l-Kur’ân* adındaki eseridir. (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 133/104).

¹⁶ Suyûtî (v. 911)’nin *el-İtkân fi ‘ulûmi'l-Kur’ân* adındaki eseridir.

¹⁷ Hindistanlı Rahmetullah Efendi (v. 1306/1888)’nin eseri olup birinci cildi Nüzhet Efendi (v. 1304/1886) tarafından tercüme edilip İstanbul’da basılmış, ikinci cildi ise Ankaralı Ömer Fehmi Efendi (v. 1313/1895) tarafından tercüme edilip bastırılmıştır. *İzhâru'l-hak*’ın tercümesine Zihnî Efendi’nin de (bkz. M. Zihnî, *Meşâhir*, Mukaddime) bir hayli emeği geçmiştir. (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 133/106).

¹⁸ A. Turan Arslan, muhtemelen Abdullah et-Terceman’ın, Zihnî Efendi tarafından tercüme edilen ve basılan eserinin kasdolunmuşunu ifade etmektedir. (bkz. A. Turan Arslan, a.g.e., s. 133/107).

Düstûru'l-muvahhidîn'de İslâmî inanç esaslarının, Ehl-i Sünnet'in usûlü üzere açıklanarak, Ehl-i Sünnet'e aykırı fırkalara karşı mukâvemeti ve müdâfaası yapılmış, Kelâm kitaplarında olmayan bazı önemli konular incelenmiş ve dikkatli, şuurlu bir şekilde okunduğu zaman sapık kimselerin fikir ve itikatlarını düzeltmeleri, doğru inanç sahiplerinin de inançlarının sağlamlaştırılması hedeflenmiştir.

8. Kur'ân İlimleri

el-Kavlü's-sedîd fî ilmi't-Tecvîd Yâhud Tecvîd-i Cedîd

Tecvîd kitabıdır¹. Zihnî Efendi bu eserinde de, Arapça öğretimi için yazdığı kitaplarda görüldüğü gibi, alıştırma ve misallere önem vermiştir. Birinci baskısı Matbaa-i Âmire'de 1328/1910 yılı, Ramazan'ın başlarında tamamlanmıştır. *Tecvîd-i Cedîd* Abdülkadir Dedeoğlu tarafından sadeleştirilmiş ve Nakibüleşrâf Şeyhzâde Muhammed Esad Hüseyinî (Seyyid Hüseyin Hamdi)'nin *Virdü'l-müfid fî şerhi't-Tecvîd* (*Karabaş Tecvîdi'nin Şerhi*) ile birlikte Osmanlı Yayınevi tarafından basılmıştır (İstanbul 1991).²

9. Dinler Tarihi

Tuhfetü'l-erib fi'r-raddi alâ Ehli's-salîb Tercemesi³

Majoca'lı bir katolik fransisken rahibi iken, XV. yüzyılda Tunus'a gelerek müslüman olan Anselmo Turmeda'nın (Mevlânâ Abdullah et-Tercemân), Hristiyanlığın yanlış yönlerini anlatmak için yazdığı eserin tercümesidir. Birinci baskısı Matbaa-i Âmire'de (İstanbul 1291/1874) yapılan bu eseri Zihnî Efendi, Said Efendi'nin katkısıyla tercüme etmiştir.⁴

Eserin ikinci baskısı İstanbul'da Matbaa-i Osmâniye'de 1304/1886'da gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda bu eser hristiyanların dînî kurallarını ve âyinlerini yeterli bir şekilde içerdiği için diğer reddiyeler arasında (o zaman için) en müfid ve en muhtasar reddiye sayılmıştır.

Bu eser yeni harflerle *Hristiyanlığa Reddiye* adıyla neşredilmiştir (Bedir Yayınları, İstanbul 1995).

Zihnî Efendi'nin Dinler Tarihi ile ilgili bir çalışması olarak *İzhâru'l-hak* tercümesine katkılarını da burada anmalıyız.⁵

¹ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 311; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVIII; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 7.

² Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 135.

³ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s. 312; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXX; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6.

⁴ M. Zihnî, a.g.e.,

⁵ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 140, 141.

NİMET-İ İSLÂM¹

Mehmed Zihnî Efendi'nin şöhretine sebep olan en mufassal Türkçe eseridir. İtikat, ibâdet ve muamelâta (evlenme, boşanma vs. gibi şahsî alâkalara) ait konuları ihtiva eder. Eser Hacı Zihnî Efendi tarafından Kısm-ı evvel (birinci kısım: itikat bahsi, *Nimet-i İslâm Risalesi*), Kısm-ı sâni (ikinci kısım: ibâdâta ait bölüm) ve Kısm-ı sâlis (üçüncü kısım: Evlenme ve boşanma ile ilgili meseleler) şeklinde üç ayrı kısım halinde tertip edilmiştir. Bu kitap, Ebu'l-İhlâs Hasen eş-Şurunbülâlî (v. 1069)'nin *Nûru'l-îzâh* ve şerhi *Merâkı'l-felâh*'ı ile Ahmed et-Tahtâvî (v. 1231/1816)'nin adı geçen eser üzerine yazdığı hâşiyeden geniş çapta faydalanılarak meydana getirilmiştir. *Nûru'l-îzâh* ve onun şerhi *Merâku'l-felâh* ikisi birlikte Şurunbülâlî'ye aittir.

Zihnî Efendi, *Nimet-i İslâm*'ın yukarıdaki eserlerin harfiyyen tercümesi olmadığını, konularının da yukarıdaki eserlerdeki konuların tercümesinden ibaret olmadığını, *Dürr-i Muhtar*² hâşiyelerini nazardan uzak tutmayarak, *Hidâye*³ ve *Kenz*⁴ şerhleri, *Dürer*, *Nütef*⁵, *Cevhere*, *Kuhistânî*⁶ ve *Şurunbülâliye*⁷'ye de zaman-zaman müracaat edilerek konuların sıralanmasında ve işlenmesinde çeşitli alıntılar yaptığını ifade etmiştir.⁸

Nimet-i İslâm, ilim erbabınca pek malum ve çok meşhur olup, sözü sened kabul edilen, her yerde ihtiyaç duyulan bir ilim ve marifet âbidesidir. Asırlar boyunca tekâmül edegelen Osmanlı Türkçe'sinin güzel örneklerinin sergilendiği bir şâheserdir. O, kendisinden önce yazılmış fıkıh kitaplarının bir özü olduğu gibi kendisinden sonra yazılmış ve bugün bir çoğu elde bulunan ilmihal kitapları da onun hülâsasından ibaret olup, kendisi onların hepsine öz ve kaynak olmuştur.

Nimet-i İslâm'ın muhtevastaki bilgi zenginliği esaslı bütün fıkıh kitaplarını öz olarak içine alacak genişliktedir. Türkçemiz'de ondan daha mufassal bir ilmihal kitabı

¹ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 123-126; Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXVIII, XXIX; Ozak, Muzaffer, a.g.e., s. 6

² *Dürr-i Muhtar* hâşiyelerinden bazıları şunlardır: Halil el-Fettâl (1186/1772), *Delâilü'l-esrâr*; Ceberî (1188/1774), *İslâhu'l-isfâr*; İbrahim el-Halebî (1190/1776), *Tuhfetü'l-ahyâr*; Ahmed et-Tahtâvî (1231/1816) hâşiyesi; İbn Âbidîn (1252/1836), *Reddü'l-muhtar*; İbn Abdirezzâk (1138/1726), *Mefâtihu'l-esrâr*.

³ *Hidâye*'nin 60 kadar şerh ve hâşiyesi vardır. Bazıları şunlardır: *Fethu'l-kadîr*, *el-Înâye*, *el-Binâye*, *en-Nihâye*, *el-Kifâye*, *Ğâyetü'l-beyân*, *Mi'râcü'd-dirâye*.

⁴ Bazı *Kenz* şerhleri şunlardır: *Zeylâf* (743/1342), *Tebyînü'l-hakâik*; Aynî (855/1451), *Remzü'l-hakâik*; Molla Miskîn (954/1547), *Şerhu Kenzi'd-dekâik*; İbn Nuceym Zeynüddîn (970/1562), *el-Bahru'r-râik*; İbn Nuceym Ömer (1005/1596), *en-Nehru'l-fâik*.

⁵ Suğdî (461/1069)'nin *Nütef li'l-fetâvâ* (*en-Nütefü'l-hisân fi'l-fetâvâ*) adlı eseridir.

⁶ *Kuhistânî* (962/1554)'nin *Câmiu'r-rumûz* adlı şerhidir (1-5. dipnotlar için bkz., Özel Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*).

⁷ *Şurunbülâlî*'nin *Dürer* hâşiyesidir.

⁸ M. Zihnî, *Nimet-i İslâm* (Osmanlıca), Kitâbü't-tahâret, s. 2.

yoktur. Bu kadar bilgi zenginliği içinde özü kaybetmemek, kökü ve dalları birbirine karıştırmamak, bütün esasları metinde bırakıp gerekli açıklama ve ayrıntıları mehzaz göstererek dipnotlarda toplamak hüneri, Zihnî Efendi'nin ilim ve ifade kudretinin en açık delilidir.

Eserdeki cümle mimarisi, öyle güzel bir inşâ tekniğine dayanmaktadır ki, bir Mimar Sinan âbidesi gibi ne ona bir taş eklemeye ne de ondan bir taş çıkarmaya gerek vardır. Eksiksiz ve fazlasız olan her cümlesi, bir kanun maddesi kadar açık seçik maksadı ortaya koyacak kudrettedir.

Nimet-i İslâm aynı zamanda çok değerli bir dînî edebiyat ve sanat eseridir. Bu sanat eseri vasfı Zihnî Efendi'nin yalnız dil ve ifade güzelliğinde değil, fakat bilhassa yeri geldikçe Arapça, Farsça ve Türkçe'den seçilmiş nadide beyitlerle manaları veciz bir şekilde açıklamasında, fıkıh meselelerini hikmet ve belâğat güzellikleriyle süslemesinde görülmektedir. Bu özelliklerden ötürü kitabı okumak, meselelerin inceliklerini düşünüp kavramak okuyucuya bedii bir zevk vermektedir.¹

Mehmed Zihnî Efendi kitabın metninde ve özellikle de dipnotlarda Hanefi Mezhebi'nin diğer muteber kaynaklarından en iyi şekilde faydalanmayı hedef almıştır. Kitabın metin kısmı işin özü, dipnotlar ise, okuyucunun zihninde doğması muhtemel sorulara cevap verici özellikte olup, esasen mükemmel bir mantık silsilesi demek olan Usûl-i Fıkıh prensipleri çerçevesinde “hikmet-i teşri”i yani Dîn'in koymuş olduğu kâidelerin hikmetlerini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla kitabı okuyanlar, sadece, fikhî bilgiler öğrenmekle kalmayıp, köklü usûl kâideleri, sağlam bir mantık silsilesi, emir ve yasaklardaki hikmetleri de öğrenmiş olmaktadırlar.

Hacı Zihnî Efendi her yerde her zaman her müslümana lazım olan temel bilgilere yer vermiş, çok kere meselelerin delillerini zikretmeyi de ihmal etmemiştir. Zihnî Efendi fikhî konularla ilgili bir çok hadis-i şerif ve sahabe kavline de yer vermiştir. Bu haliyle eser Türkçe'mizde delilleri zikredilmiş en geniş ilmihal olma özelliğini kazanmıştır.

Nimet-i İslâm, tamamen Hanefi Mezhebi esaslarına göre hazırlanmış olup, pek az yerde diğer mezheplerin görüşlerine atıfta bulunulmuştur. Ancak Hanefi Mezhebi içindeki farklı görüşlere de yer verilmiş ve gerektiğinde “müftâ bih” (yani kendisiyle fetvânın verildiği) görüşe ayrıca işaret edilmiştir. Bu durumun, alimler seviyesinde oluşan ihtilafları bilmeye ihtiyacı olmayan halk için bir şans olduğu düşünülebilir.

¹ M. Rahmi, a.g.e., s. 5, 6.

Zihnî Efendi bu eserde İslâm'ın akâid esaslarını ana hatlarıyla özetlemiş, ibâdetler kısmına hemen hemen kitabın tamamını ayırmıştır. Eserde ahlâk konularına girilmemiştir. Her fert için önemli olan muâmelât konularına da ağırlık verilmiştir. Böylece, günlük hayatımızı düzenleyen esaslar bu kitabın konusunu teşkil etmektedir¹.

Akaide ait olan ve kitabın birinci kısmını teşkil eden *Nimet-i İslâm* risâlesinin kapağında Zihnî Efendi, bu risâlede sadece Ehl-i sünnet'in itikatla alakalı prensiplerinin özetlendiğini, ibâdetlerle ilgili hükümlerin açıklanmasının fıkıhla ilgili kitaplara bırakıldığını kaydetmiştir.

Ayrıca risâlenin sonunda, yazıldığı yer ve tarihi ise Arapça olarak yazmıştır ki meâlen şöyledir: “(Bu risâlenin telifi), Allah'a hamdolsun, 1309 yılı Zilhicce'nin yirmi sekizinci günü Cuma namazından sonra gerçekleşti. Yüce Allah bana onu, Üsküdar köylerinden Kızıltoprak'ta mesciin karşısında kiraladığım ve sivrisineğin çokluğundan ötürü içinde cibinliğin sevimli olduğu yazlıkta dört buçuk günde tamamlamayı nasibetti.”²

Temel özelliği ibadetler konusu ile ilgili olarak, o zamana kadar yazılan sayılı birkaç Osmanlıca ilmihalden biri, belki de en başarılısı olarak görülen *Nimet-i İslâm*, benzerlerine göre daha anlaşılır bir dille yazılmış ve önce rüşdiyelerde daha sonra da i'dâdîlerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Her üç kısmının da muhtelif baskıları olup bunları şu şekilde sıralayabiliriz³:

Birinci Kısım: Akâidle ilgili olarak yazılan *Nimet-i İslâm* adındaki bölümdür.

1. Bâb-ı Âlî Caddesi'nde 25 no'lu Matbaa, İstanbul 1310.
2. Bâb-ı Âlî Caddesi'nde 25 no'lu Matbaa, İstanbul 1313.
3. Dârü't-Tıbâ'ati'l-Âmire, İstanbul 1316.
4. Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1320.

İkinci Kısım: İbâdetle ilgili konuların yer aldığı bölümdür.

Kitâbü't-Tahâre

1. Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1320.
2. Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1324.

Kitâbü's-Salât

1. Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1322.
2. Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1326.

¹ M. Zihnî, “Takdim”, *Nimet-i İslâm*, İslâm Mecmuası yay., s. XV, XVI.

² M. Zihnî, *Nimet-i İslâm*, (Osmanlıca, Birinci Kısım), s. 28.

³ Öztürk, Bayram Ali, a.g.e., s. XXIX.

Kitâbü's-Savm

1. Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1322.

2. Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1328.

Kitâbü'l-Hac ve's-Sayd ve'z-Zebâih ve'l-Udhiyye ve'l Akîka

1. Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1322.

2. Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1329.

Üçüncü Kısım: Muâmelâtla ilgili konulardan evlenme, boşanma süt emzirme, nafaka, yeminler, evlathık ve buluntu çocukla ilgili meselelerin ilgili meselelerin yer aldığı bölümdür¹.

Münâkehât ve Müfârekât

Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul 1324.

Nimet-i İslâm'ın Birinci Kısım: 28 sayfa².

İkinci Kısım: 1171 sayfa: *Kitâbü't-tahâret*: 250 sayfa.

Kitâbü's-salât: 627 sayfa.

Kitâbü's-savm: 116 sayfa.

Kitâbü'z-zekât: 45 sayfa.

Kitâbü'l-hac ve's-sayd ve'z-zebâih ve'l-udhiyye: 129 sayfa.

Kitâbü'l-hac: 97 sayfa.

Kitâbü's-sayd: 14 sayfa.

Kitâbü'z-zebâih: 5 sayfa.

Kitâbü'l-udhiyye: 11 sayfa

Üçüncü Kısım: 292 sayfa.

Bu kitapların hepsi bir arada tek mücelled olarak da basılmış ve *Nimet-i İslâm* ismiyle meşhur olmuştur³.

Son olarak Osmanlıca'sından ofset baskısı (bu kitapların, yani üç kısmın da hepsi bir arada) Diyarbakır'da 1393'te iki cild halinde yapılmıştır.

Nimet-i İslâm'ın yeni harflerle sadeleştirilmiş neşirleri ise şunlardır:

¹ M. Zihnî, *Nimet-i İslâm (Münâkehât ü Müfârakât)*, s. 1175.

² Bu çalışmata esas olan kısımlar Birinci Kısım ve İkinci Kısım'dan Tahâret-Namaz bölümleridir. Birinci Kısım yani *Nimet-i İslâm*'ı 1320; İkinci Kısım'dan *Kitâbü't-tahâret*'i 1320; *Kitâbü's-salât*'ı ise 1322 tarihli baskılardan inceledik.

³ Bu çalışmada takip edilen nüsha da tek mücelled şeklinde olan baskıdır ve Şirket-i Mürettibiyye Matbaası'nda yapılan baskılardan ofset usûlüyle çoğaltılmıştır. Fakat bu çoğaltmayı yapan yayınevi veya matbaa hakkında herhangi bir açıklama yoktur.

1. *Nimet-i İslâm*, sadeleştiren: Muzaffer Ozak, Salah Bilici Kitabevi, (Yenigün Matbaası), 1957 (birinci baskı), 1979 (ikinci baskı) ve 1990 (üçüncü baskı). Bu sadeleştirilme Zihnî Efendi'nin oğlu Ali Ra'na Tarhan'ın izniyle yapılmış ve kendisine ithaf edilmiştir.

2. *Nimet-i İslâm*, sadeleştiren: M. Rahmi, Huzur Yayın-Dağıtım, İstanbul 1978¹.

3. *Nimet-i İslâm*, sadeleştiren: Celâl Yıldırım, Sönmez Neşriyat Anonim Şirketi, İstanbul.

4. *Büyük İslâm İlmihali Nimet-i İslâm*², İslâm Mecmuası Yayınları, İstanbul 1986. Bu baskıya Hacı Ahmed Özdemir tarafından hazırlanan "Cihad Kitabı" da eklenmiştir.

5. Ali Nar'ın *Ehl-i Sünnet'in Akaid Risaleleri* (İmâm A'zam'dan Günümüze) adlı akaid risaleleri mecmuasında sadece akaide ait olan birinci kısım (*Nimet-i İslâm*) Muzaffer Ozak'ın sadeleştirmesinden iktibas edilmiştir. (İstanbul 1984, XVI. Risale, sayfa 313-333).

Zihnî Efendi'nin, içinde yaşadığı zamanın şartlarına göre imkân ve fırsatları iyi değerlendirerek kendisini yetiştirdiği söylenebilir. O, zamanındaki medrese derslerini gördükten sonra ilimde ilerleme çabalarını durdurmamış; musahhîh ve kâtip olarak girdiği Matbaa-i Âmire'deki meslektaşlarından ve aynı müessesede görev yapan Arap alimlerinden de istifâdeyi ihmâl etmemiştir. Böylece Doğu kültürünü hazmetmiş olan Zihnî Efendi'nin "Türkiye'nin Batı'ya açılan kapısı" olarak görülen Galatasaray Sultânîsi'nde hocalık yapması da bir başka fırsat olarak düşünülebilir. O, bu kültürel birikimini kırk yıla yakın bir zaman, Galatasaray Sultânîsi ve Mekteb-i Mülkiye gibi memleketimizin en önemli ilim ocaklarında bilfiil hocalık yaparak zamanın genç kuşaklarına aktardığı gibi, kaleme aldığı eserlerle de gelecek nesillerin istifâdesine sunmuştur.

Zihnî Efendi, Arapça'nın kaidelerini Türk talebelerinin ana dili ile öğretilmesi metodunu benimsemiştir. O'nun Arap Dili ve Edebiyatı ile alâkalı eserleri-Hacı İbrahim Efendi'nin eser ve faaliyetleri ile birlikte-bu alanda bir çığır açmıştır. Bu eserler mekteplerde ders kitabı olarak okutulmuş; daha sonra sahasında yazılan bir çok kitaba da kaynaklık etmişlerdir.

¹ Bu çalışmada Osmanlıca nüshayla karşılaştırmalı olarak okunulan, Latin harfleriyle basılmış *Nimet-i İslâm*, bu kitaptır. Bu eseri okurken bazı hadislerin harekelenmesinde, tercümesinde (mesela s. 42/6 kulle hadisinin tercümesi) ve bazı şahıs isimlerinin zabtı konusunda bazı hataların olduğu görülmüştür.

² A. Turan Arslan, bu nüshada sadeleştirenlerin belirtilmediğini fakat bir komisyon tarafından sadeleştirildiğini bildiğini ifade etmektedir (bkz. Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 126).

Zihnî Efendi, ilgilendiği öteki bilim dallarıyla ilgili eserlerinin çoğunu da Türkçe yazmıştır. O'nun Fıkıh, Usûl-i Fıkıh ve Akâid hakkında yazdığı eserleri de uzun süre öğrencilerin ders kitabı, halkın ise el kitabı olmuştur.

Sonuç olarak, son asır ilim ve kültür dünyamızın mühim sîmâlarından Hacı Mehmed Zihnî Efendi, eski kültürümüzün iki temel direği mesâbesinde görülen Arapça ve Farsça'ya yüksek seviyede vâkıf ve genel olarak da şark kültürünü hazmetmiş; bununla da yetinmeyerek zamanındaki gelişmeleri ve yenilikleri takip edebilmiş şer'î ilimlere tam vukûfu ile birlikte Doğu-Batı ilim metodlarını kendisinde toplayabilen, geçiş döneminin müstesnâ şahsiyetlerinden biridir¹.

¹ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 157, 158. Ayrıca A. Turan Arslan, Zihnî Efendi'nin telif yoluyla ilgilendiği her bilim dalı ile ilgili çalışmalarının üniversitelerin ilgili bölümlerinde birer mastır veya doktora tezi çapında ele alınmalarının uygun olacağını, böylece, Zihnî Efendi'yi daha iyi tanınacağını belirtmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

I. TAHRİC ve METOD HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. Tahrîc Hakkında

Tahrîc lügatte, istinbât (hüküm, netice çıkarmak), tadrîb (eğitmek) ve tevcîh (yönlendirmek) gibi anlanlara gelmektedir¹. İstilah olarak ise “bir haberin, hadisleri senedleriyle rivayet eden temel kaynaklardaki yerine işaret etmek ve gerekirse sıhhat derecesini açıklamak” şeklinde tarif edilmektedir². Tahrîc, genel olarak “kaynak tesbiti” şeklinde ifade edilebilir. Hadislerin kaynağı ya sened, ya eser olarak ya da her ikisi ile birlikte tesbit edilebilir. Bununla birlikte tesbit için, hadisi ravileriyle rivayet eden muhaddisin ismi ya da eserin ismi verilerek genel bir ifade kullanıldığı gibi, bölümü, bâb numarası, gerekirse sıhhat derecesi vb. bütün ayrıntılara yer veren bir ifade de kullanılabilir. Şöyle ki; bir hadisin kaynağını vermek için mesela sadece, “Buhârî hadîsi, Buhârî rivayet etmektedir, Sahîh-i Buhârî’de vardır” vb ifadeler söylenebildiği gibi, “Buhârî, İman, 16. bab, hadis sahihtir” şeklinde ayrıntılı bir tesbit şekline de yer verilebilir. Tabî ki bu son şekil de seneddeki ravilerin cerh ve ta’dil açısından durumları, hadisi alış şekilleri v.b. değerlendirmeler dikkate alınarak teferruatlandırılabilir.

Kaynak tesbitinde esere yer vermenin yanında sened de incelenebilir. Esasen asıl kaynak senedir. Hadis edebiyatı tarihinde, başlangıçta her hadisin elde edildiği kaynağı, şahıs isimleri (raviier) olarak baş tarafında (sened) ihtiva ettiğini, sened zikretmenin, hadisin kaynağını göstermek anlamına geldiği görülmektedir. Hadis edebiyatının tasnîfinden sonra, artık, sened ve metniyle birlikte hadisin yazılı metninin bulunduğu kitaptaki yerini göstermek önem kazandı. Zamanla bu gelişme, aynı hadisin, kaynak niteliği taşıyan kitapların hangilerinde yer aldığı topluca bilinmesine ve değerlendirilmesine yol açmıştır³. Hadisi rivayet eden ilk raviden itibaren ravilerin durumları incelenerek hadisin kaynağı hakkında bilgi edinilmiş olur. Ravilerin durumları incelendiği zaman hadisin sıhhati konusunda da değerlendirme yapma imkanına kavuşulmuş olur.

Tahrîc sanatını bilmek, İslâmî ilimlerle meşgul olanlar için özellikle de hadisçiler için rivayetlerin asıl kaynağına ulaşabilme açısından oldukça önemlidir.⁴

¹ Mahmud et-Tahhân, *Usûlü't-tahrîc ve dirâsetü'l-esânîd*, s. 8.

² Mahmud et-Tahhân, a.g.e., s. 10.

³ Çakan, İ. Lütfî, *Hadis Edebiyatı*, s. 211, 212.

⁴ Mahmud et-Tahhân, a.g.e., s. 12.

Hadislerin kaynağını bulmak bir başka ifade ile, hadislerin ilk ve aslî hadis kaynaklarında yer alıp almadığını tesbit etmek, sadece ilmî araştırma açısından değil, günlük hayatta karşılaşılan herhangi bir sözün hadis olup olmadığını merak edenlerin yönelttikleri soruları cevaplandırmak bakımından da önemlidir. Bu konu eskiden beri hadis ile meşgul olanları ciddi şekilde zorlayan ve yoran bir iş olmuştur.¹

B. Tahrîçte Takip Edilen Usûl

1. Hadislerin Tesbiti

Mehmed Zihnî Efendi'nin *Nimet-i İslâm*'ı yazarken temel başvuru kaynağı yukarıda da belirtildiği gibi Şürunbülâlî (v. 1069)'nin *Nûru'l-Îzâh şerhi Merâkı'l-Felâh* ve Tahtâvî (v. 1231)'nin bu esere yazdığı hâşiyedir. Zihnî Efendi, eserinin adı geçen kitabın harfiyyen tercümesi olmadığını söylemiştir². Bununla beraber *Nimet-i İslâm*, söz konusu eserlerden geniş çapta faydalanılarak oluşturulmuştur.

Öncelikle *Nimet-i İslâm*'ın abdest ve namaz bölümleri okunup, merfû hadisler tesbit edilmiştir. Okuma *Nimet-i İslâm*'ın Osmanlıca baskısından³, M. Rahmi tarafından sadeleştirilip Latin harfleriyle yapılan baskısından⁴ ve bir de Celal Yıldırım tarafından sadeleştirilen Latin harfleriyle yapılmış baskıdan⁵ karşılaştırılmalı olarak gerçekleştirilmiştir.

Zihnî Efendi incelediğimiz metinlerin bazılarının hadis olduğuna işaret ederek, bazılarının ise hadis olduğunu söylemeden zikretmektedir. Müellifin hadis olduğunu belirtmeden zikrettiği metinlerden, hadis olarak bildiklerimiz ve hadis olduğunu tahmin ettiklerimiz de incelenmiştir. Hadis diye zikredilen metin incelenince, sahâbî kavli olduğu anlaşılırsa, onun da tahrîci yapılmıştır. Çok meşhur olan ve duâ olarak zikredilen-örneğin sübhâneke duâsı-bazı metinlerin tahrîci yapılmamıştır.

Yine müellif bazı hadisleri metin ve tercüme ile birlikte zikrederken, bazılarının sadece metnini, bazılarının da sadece tercümesini zikretmiştir. Sadece tercümesi zikredilen hadislerin metni *Tahtâvî Hâşiyesi*'nden tesbit edilmiştir. *Tahtâvî Hâşiyesi*'ni incelediğimiz zaman gördük ki, Zihnî Efendi fikhî konularla ilgili bilgileri oradan naklettiği gibi hadisleri ve bazı hadislerle ilgili açıklamaları da oradan nakletmiştir. Bu

¹ Çakan, İ. Lütfi, a.g.e., s. 211.

² M. Zihnî, *Nimet-i İslam* (Kitabü't-Taharet, Osmanlıca baskı), s. 2.

³ Zihnî Efendi'nin eserleri hakkında bilgi verilirken de ifade edildiği gibi *Nimet-i İslam*, Taharet Bölümü, Namaz Bölümü gibi ayrı ayrı bölümler halinde ve farklı tarihlerde basılmıştır. Bizim incelediğimiz baskılar: *Nimet-i İslâm* (Akâidle ilgili bölüm), İst. 1320; *Kitabü't-taharet*, İst., 1320; *Kitabü's-salat*, İst., 1322.

⁴ M. Zihnî, *Nimet-i İslam*, sad. M. Rahmi, Huzur Yay., İst., 1978.

⁵ M. Zihnî, *Nimet-i İslam*, sad. Celâl Yıldırım, Sönmez Neşriyat A.Ş., İst.

açıklamalar, bazı hadislerin ravileri, hadisin yer aldığı kitap ve bölüm isimleri şeklindedir. Zihnî Efendi nadiren muhaddisler hakkında da bilgi vermiştir. Meselâ, Ebû Dâvûd hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Süleyman b. el-Eşas es-Sicistânîdir, Sünen’i vardır. 202’de doğmuş, 275’te vefât etmiştir. Sünen-i Ebî Dâvûd Kütüb-i Sitte’denir. Sünen’i telifi üzerine Ebû Dâvûd hakkında “Peygamber Dâvûd (a.s.)’a demir nasıl yumuşatılmışsa, Ebû Dâvûd’a da hadis öylece yumuşatılmıştır (Ülyine li Ebî Dâvûde’l-hadîsü kemâ ülyine li Dâvûde’l-hadîdü)” denilmiştir.”¹

Hadislerin çok az bir kısmın da da değerlendirmeye yer vermiştir. Meselâ *Nimet-i İslam*, sayfa 484’teki birinci dipnotta zikredilen, 108. sırada incelediğimiz Ebû Dâvûd ve Beyhakî’nin rivayet ettiği **“Namazda omuzları en yumuşak olanlarınız, (yani safa girmek için omuzunuza dokunanları aranıza yumuşakça kabul edenleriniz) en hayırlıdır(dan)dır.”** Meâlindeki hadisie Haskefi’nin “sahih” dediğini ifade etmiştir.

Yine sayfa 418’deki ikinci dipnotta zikredilen, **“Namazda bana seyyid (efendi) demeyiniz.”** meâlindeki rivayetin *yalan* olduğunu; sayfa 438’deki birinci dipnotta zikredilen, teşehhüd duasında Peygamberimiz (s.a.v.)’in **“...veennî Rasûlüllah (...ve benim Allah’ın elçisi olduğuma (şehâdet ederim))”** buyurdularına dair olan rivayet hakkında İbn Hacer’in “aslı yoktur, çünkü teşehhüd duâsında mütevâtir olan Peygamberimiz (s.a.v.)’in dahi **“...veşhedü enne Muhammeden abdühû verasûlüh (...ve Muhammed (s.a.v.)’in Allah’ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim.)”** buyurdularındır” dediğini; sayfa 474’te birinci dipnotta zikredilen, “Gece çokça namaz kılanın gündüz yüzü güzelleşir.” rivayetiyle “Muttakî bir âlimin arkasında namaz kılan kişi sanki bir peygamberin arkasında namaz kılmış gibi olur.” rivayetini muhaddislerin “sâbit” bulmadıklarını; sayfa 491’de ikinci dipnotta zikredilen, farz ile sünnet namazlar arasında okunan “Allahümme ente’s-Selâmü” duâsında **“...minke’s-selâm”**dan sonra **“veileyke yeûdü’s-selâm fehayyinâ Rabbenâ bi’s-selâm vedhilmâ dâra’s-selâm (Selâm (tekrar) Sana döner, Rabbimiz! Bizi “selâm” (sözüy)le selâmla ve bizi Selâm Yurdu (olan Cennet’e) girdir)”** şeklinde bir ilâvenin yapılmasının aslının olmadığını; sayfa 591’deki üçüncü dipnotta zikredilen, **“İki beyaz çizgisi olan ve kuyruksuz olan (engerek) yılan(lar)ı öldürünüz.”** meâlindeki hadisin **“Beyaz yılan(lar)dan sakınınız. Çünkü onlar cin(ler)dendir.”** meâlinde bir ilâvesinin olmadığını da ifade etmiştir.

¹ M. Zihnî, *Nimet-i İslâm*, s. 121/1.

İlk olarak, hadis *Nimet-i İslâm*'da nasıl geçiyorsa o şekilde alınmıştır. Eğer metin yok tercümesi varsa *Nimet-i İslâm*'ın temel kaynağı olan eserden metin tesbit edilmiştir. Zihni Efendi metnin geçtiği hadis kaynağını söyleyip de hadisi o kaynaktakinden farklı yazmış bile olsa *Nimet-i İslâm*'daki şekli esas alınmış ve hadisler numaralanmıştır (1-255).

Kitapta metinler harekesiz olarak zikredilmiştir. Onların bir çoğu tarafımızdan harekelenmemeye çalışılmıştır. Mehmed Zihni Efendi tarafından tercüme edilen hadislerin bazılarında tarafımızdan sadeleştirme yapılmıştır. Tercümesi yapılmayan metinler tarafımızdan tercüme edilmiştir.

Tercümeden sonra hadislerle ilgili fikhî meseleler hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

2. Tahrîc

Hadis, *Kütüb-i Tis'a*'da geçen bir metinse, metindeki bütün kelimelerden *Konkordans* taranmıştır. Şayet *Kütüb-i Tis'a* dışındaki kaynaklarda geçen bir metinse Muhammed Saîd b. Besyûni Zağlûl'ün *Mevsûatü Etrâfi'l-hadîsi'n-Nebeviyyi's-şerîf* isimli kitabı ile Hadis Elfiyyesi'nin yardımıyla hadislerin kaynakları tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Hadis Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde veya ikisinden birinde geçiyorsa sadece "Tahrîc" başlığı konulmuştur. Çünkü hadis alimlerinin geneli bu iki kaynağı "en sahih kaynaklar" kabul ettiği için, böyle bir hadisin sened açısından değerlendirilmesi yapılmamıştır. Eğer hadis bu iki kaynakta veya ikisinden birinde yoksa o zaman, "Tahrîc ve Değerlendirme" başlığı konulup hadis değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Çünkü bu iki müellif, *Sahîh*'lerine almadıkları hadislerin bir çoğuna ulaştıkları halde herhangi bir problemten dolayı bu rivayeti *Sahîh*'lerine almamışlardır.

İncelediğimiz hadis daha önce incelenen bir hadisle ya da sonra incelenecek hadislerle birlikte okunması gerekiyorsa buna da dikkat çekilmiştir.

3. Kaynaklar Hakkında

Bu çalışmada ilk aşamada *Kütüb-i Tis'a* esas alınmıştır. Değerlendirme yapılırken öncelikle varsa, Buhârî ve Müslim haricindeki müelliflerin görüşlerine yer verilmiştir. Örneğin senedin müntehâsı *Sünen*'lerde hep aynı olduğu halde senedle ilgili genellikle görüş bildiren müellif Tirmizî'dir. Şayet, Buhârî ve Müslim haricindeki *Kütüb-i Tis'a* müellifleri tarafından herhangi bir değerlendirme yapılmamışsa ulaşılabilen diğer

kaynaklardaki¹ değerlendirmeler aktarmaya çalışılmıştır. Hadisin sıhhatiyle ilgili değerlendirme yapacağımız bir metnin ravilerini teker-teker ricâl kitaplarından inceleyip tarafımızdan bir hüküm verilmesi yerine –ki bu çok uzun ve yorucu bir çalışmadır– hadisçilerin değerlendirmelerine başvurulmuştur.

Kütüb-i Tis'a'dan tesbit edilen hadisler için yaygın olan usl uygulayıp önce müellifin meşhûr ismi, künyesi, lakabı ya da kitap ismi, sonra da hadis kitabındaki, bölüm ismi, sonra da bb numarası verilmiştir. Bilindiği gibi Müslim'in *Sahih*'inde ve *Muvatta*'da bölüm isminden sonra hadis numarası, *Müsned*'de de cilt ve sayfa numarası verilmektedir. Eb Dâvûd, Tirmizî, Nesâi, İbn Mâce, Dârimî hadisleri için hadis numaraları da gösterilmeye alıřılmıřtır².

şimdi de Mehmed Zihnî Efendi'nin *Nimet-i İslâm* adlı eserinin abdest ve namaz bahislerinden incelediğimiz 255 hadisin tahrîc ve değerlendirilmesine geçebiliriz:

¹ Bu kaynaklar, hadisle ilgili bir değerlendirme olduğunu tesbit ettiğimiz ve ulaşabildiğimiz, Hadis Edebiyti'na ait-daha çok ağımızdan önceki dönemlerde yazılmış-her tür eser olabilir.

² *Kütüb-i Tis'a*'nın kullandığımız baskısı: *Mevsûatü's-sünne el-Ktb's-sittet ve şrhuh*, I-XIII, ağrı Yay.-Dâru Sahnûn, II. Baskı, İst. 1992.

II. MEHMED ZİHNÎ EFENDİ’NİN NİMET-İ İSLÂM ADLI ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRÎC ve DEĞERLENDİRİLMESİ (Temizlik ve Namaz Bölümleri)

A. Temizlik Bölümü¹

1.

“إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلْ حَبْنًا”

“Su iki kulle miktârı olduğu zaman (ona, yırtıcı veya başka hayvanların zaman-zaman gidip gelmesiyle) kirlenmez.”²

Zihnî Efendi, iki fetha ile okunan *habes* kelimesinin kullanıldığı bir rivayet olarak bu metni zikretmiştir. Habes, (yine iki fetha ile okunan) neces (pislik) demektir.

Tercümede parantez içinde verilen açıklama Peygamberimiz (s.a.v.)’e sorulan sorudan anlaşılmaktadır. Bazı rivayetlerde Peygamberimiz (s.a.v.)’e şöyle bir soru sorulduğu ifade edilmektedir: “Çölde, ıssız yerde bulunan, yırtıcı veya başka hayvanların zaman-zaman gidip geldiği bir su hakkında (ne dersiniz?).”

Kulle, büyük küp demektir. Bunun hacmi hakkında değişik görüşler vardır. Bir görüşe göre bir kulle 250 rıtl’dır. Bir rıtl (bağdâdî) ise yaklaşık 401 gramdır. Buna göre iki kulle yani 500 rıtl, 200500 gram eder. Bu da yaklaşık 200 litre su demektir.³

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadisi *Sünen* müellifleri ve Ahmed b. Hanbel (v. 241) İbn Ömer (r.a.)’den rivayet etmişlerdir.⁴

Bûsırî (v. 840), İbn Mâce’nin (v. 273) 518 numaralı rivayetinin ravilerinin *sika* olduğunu ifade etmiştir.⁵

Sünen-i İbn Mâce ve *Müsned*’deki rivayetlerin bazısında da *iki veya üç kulle* şeklinde ifadeler vardır.

Dâraikutnî, bu hadisin beş değişik rivayetine ait kırk farklı isnâd zikretmiştir⁶.

‘İrâkî’ye göre hadîsi *sahîh* gören âlimler şunlardır: “Şâfiî, Ebû ‘Ubeyd, Ahmed, İshâk, Yahyâ b. Maîn (isnadı sahihtir (ceyyidü’l-isnâd)), İbn Huzyme, Tahâvî, İbn Hibbân, Dâraikutnî, İbn Mende (isnâdı Müslim’in şartlarını taşımaktadır), Hâkim

¹ *Nimet-i İslâm*’ın akâidle ilgili olan birinci kısmında (Nimet-i İslâm) hadis bulunmamaktadır.

² M. Zihnî, *Nimet-i İslâm* (Kitâbü’t-tahâret), s. 16/1.

³ Aydın, Abdullah, *Sünen-i Dârimî* (Tercümesi), II, 202.

⁴ Ebû Dâvûd, Tahâret, 33 (63, 65 (Hammâd b. Zeyd, Âsım b. Münzir’den *mevkûf* olarak rivayet etmiştir.); Tirmizî, Tahâret, 50 (67); Nesâî, Tahâret, 44 (52); Miyâh, 2 (327); İbn Mâce, Tahâret, 75 (517, 518); Dârimî, Vudû, 55 (737, 738); *Müsned*, II, 12, 23, 27, 38, 107.

⁵ Bûsırî, *Zevâidü’bni Mâce*, s. 106 (191).

⁶ Dâraikutnî, *Sünen* (Azîmâbâdî, *el-Muğnî ale’-d-Dâraikutnî* ile birlikte) I, 13-27 (I-40); Çakan, İ. Lütfi, a.g.e., s. 101.

(Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir, râvîleriyle Buhârî ve Müslim ihticâcda bulunmuşlardır), İbn Hacer (ravileri *sika*, hadis *sahih*)¹.

Bazı âlimler de aşağıdaki nedenlerden dolayı hadîsin *zayıf* olduğunu öne sürmektedirler. Fakat bu nedenlerin hepsine ikna edici cevaplar verilmiştir:

a. Bu hadîsin senedi karmaşık (muztarib) tır². Bu görüşü savunanlar senedde yer alan Muhammed b. İshâk'ın bazen Muhammed b. Ca'fer→'Ubeydullâh→İbn Ömer (Tirmizî) silsilesiyle, bazen Zührî→Sâlîm→İbn Ömer, bazen de Zührî →'Ubeydullâh →Ebû Hureyre şeklinde rivâyet ettiğini, dolayısıyla senedde bir ıztırâb ortaya çıktığını iddia ederler.

Ayrıca Muhammed b. Ca'fer'in hocasında da ihtilâf vardır. Bazen hocasının abi olan Abdullâh b. Abdullâh, bazen de küçük kardeş olan 'Ubeydullâh b. Abdullâh olduğunu söylemektedir. Hattâbî ise Abdullah b. Abdullah'tan da Ubeydullah b. Abdullah'tan da rivâyet edildiğini ifade etmiştir. Bu da senedde bir ıztırâbın olduğunu göstermektedir.

Bu itirâzlar şu şekilde cevaplandırılmıştır:

Dârakutnî (v. 385)'ye göre, İbn İshâk'ın Muhammed b. Ca'fer'den yaptığı rivâyet *sahih* ve *mahfûz* olanıdır. Çünkü İbn İshâk'tan rivâyet eden râvîlerin çoğu bu şekilde rivâyet etmişlerdir. Ayrıca bu senedi destekleyen başka bir tarîk da vardır.

İbn İshâk'ın Zührî'den yaptığı rivâyetin kaynağı, Abdülvehhâb b. Atâ'ya dayanmaktadır ki, bu râvî *müdelles*³. Çünkü İbn İshâk'tan *an'ane* ile rivâyette bulunmuştur. An'ane ile rivâyet tedlîse neden olduğu için za'fiyyet sebebidir. Ayrıca Abdülvehhâb, İbn İshâk'ın tüm râvîlerine muhâlefet etmiştir.

Zührî'nin, 'Ubeydullâh→Ebû Hureyre'den rivâyeti de *mahfûz* değildir . Sened, Muhammed b. Vehb→İsmâîl b. Ayyâş→Muhammed b. İshâk→Zührî→'Ubeydullâh→Ebû Hureyre şeklindedir. Doğru olanı ise, İbn Ayyâş→İbn İshâk→Muhammed b. Ca'fer b. Zübeyr→'Ubeydullâh→İbn Ömer'dir.

Kâsım b. Abdullâh tarîkıyla bu hadîs *kırk kulle* şeklinde Câbir (r.a.)'den de rivâyet edilmiştir. Fakat Kâsım'ın Muhammed b. Münkedir'den rivâyetleri *makbul değildir* (münker). Bu isnâdla Kâsım'dan başka rivâyet eden olmamıştır.⁴ Bu rivâyetin değerlendirmesi aşağıda gelecektir.

¹ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, I, 216, 217.

² Mübârekpûrî, a.g.e., I, 217.

³ Bir ravi, hadisi hocasının hocasına isnad edip kendi hocasının ismini bilerek veya hataen zikretmezse o ravi *müdelles* olur.

⁴ İbn Âdî, *el-Kâmil*, VII,150.

b. Bu hadîsin metni karmaşık (muztarib) tır¹. Çünkü bazısında *iki kulle* bazısında *iki veya üç kulle*, hatta bir merfû, bir mevkûf rivâyette de *kırkar kulle* geçmektedir.

Bu itirâza şöyle cevap verilmiştir:

Merfû olan *kırk kulle* rivâyetinin senedi çok zayıftır. Çünkü senedinde Kâsım b. Abdullâh vardır. Bu şahıs hakkında yapılan bazı değerlendirmeler şunlardır:

Beyhakî: *zayıftır, çok hata yapar*; Ahmed: *doğru bir rivâyeti yoktur, yalan söyler ve hadîs uydurur, insanlar onun hadîsini terketmişlerdir*; Yahyâ: *yalancının biri (kezzâb)'dir, habîs*. Nesâî ve Ebû Zur'a da benzer kanâatler vardır. Seneddeki böyle bir râvîden dolayı bu hadîs, *iki kulle* hadîsinin karşısında muhâlefet konumunda bulunamaz.

Mevkûf olan *kırk kulle* rivâyeti ise Abdullâh b. Ömer'in sözüdür. Bu rivâyet sened yönünden *sahîh* olsa bile Peygamberimiz'in hadîsi karşısında bir delîl seviyesinde incelenemez.

İki kulle veya *üç kulle* rivâyetlerindeki *üç kulle* sözü ise bazı râvîlerin şüphesidir. *Veya* (ev) şeklinde şüphe bildiren bir edatla rivâyet edilen metin, şeksiz rivâyet edilen *iki kulle* rivâyeti gibi kabûl edilmelidir.

Şüphe ile rivâyet eden râvînin Hammâd b. Seleme olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Çünkü bazı râvîleri Hammâd'dan *iki kulle* bazıları da *iki veya üç kulle* şeklinde rivâyet etmişlerdir.

Şüphe ile rivâyet eden râvînin Âsım b. Münzir olma ihtimâli de vardır. Çünkü Âsım'ın dışında bu hadîsi 'Ubeydullâh→Abdullâh b. Ömer'den rivâyet edenlerin hepsi *iki kulle* şeklinde rivâyet etmişlerdir.

Bu hadîsin metnindeki ıztırâbın bir yönü de şudur ki, *kulle* kelimesi müşterek bir lafızdır. Yani kelime şu manalara gelmektedir:

Kulle: *re'su'r-racül* (insanın başı); *re'su'l-cibâl* (dağ(lar)ın zirvesi); *el-cerra* (küp, testi), *el-kırbe* (tulum).

Bu görüşe göre hadîste geçen *kulle* hangi manaya hamledilecektir? Eğer bu kelimeyle bir kap kastediliyorsa bile kabın hacmi belli değildir.

Bu itirâza şöyle cevap verilmiştir:

"Hadîs, suyu miktâr olarak sınırladığına göre, bundan bir kap kastedilmektedir. *Kulle* kelimesinin büyük kaplar için kullanıldığı ise Arap şiirlerinden açıkça anlaşılmaktadır."²

¹ Mübârekpûrî, a.g.e., I, 221.

² Ayrıca c maddesinde bahsedilen, Sidretü'l-Mühteha için kullanılan ifade.

c. *Kulle* kelimesindeki mücmellikten dolayı hadîsle amel etmenin zorlaştığı öne sürülerek hadîsin *zayıf* olduğu görüşü de savunulmuştur¹. Hanefi âlimlerinden Tahâvî (v. 321) hadîsin *sahîh* olduğunu, fakat *kulle* kelimesindeki kapalılıktan dolayı hadîsi delil olarak kullanmadığını belirtmektedir. Çünkü örfe göre *kulle* ismi, büyük veya küçük kaplara verilebilir. Hadîste de ölçüsü açıkça belirtilmediğine göre bu hadîsle amel edilmez. Buna göre Tahâvî, metni tenkit ederek, hadîsin *zayıf* olduğu sonucuna varmış olmaktadır.

Bu görüşe, Peygamberimiz'in Mi'râc hakkındaki bir hadîsiyle² cevap verilmiştir ki bu hadîste *kullenin* çoğul şekli olan *kılâl* kelimesi kullanılmıştır. Sidretü'l Müntehâ'nın yemişleri hakkında *kılâl-i Hecer* (Yemen bölgesindeki Hecer şehrinin testileri) gibi denmiştir ki, İbn Hacer'e göre bu, hacim olarak büyük olma konusunda deyimsel bir ifadedir. Dolayısıyla Hicâzlılar bu kelimeyi kullandıklarında büyük kapları kastedmektedirler.

Ayrıca *zayıf* bir hadîste *kulleteyn* kelimesi *kılâl-i Hecer* deyimiyile takyîd edilmiştir. Bu hadîsi İbn Adî (v. 365) rivâyet etmiştir ve senesinde Muğîre b. Süklâb vardır ki bu râvî *makbul olmayan hadisler rivayet etmektedir* (münkeru'l hadîs)'tir. İbn Adî bu ravinin *rivayetlerinin mütâbi bile olamayacağını* ifade etmiştir (لا يتابع على عامة) (حديثه). Fakat Ebû Hâtim, Muğîre'nin *rivayetlerinin delil olarak kullanılabileceğini* (sâlihu'l hadîs), Ebû Zur'a ise *rivayetlerinde sakınca olmadığını* (لا بأس به) belirtmiştir.³

Aslında Tahâvî'nin belirttiği gibi, *kulleden* büyük bir kap kasedilse bile, onun miktârı net olarak bilinmemektedir. Hakkında çeşitli ölçüler rivâyet edilmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) eğer bu hadîsi söylemişse-ki söylediği anlaşılmaktadır çünkü hadîsin senedi *sahîhtir*-o zamanda yaşayan insanlar açısından hadîsle amel etmede herhangi bir problem yoktur. Çünkü *kulle* kelimesinin medlûlü o insanlar için netti.

Şu da bir gerçektir ki, Peygamberimiz'e sorulan soruya dikkat ettiğimiz zaman, çölde çok az miktârda olmayan bir su birikintisinin kasedildiği anlaşılabilir. Çünkü hayvanlar gelip o sudan ihtiyaçlarını giderebilmektedirler. Küçücük bir su birikintisinin ise çabucak kirleneceği ortadadır. Kaldı ki *kullenin* miktârını net olarak bilsek bile, bu hadîsle amel yine zorlaşabilir. Çünkü bir arazide büyük bir su birikintisi ile karşılaştığımız zaman miktarının iki *kulle* olup olmadığını nasıl tesbit edebiliriz? Yoksa

¹ Mübârekpûrî, a.g.e., I, 217.

² Buhârî, Bedü'l-halk, 6.

³ İbn Adî, *el-Kâmil*, VIII, 82.

göz kararı ve tecrübeye dayanılarak verilen bir hükümlerle mi bu hadisle amel edilecektir? İhtimal ki, fakîhlerden Şâfiî, Ahmed ve İshâk, uygulamada ki bu tür zorluklardan dolayı, hadîsi, *kokusu veya tadı değişmedikçe* şeklinde kayıt altına alarak değerlendirmişlerdir.

A.1. Abdestin Hükümleri Konusunda Zikredilen Hadis

2. "هَذَا وُضُوءٌ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ تَعَالَى الصَّلَاةَ إِلَّا بِهِ"

"Bu o abdesttir ki, Cenâb-ı Hak namazı ancak onunla kabûl eder."¹

Abdestin üçüncü farzı ayakları topuklarla beraber yıkamaktır. Peygamberimiz (s.a.v.) abdest alırken ayaklarını da yıkadıktan sonra yukarıdaki hadisi söylemiş ve bununla ayakları yıkamadan abdestin olmayacağını ifade etmek istemiştir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis İbn Ömer ve Übey b. Ka'b (r.a.)'dan rivayet edilmiştir². Tercüme Mehmed Zihnî Efendi tarafından yapılmıştır.

Bûsîrî (v. 840), İbn Ömer'in rivayetinin (no: 419) senesinde yer alan ravi Abdurrahim b. Zeyd el-Ammî hakkında, *hadisi terkedilmiştir* (metrûk) ve *yalancının biridir* (kezzâb) değerlendirmelerinin yapıldığını, babası Zeyd el-Ammî'nin ise *zayıf* olduğunu ve hadîsi İbn Ömer'den rivâyet eden Muâviye b. Kurra'nın da İbn Ömer'le karşılaşmadığını, İbn Hâtîm'in 'İlel'inde, Hâkim'in de *Müstedrek*'inde belirttiklerini ifade etmiştir³.

Übey b. K'ab'ın rivayetinin (no: 420) senesinde de yukarıda zikredilen ravi Zeyd el-Ammî vardır. Bûsîrî, Zeyd'den rivayet eden ravi Abdullah b. Arâde'nin de *zayıf* olduğunu ifade etmektedir.⁴

A. 2. Abdestin Sünnetleri Konusunda Zikredilen Hadisler

3. مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا مَا عَمِلَ بِهَا فِي حَيَاتِهِ وَبَعْدَ مَمَاتِهِ حَتَّى تُتْرَكَ وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً

فَعَلَيْهِ إِثْمُهَا حَتَّى تُتْرَكَ وَمَنْ مَاتَ مُرَابِطًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ جَرَى لَهُ أَجْرُ الْمُرَابِطِينَ حَتَّى يُبْعَثَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 66.

² İbn Mâce, Tahâret, 47 (419, 420); Müsned, II, 98 (sened ve lafız farklı).

³ Bûsîrî, a.g.e., s. 90 (148).

⁴ Bûsîrî, a.g.e., s. 90 (149).

“Kim güzel bir çığır açarsa, hayâtında ve ölümünden sonra amel edildiği müddetçe, terkedilinceye kadar, (o çığırı açan kimseye) ecir vardır. Kim de kötü bir çığır açarsa, terkedilinceye kadar günâhı (o çığırı açan kimeye) âittir. Her kim Allâh yolunda nöbet tutarken ölürse, kıyâmet günü dirilinceye kadar, (bütün) nöbet tutanların ecri o kişiye yazılır.”¹

Zihnî Efendi, sünneti tanımlarken, “sünnet hasene (iyi) veya seyvie (kötü) diye nitelenebilir”, dedikten sonra yukarıdaki hadisi, Taberânî’nin rivayeti olarak zikretmiştir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Taberânî (v. 360) bu hadisi Vâsile b. El-Eskâ’ dan rivayet etmiştir². Heysemî (v. 807) hadîsin râvîlerinin *sika* olduğunu ifade etmiştir.³

Bu hadisin güzel/kötü çığır açmakla ilgili olan ilk kısmı, Cerîr b. Abdullâh⁴, Ebû Hureyre⁵, Enes b. Mâlik⁶ ve Ebû Cuhayfe⁷ (r.a.)’den; Allah yolunda nöbet tutmakla ilgili olan ikinci kısmı ise Ebû Hureyre⁸, Fedâle b. Ubeyd⁹, Ukbe b. Âmir¹⁰, Ebû Ümâme el-Bâhilî¹¹ (r.a.)’den farklı lafızlarla ve meşhûr kaynaklarda ayrı iki parça halinde rivâyet edilmiştir.

4.

”مَنْ تَرَكَ سُنَّتِي لَمْ يَنْلُ شَفَاعَتِي”

“Sünnetimi terkeden kişiye şefâatim ulaşmaz.”¹²

Sünnet terimi hakkında bilgi verilirken bu hadis zikredilmiştir: “Sünnet-i müekkedenin terki harama yakındır. Terkeden kişiye (Peygamberimiz (s.a.v.)’in) şefaati yasaklanır, çünkü “Sünnetimi terkeden kişiye şefâatim ulaşmaz.” buyurulmuştur.”¹³

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 75.

² Taberânî, *el-Mu’cemü’l Kebîr*, XXII, 74, 75 (184).

³ Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, I, 168.

⁴ Müslim, İlim, 15; Zekât, 69; Nesâî, Zekât, 64 (2552); İbn Mâce, Mukaddime, 14 (203); Dârimî, Mukaddime, 44 (518, 520); *Müsned*, II, 357, 359, 360, 361, 362 (iki adet); Tirmizî, İlim, 15 (2675).

⁵ Müslim, İlim, 16; Tirmizî, İlim, 15 (2674); İbn Mâce, Mukaddime, 14 (206); Dârimî, Mukaddime, 44 (519); İbn Mâce, Mukaddime, 14 (204); *Müsned*, II, 505.

⁶ İbn Mâce, Mukaddime, 14 (205).

⁷ İbn Mâce, Mukaddime, 14 (207).

⁸ *Müsned*, II, 404.

⁹ Ebû Dâvûd, Cihâd, 15 (2500); Tirmizî, Fedâilü’l-Cihâd, 2 (1621); *Müsned*, VI, 20.

¹⁰ Dârimî, Cihâd, 33 (2430); *Müsned*, IV, 150, 157 (iki hadis).

¹¹ *Müsned*, V, 261, 269.

¹² M. Zihnî, a.g.e., s. 75/2.

¹³ Zihnî Efendi, *Hâşiyetü’l-Tahtâvî*’den naklen bu bilgilerin *Telvîh*’te (muhtemelen Saduddin et-Teftezânî (v. 792)’nin *et-Telvîhu ve’tavdîh* isimli Fıkıh Usûlü ile ilgili eseri kasedilmektedir) zikredildiğini ifade etmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bazı fıkıh kitaplarında¹, sıhhat derecesi bildirilmeden ve senedsiz bir şekilde zikredilen bu metin, hadis kitaplarında tesbit edilememiştir.

5.

“عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّشِيدِينَ مِنْ بَعْدِي”

“Benim sünnetime ve benden sonraki râşid halifelerin sünnetine sıkı sarılın.”²

Beşinci ve altıncı hadisler *sünnet* kavramının kapsamını belirlemek için zikredilmiştir: Sünnet, hem Rasûlullah (s.a.v.)’ın fiili hem de kendilerinden sonra sahâbenin fiilidir. Yukarıdaki hadis ve bundan sonra zikredilecek olan hadis sahâbenin sünnetine tâbi olmayı emretmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis ‘Irbâd b. Sâriye’den rivayet edilmiştir³. Tirmizî hadise *hasen-sahih* hükmünü vermektedir.

Bu hadîs sahâbîlerden sadece ‘Irbâd b. Sâriye’den nakledilmiştir. Böyle tek raviden rivayet edilen hadislere-hadisın tarikleri sonradan çoğalsa bile⁴ *ferd-i mutlak* (veya *ğarîb-i mutlak*) denir. Ricâl kitaplarının verdikleri bilgilere göre senedin ittisâlinde ve râvîlerin güvenilirliklerinde bir problem yoktur⁵. Hâkim, hadîs için “sahîhtir, illeti yoktur” demektedir.⁶

İsmail Hakkı Ünal bir makalesinde bu hadîsin metnine yönelik çeşitli tahliller yaparak, hadîsin Hz. Peygamber’in sözü olmadığını iddia etmektedir:

“Böyle bir hadîs her ne kadar hadîsçiler nezdinde sahîh sayılsa da, özellikle Hanefî fakîhlerin geliştirdikleri bir prensibe göre *umumi belvâda varid olan haber-i vâhid* grubuna girer ki, bu şekilde gelen haberler reddedilir. Yani herkesin veya birçok kimsenin bilmesi gereken bir sünnet veya hadîsin, sadece tek bir râvîden nakli, o rivâyetin reddi için yeterli bir sebeptir.”⁷

6.

“أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمْ إِفْتَدَيْتُمْ إِهْتَدَيْتُمْ”

¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, I, 104; Ahmed et-Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî alâ Merâkî'l-felâh şerhi Nûri'l-izâh*, s. 51 .

² M. Zihnî, a.g.e., s. 76/1; 658/3.

³ Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 5 (4607); Tirmizî, *İlim*, 16 (2676); İbn Mâce, *Mukaddime*, 6 (42-44); Dârimî, *Mukaddime*, 16 (96); *Müsned*, IV, 126, 127.

⁴ Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, trc. M. Yaşar Kandemir, s. 188.

⁵ Ünal, İ. Hakkı, *İslâmî Araştırmalar*, c.10, sayı:1-2-3, sf.,47,48.

⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 96.

⁷ Ünal, İ. Hakkı, a.g.mkl., s. 47-51.

“Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz.”¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu metin Ömer, İbn Abbâs, İbn Ömer, Ebû Hüreyre, Câbir, Enes (r.a.)’ten rivâyet edilmiştir. Aclûnî² (v. 1162) Beyhakî (v. 458) ve Deylemî (v. 509)’nin rivâyet ettiklerini; İbn Hacer (v. 852) de Abd b. Humeyd (v. 249)’in *Müsned*’inde rivâyet edildiğini ve senedinde *çok zayıf olan* (daîfün cidden) ravi Hamza b. Ebî Hamza el-Cezerî en-Nasîbî olduğunu ifade etmiştir³. İbn Maîn onun hakkında *beş para etmez* (lâ yüsâvî felsen) derken Buhârî (v. 256) *makbul olmayan hadisler rivâyet ettiğini* (münkerü’l-hadîs); Dârakutnî (v. 385), (hadisinin) *terkedildiğini* (metrûk); İbn Adî (v. 365) ise rivâyetlerin hepsinin *uydurma* olduğunu söylemektedir⁴.

Yine İbn Hacer Dârakutnî’nin *Ğarâibü Mâlik* isimli eserinde bu metni rivâyet ettiğini, bu senedde de *şahsı veya güvenilirlik açısından durumu bilinmeyen* (lâ yu’raf) ravi Cümeyl b. Zeyd olduğunu⁵; Bezzâr’ın *yalancı bir ravi olan* Abdurrahîm b. Zeyd’in rivâyeti olarak rivâyet ettiğini ayrıca, Enes (r.a.)’ten *çok zayıf* (vâhi) bir isnâdla da rivâyet ettiğini; Kudâfî (v. 454)’nin, *Müsnedü’ş-şihâb*’da *yalancı bir ravi olan* Ca’fer b. Abdulvâhid el-Hâşimî’den rivâyet ettiğini ifade etmiştir. Dârakutnî bu ravinin *hadîs uydurduğunu*; Ebû Zur’a *aslı olmayan hadisler rivâyet ettiğini* (ravâ ehâdîse lâ asle lehâ); İbn Adî ise *bir hocadan duymamış olduğu rivâyeti ondan duymuş gibi rivâyet ettiğini* (yesriku’l-hadîs) ve *güvenilir ravilerden makbul olmayan hadisler rivâyet ettiğini* (ye’tî bi’l-menâkîri ani’s-sikât) ifade etmiştir. İbn Hacer ve *min belâyâhu* (problemlı rivâyetleri) başlığı altında bu metni de zikretmiştir⁶.

İbn Hacer, Ebû Zerr el-Herevî (v. 434)’nin, *Kitâbü’s-sünne*’de ravilerinden biri düşmüş (munkatı’) bir senedle rivâyet ettiğini ve bu senedde de *son derece zayıf* (fi ğâyeti’d-da’f) bir ravi olan Dahhâk b. Müzâhîm⁷’in olduğunu; Ebû Bekr el-Bezzâ’nın, söz konusu hadisın Peygamberimiz (s.a.v.)’den *sahîh* olarak rivâyet edilmediğini söylediğini ve İbn Hazm’ın da bu haber için *mekzûb* (yalan), *mevzû* (uydurma) ve *bâtıl* dediğini ifade etmiştir.⁸

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 76/1.

² Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, I, 132 (381).

³ İbn Hacer, *et-Telhîsu’l-Habîr*, IV, 190 (2098).

⁴ Zehebî, *Mizânü’l-İtidâl*, I, 606 (2299).

⁵ İbn Adî, el-Kâmil, II, 427.

⁶ Zehebî, a.g.e., I, 412 (1511); İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, II, 118 (388).

⁷ İbn Adî, a.g.e., V, 149.

⁸ İbn Hacer, *et-Telhîsu’l-habîr*, IV, 190 (2098).

Leknevî (1304/1886), bu hadisin tenkîd edilerek zayıf görüldüğünü hatta bazı alimlerin mevzû hükmünü verdiklerini fakat doğrusunun bu olmadığını ifade etmiştir. Leknevî, hadisin rivayet tarîklerinin zayıf olduğunu belirttikten sonra, Beyhakî'nin, "bu hadisin metni meşhurdur, senedleri zayıftır, sâbit bir isnâdı yoktur", sözüne yer vermiştir. İbn Hazm, İbnü'l-Cevzî, Zehebî gibi alimler de hadisin mevzû olduğunu söylemişlerdir. Fakat bu alimler tenkid etmede şiddetli davrandıkları için onların görüşlerine ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir.¹

Kâsım b. Kutluboğa da Dârakutnî'nin rivayet ettiği senedlerin zayıf olduğunu, fakat bunların birbirini desteklediğini ifade etmiştir.²

7. "لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا وُضُوءَ لَهُ وَلَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ"

"Abdesti olmayanın namazı olmadığı gibi abdestine başlarken besmele çekmeyenin dahî abdesti olmaz."³

Abdeste besmele ile başlamak abdestin sünnetlerindedir. Yedinci ve sekizinci hadisler bunu ifade etmektedirler. Hadiste "...abdesti olmaz" ifadesi *abdestin tam olmayacağı* anlamına hamledilmiştir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Ebû Hüreyre, Saîd b. Zeyd, Sehl b. Sa'd ve Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁴.

Tirmizî (v. 279), Ahmed b. Hanbel'in "bu konuyla ilgili senedi *sağlam* (ceyyid) olan bir hadîsi bilmiyorum" dediğini nakletmiştir. Buhârî ise bu konuyla ilgili rivâyetlerin *en iyicesinin* (ahsenü şey') bu sened olduğunu bildirmektedir⁵.

Bûsîrî, İbn Mâce'nin 397 no'lu rivayetinin *hasen* olduğunu; 400 no'lu rivayetinin senedinde de *zayıf* bir ravi olan Abdülmüheymin b. Abbâs'ın yer aldığını ifade etmektedir⁶.

8. "مَنْ تَوَضَّأَ وَذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ تَطَهَّرَ جَسَدَهُ كُلَّهُ، وَمَنْ تَوَضَّأَ وَلَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ لَمْ يَتَطَهَّرْ إِلَّا مَوْضِعُ"

¹ Leknevî, Tuhfetü'l-ahyâr..., s. 53-65.

² Leknevî, a.g.e., s. 134.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 78.

⁴ Ebû Dâvûd, Tahâret, 48 (101); Tirmizî, Tahâret, 20 (25); İbn Mâce, Tahâret, 40 (397, 398, 399, 400); Dârimî, Vudû, 25 (697); *Müsned*, II, 418; III, 41 (iki adet); IV, 70; V, 382; VI, 382 (iki adet). Tirmizî 25, İbn Mâce 397 ve Dârimî 697 numaralı hadislerle, *Müsned*, III, 41'deki (iki adet) hadislerde söz konusu hadisimizin baş tarafı yoktur.

⁵ Tirmizî, Sünen, I, 38, 39

⁶ Bûsîrî, a.g.e., s. 87, 88 (141, 143).

“Abdestini, Allah’ın ismini anarak alanın her tarafı temiz olur. Allah’ın ismini anmadan alanın alanın yalnız abdest azâları temiz olur.”¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Ebû Hüreyre, İbn Ömer, İbn Mes’ûd (r.a.)’dan rivayet edilmiştir².

Zehebî, Dârakutnî’nin 12 no’lu rivayetinin senedinde yer alan ravi Mirdâs’ın *şahsını veya güvenilirlik açısından durumunu bilmediğini* (lâ a’rifühû) ifade etmiştir³.

Bir diğer ravi Muhammed b. Ebân’ın meşhûr bir muhaddis olduğu, fakat hakkında bazı söylentilerin bulunduğu bildirilmektedir. Örneğin, el-Ezdî onun için *o aradığın gibi kuvvetli değildir* (leyse bi zâk) değerlendirmesini yaparken, İbn Hibbân, *es-Sikât*’ta, bazen hata yaptığını bildirmektedir⁴.

İbn Hacer, Beyhakî’nin rivayetinde (no: 199) yer alan ravi Ebû Bekr ed-Dâhîrî ile Dârakutnî’nin senedlerinden birinde (no: 11) yer alan ravi Yahya b. Hâşim’in (hadisinin) *terkedildiğini* (metrûk) bildirmiştir⁵. Ayrıca ravi Yahyâ’nın *zayıf* olduğu da söylenmiştir⁶.

İbn Hacer, İsmail b. Ayyâş→Ebân’dan da mürsel olarak rivayet edildiğini fakat bu rivayetinin de *çok zayıf* (daîfün cidden) olduğunu ifade etmiştir⁶.

9. “لَوْلَا أَنْ أَشَقُّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسَّوَاكِ عِنْدَ (مَعَ) كُلِّ وُضُوءٍ (صَلَاةٍ)”

“Eğer ümmetime zor gelmeseydi, her abdest/namaz esnasında misvâk kullanmalarını emrederdim.”⁸

Abdestin başında yani ağıza su verirken bir görüşe göre de abdeste başlamadan önce istiyâk (misvâk kullanmak) etmek sünnettir. İstiyâk’a (misvâk kullanmak) sivâk da denir. Çünkü yukarıdaki hadiste bu anlamda kullanılmıştır.

Tahrîc

Hadis, Ali, Ebû Hüreyre, Zeyd b. Hâlid el-Cühenî ve Zeyneb bint Cahş (r.a.)’ten rivayet edilmiştir⁹.

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 78.

² Dârakutnî, *Sünen*, I, 73-75 (11-13); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, I, 73, 74 (199, 200); İbn Hacer, *et-Telhîsu’l-habîr*, I, 76 (71); Tebrîzî, *Miškâtü’l-mesâbîh*, I, 75.

³ Zehebî, a.g.e., IV, 88 (8414).

⁴ Dârakutnî, aynı yer.

⁵ İbn Hacer, aynı yer.

⁶ Dârakutnî, aynı yer.

⁷ M. Zihnî, a.g.e., s. 79/2.

⁸ M. Zihnî, a.g.e., s. 78.

⁹ Buhârî, *Cuma*, 8; *Savm*, 27; *Temennâ*, 9; Müslim, *Tahâret*, 42; Ebû Dâvûd, *Tahâret*, 25 (46, 47); Tirmizî, *Tahâret*, 18 (22, 23); Nesâî, *Tahâret*, 7 (7); İbn Mâce, *Tahâret*, 7 (287); Dârimî, *Vudû’*, 3 (664); 18 (689); *Salât*, 168 (1492); *Muvatta*, *Tahâret*, 114,

10.

“يُجْزَى مِنَ السَّوَالِكِ الْأَصَابِعُ”

“Parmaklar misvâk yerine geçer.”¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis Enes (r.a.)’ten rivayet edilmiştir². Taberânî, bu hadisi Kesîr b. Abdullâh el-Müzenî’den rivayet etmekle Ebû Ğaziyye’nin, ondan rivayet etmekle de Hârûn b. Mûsâ el-Fervî’nin *tek kaldığını* (teferrede) ifade etmiştir. İbn Hacer de, Ebû Nuaym’ın, *Kesîr b. Abdullâh b. Amr b. Avf an ebîhi an ceddihî* tarîkıyle rivâyet ettiğini, fakat bu senedi birçok âlimin *zayıf* gördüğünü ifade etmektedir. Ayrıca İbn Hacer ez-Zıyâü’l-Makdisî’nin, “senesinde bir problem görmüyorum” dediğini de nakletmektedir³.

Beyhakî, 176 ve 177 no’lu rivayetlerinin senedlerindeki ravi İlsâ b. Şuayb’ın *tek kaldığını* (teferrüd) ifade etmiştir .Beyhakî’ye göre parmakların misvâk yerine kullanılmasını ifade eden hadîsler *zayıftır*.

İbn Adî, bu konuyla ilgili incelediği bir rivayetin senesinde Abdulkhakem b. Abdullâh’ın olduğunu, bu şahıs hakkında Buhârî’nin, *makbul olmayan hadisler rivayet eder* (münkeru’l-hadis) dediğini nakletmiştir⁴.

Münâvî, Suyûtî’nin hadise *sahîh* remzini koyduğunu ifade etmiştir⁵.

Şevkânî, İbn Hacer’in, *isnadi şüpheli* (fi isnâdihî nazar) gördüğünü aynı zamanda *senesinde de bir sakınca* (lâ erâ bisenedihî be’s) görmediğini ifade etmiştir⁶.

11.

“بَالِغٌ فِي الْمُمْضَةِ وَالْإِسْتِشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا”

“Oruçlu değilsen, ağıza ve buruna su vermede (mazmaza ve istinşakta) mübâlağa et.”⁷

Oruçlu olmayan kişinin ağıza ve buruna su vermede mübâlağa yapması sünnettir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis Lakîr b. Sabra (r.a.)’dan rivayet edilmiştir⁸. Tirmizî hadisin *hasen-sahih* olduğunu ifade etmiştir. Rivâyetlerde “mazmaza” lafzına rastlanılmamıştır.

115; *Müsned*, I, 80, 120, 214; II, 245, 250, 259, 287, 399, 400, 429, 460, 509, 517, 531; III, 442; IV, 114, 116; V, 193, 225, 410; VI, 325, 429.

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 80.

² Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, I, 66, 67 (176-178, 180); Deylemî, *Firdevs*, V, 503 (8891); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, VII, 224 (6433); Zeylaî, *Nasbu’r-râye*, I, 9, 10.

³ İbn Hacer, *et-Telhisü’l-habîr*, I, 70.

⁴ İbn Adî, a.g.e., VII, 29.

⁵ Münâvî, *Feydu’l-Kadîr*, VI, 458,!(9999)

⁶ Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, I, 128.

⁷ M. Zihni, a.g.e., s. 84.

⁸ Ebû Dâvûd, *Tahâret*, 56 (142); Savm, 28 (2366); Tirmizî, *Savm*, 69 (788); Nesâî, *Tahâret*, 71 (87); İbn Mâce, *Tahâret*, 44 (407); *Müsned*, IV, 33.

12.

”إِذَا تَوَضَّأْتُمْ فَأَبْدُوا بِمِيَامِنِكُمْ”

“Abdest alırken sağdan başlayınız.”¹

Abdest alırken, kolları ve ayakları sağlardan başlayarak yıkamak sünnettir.

Tahrîc

Bu hadis, Ebû Hureyre ve Ümmü Atıyye (r.a.)’den rivayet edilmiştir².

13.

”مَنْ لَمْ يُحَلِّلْ أَصَابِعَهُ بِالْمَاءِ حَلَّلَهَا اللَّهُ بِالنَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ”

“Kim parmaklarını suyla hilallemezse (parmaklarının arasını suyla güzelce yıkamazsa), kıyâmet gününde Allâh onları ateşle hilaller.”³

Abdest alırken el ve ayak parmaklarını hilâllemek, yani aralarına suyu iyice ulaştırmak sünnettir. Tahlîl, hilâllemek demektir. Hilâlleme emrini te’kid etmek üzere bu hadis zikredilmiştir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Âişe, Ebû Hureyre, Vâsile ve Huzeyfe (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁴. Ebû Hureyre’den gelen rivayetin senedindeki ravi Yahyâ b. Meymûn hakkında Ebû Hâtim, Amr b. Ali’nin, “*yalancının biridir* ve Ali b. Zeyd’den mevzû hadîsler rivâyet eder” dediğini ifade etmiş; Ahmed, Amr b. Ali ve İbn Ebî Hâtim de Hz. Âişe’den gelen rivayetin senedindeki ravi Amr b. Kays’ın (hadisinin) *terkedildiğini* (metrûk) bildirmişlerdir⁵.

Aclûnî, Dârakutnî’nin rivâyet ettiği Ebû Hureyre’den gelen senedin *çok zayıf* (vâhî) olduğunu; Hz. Âişe’den gelen senedin ise *zayıf* olduğunu ifade etmiştir.⁶

Zeylaî de hadîsin bu lafızlarla *ğarîb* olduğunu, Dârakutnî’nin Ebû Hureyre’den yaptığı rivâyetin senedinde Yahyâ b. Meymûn et-Temmâr’ın olduğunu ifade ettikten sonra bu ravi ile ilgili az önce zikri geçen problemlere dikkat çekmiştir⁷.

A. 3. Abdestin Edepleri Konusunda Zikredilen Hadis

¹ M. Zihni, aynı yer.

² Buhârî, Vüdü’, 31; Cenâiz, 9-11; Müslim, Cenâiz, 42, 43; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 29 (3145); Libas, 41 (4141); Tirmizî, Cenâiz, 15 (990); Nesâî, Cenâiz, 31 (1882); İbn Mâce, Tahâret, 42 (402); Cenâiz, 8 (1459); *Müsned*, II, 354; VI, 408.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 85.

⁴ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, XXII, 64 (156); Dârakutnî, *Sünen*, I, 95 (2,3).

⁵ Dârakutnî, aynı yer.

⁶ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, I, 382 (1224).

⁷ Zeylaî, *Nasbu’r-râye*, I, 26.

14. "مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيَسْبِغُ الْوُضُوءَ ثُمَّ يَقُولُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (زيد فى رواية: وَحْدَهُ 14. لَا شَرِيكَ لَهُ) وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ يَدْخُلُهَا مِنْ أَيِّ بَابٍ شَاءَ"

"Sizden biriniz tam olarak abdest aldıktan sonra "Şehâdet ederim ki Allâh'tan başka ilâh yoktur (o birdir ve ortağı yoktur) ve Muhammed (s.a.v) O'nun elçisidir" derse, cennetin sekiz kapısı o kimseye açılır, hangisinden isterse ondan cennete girer."¹

Abdestin sonunda kibleye karşı ayakta durarak kelime-i şehâdeti okumak, bu hadisten dolayı abdestin dedeplerinden sayılmıştır.

Tahrîc

Bu hadis Ukbe b. Âmir→Ömer b. Hattâb ve Enes (r.a.)'ten rivayet edilmiştir². Tirmizî'nin rivayetinde aşağıdaki ilâve vardır:

"...عبده ورسوله، اللهم اجعلنى من التوابين واجعلنى من المتطهرين..."

"...Allahım! Beni tevbe edenlerden ve temizlenenlerden eyle!..."

A. 4. Abdestin Mekrûhları Konusunda Zikredilen Hadis

15. "مَ يَا عُمَرُ لَا أَحِبُّ أَنْ يُعَيَّنِي عَلَى وُضُوءٍ أَحَدٌ"

"(Hz.Ömer'den rivâyet edilmiştir: Rasûlullâh (s.a.v.) hazretlerini abdest için kuyudan su çekerlerken görüp, suyu ben çekmek üzere koştuğumda): "Bırak ey Ömer! Ben abdestime kimsenin yardım etmesini istemem" buyurdular."³

Bu hadisten dolayı abdest alırken zarûret olmadan başkasından yardım istemek mekrûh sayılmıştır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis yukarıda da belirtildiği gibi Ömer (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁴. Heysemî, ravi Ebû'l-Cenûb'un *zayıf* olduğunu ifade etmiştir. Bu rivâyette Ebû'l-Cenûb Hz.Ali'yi abdest almak için kuyudan su çekerken görmüş ve yardım etmek istemiş, Hz.Ali de engellemiş ve aynı durumu Hz.Ömer de görüp yardım etmek istediğini fakat Hz.

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 93.

² Müslim, Tahâret, 17 (234); Ebû Dâvûd, Tahâret, 65 (169); Tirmizî, Tahâret, 41 (55); *Müsned*, IV, 145, 153.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 96.

⁴ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I, 227; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, IX, 472 (27012).

Ömer'in de engellediğini ve benzer bir hadîseyi Peygamberimizle yaşadığını söyleyip Peygamberimizin yukarıdaki hadîsini aktarmıştır.

Ali el-Müttakî de Bezzâr, Ebû Ya'lâ ve Dârakutnî'nin (*Ifrâd*) adlı eserinde rivâyet ettiklerini söylemiştir.

A. 5. Abdestin Vasıfları Konusunda Zikredilen Hadisler

16. "إِنَّ اللَّهَ تَعَلَىٰ لَا يَقْبَلُ صَلَاةً مِنْ غَيْرِ طُهُورٍ"

"Allâh, abdestsiz namazı kabûl etmez."¹

Abdesti olmayanın, namaz kılmak için abdest alması farzdır. Bu hadisten, abdestiz namaz kılmanın makbul olmadığı anlaşılmaktadır.

Tahrîc

Hadis, İbn Ömer, Enes b. Mâlik, Ebû Bekre ve Üsâme b. Umeyr (r.a.)'den rivayet edilmiştir.²

17. "إِنَّ الطَّوَّافَ بِالْبَيْتِ مِثْلُ الصَّلَاةِ إِلَّا أَنَّكُمْ تَتَكَلَّمُونَ، فَمَنْ تَكَلَّمَ فَلَا يَتَكَلَّمَ إِلَّا بِخَيْرٍ"

"Tavâf namaz gibidir, şu kadar ki siz onda kelâm edersiniz. Tavafta kelâm eden kimse hayrın gayri söz söylemesin."³

Ka'be-i Mükerreme'yi tavaf etmek için abdest (yok ise) almak vâcibdir. Hadisin manası hükmünce tavaf hakikaten namaz olmadığından onda hadesten tahâret vâcip olup tavafın sıhhati o tahârete bağlı olmamıştır.

Bu hadis İbn Abbâs (r.a.)'tan rivayet edilmiştir⁴.

Tahrîc ve Değerlendirme

İsnâdı *sahîh*; bütün râvîleri *sikad*ır. Senedde yer alan râvî İbnü's-Sâib *karmaşıklıkla* (ihtilât) düşmüştür. Fakat bu hadîsi İbnü's-Sâib'den Süfyân es-Sevrî rivâyet etmiştir. Hâkim (v. 405)'e göre Süfyân, İbnü's-Sâib'in, *karmaşıklıkla düşmeden* rivâyette bulunan râvîlerindendir⁵.

Hâkim isnâdı *sahîh* olmasına rağmen Buhârî ve Müslim'in bu hadîsi rivâyet etmediklerini ifade etmiştir.

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 97/2.

² Buhârî, Vüdü', 2 (bab başlığında); Müslim, Tahâret, 1 (224); Ebû Dâvûd, Tahâret, 31 (59); Tirmizî, Tahâret, 1 (1); Nesâî, Tahâret, 104 (139); Zekât, 48 (2522); İbn Mâce, Tahâret, 2 (271-274); Dârimî, Vüdü', 21; *Müsned*, II, 20, 39, 51, 57, 73; V, 74, 75.

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 98.

⁴ İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 222 (2739); Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 459; Beyhakî, *Sünen*, V, 141 (9303, 9304, 9307).

⁵ İbn Huzeyme, aynı yer.

A. 6. Abdesti Bozan Şeyler Konusunda Zikredilen Hadisler

18. "الْعَيْنَانِ وَكَأُ السُّ فَإِذَا نَامَتِ الْعَيْنَانِ انْطَلَقَ الْوِكَاءُ"

“Gözler mak’adın bağıdır. Gözler uyuyunca bağ çözülür.”¹

Uyku doğrudan doğruya abdesti bozucu değildir. Uyku, uyuyanın kaçınması mümkün olmayan, hadesi gerektiren bir hale sebep olduğundan dolayı-yukarıdaki hadis buna delâlet etmektedir-görünür sebep müsebbib makamına konularak uyku abdesti bozucu hallerden sayılmıştır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Ali b. Ebi Tâlib ve Muâviye b. Ebi Süfyân (r.a.)’dan rivayet edilmiştir².

Dârimî’nin rivayet ettiği hadisin senedinde Ebû Bekr b. Ebî Meryem vardır. *Karmaşıklıkla düştüğünden* (ihtilât) dolayı bu râvî zayıftır. Cerhedilen diğer bir râvî Bakıyye b. el-Velîd, *müdelistir*³ ve *anane* ile rivâyet etmiştir. Ebû Hâtim’e göre Bakıyye zayıftır⁴.

19. "مَنْ ضَحِكَ مِنْكُمْ قَهَقَهَةً فَلْيُعِدِ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ"

“Sizden her kim (namazda) kakhaha (sesli) ile gülerse tekrar abdest alsın ve namazı yeniden kılsın.”⁵

Namazı bozan şeylerden biri de namazda gülmektir. Yukarıdaki hadisteki namazdan maksat kâmil namaz olduğundan dolayı, cenâze namazında ve tilâvet secdesinde gülünürse onlar bozulur, abdest bozulmaz.

Bu hadis müsned ve mürsel olarak rivâyet edilmiştir.

Zeylaî, **müsned olarak**, Ebû Mûsâ el-Eşârî, Ebû Hureyre, Abdullâh b. Ömer, Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullâh, İmrân b. Husayn ve Ebû’l-Melîh (r.a.)’in; **mürsel olarak da** Ebû’l-Âliye, Ma’bed el-Cühenî, İbrahim en-Nehâf ve Hasan Basrî’nin rivayet ettiklerini bildirmiştir⁶.

Tahrîc ve Değerlendirme

Müsned Rivayetler

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 106/2.

² Ebû Dâvûd, Tahâret, 79 (203); İbn Mâce, Tahâret, 62 (477); Dârimî, Vüdû’, 48 (728); *Müsned*, I, 111; IV, 97.

³ Bir ravi, hadisi hocasının hocasına isnad edip kendi hocasının ismini bilerek veya hataen zikretmezse o ravi *müdelis* olur.

⁴ Dârimî, aynı yer.

⁵ M. Zihni, a.g.e., s. 109/1.

⁶ Zeylaî, a.g.e., I, 47.

Ebû Mûsâ el-Eşari'nin Rivâyeti

Zeylaî, Taberânî'nin, *el-Mu'cemü'l-kebir*'de rivâyet ettiğini ifade etmiştir. Bu rivâyet hakkında Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*'de, Muhammed b. Abdulmelik dışındaki râvîlerin güvenilir (*sika*) olduğunu ifade etmiştir. Kitâbının başka bir yerinde de râvîlerinin güvenilir (*sika*) olduğunu, fakat bazılarında ihtilâf edildiğini ifade etmiştir. Muhammed b. Abdulmelik hakkında bazı değerlendirmeler şunlardır: Nesâî: *güvenilir bir ravidir* (*sika*); İbn Ebî Hâtim: *Babam ondan hadîs rivâyet etmiştir. Babama sorulduğunda hocasının doğru sözlü (sadûk) olduğunu* ifade etmiştir. İbn Hibbân bu râvîyi *es-Sikât*'ta zikretmiştir.

Zeylaî, Taberânî'nin bu senesinde *doğru sözlü bir ravi* olan (sadûk) Muhammed b. Mûsâ'nın da yer aldığını fakat İbn Maîn'in onun hadisin *attığını* (tarahahû) ifade etmiştir.

Bir diğer râvî de Hişâm b. Hassân'dır. Bu râvî *üçüncü tabakadandır* ve *müdellistir*¹.

Ebû Hureyre'nin Rivâyeti

Dârakutnî ve Hatîb el-Bağdâdî rivâyet etmişlerdir². Râvîlerden Abdülazîz *zayıf*; Abdülkerîm'in (hadisinin) ise *terkedilmiştir* (metrûk). Ayrıca Ebû Hureyre ile Hasan-ı Basrî arasında kopukluk (*inkûtâ'*) vardır, çünkü Hasan-ı Basrî, Ebû Hureyre'den hadîs almamıştır. İbn Adî³'ye göre bu seneddeki problem Abdülazîz b. Husayn ve Abdülkerim (Ebû Ümeyye el-Basrî)'den kaynaklanmaktadır, çünkü ikisi de *zayıftır*⁴.

Abdullah b. Ömer'in Rivâyeti

İbn Adî rivâyet etmiştir⁵. İbnü'l-Cevzî⁶, hadîsin *sahîh* olmadığını söylemiştir, çünkü senedde *müdellis* bir râvî olan Bakiyye vardır ve o bazı zayıf râvîlerden hadîs almıştır. Fakat İbnü'l-Cevzî'nin bu görüşü tenkîd edilebilir, zîra Bakiyye *haddesenâ* şeklinde edâ sigasını açıkça telaffuz etmiştir. Müdellis bir râvî, *doğru sözlü* (sadûk) ise, böyle *haddesenâ* sigasıyla açıkça rivâyette bulunursa, râvînin müdellis olması rivâyete zarar vermez⁷.

Enes'in b. Mâlik'in Rivâyeti

¹ Zeylaî, aynı yer. Bir ravi, hadisi hocasının hocasına isnad edip kendi hocasının ismini bilerek veya hataen zikretmezse o ravi *müdellis* olur.

² Dârakutnî, *Sünen*, I, 164; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IX, 379 (4956).

³ İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 102.

⁴ Zeylaî, a.g.e., I, 48.

⁵ İbn Adî, a.g.e., IV, 101.

⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, I, 368.

⁷ Zeylaî, aynı yer.

Dârakutnî rivâyet etmiştir¹. Dârakutnî, râvî Dâvûd b. el-Muhabber'in *hadisinin terkedildiğini* (metrûkü'l-hadîs); diğeri bir ravi Eyyûb'un ise *zayıf* olduğunu; senedin doğru şeklinin Katâde→Enes'ten değil de, Katâde→Ebû'l-Âliye'den mürsel olarak rivâyet etmesi olduğunu ifade etmiştir. Dârakutnî bu mürsel seneddeki râvî Abdurrahmân b. Amr'ın da *hadisinin terkedildiğini* (metrûkü'l-hadîs), bu hadîsi Sellâm'dan da sadece Abdurrahmân'ın rivâyet ettiğini söylemiştir.

Dârakutnî, Hasan-ı Basrî→Enes'ten gelen başka bir sened daha zikretmiştir. Fakat bu senedde Enes'i zikreden, sadece Abdullâh b. Vehb'den rivâyet eden ve durumu *kötü olan* (seyyiü'l-hal) râvî Süfyân b. Muhammed'dir. Diğeri râvîlerin hiçbiri Enes'i zikretmemişler, Hasan'dan mürsel olarak rivâyette bulunmuşlardır.

Enes'ten gelen başka bir tarîki de Ebû'l-Kâsım Hamza b. Yûsuf es-Sehmî (v. 427) nakletmiştir².

Câbir b. Abdullah'ın Rivâyeti

Dârakutnî rivâyet etmiştir³. Râvîlerden Yezid b. Sinân ve oğlu Muhammed b. Yezîd *zayıftır*. Muhammed b. Yezid'in bu hadîsi rivâyetinde iki yanlışı vardır: Birincisi; bu hadîsi *merfû* olarak rivâyet etmiştir. Halbuki hadîs Câbir'in sözüdür. Çünkü sika râvîlerinin hepsi Câbir'in sözü olarak rivâyet etmişlerdir. İkincisi; hadîsin lafzı konusunda yanılmıştır. Ebû Bekr en-Neysâbü'rî de bu rivâyetin *makbul olmadığını* (münker) olduğunu söylemektedir⁴.

İmrân b. Husayn'ın Rivâyeti

Dârakutnî rivâyet etmiştir⁵. Râvîlerden Ömer b. Kays'ın *zayıf ve hadisinin sâkut* (zâhibü'l-hadîs) olduğunu; Amr b. 'Ubeyd hakkında da *yalancının biridir* (kezzâb) denildiğini ifade etmiştir.

İbn Adî başka bir senedle rivâyet etmiştir⁶. Bu hadîsi Bakıyye, Muhammed el-Huzâî'den ve Muhammed b. Râşid'den rivâyet etmiştir. Bu iki râvî de Bakıyye'nin, *şahısları veya güvenilirlik açısından durumları bilinmeyen* (mechûl) hocalarındandır⁷.

Ebû'l-Melîh'in Rivâyeti

¹ Dârakutnî, *Sünen*, I, 162, 165.

² es-Sehmî, *Târîhu Cürcân*, I, 405 (693); Zeylaî, aynı yer.

³ Dârakutnî, a.g.e., s. 172.

⁴ Dârakutnî, aynı yer; Zeylaî, a.g.e., I, 49.

⁵ Dârakutnî, a.g.e., I, 165.

⁶ İbn Adî, a.g.e., IV, 101.

⁷ Zeylaî, aynı yer.

Dârakutnî rivâyet etmiştir¹. Dârakutnî'ye göre senedde yer alan râvîlerden Hasan b. Dinâr ve İbn Umâra zayıftır ve *isnâdlarda hata etmişlerdir*. Hasan b. Dinâr'ın (hadisleri) *terkedilmiştir* (metrûk). Onun *hadîsleri delîl olarak kullanılmaz*. Çünkü sika râvîlere muhâlefet etmiş, kimse ona mütâbaat etmemiştir².

Mürsel rivayetler

Ebû'l-Âliye'nin Rivâyeti

Ebû'l-Âliye'den mürsel olarak gelen bu hadîs çeşitli vecihlerle rivâyet edilmiştir. Bunları Abdürrezzâk³, Dârakutnî⁴, İbn Ebî Şeybe⁵ ve Ebû Dâvûd⁶ rivayet etmişlerdir.

Bir de, bu hadîsi, Ebû'l-Âliye Ensâr'dan bir zâttan rivâyet etmektedir. Bu şahıs *mechûl* olduğu için, rivâyet yine mürsel hadîs durumundadır. Dârakutnî'ye göre bu zâttın sahâbî olup olmadığı belli değildir.

İbn Sirin'e göre Ebû'l-Âliye'nin mürsel rivâyetleri dikkate alınmamalıdır. Çünkü o hadîsi kimden rivâyet ettiğine aldırılmamaktadır⁷.

Ma'bed el-Cühenî'nin Rivâyeti

Dârakutnî rivâyet etmiştir⁸. Dârakutnî'ye göre İmam Ebû Hanîfe, Mansûr'dan rivâyet ederken (İmam Ebû Hanîfe→Mansûr b. Zazân el-Vasîtî→Hasan→Ma'bed) yanılmıştır. Çünkü Mansûr, bu hadîsi Muhammed b. Sirîn→Ma'bed'den rivâyet etmiştir. Ma'bed sahâbî değildir, kader hakkında tabiinden ilk görüş beyan edenin o olduğu söylenmiştir. İbn Adî de bu senedde Ebû Hanîfe'nin yanıldığını belirtmiştir⁹.

Nehaî'nin Rivâyeti

Dârakutnî, İbn Adî ve Beyhakî¹⁰ rivâyet etmişlerdir¹¹. İbn Adî'nin Yahyâ b. Maîn'den bildirdiğine göre, İbrahim en-Nehaî'nin *kahkaha hadîsi* sahîh değildir¹².

Hasan Basrî'nin Rivâyeti

Dârakutnî, Şafîî (*Müsned'de*), Muhammed b. Hasan (*Kitâbu'l-Âsar'da*), İbn Adî¹³ ve Beyhakî¹⁴ rivâyet etmişlerdir¹⁵.

¹ Dârakutnî, a.g.e., I, 162.

² Zeylaî, aynı yer.

³ Abdürrezzâk, *Musannef*, II, 376 (3760, 3761).

⁴ Dârakutnî, a.g.e., I, 166, 168-171.

⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 340, 341 (3917).

⁶ Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, I, 74, 75 (3).

⁷ Zeylaî, a.g.e., I, 50-51.

⁸ Dârakutnî, a.g.e., I, 167.

⁹ Zeylaî, a.g.e., I, 51.

¹⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 146.

¹¹ Dârakutnî, a.g.e., I, 171.

¹² İbn Adî, a.g.e., IV, 104; Zeylaî, aynı yer.

¹³ İbn Adî, a.g.e., IV, 100.

¹⁴ Beyhakî, aynı yer.

¹⁵ Dârakutnî, a.g.e., I, 165, 166.

Şafî'ye göre hadîs mürseldir, kabûl edilemez.

Beyhakî'nin naklettiğine göre İmam Ahmed b. Hanbel, "Hasan Basrî'ye göre bu hadîs sahîh olsaydı, o bu hadîsin aksi görüşe sahip olmazdı" demiştir¹.

A. 7. *Guslün Edepleri* Konusunda Zikredilen Hadis

20. "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَيٌّ سَيِّئٌ (سَيِّئٌ) يُحِبُّ الْحَيَّ وَالسَّيِّئَ فَإِذَا اغْتَسَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَتِرْ"

"Allâh şüphesiz ki, hayâ ve edeb sahibidir. Hayâlî olmayı ve ayıpları örtmeyi sever. Bundan dolayı yıkanırken örtünüz."²

Yıkanma sırasında avret yerlerinin örtülü olması guslün edeplerindedir. Avret yerine bakması kendisine helâl olmayan bir kimsenin görmeyeceği bir yerde bulunmak da müstehabdır ki, ya yıkanırken ya da giyinirken avret yerinin açılması ihtimali olur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zihnî Efendi bu hadisi Ebû Dâvûd'un rivayet ettiğini bildirmiştir³. Hadisi Ya'lâ b. Ümeyye (r.a.) rivayet etmiştir.

Mişkâtü'l-mesâbih'i tahkik eden Elbânî senedin hasen olduğunu ifade etmiştir⁴.

Ebû Hâtim er-Râzî, râvî Ebû Bekr b. Ayyâş'ın hıfzında problem olduğunu ifade etmiştir (Lem yasna' fihi Ebû Bekr b. Ayyâş şey'en.Vekâne Ebû Bekr fi hıfzihî şeyün.)⁵.

A. 8. *Teyemmüm* Konusunda Zikredilen Hadisler

21. "الْتَيْمُّ طَهْرُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ"

"Teyemmüm, su bulamadığı zaman, müslümanı temizleyicidir."⁶

Teyemmüm Kitap ve Sünnet ile sâbittir. Sünnetten delili bu ve bundan sonraki hadîs-i şeriflerdir.

Aşağıdaki hadîsin tahîrici bu hadîs için de geçerlidir.

22. "الْتُّرَابُ طَهْرُ الْمُسْلِمِ وَلَوْ إِلَى عَشْرِ حِجَجٍ مَا لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ"

"Toprak, su bulamadığı zaman-on sene de olsa-müslümanın temizleyici maddesidir."⁷

Tahrîc

¹ Zeylaî, a.g.e., I, 52.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 120.

³ Ebû Dâvûd, Hammâm, I (4013) ; Nesâî, Gusl, 7 (404, 406); *Müsned*, IV, 224; Beyhakî, *Kitâbü'l-esmâ ve's-sıfat*, 91.

⁴ Tebrîzî, *Mişkâtü'l-mesâbih*, I, 139 (447).

⁵ Ebû Hâtim er-Râzî, *İlelü'l-hadîs*, II, 329 (2509).

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 128.

⁷ M. Zihnî, a.g.e., s. 128.

Ammâr ve Ebû Zerr (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir¹.

23.

“إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَصْنَعَ هَكَذَا”

Ammâr (r.a.)’dan rivayet edilmiştir. Rasûlullah (s.a.v.) beni bir iş için göndermişlerdi. Yolda cünüb oldum, su bulamadım. Bir hayvanın toprakta yuvarlandığı gibi yerde yuvarlanıp toprağa bulandım. Peygamberimiz (s.a.v.)’e bunu söyledim. Nebi (s.a.v.):

“Sana şöyle yapmak kâfi idi (diyerek mübârek ellerini iki defa yere vurup ilk defasında yüzünü ve ikinci defasında sağ ve sol kollarını mesh ettiler).”²

Teyemmüm, abdest yerine geçtiği gibi gusl yerine de geçer.

Tahrîc

Ammâr b. Yâsir (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir³.

24.

“الَّتِيْمُ ضَرْبَتَانِ ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ وَضَرْبَةٌ لِلذَّرَاعَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ”

“Teyemmüm iki (kere elleri toprağa) vuruştur. Bir vuruş yüz için, bir vuruş da dirseklere kadar kollar için.”⁴

Bu hadis teyemmüm edenlerin hallerinden en galip olanı beyan etmek içindir. Yani *vuruştan sonra mesh* etmek de gerekir. Yahut *iki darbeden, meshi* de içine alan umumi bir mana murad edilmiştir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, İbn Ömer, Câbir, Âişe (r.a.)’den rivayet edilmiştir.

İbn Ömer (r.a.)’in Rivâyeti

Bu hadisi Ubeydullah b. Ömer’den rivayet eden ravi Ali b. Zabyân *merfû* olarak rivâyet etmiş, Ubeydullah b. Ömer’den rivayet eden Yahyâ b. Saîd, Hüseyim ve başka raviler ise *mevkûf* olarak rivâyet etmişlerdir. Doğru olan, *mevkuf* olarak rivâyet edilmesidir⁵.

Hâkim (v. 405), Ali b. Zabyân’dan başka, bu hadîsi müsned olarak rivâyet eden bir râvî bilmediğini ifade etmiş, Zeylaî de Hâkim’in bu hadîs hakkında herhangi bir

¹ Buhârî, Teyemmüm, 5, 6 (Bab başlığında); Ebû Dâvûd, Tahâret, 123 (332); Tirmizî, Tahâret, 92 (124); Nesâî, Tahâret, 203 (321); *Müsned*, V, 146, 147, 155, 180.

² M. Zihni, a.g.e., s. 129/2.

³ Buhârî, Teyemmüm, 4, 5, 8; Müslim, Hayz, 110-113; Ebû Dâvûd, Tahâret, 121 (321-326); Nesâî, Tahâret, 195 (311, 312); 198 (315); 199 (316); 200 (318); 201 (319); İbn Mâce, Tahâret, 91 (569); *Müsned*, IV, 263-265, 319, 320, 396.

⁴ M. Zihni, a.g.e., s. 139.

⁵ Zeylaî, *Nasbu’r-râye*, I, 150.

değerlendirme yapmayıp sükût ettiğini belirtmiştir. Hâkim, Ali b. Zabyân hakkında *doğru sözlüdür* (sadûk) derken, Zehebî (v. 748) bu râvînin *çok zayıf* (vâhî) olduğunu ifade etmiştir¹.

Bu hadîsi bazı âlimler Ali b. Zabyân'dan dolayı *zayıf* görmüşlerdir. İbn Nümeyr, onun bütün rivâyetlerinde hata ettiğini söylemiştir. Bazı âlimlerin Ali b. Zabyân hakkındaki değerlendirmeleri şöyledir: Ebû Dâvûd: *bir şey değildir* (leyse bi şey'); Nesâî: *güvenilir değil* (leyse bi sika); Ebû Hâtim: (hadisi) *terkedilmiştir* (metrûk); Ebû Zur'a: *hadisi çok zayıftır* (vâhî'l-hadîs); İbn Hibbân: *onun rivâyetleri delîl olmaz*; Yahyâ b. Maîn: *bir şey değildir* (leyse bi şey'); *zayıf*. Bu bilgileri yaklaşık olarak İbn Adî de vermektedir².

Câbir (r.a.)'in Rivayeti

Bu hadis, Câbir (r.a.)'den *merfû* olarak rivâyet edilmiştir. Dârakutnî bu rivâyetin râvîlerinin hepsinin *sika* olduğunu fakat doğru olanın bu hadîsin *mevkuf* olarak rivâyet edilmesi olduğunu ifade etmiştir. Hâkim de bu senedin *sahîh* olduğunu ifade etmiş, fakat Buhârî ve Müslim'in bu hadîsi tahrîc etmediklerini ifade etmiştir³.

İbnü'l-Cevzî, râvî Osman b. Muhammed hakkında bazı tenkitlerin olduğuna dikkat çekmiş, fakat Osman b. Muhammed hakkında olumsuz beyânda bulunan kişiyi belirtmediği için tenkit edilmiştir. İbn Ebi Hâtim, bu hadîsi Osman b. Muhammed'den, Ebû Dâvûd, Ebû Bekr b. Ebi Âsım ve başka râvîlerin de rivâyet ettiğini söylemiş, fakat Osman b. Muhammed hakkında herhangi bir cerh ve ta'dîl lafzı kullanmamıştır. Zehebî ise, Osman b. Muhammed'de *gevşeklik olduğunu* (fîhi leyyin) ifade etmiştir⁴.

Zeylaî, Dârakutnî ile Hâkim'in başka tarîklerle de bu hadîsi rivâyet ettiklerini ifade etmiştir. Fakat bu senedlerin birinde Süleymân b. Erkam, birinde de Süleymân b. Ebi Dâvûd vardır. Bu iki râvî de *zayıftır*. Hâkim, Süleyman b. Erkam ve Süleyman b. Ebî Dâvûd'un, *kitâbını hazırlarken kitâbına alacağı râvîlerde aradığı şartları taşımadığını fakat şahid olsunlar diye bu iki râvînin rivâyetlerine yer verdiğini* ifade etmektedir⁵.

Âişe (r.a.)'nin Rivayeti

Bu rivâyeti Bezzâr, *Müsned*'inde tahrîc etmiş ve hadîsi sadece rivâyet ettiği tarîkle bildiğini ifade etmiştir. Hadisin senedindeki râvî Hureyş hakkında yapılan bazı

¹ Hâkim , *el-Müstedrek*, I, 179.

² Dârakutnî, *Sünen*, I, 180 (16).

³ Zeylaî, a.g.e., I, 151.

⁴ Dârakutnî, aynı yer, (17, 21, 22).

⁵ Zeylaî, aynı yer.

değerlendirmeler şunlardır: Ebû Zur'a: *hadisi çok zayıftır* (vâhi'l-hadîs); Ebû Hâtîm: *rivâyetleri delil olarak kullanılamaz*; Dârakutnî: (hadisleri) *itibar için alınır* (yu'teberu bih); Sâcî: *zayıf*; Yahyâ: *onda sakınca yoktur* (leyse bihi be's); Buhârî: *o(nun rivayetlerinin) delil olarak kullanılabilirliğini umuyorum* (Ercû en yekûne sâlihan)¹; İbn Adî: *durumu şüphelidir* (fîhi nazar), *dolayısı ile rivayetlerine itibar etmiyorum*².

A. 9. Kadınların Halleri Konusunda Zikredilen Hadisler

25.

”لَا تَقْرَأِ الْحَائِضُ وَلَا الْجُنُبُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ“

“Hayızlı ve cünüb olan kişi Kur'ân'dan bir şey okumasın.”³

Hayızlı ve cünüb olanların bir ayetten daha az Kur'ân'dan bir şey okuyup okuyamamaları hakkında ihtilaf edilmiştir, fakat tercih edilen görüş okumalarının engellenmiş olmasıdır, zîra yukarıdaki hadiste “...Kur'ân'dan bir şey...” buyurulmuştur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁴.

Tirmizî, bu hadîsi, sadece İsmâîl b. Ayyâş'ın rivâyet ettiği vecihden bildiğini ifade etmiştir. Buhârî, İsmâîl b. Ayyâş'ın Hicâzlı ve Irâklı râvîlerden *makbul olmayan* (münker) hadîsler rivâyet ettiğini ifade etmiştir. Tirmizî, Buhârî'nin, bu görüşünden dolayı, İsmâîl b. Ayyâş'ın Hicâzlı ve Irâklı râvîlerden teferrüden rivâyet ettiği hadîsleri *zayıf* gördüğünü belirtmiştir. Buhârî İsmâîl b. Ayyâş'ın Şamlı râvîlerden (sağlam) hadîsler rivâyet ettiğini söylemektedir.

İsmâîl b. Ayyâş'taki bu durum normaldir, çünkü bütün râvîler hata edebilirler; İsmâîl b. Ayyâş'ın ancak hatasını tesbit ettiğimiz zaman rivâyetini bırakmamız gerekir. Sonuç olarak İsmâîl b. Ayyâş *sikadır* ve onu cerhedenlerin huccet olabilecek kanıtları yoktur. Aksine otoriteler onun hakkında olumlu şehâdette bulunmuşlardır. Mesela İbnü'l-Medînî, İsmâîl b. Ayyâş'ın kendi memleketinin hadîs râvîlerinin rivâyetlerine hâkim olduğunu; Yakûb b. Süfyân el-Fesevî (v. 277), bazı âlimlerin İsmâîl b. Ayyâş'ı cerhettiklerini fakat gerçekte onun *sika ve âdil* olduğunu, Şamlı âlimlerin rivâyetlerini çok iyi bildiğini ifade etmektedir⁵.

¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, II, 241, 242 (439).

² Zeylâf, aynı yer.

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 178.

⁴ Tirmizî, Tahâret, 98 (131); İbn Mâce, Tahâret, 105 (595, 596).

⁵ Tirmizî, *Sünen* (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir), I, 237, 238.

Öte yandan, Zehebî, İsmail b. Ayyâş'ı, Nesâî'nin *zayıf* gördüğünü ve İbn Hibbân'ın da onun rivayetlerinin *delil olarak kullanılmayacağını* ifade ettiğini haber vermektedir¹.

26.

“...لَا أَحِلُّ الْمَسْجِدَ لِجُنُبٍ وَلَا حَائِضٍ”

“Cünüb ve hayızlı kişilerin mescid(e girmesini) doğru bulmuyorum.”²

Cünüb ve hayızlı kişilerin mescide girmesi haramdır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Hz.Âişe (r.a.) ve Ümmü Seleme (r.a.)'den rivayet edilmiştir³.

Hattâbî, Ahmed b. Hanbel'in ve bazı zâhirî âlimlerin hadîsi *zayıf* gördüklerini, çünkü râvîlerden Efler'in *şahsının veya güvenilirlik açısından durumunun bilinmediğini* (mechûl) olduğunu ve bu yüzden rivâyetiyle ihticâda bulunulamayacağını söylediklerini belirtmektedir⁴.

İbn Mâce'nin rivayeti hakkında ise Bûsîrî, isnâdının *zayıf* olduğunu, çünkü râvîlerden Mahdûc'un *güvenilir* (sika) olmadığını; diğer bir ravi Ebû'l-Hattâb'ın ise *şahsının veya güvenilirlik açısından durumunun bilinmediğini* (mechûl) ifade etmiştir⁵.

27.

“لَكَ مَا فَوْقَ الْإِزَارِ”

“(Hanımın hayızlı iken) **izârın üstü sana âittir** (faydalanabilirsin).”⁶

Bir kişiye, karısı hayızlı ise, karısının göbeği ile diz altına kadar olan kısımdan faydalanması haramdır. Göbek ve onun yukarisından faydalanmak helâldir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis Ömer b. el-Hattâb ve Muâz b. Cebel (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁷.

Ebû Dâvûd, 213 no'lu rivâyetin *sağlam* olmadığını belirtmiş ve bu rivayette *tek kalmıştır* (teferrede)⁸.

A. 10. Özürler ve Özürülülerin Hükümleri Konusunda Zikredilen Hadis

28.

“الْمُسْتَحَاضَةُ تَتَوَضَّأُ لَوْفَتْ كُلِّ صَلَاةٍ”

¹ Zehebî, *el-Muğnî fi'd-duafâ*, I, 85 (697).

² M. Zihni, a.g.e., s. 179.

³ Ebû Dâvûd, Tahâret, 92 (232); İbn Mâce, Tahâret, 126 (645).

⁴ Ebû Dâvûd, Sünen, I, 185.

⁵ Bûsîrî, a.g.e., s. 115 (215).

⁶ M. Zihni, a.g.e., s. 181.

⁷ Ebû Dâvûd, Tahâret, 82 (212, 213); *Müsned*, I, 14; VI, 72.

⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, I, 146

“Müstehâza¹, her namaz (için) vaktinde abdest alır.”²

Özürlüler, her farz namaz için abdest alıp namazı öylece kılmalıdır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis Adiy b. Sâbit'in dedesi tarafından rivayet edilmiştir³. Bu şahsın ismi hakkında çeşitli görüşler vardır. Tirmizî, Yahyâ b. Maîn'in, Adiy'in dedesinin isminin *Dinâr* olduğunu söylediğini fakat Buhârî'nin bu görüşü önemsemediğini (lem ya'be' bihî) belirtiyor.

Ebû Dâvûd, rivayetinin zayıf olduğunu ifade etmiştir.

Tirmizî bu hadîsi râvî Şerîk'in Ebû'l-Yakzân'dan *tek kalarak* (teferrede) rivâyet ettiğini ifade etmiştir. Ebû Hâtim Ebû'l-Yakzân hakkında hadisinin *zayıf olduğunu* (zaîfü'l-hadîs); *makbul olmadığını* (münkeru'l-hadîs) ve Şu'be'nin *Ebu'l-Yakzân'ın rivayetlerinden hoşlanmadığını* ifade etmektedir.

Bu rivayetlerin bazılarında “...her namaz vakti için...” yerinde “...her namaz için...” kaydı vardır. Zihnî birinci şeklin daha muhkem olduğunu belirtmektedir.

A. 11. (Hayvanlarda Temiz Olan ve Olmayan Şeylerle İlgili Bir) Bölümde Zikredilen Hadis

29.

“مَا أُبَيِّنَ مِنَ الْحَيِّ فَهُوَ مَيْتَةٌ”

“Diriden ayrılan (parça) ölüdür (leştir).”⁴

Cevhere sahibinin beyânına göre bu metin hadistir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, İbn Ömer, Ebû Vâkıd el-Leysî (Hâris b. Avf), Temîmü'd-Dârî (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁵.

Tirmizî hadisın hasen-ğarîb olduğunu ifade ettikten sonra, “bu hadîsi, sadece Zeyd b. Eslem'in rivâyeti olarak biliyoruz” demektedir.

Bûsîrî, İbn Mâce'nin 3217 no'lu rivayetinin senedindeki râvî Ebû Bekr el-Hüzelî'nin *zayıf olduğunu* ifade etmiştir⁶.

¹ Hayız kanının gelişinin en az ve en çok devam ettiği müddet bellidir. Bunun dışında veya kadının mu'tad âdet hali günlerinin dışında tenâsül yolundan gelen kan, rahimden değil, bir damardan gelir ki, kokusuz olan bu kana *istihâza* kanı, kendisinden böyle bir kan gelen kadına da *müstehâza* denir.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 188/3.

³ Ebû Dâvûd, Tahâret, 111 (297) Tirmizî, Tahâret, 94 (126, 127); İbn Mâce, Tahâret, 115 (625).

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 247.

⁵ Ebû Dâvûd, Edâhî (Sayd), 23, 24 (2858); Tirmizî, Sayd, 12 (1480); İbn Mâce, Sayd, 8 (3216, 3217); Dârimî, Sayd, 9 (2024); *Müsned*, V, 218.

⁶ Bûsîrî, a.g.e., s. 418 (1051).

Hâkim, İbn Ömer (r.a.)’den rivayet edilen İbn Mâce kaynaklı hadis hakkında herhangi bir değerlendirme yapmazken¹, Ebû Vâkıd el-Leysî (r.a.)’den rivayet edilen hadisin, Buhârî’nin şartlarına göre *sahîh* olduğunu söylemiş Zehebî de Hâkim’i desteklemiştir.²

Dârimî’nin senedindeki ravilerden biri olan Abdurrahmân b. Abdullâh b. Dinâr hakkında İbn Maîn *zayıf*; Ebû Hâtim, (rivayetleri) *delil olarak kullanılmaz* (la yuhteccu bih) demişlerdir³.

B. Namaz Bölümü:

B. 1. *Salavât-i Mektûbe (Farz Namazlar) Konusunda Zikredilen Hadisler*

30. **”بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ وَحَجِّ الْبَيْتِ”**

“İslâm beş (temel esas) üzerine kurulmuştur:

1. Allâh’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed (s.a.v.)’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmek,
2. Namaz kılmak,
3. Zekât vermek,
4. Ramazan’da oruç tutmak,
5. Ka’be’yi hacetmek.”⁴

Namaz, Kur’ân-ı Kerîm’de ve Sünnet’te îmândan hemen sonra ikinci olarak zikredilen ibâdetdir.

Tahrîc

Bu hadis İbn Ömer, Cerîr, Ali ve Câbir (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁵.

31. **”...أَلصَّلَاةُ لَوْقَتِهَا”**

(“-İmândan sonra hangi amel daha faziletlidir?” sorusuna Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle cevap vermiştir:)

-Vaktinde kılınan namazdır.⁶

¹ Zeylaî, a.g.e., IV, 317.

² Hâkim, a.g.e., IV, 31.

³ Dârimî, *Sünen*, 418.

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 254.

⁵ Buhârî, *İmân*, 2; Tefsîru Sûreti'l-Bakara, 30; Müslim, *İmân*, 19-22; Tirmizî, *İmân*, 3 (2609); Nesâî, *İmân*, 13 (4998); *Müsned*, II, 26, 92, 93, 120, 143; IV, 363, 364; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I, 106.

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 254.

Fazilet bakımından namazın diğer ibâdetlere önceliği vardır. Namazın diğer ibâdetlerin en üstünü olduğu hakkında icmâ vardır. Delili yukarıdaki hadistir.

Tahrîc

Bu hadis, Abdullâh b.Mes'ûd ve Ümmü Ferve (r.a.)'den rivayet edilmiştir¹.

32. "...أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى فَرَضَ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ خَمْسَ صَلَوَاتٍ"

"Allâh-ü Teâlâ, her müslüman erkek ve kadına, her bir gün ve gecede beş vakit namazı farz kılmıştır."²

Allah beş vakit namaz farz kılmıştır.

Tahrîc

Bu hadis İbn Abbâs (r.a.)'tan rivayet edilmiştir³.

33. "أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهْرًا بَبَابِ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ مِنْهُ كُلُّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ هَلْ يَبْقَى مِنْ دَرَنِهِ

شَيْءٌ؟... فَذَلِكَ مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ يَمْحُو اللَّهُ بِهِنَّ الْخَطَايَا"

"Bana haber veriniz! Sizden birinizin kapısı önünde bir nehir olsa da her gün günde beş defa o nehirde yıkansa hiç kir kalır mı?" (Sahâbiler, "kalmaz" deyince Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle cevap verdi:) "İşte beş vakit namazın durumu böyledir. Hak Celle ve Alâ beş vakit namaz ile hataları siler."⁴

Namazın farz kılınmasının hikmeti Nimet Verici'ye şükretmek ve günahları namazla bağışlatmaktır.

Tahrîc

Bu hadis, Osman b.Affân, Sa'd b.Ebi Vakkâs, Ebû Hureyre ve Câbir (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁵.

34. "مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ لِسَبْعٍ وَأَضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا عَشْرَ وَفَرَّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ"

¹ Buhârî, Mevâkıf, 5; Cihâd, 1; Edeb, 1; Tevhîd, 48; Müslim, İmân, 137, 140; Ebû Dâvûd, Salât, 9 (426); Tirmizî, Mevâkıf, 13 (170, 173); Birr, 2 (1898); Nesâî, Mevâkıf, 51 (608); Dârimî, Salât, 24 (1228); *Müsned*, I, 410, 418, 421, 439, 442, 444, 448; VI, 374, 375, 440; V, 368.

² M. Zihni, a.g.e., s. 255.

³ Buhârî, Zekât, 1, 41, 63; Meğâzî, 60; Tevhîd, 1; Müslim, İmân, 29, 31; Nesâî, Zekât, 1 (2433); 46 (2520); İbn Mâce, Zekât, 1 (1783); Dârimî, Zekât, 1 (1622); *Müsned*, I, 233.

⁴ M. Zihni, a.g.e., s. 257.

⁵ Buhârî, Mevâkıf, 6; Müslim, Mesâcid, 283; Tirmizî, Edeb, 80 (2868); Nesâî, Salât, 7 (460); İbn Mâce, İkâmet, 193 (1397); Dârimî, Salât, 1 (1186, 1187); *Muvatta*, Sefer, 91; *Müsned*, I, 72, 177; II, 426, 427, 441, 379.

“Çocuklarınıza yedi yaşında namazı emrediniz, (hâlâ kılmazlarsa) on yaşında döğünüz ve yataklarını ayırınız.”¹

On yaşındaki çocuklar namaza güç yetirebildiklerinden dolayı, zorlanmak üzere el ile döğülür. Kendilerine yumuşak davranılır ve değnekle döğülmezler. Bu hususta delil yukarıdaki hadistir. Gerçi döğme ifadesi umûmîdir, fakat döğmenin değneksiz olması bir karineye dayanmaktadır ki, o da değnek ile olan dayağın, ancak bir mükelleften sadır olan bir cinayet hakkında meşru olmasıdır. Küçük çocuğun ise cinayeti yoktur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis Abdullah b. Amr, Sebre b. Ma'bed el-Cühenî ve Enes (r.a.)'den rivayet edilmiştir².

Ebû Dâvûd 495 no'lu rivayette *tek kalmış* (teferrede), herhangi bir değerlendirme yapmamıştır. Münzîrî, 494 numaralı Ebû Dâvûd'un rivâyeti için herhangi bir değerlendirme yapmamış, Tirmizî'nin 407 no'lu kendi rivâyetine *sahîh* demesini desteklemiştir³.

Tirmizî hadisin hasen-sahîh olduğunu söylemiş; Hâkim Müslim'in şart(lar)ına göre *sahîh* olduğunu belirtmiş;⁴ Zehebî de Hâkim'in görüşünü desteklemiştir. Nevevî *Riyâzû's-sâlihîn*'de bu hadise *hasen* hükmünü vermiştir.⁵

Mustafa Ertürk bu hadisin Peygamberimiz (s.a.v.)'in sünnetine uygun olmadığını belirtip hadisin Peygamberimiz (s.a.v.)'e nisbetinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Önce hadisi sened yönünden tenkid eden yazar, Abdullah b. Amr (r.a.)'dan gelen rivayetin senedinde el-Halil b. Mürre ve Amr b. Şuayb hakkında otoritelerden değerlendirmeler aktarmış ve bu şahısların huccet olamayacağı sonucuna varmıştır. el-Halil b. Mürre hakkında rivayetlerinde gevşektir (leyyin) hükmü verilmiştir. Amr b. Şuayb'ın tenkid edilen yönü ise, onun aile isnadıyla (Amr b. Şuayb < babası < dedesi < Hz. Peygamber (s.a.v.)) naklettiği rivayetlerdedir. Amr b. Şuayb söz konusu hadisi de bu isnadla rivayet etmiştir. Bu isnadın zayıf görülmesinin iki önemli sebebi vardır: a. Amr b. Şuayb'ın rivayetlerini bir sahifeden nakletmesi, b. Seneddeki “dedesi”

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 259/4, 5.

² Ebû Dâvûd, Salât, 26 (495, 494); Tirmizî, Salât, 182 (407); Darimî, Salât, 141 (1438); *Müsned*, II, 180, 187; III, 404; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 266 (2286).

³ Dârimî, *Sünen*, I, 273.

⁴ Tirmizî, *Sünen*, II, 260.

⁵ Dârimî, aynı yer.

ifadesinden kimin (Amr b. Şuayb'ın dedesi Muhammed mi yoksa Abdullah b. Amr mı?) kastedildiğinin net olmaması¹.

Sebre b. Ma'bed el-Cühenî'den rivayet edilen senedde de Abdülmelik b. Rebî' b. Sebre vardır. Bu hadis de aile isnadıyla (Abdülmelik b. Rebî' b. < babası < dedesi) nakledilmektedir. Bu ravi hakkında da cerh ifadeleri kullanılmıştır. Fakat Abdülmelik'in rivayetlerine Müslim *Sahîh*'inde yer vermiştir.²

Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen hadisın senedinde de ravi Dâvûd b. el-Muhabber yer almaktadır. Bu ravi de cerh ve ta'dil alimleri tarafından ağır tenkidlere maruz kalmıştır.³

Yazar bu raviler hakkında yapılan değerlendirmeleri aktardıktan sonra, hadisın sahih olduğuna dair sened açısından sadra şifa verecek kesin değerlendirmelerin yapılmadığını ve sürekli tereddütlerin hâsıl olduğunu ifade etmiş ve İbn Hibbân'ın da dediği gibi, mürsel ve munkatı olma ihtimali olan bir rivayeti sahih kabul etmekten sürekli kaçınmak ve devamlı adâleti sâbit olan kişilerin mevsûl olarak naklettiği rivayetleri göz önünde bulundurmak gerektiğini belirtmiştir.⁴ Daha sonra yazar, Peygamberimiz (s.a.v.)'in kendi çocuklarını cezalandırdığına dair bir örnek bilmediğimizi hatırlatıp, “Hiçbir çocuğu dövmeven ve onların dövülmesini istemeyen Peygamber (s.a.v.)”ın nasıl olur da namaz kılmadığı için çocukların dövülmesini emreder? sorusunun cevaplanması gerektiğini, burada Hz. Peygamberin fiili ile sözü arasında, bir başka ifade ile sünnet ile rivayet (hadis) arasında bir çelişki gözüktüğünü söylemektedir.⁵ Zira çocuk namaz kılmaz ise onun dövülebileceğine dair rivayet Hz. Peygamber'in genel sünnetine aykırı ve onun bizzat yapmadığı ve yapılmasını dahi tavsiye etmediği bir eğitim metodudur. Nitekim bazı eğitimciler de “eğitimde korku ve maddî ceza esasına dayanarak, iyi ve güzel olan bir davranışı öğretmenin hem doğru olmayacağını, hem de çoğunlukla mümkün olmayacağını” belirtmektedir.⁶ İttifaken sahih olmayan bir rivayeti kurtarma uğruna zorlama yorumlar yapmak, Hz. Peygamberin sünnetinde olmayan bir şeyi, onun sünnetindenmiş gibi yanlış bir din anlayışına götürme ihtimaliyle karşı karşıya getirmektedir.⁷

¹ Ertürk, Mustafa, Çocuğun Din Eğitiminde Kullanılan Bir Hadis ve Tahlili, Marife (yıl: 2, sayı: 2, güz 2002) s. 53-60.

² Ertürk, Mustafa, a.g.mkl., s. 60, 61.

³ Ertürk, Mustafa, a.g.mkl., s. 61, 62.

⁴ Ertürk, Mustafa, a.g.mkl., s. 62.

⁵ Ertürk, Mustafa, a.g.mkl., s. 67.

⁶ Ertürk, Mustafa, a.g.mkl., s. 76, 77.

⁷ Ertürk, Mustafa, a.g.mkl., s. 76

Bu hadisin, istisnai durumlar için ebeveyne ayrıcalık tanıyan önemli bir tavsiye içerdiğini, teknik açıdan birbirini destekleyen sağlam senedlere sahip *sahih* bir rivayet olduğunu, kendisine canlı bir gelenek halinde eşlik eden *amel* ile de asırlar boyu desteklenerek *vâkıya* uygunluk arzettiğini, altı İslâm mezhebinin fikhî görüşleri ışığında ispatlamaya çalışan Ahmet Tahir Dayhan, ayrıca hadis metnindeki mesajın, modern eğitim metodlarıyla -Mustafa Ertürk'ün iddia ettiğinin aksine- çelişik bir durum arzemediğini göstermeye çalışmaktadır.¹

Mustafa Ertürk'ün söz konusu makalesini tenkid ederek hadisin sahih olduğu ve üzerine hucet binâ edilebilecek güçte olduğunu ifade eden Ahmet Tahir Dayhan raviler hakkında yüzeysel ve yanlış bilgiler verildiği kanaatindedir. Amr b. Şuayb hakkında cerh ve ta'dil kitaplarından nakledilen bilgilerin eksikliğine ve yanlışlığına dikkat çeken yazar, Amr b. Şuayb'ın, otoritelerin çoğunluğu tarafından güvenilir görüldüğünü, Mustafa Ertürk'ün bu azınlıkta kalan görüşleri ön plana çıkararak ravi hakkında yanlış sonuçlara ulaştığını ifade etmektedir.²

Abdülmelik b. er-Rebî' de bazı alimler tarafından zayıf görülürken, İclî onun sika, Zehebî de doğru sözlü (sadûk) biri olduğunu söylemekte, Buhârî ve Mizzî ise hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamaktadır. Şu durumda, cerh-tadil açısından mutedil bir durumda bulunan Zehebî'nin görüşleri tercih edilebilir.³

Halil b. Mürre hakkında cerh ifadeleri bulunduğunu, fakat Zeylaî'nin Dâvûd b. Sevvâr kanalıyla bu rivayetin şahidini de zikrettiğini ifade eden Ahmet Tahir Dayhan bu şahitle Halil b. Mürre tarîkinin desteklendiğini, gerçi Dâvûd b. Sevvâr'ı Yahya b. Maîn ve İbn Hibbân'ın sika gördüklerini belirtmiş, dolayısıyla rivayetlerinde gevşek (leyyin) bir ravi olmasının bir problem teşkil etmediğini Halil b. Mürre ve Dâvûd b. Sevvâr tarîklerinin birbirini desteklediğini bildirmiştir.⁴

Cerhedilen diğer bir ravi Dâvûd b. el-Muhabber hakkında, hadislerinin itibâr için yazılabileceğini bildirmiş alimlerin bulunduğunu bildiren Ahmet Tahir Dayhan, Dâvûd b. el-Muhabber'den gelen el-Mu'cemü'l-evsat'taki tarîkte "haddesenâ ebî" şeklinde onun açıkça rivayet şeklini bildirdiğini ve bu hadisi zaafa düşmeden gençlik yıllarında rivayet ettiğini bildirmiştir.⁵

¹ Dayhan, Ahmet Tahir, Çocuğun Namaz Eğitimi İle İlgili Bir Hadis Tahlilinin Tahlili (Marife, yıl: 3, sayı: 2, güz 2003), s. 29-58.

² Dayhan, Ahmet Tahir, a.g.mkl., s. 32-41.

³ Dayhan, Ahmet Tahir, a.g.mkl., s. 42, 43.

⁴ Dayhan, Ahmet Tahir, a.g.mkl., s. 39.

⁵ Dayhan, Ahmet Tahir, a.g.mkl., s. 44-46.

Akşam namazının vakti, güneş batıp şafak kaybolmadıkça (devam eder).

Yatsı namazının vakti, gece yarısına kadardır.”¹

Farz namazlar için, muayyen beş vakit vardır.

Tahrîc

Zihnî Efendi bu hadisi, İmâm Müslim (v. 261)’in rivayet ettiğini belirtmiştir.

Hadis, Abdullâh b. Amr ve Abdullâh b. Ömer (r.a.)’den rivayet edilmiştir².

36. **مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ**

العَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ

“Kim güneş doğmadan önce sabah namazından bir rekat kılırsa, sabah namazını (vaktinde) kılmış olur. Güneşin batmadan önce ikindinin bir rekatına yetişen ikindiye yetişmiş olur.”³

İkinci namazının vakti güneşin batmasına kadardır.

Tahrîc

Bu hadis Hz.Âişe ve Ebû Hureyre (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir⁴.

37. **إِنَّ اللَّهَ زَادَكُمْ صَلَاةً (أَلَا) وَهِيَ الْوَيْتْرُ فَصَلُّوهَا مَا بَيْنَ الْعِشَاءِ (الْأَخِيرَةِ) إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ**

“Cenâb-ı Hak size bir namaz ziyâde etmiştir ki da vitirdir. Onu yatsı namazı sonundan sabah namazına kadar (olan vakitte) kılınız.”⁵

Vitir namazının vakti, yatsı namazının vaktidir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Muâz b.Cebel⁶, Abdullâh b.Amr⁷, Hârice b.Huzâfe el-Adevî⁸ ve Ebû Basra el-Ğıfârî⁹ (r.a.)’den rivayet edilmiştir.

Münzirî, Buhârî’nin, bu hadîsin, semâ yoluyla rivâyet edilen bir isnâdını bilmediğini ifade ettiğini bildirmiştir¹⁰.

¹ M. Zihnî, a.g.e., 262, 263.

² Müslim, Mesâcid, 171-174; Ebû Dâvûd, Salât, 2 (396); Nesâî, Mevâkıt, 15 (520); Müsned, II, 210, 213, 223.

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 265/3, 288/1.

⁴ Buhârî, Mevâkıt, 28; Müslim, Mesâcid, 163-165; Ebû Dâvûd, Salât, 5 (412); Tirmizî, Salât, 23 (186); 197 (423, İkinci namazı ile ilgili kısım yok); Nesâî, Mevâkıt, 11 (512, 513, 515); 28 (548, 549); İbn Mâce, Salât, 11 (699, 700); Dârimî, Salât, 22 (1225); Muvatta, Vukut, 5; Müsned, II, 254, 260, 282, 348, 459, 462, 474; VI, 78.

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 267, 602/4.

⁶ Müsned, V, 242.

⁷ Müsned, II, 165, 167, 180, 208. Abdullâh b.Amr’ın rivâyetlerinde vitrin zamanını açıklayan kısım yoktur.

⁸ Ebû Dâvûd, Vitir, 1 (1418); Tirmizî, Vitir, 1, (452); İbn Mâce, İnkâmet, 114 (1168); Dârimî, Salât, 208 (1584).

⁹ Müsned, VI, 7, 397.

¹⁰ Ebû Dâvûd, Sünen, II, 129.

Tirmizî, hadisin ğarib olduğunu ifade ettikten sonra, bu hadîsi, sadece Yezîd b. Ebî Habîb'in rivâyetiyle bildiğini ifade etmektedir.

İbn Hibbân Hârice b. Huzâfe el-Adevî (r.a.)'nin rivayetinin senedinde, *tâbiünden sonraki ravinin düştüğünü* (munkatı') ve metninin de batıl olduğunu ifade etmiş ve hadisi *zayıf* görmüştür. Hâkim ise, hadîsin senedinin *sahîh* olduğunu fakat, Buhârî ve Müslim'in hadîsi rivâyet etmediklerini, çünkü sahâbîden rivâyet eden tabî'nin *tek kaldığını* (teferrede) ifade etmiş, Zehebî de Hâkim'in bu görüşünü desteklemiştir. Ayrıca bu hadîsi, İbn Abdilhakem *Fütûhu Mısır* isimli eserde *sahîh* bir isnâdla rivâyet etmiştir. Bu isnâdda Yezid b. Ebi Habîb yoktur ve dolayısıyla bu rivâyet Tirmizî'nin rivâyetini destekleyen başka bir tarîk olmuş olur¹.

B. 3. Müstehab Vakitler Konusunda Zikredilen Hadisler

38.

”أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَكْبَرُ لِلْأَجْرِ”

“Sabah namazını ortalık ağarınca (kılınız), çünkü (bu vakitte kılmanın) sevabı daha büyüktür.”²

Tahrîc ve Değerlendirme

Zihnî Efendi, bu hadisi, Ashâb-ı Sünen'in rivayet ettiğini ifade etmiştir. Hadisin sahâbî ravileri Râfi' b. Hadîc ve Mahmud b. Lebîd (r.a.)'dir³.

Tirmizî hadisin hasen-sahîh olduğunu ifade etmiştir.

Sabah namazının faziletli vaktinin tağlîs olduğunu kabûl eden bazı âlimler isfâr hadîslerini *zayıf görme* eğilimindedirler.

İbn Hacer de hadîsin sahîh olduğunu ifade etmiştir⁴.

39.

”تَوَرَّأَ بِالْفَجْرِ يُبَارِكُ لَكُمْ”

“Sabah namazını (sabah) aydınlığında kılınız ki sizin için bereketli olsun.”⁵

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadisi, Râfi' b. Hadîc rivayet etmiştir⁶.

Bu hadîs, 38. hadîsin senedleriyle gelmektedir. Dolayısıyla 38. hadîs için yapılan değerlendirmeler bu hadîs için de geçerlidir.

¹ Tirmizî, *Sünen*, II, 315.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 275.

³ Ebû Dâvûd, *Salât*, 8 (424); Tirmizî, *Salât*, 3 (154); Nesâî, *Mevâkıt*, 27 (546, isfârda büyük ecir olduğunu ifade eden kısım yok, 547); İbn Mâce, *Salât*, 2 (672); Darimî, *Salât*, 21 (1220-1222); *Müsned*, III, 465; IV, 140 142, 143; V, 429.

⁴ Dârimî, *Sünen*, I, 221.

⁵ M. Zihnî, aynı yer.

⁶ Dârimî, *Salât*, 21 (1221); Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, I, 179; Deylemî, *el-Firdevs*, IV, 246 (6727); Zeylâf, *Nasbu'r-Râye*, I, 236; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 456 (2869).

40. مَنْ صَلَّى الْغَدَاةَ (الْفَجْرَ) فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ قَعَدَ يَذْكُرُ اللَّهَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ

كَأَنَّ لَهُ كَأَجْرِ حَجَّةٍ تَامَةٍ وَ عُمْرَةٍ تَامَةٍ”

“Her kim sabah namazını cemaat ile edâ ettikten sonra, güneş doğuncaya kadar Cenâb-ı Hakk’ı zikrederek oturur ve sonra iki rekat namaz kılar ise ona tam bir hac ve tam bir umre sevabının misli olur.”¹

Sabah namazını ortalık ağarınca (isfâr) kılmak, hadisteki faziletin meydana gelmesini kolaylaştırmaktadır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zihnî Efendi hadisin Enes (r.a.)’ten rivayet edildiğini ifade etmiştir².

Tirmizî (v. 279) hadisin hasen-ğarîb olduğunu bildirmiştir. Senesinde cerhedilen râvî Ebû Zılâl vardır. Bununla beraber hadisin şahidleri de vardır: Taberânî (v. 360), Ebû Ümame’den rivâyet etmiş ve Münzirî (v. 656), *et-Terğîb ve’t-Terhîb*’de hadîsin isnâdının *sahih* (ceyyid) olduğunu söylemiştir. Yine Taberânî, Utbe b. Abd’den aynı hadîsi benzer kelimelerle rivâyet etmiş, Münzirî de bu hadîsin bazı râvîleri hakkında ihtilâf edildiğini, fakat hadîsin şâhidleri olduğunu ifade etmiş ve söz konusu hadîsleri zikretmiştir.

41. مَنْ قَالَ فِي دُبْرِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَهُوَ ثَانِي رَجَلَيْهِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ.

لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ عَشْرَ مَرَّاتٍ كُتِبَ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَمُحِيتَ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ وَرَفِعَ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ وَكَانَ يَوْمَهُ ذَلِكَ فِي حِرْزٍ مِنْ كُلِّ مَكْرُوهٍ وَحَرِسَ مِنَ الشَّيْطَانِ وَلَمْ

يَنْبَغِ لِدُنْبِهِ أَنْ يَدْرِكَهُ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ إِلَّا الشُّرْكَ بِاللَّهِ”

“Sabah namazını kılıp ayakları bükük olduğu yani bağdaş kurmadığı halde konuşmadan on kere “Lâ ilâhe illallâhü vahdehü lâ şerîke leh. Lehü’l-mülkü ve lehü’l-hamd. Yuhyî ve yümît ve hüve alâ külli şey’in kadîr (Allâh’tan başka (gerçek) ilâh yoktur. O tektir, ortağı yoktur. Mülk O’nundur. Hamd O’na mahsustur. O diriltir ve öldürür. O’nun herşeye gücü yeter.)” diyen kimse için on sevap yazılır, on günah başışlanır ve (cennetteki makamı onu demeyenler üzerine)³ on derece terfi olunur. O

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 275, 276.

² Tirmizî, Cuma, 59 (586).

³ Bu açıklama Zihnî Efendi tarafından yapılmıştır. Zihnî Efendi tercümenin son tarafı ile ilgili de şöyle bir açıklama yapmaktadır: “O gün ameli ya doğrudan başışlanır veya kendisi tevbeye muvaffak olur.

gün o kimse her türlü kötülükten ve şeytanın tuzağından korunur, bir günâhın-şirk hariç-o gün o kimseye ulaşması uygun olmaz.”¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadisi, Ebû Zerr (r.a.) rivayet etmiştir². Tirmizî hadisin *hasen-ğarîb-sahîh* olduğunu ifade etmiştir.

42. مَنْ مَكَثَ فِي مُصَلَاةٍ بَعْدَ الْفَجْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ كَانَ كَمَنْ أَعْتَقَ أَرْبَعَ رِقَابٍ مِنْ وَلَدِ

إِسْمَاعِيلَ

”مَنْ مَكَثَ فِي مُصَلَاةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ إِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ كَانَ كَمَنْ أَعْتَقَ ثَمَانَ رِقَابٍ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ”

“Sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar namaz kıldığı yerde kalan kimse İsmâîl (a.s.)’ın (köle olmuş) oğullarından dört köle âzâd eden kimse gibi olur.”³

“Her kim ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar namaz kıldığı yerde kalırsa İsmâîl (a.s.)’ın (köle olmuş) oğullarından sekiz köle âzâd eden kimse gibi olur.”⁴

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis Ebû Ümame (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁵. Heysemî (v. 807), Ahmed b. Hanbel (v. 241) ve Taberânî (v. 360)’nin rivayetlerinin *hasen* olduğunu ifade etmiştir. Heysemî, bu hadisin Bezzâr tarafından da rivayet edildiğini belirttikten sonra Bezzâr’ın rivayetinde ve Taberânî’nin rivayet ettiği bir senedde yer alan ravi Muhammed b. Ebû Humejd’in *zayıf* olduğunu haber vermiştir.

43.

”أَبْرِدُوا بِالظُّهْرِ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ”

“Öğle namazını hava serinleyince (kılız). Çünkü sıcaklığın şiddeti cehennemden kaynamasındandır.”⁶

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 276, 277.

² Tirmizî, Deavât, 62 (3474).

³ M. Zihni, a.g.e., s. 277.

⁴ M. Zihni, a.g.e., s. 277/3. Sabah namazından sonra nafîle, ikindi namazından sonra farz bekleneceği için sevaplar farklı olmuştur.

⁵ Müsned, V, 254, 255; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, X, 104, 106; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, VIII, 265 (8028)

⁶ M. Zihni, a.g.e., s. 278.

İbrâd, soğutmak demektir. Yukarıdaki hadisten alınmıştır. Öğle namazını hemen güneş batıya meyleder etmez kılmayıp, cemaate gelenlerin duvar gölgelerinde yürüyebilmeleri için gölgelerin biraz uzadığı zamana tehir etmek demektir.

Tahrîc

Bu hadis, Abdullâh b. Ömer, Ebû Hureyre, Ebû Saîd el-Hudri, Ebû Zerr, Ebû Mûsâ ve Muğire b. Şube (r.a.)’den rivayet edilmiştir¹.

44. “إِنَّ أُمَّتِي لَنْ يَزَالُوا بِخَيْرٍ مَا لَمْ يُؤَخَّرُوا الْمَغْرِبَ إِلَى إِشْتِبَاكِ النُّجُومِ”

“Ümmetim akşam namazını yıldızların çoğaldığı vakte bırakmadıkları müddetçe, hayır içindedirler.”²

Akşamın ezanıyla ikâmeti arası ancak üç ayet miktarıyla veya hafif bir oturuşla ayrılabilir. Akşam namazını yıldızların çoğaldığı vakte bırakmak mekrûhtur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Ebû Eyyûb ve Abbâs b. Abdulmuttâlib (r.a.)’den rivayet edilmiştir³.

Ebû Dâvûd (v. 275/888) rivayetinde *tek kalmıştır* (teferrede)⁴.

Bûsîrî de İbn Mâce’nin isnadının *hasen* olduğunu ifade etmiştir.

45. “لَا سَمَرَ بَعْدَ الْعِشَاءِ”

“Yatsı namazından sonra gece sohbeti olmaz.”⁵

Gece sohbetine *semer* (iki fethalı), müfâale vezninde de *müsâmere* denir. Bu hadise göre yasaklanan gece sohbeti, boş ve faydasız olan veya teheccüd namazını ve sabah namazını kaçırmaya sebep olan sohbettir. Aksine, müslümanların işlerini görmek, Hakk’ı zikretmek, ilim müzâkere etmek ve misâfir ile günah işlemekten hasbihal etmek için yapılan gece sohbeti hakkında sevap vardır. Yatsı namazını kıldıktan sonra gece sohbetinin nehyedilmiş olması amel defterinin ibâdetle kapatılması içindir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Hz. Âişe ve Abdullah b. Mes’ûd (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir⁶.

¹ Buhârî, *Mevâkıf*, 9, 10; Ezân, 18 (Hadîsin baş tarafı yok); Bedu'l-halk, 10; Müslim, *Mesâcid*, 180-184, 185; Ebû Dâvûd, *Salât*, 4 (401, 402); Tirmizî, *Salât*, 5 (157, 158 (hadîsin sadece baş tarafı zikredilmiştir)); Nesâî, *Mevâkıf*, 5 (498, 499); İbn Mâce, *Salât*, 4 (677-681 (hadîsin sadece baş tarafı zikredilmiştir)); Dârimî, *Salât*, 14 (1210); *Muvatta*, Vukut, 27-29; *Müsned*, II, 229, 238, 256, 266, 285, 318, 348 377, 393, 394, 400, 411, 462, 501, 507; III, 9, 52, 53, 59; IV, 250, 262; V, 155, 162, 176, 368.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 280/2.

³ Ebû Dâvûd, *Salât*, 6 (418); İbn Mâce, *Salât*, 7 (689); Dârimî, *Salât*, 17 (1213); *Müsned*, IV, 147; V, 417, 422;

⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, I, 291.

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 281/3.

⁶ İbn Mâce, *Salât*, 12 (702); *Müsned*, I, 379

Bu hadisi Beyhakî etmiş ve senedinde *mübhem* bir râvîye yer vermiştir¹.

Heysemî (v. 807/1404) *Mecmau'z-zevâid*'de Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce ve Beyhakî dışında hadîsi, Ebû Ya'lâ ve Taberânî'nin de (*el-Mu'cemu'l-kebîr* ve *el-Mu'cemu'l-evsat'ta*) rivâyet ettiklerini bildirmiş, Ebû Ya'lâ ve Taberânî'nin râvîlerinin *sika* olduğunu ifade etmiştir².

46. "لَوْ لَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لِأَخْرَجْتُ الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثٍ—أَوْ نِصْفٍ—اللَّيْلِ"

“Ümmetime meşekkat olmasa yatsı namazını gecenin üçte birine yahut yarısına tehir etmelerini emrederdim.”³

Yatsı namazını ilk üçte birine kadar ve bir görüşe göre de üçte birinden öncesine kadar tehir etmek müstehabdır.

Tahrîc

Bu hadis, İbn Abbâs, Hz. Ayşe, İbn Ömer, Ebû Hureyre ve Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁴.

47. "مَنْ خَافَ أَنْ لَا يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ وَمَنْ طَمِعَ أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ فَإِنَّ"

صَلَاةَ آخِرِ اللَّيْلِ مَشْهُودَةٌ وَذَلِكَ أَفْضَلُ"

“Gecenin sonunda (vitir namazına) kalkamamaktan korkanlar vitri gecenin başında yani uyumadan önce kılsınlar ve gecenin sonunda kalkmaya ümitvâr olanlar onu gecenin sonunda kılsınlar zirâ gece namazı meşhûdedir (yani geceleyn kalkılıp kılınan namaza melekler hâzır olur). Faziletli olan budur.”⁵

Vitir namazına uyanabilenler için uyumadan önce onu kılmayıp gecenin sonundan biraz önceye tehir etmek müstehab olur.

Tahrîc

Zihnî Efendi, bu hadisi Müslim'in rivayet ettiğini belirtmiştir. Hadis Câbir (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁶.

B. 4. Mekkûh Vakitler Konusunda Zikredilen Hadisler

¹ Tirmizî, *Sünen*, I, 319/1.

² Heysemî, a.g.e., I, 314, 315.

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 282/4.

⁴ Buhârî, *Mevâkıt*, 24; Temennâ, 9; Müslim, *Mesâcid*, 219, 225; Tirmizî, *Salât*, 10 (167); Nesâî, *Mevâkıt*, 20 (529, 530, 532); 21 (534-536); İbn Mâce, *Salât*, 8 (690, 691, 693); Müsned, I, 221, 366; II, 28; IV, 114, 150.

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 283.

⁶ Müslim, *Müsâfirîn*, 162, 163; Tirmizî, *Vitir*, 3 (455); İbn Mâce, *İkâmet*, 121 (1187); Müsned, III, 300, 315, 337, 348, 389.

48. "ثَلَاثٌ لَا يُؤَخَّرْنَ: جنازة أنت ودين وجدت ما يقضيه وبكر وجد لها كفؤ"

"Üç şey tehir olunmaz: Gelen cenâze, ödenebilecek borç, münâsibi bulunan kız."¹

Hazırlanan cenazenin-mekrûh vakitlerde de olsa-namazı tehir edilmeyip kılınır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis Hz. Ali (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir². Tirmizî hadîsin *ğarîb*, isnâdının *muttasıl olmadığını* söylemiştir. Buhârî, Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib'den rivayet etmiştir³. Hatîb el-Bağdâdî, Hâmid b. Bilâl b. Hasen'in biyografisinde tahrîc edilmiştir⁴. Aclûnî, Tirmizî'nin rivayetine işaret etmektedir⁵. Hâkim, hadîsin *ğarîb-sahih* olduğunu, fakat Buhârî ve Müslim'in rivayet etmediklerini ifade etmiştir⁶.

Yukarıdaki senedlerde (Abdullâh b. Vehb→Saîd b. Abdullâh (veya Abdurrahman el-Cumahî) el-Cühenî→Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib→Ebîhi→Ceddihi (Ali b. Ebû Tâlib)) sadece Abdullâh b. Vehb'den senedlerin mübtedâsına doğru olan râvîler değişmektedir.

Bu rivayetlerin hepsinde *ödenebilecek borç yerine, vakti giren namaz* zikredilmiştir.

49. "لِيَبْلُغَ شَاهِدُكُمْ غَائِبِكُمْ أَلَا لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ إِلَّا رَكَعَتَيْنِ"

"Burada olanınız olmayanlarınıza haber versin! Dikkat edin! Fecrden sonra sabah namazının iki rekat (sünnetinden) başka (nafile) namaz kılınmaz."⁷

Fecrin doğmasından sonra sabah namazının sünnetinden başka nafile namaz kılmak mekrûhtur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁸. Tirmizî, hadîsin *ğarîb* olduğunu ifade ettikten sonra, hadisi, sadece Kudâme b. Mûsâ'nın târîkından bildiğini ve Kudâme b. Mûsâ'dan bu hadîsi birden fazla râvînin rivâyet ettiğini ifade etmiştir.

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 288/4.

² Tirmizî, Cenâiz, 73 (1075); İbn Mâce, Cenâiz, 18 (1486); *Müsned*, I, 105; (538); Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd*, VIII, 436 (3143).

³ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 177.

⁴ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 170 (4282);

⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 350 (943)

⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 162, 163

⁷ M. Zihnî, a.g.e., s. 290/4.

⁸ Ebû Dâvûd, *Tatavvu'*, 10 (1278); Tirmizî, *Salât*, 192 (419); İbn Mâce, *Salât*, 192 (419, Hadîsin baş tarafı yok); *Müsned*, II, 104; Dârakutnî, *Sünen*, I, 419 (1, 2, 3); Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, II, 465, 466.

Hadîsin râvîlerinden Kudâme b. Mûsâ, Ebû Alkame ve Yesâr sikadırlar. İbn Hazm (v. 456/1063), *Muhallâ*'da, Yesâr'ın şahsı veya güvenilirlik açısından durumunun bilinmediğini (mechûl) ve müdellis¹ olduğunu söylemiştir, fakat bu büyük hatadır, çünkü bu hadîsi rivâyet eden Ebû Dâvûd (v. 275/888) ve Beyhakî (v. 458/1065), Yesâr hakkında böyle bir nitelendirmede bulunmamışlardır.²

Zehebî (v. 748/1347), Buhârî ve İbn Ebî Hâtim Kudâme hakkında sükût ettiklerinden dolayı, onun münferiden yaptığı rivayetlerin *kullanılmaması gerektiğini* ifade etmiştir (lâ hâcete). Bu görüşünden dolayı Zeylaî (762/1360), Zehebî'yi tenkît etmiş ve Kudâme'nin *şahsının veya güvenilirlik açısından durumunun bilindiğini* (marûf), Buhârî'nin *Târîh*'te bu raviyi zikrettiğini, Müslim'in de *Sahih*'inde onun rivayetlerini tahrîc ettiğini ifade etmiştir³.

Şahsı veya güvenilirlik açısından durumu bilinmeyen (mechûl) ravi Kudâme değil, onun babasıdır, fakat bu hadis Kudâme'nin babasının olmadığı bir tarikle de Bezzâr, Taberânî (*el-Mu'cemü'l-kebîr*'de) ve Muhammed b. Nasr tarafından Abdullah b. Amr'ın rivayeti olarak nakledilmiştir. Bu rivayetin senesinde yer alan ravi Abdurrahman b. Ziyâd'ın rivayetlerinin delil olarak kullanılması konusunda ihtilaf edilmiştir⁴. Abdullah b. Amr b. Âs'ın rivayetinin *mevkûf ve mürsel* (İbn Sîrîn'den) şahidleri vardır⁵.

50. "لَا صَلَاةَ بَعْدَ صَلَاةِ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ وَلَا صَلَاةَ بَعْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ"

"İkinci namazından sonra güneş batıncaya kadar, sabah namazından sonra da güneş doğuncaya kadar namaz kılınmaz."⁶

İkinci namazının farzından sonra nafilâ namaz-özellikle nafilâ-kılınmaz

Tahrîc

Zihnî Efendi bu hadîsin Buhârî ve Müslim tarafından rivayet edildiğini ifade etmiştir. Hadis Hz. Ömer, İbn Abbâs, Sa'd b. Ebi Vakkâs, Ebû Hureyre, Abdullâh b. Amr, Ebû Saîd el-Hudri ve Muâz b. Afra' (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁷.

51. "بَيْنَ كُلِّ آدَانَيْنِ صَلَاةٌ إِنْ شَاءَ إِلَّا الْمَغْرِبُ"

¹ Hadisi, hocasının hocasına isnad edip kendi hocasının ismini bilerek veya hataen söylemeden rivayet eden raviye *müdelis* denir.

² Tirmizî, *Sünen*, II, 279.

³ Dârakutnî, aynı yer.

⁴ Dârakutnî, aynı yer.

⁵ Beyhakî, *Sünen*, II, 465, 466

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 291/1.

⁷ Buhârî, *Mevâkıt*, 30, 31; *Mescidü Mekke*, 6; *Savm*, 66, 67; Müslim, *Müsâfirîn*, 285-288; Ebû Dâvûd, *Tatavvu'*, 10 (1276); *Savm*, 49 (2417); Tirmizî, *Salât*, 20 (183); 21 (184); Nesâî, *Mevâkıt*, 11 (516); 32 (559, 560, 564, 567); 35 (565, 566); Dârimî, *Salât*, 142 (1440); 143 (144); *Muvatta*, Kur'ân, 48; *Müsned*, I, 18, 19, 21, 39, 50, 51, 171; II, 42, 179, 182, 207, 211, 462; III, 7, 45, 46, 52, 53, 60, 64, 67, 71, 95, 96; IV, 219, 220.

“Her ezân ve kâmet arasında-akşam namazı hariç-isteyen kişi namaz kılabilir.”¹

Akşam namazının farzından önce namaz-özellikle nafile namaz kılmak mekrûhtur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Büreyde ve Abdullâh b. Muğaffel el-Müzenî (r.a.)’den rivayet edilmiştir². Rivayetlerin hiçbirinde “akşam namazı hariç” kısmı yoktur. Bu kısım beraber sadece Bezzâr’ın (292) rivayet ettiğini Heysemî (807) bildirmiştir. Bu rivayetin senedinde de *karmaşıklıkla düşen* ravi (muhtelit) Hibbân b. ‘Ubeydullâh vardır³.

B. 5. Ezan ve Kâmet Konusunda Zikredilen Hadisler

52. “...رُؤْيَا حَقُّ أَلْقَمَهَا عَلَى بِلَالٍ فَإِنَّهُ أُنْدَى مِنْكَ صَوْتًا... فَلِلَّهِ الْحَمْدُ وَإِنَّهُ لَأَثْبَتٌ”

“...(Ezânla ilgili rüya) hak rüyadır. Onu Bilal’e öğret, çünkü onun sesi sen(inkin)den daha gürdür.... Allâh’a hamd olsun (namaza davet etme işi böylece (ezânla)) gerçekleşti.”⁴

Ezan, Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet’le sâbittir. Sünnetten delili yukarıdaki hadistir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Abdullâh b. Zeyd (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir⁵. Tirmizî, hadisin *hasen-sahîh* olduğunu ifade ettikten sonra ezanla ilgili sahih olarak tek bu rivayeti bildiğini ifade etmiştir.

Beyhakî’nin, Tirmizî’nin *el-‘İlelü’l-kebîr* isimli kitâbından naklettiğine göre, Tirmizî bu hadîsi Buhârî’ye sormuş, o da hadîsin *sahîh* olduğunu söylemiştir. Bu hadîsin tahrîklerindeki çeşitli ihtilâflar sebebiyle, Buhârî ve Müslim onu rivâyet etmemişlerdir⁶.

53. “لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَدِّنِ جِنَّ وَلَا إِنْسٌ وَلَا شَيْئٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَسْتَغْفِرُ لَهُ كُلُّ”

رَطْبٍ يَأْبِسُ سَمِعَهُ”

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 291/2.

² Buhârî, Ezân, 14, 16; Müslim, Müsâfirîn, 304; Ebû Dâvûd, Tatavvu, 11 (1283); Tirmizî, Salât, 22 (185); Nesâî, Ezân, 39 (679); İbn Mâce, İkâmet, 110 (1162); Dârimî, Salât, 145 (1447); *Müsned*, IV, 86; V, 54, 56, 57.

³ Heysemî, a.g.e., II, 231.

⁴ M. Zihni, a.g.e., s. 294, 299, 301.

⁵ Ebû Dâvûd, Salât, 28 (499); Tirmizî, Salât, 25 (189); İbn Mâce, Ezân, 1 (706); Dârimî, Salât, 3 (1190); *Müsned*, IV, 43

⁶ Tirmizî, Sünen, I, 360.

“Müezzinin sesinin ulaştığı mesafede, onun sesini işiten insanlar, cinler ve bütün herşey, kıyâmet gününde onun hakkında şahitlik yapacaktır ve onun sesini duyan kuru-yaş herşey onun için bağışlanma dilerler.”¹

Bu ve bundan sonraki üç hadis ezanın faziletiyle ilgilidir.

Tahrîc

Bu hadis, Ebû Saîd, Ebû Hureyre ve İbn Ömer (r.a.)’den rivayet edilmiştir².

54. ”الْمُؤَدِّنُ لَهُ يَثَلُ أَجْرَ مَنْ صَلَّى مَعَهُ”

“(Müezzinle) beraber namaz kılanların ecrinin aynısından müezzine de vardır.”³

Bu hadis, Berâ b. Âzib ve Ebû Ümame (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁴.

Tahrîc ve Değerlendirme

Münzirî (656/1258), Nesâî’nin isnâdının *hasen ceyyid* olduğunu ifade etmiştir⁵. İbnü’s-Seken (353/964) de Ahmed b. Hanbel’in ve Nesâî’nin rivâyetlerinin *sahîh* olduğunu ifade etmiştir⁶.

Bu hadisi, Taberânî (360/970) de *el-Mu’cemü’l-kebir*’de rivayet etmiştir. Heysemî bu hadisin senedinde zayıf bir ravi olan Ca’fer b. Zübeyr’in olduğunu ifade etmiştir⁷. Suyûtî ise bu rivayete *hasen* remzini koymuştur⁸.

55. ”الْمُؤَدِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ”

“Müezzinler, kıyâmet gününde insanların en uzun boylularıdır.”⁹

Tahrîc

Bu hadis Muâviye ve Enes (r.a.)’ten rivayet edilmiştir¹⁰.

56. ”إِنَّ الْمُؤَدِّنَ يَجْلِسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى كَثِيبٍ مِنَ الْمِسْكِ وَإِنَّهُ لَا يَهْوِلُهُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ”

“Müezzin(ler) kıyâmet gününde miskten bir tepe üzerinde otururlar ve (kıyâmet günündeki) dehşetli korku on(lar)ı etkilemez.”¹¹

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 295.

² Buhârî, Ezân, 5; Bedü'l-Halk, 12; Tevhîd, 52; Ebû Dâvûd, Salât, 31 (515); Nesâî, Ezân, 14 (642-644); Muvatta, Nida, 5; Müsned, III, 35, 43; (Bu rivâyetlerde hadîsin “veyestağfiru” kısmına kadar olan bölüm vardır); İbn Mâce, Ezân, 5 (723, 724); Müsned, II, 136, 266, 411, 429, 458, 461; III, 6; IV, 284.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 295.

⁴ Nesâî, Ezân, 14 (644); Müsned, IV, 284.

⁵ Münzirî, *et-Terğîbü ve t-terhîb*, I, 176 (6).

⁶ Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, II, 40.

⁷ Heysemî, a.g.e., I, 326.

⁸ Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, VI, 249 (9133).

⁹ M. Zihni, a.g.e., s. 295.

¹⁰ Müslim, Salât, 14; İbn Mâce, Ezân, 5 (725); Müsned, III, 169, 264; IV, 95, 98.

¹¹ M. Zihni, a.g.e., s. 295/2.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Abdullah b. Ömer (r.a.)'den rivayet edilmiştir¹. Tirmizi, *hasen-ğarîb* olduğunu ifade ettikten sonra, bu hadîsi, sadece Süfyân es-Sevrî'nin Ebu'l-Yakzân'dan rivayet ettiği tarîkten bildiğini söylemektedir.

Heysemî, Taberânî'nin rivayet ettiği hadisin senedinde zayıf bir ravi olan Bahr b. Kesîr'in bulunduğunu bildirmektedir².

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'taki diğer bir rivayetini de seneddeki ravi Kesîr b.Sâlih'ten sadece Amr b. Ebi Kays rivâyet etmiştir.

57. "هُوَ لِلنَّصَارَى...هُوَ لِلْيَهُودِ...ذَلِكَ لِلْمَجُوسِ..."

"...O (çan) Hrisiyıyanlarındır...O (şebbur³) Yahûdilerindir...O (ateş) de Mecûsîlerin şîârıdır..."⁴

Peygamberimiz (s.a.v.), namaz vaktini ilan etmek için kullanılmak üzere kendisine sahabiler tarafından teklif edilen çan, şebbur ve ateşi kabul etmemiş ve Cenâb-ı Hak tarafından Abdullah b. Zeyd'e rüyasında ezan öğretilmiş, o da Peygamberimiz (s.a.v.)'e anlatmış böylece, ezan meşrû kılınmıştır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis Enes b. Mâlik (r.a.)'ten rivayet edilmiştir⁵.

Ebû Dâvûd rivayetinde *tek kalmıştır* (teferrede). Ebû Dâvûd'un senediyle Beyhakî de rivayet etmiştir. Beyhakî'nin bu senedinde Ebû Dâvûd da yer almaktadır⁶.

Hadis, İbn Huzeyme (311/923) tarafından zayıf bir isnadla da rivayet edilmiştir, çünkü râvî Ravh b.Atâ'yı İbn Maîn *zayıf* görmüştür⁷. Beyhakî'nin senedlerinden birinde de Ravh b. Atâ vardır.

Ayrıca bu hadisi, Ebû's-Şeyh b. Hayyân el-İsbehânî (369) de *Kitâbü'l-ezân* isimli eserinde rivâyet etmiştir⁸.

58. "أَلَاذَانُ جَزْمٌ وَإِيقَامَةٌ جَزْمٌ وَالتَّكْبِيرُ جَزْمٌ"

"Ezân, kâmet ve tekbîr (namaza başlama tekbîri) (cümlelerinin sonları) **cezimli** okunur."⁹

¹ Tirmizî, *Birr*, 54 (1986); Tirmizî, *Cennet*, 25 (2566, 1986 no.lu hadîsle aynı); *Müsned*, II, 26; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XII, 331 (13589); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, X, 129 (9276).

² Heysemî, a.g.e., I, 327.

³ Yahudilerin ibadet vakitlerini ilan etmek için çaldıkları bir çeşit borudur.

⁴ M. Zihni, a.g.e., s. 298.

⁵ Ebû Dâvûd, *Salât*, 27 (498).

⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 390

⁷ İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 191 (369).

⁸ Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, VIII, 336 (23153).

⁹ M. Zihni, a.g.e., s. 302.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis kitaplarında tesbit edilememiştir¹.

59. إِذَا كَانَ الرَّجُلُ بِأَرْضٍ فَحَانتِ الصَّلَاةُ فَلْيَتَوَضَّأْ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ مَاءً فَلْيَتَيَمَّمْ، فَإِنْ أَقَامَ صَلَّى مَعَهُ مَلَكَانَ، وَإِنْ أَدَّنَ وَأَقَامَ صَلَّى مَعَهُ مِنْ جُنُودِ اللَّهِ مَا لَا يَرَى طَرَفَاهُ”

“Bir kimse bir yerde bulunup da namaz vakti olur ise abdest alsın ve su bulamazsa teyemmüm etsin. Eğer yalnız kâmet getirirse kendisiyle beraber iki melek namaz kılar, eğer hem ezân okur hem de kâmet getirirse kendisiyle beraber Allah’ın ordulardan iki ucu görünmez bir cemaat namaz kılar.”²

Kırda namaz kılan kimse münferit bile olsa ezan okur ve kamet getirir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Selman el-Fârisî (r.a.)’den rivayet edilmiştir³. İbn Ebi Şeybe (235/849), Selman (r.a.)’dan *mevkuf* olarak rivâyet etmiştir⁴. Beyhakî *mevkûf* olarak rivâyetinin *sahih*; *merfû* olarak rivâyetinin ise *sahih olmadığını* ifade etmiştir⁵.

İbn Hacer, Nesâî’nin, *Mevâiz*’de rivayet ettiğini; Ebû Nuaym’ın da *Hilyetü’l-evliyâ*’da, Ka’bu’l-ahbâr’dan *mevkuf* olarak rivayet ettiğini belirtmiştir⁶.

İmâm Mâlik’in Saîd b. Müseyyeb’in sözü olarak rivayet ettiği bu metin, *merfu* hükmünde bir mürseldir. Çünkü böyle bir konuda bir kişi kendi görüşünü belirtemez.⁷

B. 6. Namazın Şartları ve Rükünleri Konusunda Zikredilen Hadisler

60. “صَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ... إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَاسْبِغِ الوُضُوءَ ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ ثُمَّ اقْرَأْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ...”

“...(Yeniden) kıl. Çünkü sen namaz kılmadın!...Namaz kılmaya kalktığında güzelce abdest al sonra kibleye dön ve sonra da Kur’ân’dan kolayca okuyabileceğin kadarını oku...”⁸

¹ Ahmed et-Tahtâvî, *Hâşiyetü’l-Tahtâvî alâ Merâkı’l-felâh şerhi Nûri’l-îzâh*, s. 157. Muhammed Saîd Besyûnî Zağlûl *Mevsûa*’da *الأذان* şeklinde bir metnin Suyûtî’nin *ed-Düreru’l-müntesira fi Ehâdisi’l-müştehirâ* isimli eserinde 26. sayfada ya da 26 no.lu hadiste yer aldığını ifade etmektedir, fakat bu eseri incelememize rağmen böyle bir metin tesbit edemedik.

² M. Zihni, a.g.e., s. 310/3.

³ *Muvatta*, Salât, 13; Abdürezzak, *Musannef*, I, 511 (1955); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, IV, 249 (6120); Münzirî, *et-Terğîbü ve’t-terhîb*, I, 183 (30); 266 (3); Ali el-Muttaki, a.g.e., VII, 688 (20931).

⁴ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, I, 248 (25/3).

⁵ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, I, 406.

⁶ İbn Hacer, *et-Telhîsu’l-habîr*, I, 194 (286).

⁷ Mâlik b. Enes, *Muvatta* (thk. M. Fuâd Abdülbâkî), I, 74.

⁸ M. Zihni, a.g.e., s. 326, 381/4, 386.

Namazın sıhhatinin şartlarından biri de kıbleye yönelmektir. Kıbleye yönelmek Kur'ân ve Sünnet ile sâbittir. Sünnetten delili yukarıdaki hadis ve bundan sonra zikredilecek hadistir.

Tahrîc

Bu hadis, Ebû Hureyre ve Rifâa b.Râfi' (r.a.)'den rivayet edilmiştir.¹

61. "لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ امْرِئٍ حَتَّى يَضَعَ الطُّهُورَ مَوَاضِعَهُ وَيَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ وَيَقُولَ اللَّهُ أَكْبَرُ"

"Allâh, ancak abdestini yerli yerince aldıktan sonra kıbleye dönüp "Allâhü Ekber" diyerek (namaza başlayan) bir kişinin namazını kabûl eder."²

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Rifâa b.Râfi' (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir.³ İbn Hacer⁴, bu lafızlardan farklı, fakat konu olarak benzer hadîslerin Müslim, Ebû Dâvûd ve diğer Sünen müellifleri tarafından rivayet edildiğini ifade etmektedir.⁵

62. "إِنَّمَا الْأَعْمَالُ (الْعَمَلُ) بِالنِّيَّاتِ (بِالنِّيَّةِ) وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى..."

"Ameller niyetlere göre (değerlendirilir). Herkese, sadece niyetinin karşılığı vardır⁶..."⁷

Namazın sıhhatinin şartlarından biri de niyet etmektir. Niyeti icmâ ile şart olmuştur, yukarıdaki hadisten kaynaklanmamıştır.

Tahrîc

Bu hadis, Hz. Ömer (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir.⁸

Babanzâde Ahmed Nâim (1353/1934), bu rivayeti *meşhûr*⁹ hadise örnek verdikten sonra şu bilgileri vermektedir: "Bu hadisin sahih tarîklerini araştıran muhaddislere göre, yalnız Hz. Ömer (r.a.)'den sahih olarak sâbit olması yönüyle bir haber-i ferd¹⁰ iken, Hz.

¹ Buhârî, Ezân, 95, 122; İsti'zân, 18; Eymân, 15; Müslim, Salât, 45, 46; Ebû Dâvûd, Salât, 144 (856, 860); Tirmizî, Salât, 110 (302, 303); İsti'zân, 4 (2692); Nesâî, İftitâh, 7 (882); Tatbîk, 15 (1051); 77 (1134); Sehv, 67 (1311, 1312); İbn Mâce, İkâmet, 72 (1060); Dârimî, Salât, 78 (1335); *Müsned*, II, 437.

² M. Zihni, a.g.e., s. 326.

³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, V, 38 (4526).

⁴ İbn Hacer, *et-Telhisu'l-habir*, I, 217 (326).

⁵ Müslim, Salât, 45, 46; Ebû Dâvûd, Salât, 144 (856, 860); Tirmizî, Salât, 110 (302, 303); İsti'zân, 4 (2692); Nesâî, İftitâh, 7 (882); Tatbîk, 15 (1051); 77 (1134); Sehv, 67 (1311, 1312); İbn Mâce, İkâmet, 72 (1060); Dârimî, Salât, 78 (1335).

⁶ Zihni Efendi hadisin bu bölümüne "kişinin hayırlı niyeti gerçekleşmese bile kendisine faydalı olur" şeklinde anlam verildiğini ifade etmektedir (bkz. M. Zihni, a.g.e., s. 470).

⁷ M. Zihni, a.g.e., s. 328/2, 470.

⁸ Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 1; İmân, 41; 'İtk, 6; Menâkıbü'l-Ensâr, 45 ("Herkese sadece niyetinin karşılığı vardır" kısmı yok); Nikâh, 5; Talak, 11 (Bâb başlığında); Eymân, 23; İkraah (Bâb başlığında); Hiyele, 1; Müslim, İmâret, 155; Ebû Dâvûd, Talak, 11 (2201); Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd, 16 (1647); Nesâî, Tahâret, 60 (75); Talak, 24 (3435); Eymân, 19 (3792); İbn Mâce, Zühd, 26 (4227); *Müsned*, I, 25, 43.

⁹ Hadisi, raviden bir topluluk rivayet ederse o hadise meşhur hadis denir (Bkz. Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri Ve Hadis Istılahları* (trc. M. Yaşar Kandemir), s. 191).

¹⁰ Tarîkleri çok bile olsa tek ravinin infirâd ettiği hadise denir (Bkz. Subhi es-Salih, a.g.e., s. 188).

Ömer'den sonra üçüncü mertebede gelen ravi Yahyâ b. Saîd el-Kattân'dan onu-Ebû İsmâîl Herevî'nin tahkîkine göre-yediyüz kimse ahzetmiş olmasına binâen bilâhare şöhret bulmuştur.”¹

63.

”يَفْتَا حُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ وَتَحْرِيمُهَا التُّكْبِيرُ وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ”

“Namazın anahtarı temizliktir, tahrîmi (namaza başlatıp namazla ilgili olmayan şeyleri yapmayı yasaklayan) tekbîr, tahlîli (namazı bitirip namazla ilgili olmayan şeyleri yapmayı serbestleştiren) ise selâmdır.”²

Namazın sıhhati için gerekli olan şeylerden biri de tahrîmedir, yani iftitâh tekbîrini almaktır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Hz.Ali, Ebü Saîd ve Câbir b. Abdullâh (r.a.)'tan rivayet edilmiştir³. Tirmizî, bu konuyla ilgili *en sahîh ve en güzel* hadîsin bu hadîs olduğunu söylemektedir. Râvî Abdullâh b. Muhammed b. Akîl *doğru sözlü* (sadûk) dür. Bazı âlimler hıfzı yönüyle onu cerhetmişlerdir. Tirmizî, Buhârî'nin şu görüşüne yer vermektedir: “Ahmed b. Hanbel, İshâk b. İbrahim ve Humeydî, Abdullâh b. Muhammed b. Akîl'in rivâyetlerini delîl olarak kullanırlardı, *onun hadisi başkalarının hadisine yakındır* (mukâribü'l-hadîs).”

Abdullâh b. Muhammed b. Akîl b. Ebi Tâlib'i cerhedenlerin sağlam delîlleri olmadığı; İbn Abdilberr'in de belirttiği gibi, kendisini cerhedenlerden daha *sika* olduğu da söylenmiştir⁴.

Tirmizî, Hz. Ali'nin rivâyet ettiği 3 no'lu hadîsin, *hasen* olan ve Ebû Saîd tarafından rivâyet edilen 238 no'lu hadîsten isnâd açısından daha *sahîh* olduğunu ifade etmiştir.

Hâkim ve İbnü's-Seken bu hadîsi *sahîh* görmüşlerdir. Bezzâr ise Hz. Ali'den gelen hadisi sadece rivâyet ettiği tarîkla bildiğini ifade etmektedir. Ebû Nuaym da, İbn Akîl'in İbnü'l-Hanefiyye→Hz. Ali'den rivâyet etmekle tek kaldığını (teferrede) ifade etmiştir⁵.

64.

”لَا صَلَاةَ إِلَّا بِقِرَاءَةٍ”

¹ Ahmed Naim, *Tecrid Mukaddimesi*, s. 106.

² M. Zihni, a.g.e., s. 329/3.

³ Ebû Dâvûd, Tahâret, 31 (61); Salât, 73 (618); Tirmizî, Tahâret, 3 (3, 4); Salât, 62 (238); 183 (408); İbn Mâce, Tahâret, 3 (275, 276); Dârimî, Vüdü', 22 (693); *Müsned*, I,123, 129, III, 340.

⁴ Tirmizî, a.g.e., I, 9.

⁵ Dârimî, Sünen, I, 140.

“(Kur’ân’dan yeterli miktâr) okumadan namaz olmaz.”¹

Namazın sıhhatinin şartlarından biri de farz olan namazların ikişer rekatında kıraat etmek, yani Kur’ân’dan bir ayet olsun okumaktır. Sünnetten delili yukarıdaki hadistir.

Tahrîc

Zihnî Efendi, bu hadisi İmâm Müslim’in, Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayet ettiğini ifade etmiştir.²

65.

“لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ”

“Fâtiha Sûresi okunmadan namaz olmaz.”³

Bu hadisi şerîften dolayı namazda Fatiha sûresini okumak vâcibdir.

Tahrîc

Bu hadisin sahabi ravisi ‘Ubâde b. Sâmit (r.a.)’tir⁴. Hadis benzer lafızlarla da rivayet edilmiştir:

“مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ”

“Namaz kılan kişi namazında Fâtiha Sûresini okumazsa o namaz eksiktir.”⁵

Bu hadis ve aşağıdaki hadis, *Namazın Vâcibleri* konusu’nda zikredilmiştir. Fakat benzer rivayet olarak 65 no’lu hadisle incelemek daha uygun görülmüştür.

Bu hadiste Fâtihasız namazın câiz olmadığına delâlet yoktur, Fâtihasız namazın noksan olduğu ifade edilmektedir.

Tahrîc

Hadis Ebû Hureyre, Hz.Âişe ve Abdullâh b. Amr (r.a.)’dan rivayet edilmiştir.⁶

“لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِالْحَمْدِ لِلَّهِ وَسُورَةَ فِي فَرِيضَةٍ أَوْ غَيْرِهَا”

“Farz namazlarda ve diğerlerinde Fâtiha Sûresini ve başka bir sûreyi okumayan kişinin namazı olmaz.”⁷

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 344.

² Müslim, Salât, 42; Ebû Dâvûd, Salât, 132 (820); Tirmizî, Salât, 116 (312); *Müsned*, II, 308, 428, 443.

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 348/5, 381, 381/4. Zihnî Efendi bu hadisin anlamının “Fâtiha sûresini okumayanın namazı kâmil olmaz demek olduğunu da ifade etmiştir.

⁴ Buhârî, Ezân, 95; Müslim, Salât, 34-37; Ebû Dâvûd, Salât, 132 (822, 823); Tirmizî, Salât, 69 (247); 115 (311); Nesâî, İftitâh, 24 (908, 909); İbn Mâce, İkâmet, 11 (837); Dârimî, Salât, 36 (1245); *Müsned*, V, 314, 316, 321, 322.

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 381/4.

⁶ Müslim, Salât, 38, 40, 41; Ebû Dâvûd, Salât, 132 (821); Tirmizî, Salât, 116 (312); Tefsîru Sûre, 1, (1-2953); Nesâî, İftitâh, 23 (907); İbn Mâce, İkâmet, 11 (838, 840, 841); *Muvatta*, Nidâ, 39; *Müsned*, II, 204, 215, 241, 250, 285, 290, 457, 460, 478, 487; VI, 142, 275.

⁷ M. Zihnî, a.g.e., s. 383.

İki rekatlı farzın her iki rekatında, rekâtı ikiden fazla olan farz namazların yalnız iki rekâtında, vitir namazı ve nafilâ namazların bütün rekâtlarında, Fâtiha sûresine bir küçük sûre veya en küçük sûreye denk üç kısa ayet veyahut üç kısa ayete denk bir uzun ayet eklemek, vâcibdir.

Yukarıdaki hadis namazda Fâtiha sûresini okumanın farz olduğunu benimseyenleri reddetmektedir. Zîrâ bu hadise göre Fâtiha'dan sonra eklenen ayet veya sûrenin de farz olması gerekirdi. Halbuki bu ek ayet veya sûre, Fâtiha'yı okumayı farz addedenlere göre vâcib bile değil, sünnettir.

Tahrîc

Bu hadis, Ebû Saîd (r.a.)'den rivayet edilmiştir¹.

66.

”يَكْفِيكَ قِرَاءَةُ الْإِمَامِ جَهْرًا أَمْ خَافَتْ”

“İmamın kıraati gerek cehrî (sesli) gerek gayr-i cehri (sessiz) olsun sana yeter.”²

İmâma uyan kişi namazda kıraat etmeyip imam sesli okurken dinler, sessiz okurken de susar.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, İbn Abbâs (r.a.)'tan rivayet edilmiştir³. Dârakutnî, bu hadisi, ravi Âsım b. Abdulazîz'in *merfû* olarak rivâyet etmesinin hata olduğunu ifade etmiştir⁴. Ahmed b. Hanbel hadîsin *makbul olmadığını* (münker) ifade etmektedir. Seneddeki Âsım b. Abdulazîz el-Eşcai, Nesâî ve Dârakutnî'ye göre, *hadis rivayetinde kuvvetli değil* (leyse bi'l-kavî) dir; Buhârî'ye göre *durumu şüphelidir* (fîhi nazar). Bu râvîden İbnü'l-Medînî ve İshâk b. Mûsâ hadîs rivâyet etmişlerdir. Ma'n b. İsâ da onun *sika* olduğunu söylemiştir. Diğer bir ravi Âsım b. Abdulazîz ise, *doğru sözlüdür* (sadûk)⁵.

Ebû Nuaym da, hadîsin *ğarib* olduğunu, çünkü seneddeki râvî Avn'dan sadece Ebû Sehl'in rivayet ettiğini, Ebû Sehl'den de rivâyet eden Âsım b. Abdulazîz'in (Dârakutnî'nin rivâyetinde, yukarıda geçti) *tek kaldığını* (teferrede) ifade etmiştir⁶.

67.

”الْإِمَامُ لَكُمْ ضَامِنٌ يَرْفَعُ عَنْكُمْ سَهْوَكُمْ وَقِرَاءَتَكُمْ”

¹ Tirmizî, Salât, 62 (238); İbn Mâce, İkâmet, 11 (839).

² M. Zihnî, a.g.e., s. 349.

³ Dârakutnî, a.g.e., I, 333 (33)

⁴ Zeylaî, a.g.e., II, 11.

⁵ Dârakutnî, aynı yer.

⁶ Ebû Nuaym, a.g.e., IV, 265.

“İmam sizin sorumluluğunuzu üzerine alan kişi olduğu için, (namaz kılarken) sizin hatalarınızı ve (Fâtiha ile zamm-ı sûre) okumanızı düşürür.”¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu şekilde bir metin hadis kitaplarında tesbit edilememiştir².

68. “لَا يَقْرَأُ أَحَدٌ مِنْكُمْ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ إِذَا جَهَرْتُ بِالْقُرْآنِ”

“(Namazda) **cehrî** (sesli) olarak Kur’ân okuduğum zaman, sizden biriniz Kur’ân’dan hiçbir şey okumasın.”³

İmama uyan kişinin, Fâtiha veya başka bir şey okuması, yukarıdaki hadis ve bundan sonra peşpeşe zikredilecek olan iki hadisten dolayı mekrûhtur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Ubâde b. es-Sâmit (r.a.)’ten rivayet edilmiştir⁴. Hadîsin senedinde yer alan râvî Zekeriyâ b. Yahyâ tek kalmıştır (teferrede). Dârakutnî’ye göre bu râvî *hadisleri makbul olmayan* (münkeru’l-hadîs) ve *terkedilen* (metrûk) bir ravidir.

Hadisin bazı rivayetlerinde aşağıdaki şekilde devamı vardır:

“...إذا جهرت بالقراءة إلا بأم القرآن”

Bu rivaytlere göre anlam şöyle olmaktadır:

“(Namazda) **cehrî** (sesli) olarak Kur’ân okuduğum zaman, sizden biriniz, Fâtiha sûresinin haricinde, Kur’ân’dan hiçbir şey okumasın.”

Bu hadis de aynı sahâbi tarafından rivayet edilmektedir⁵. Dârakutnî bir isnadın (9 no’lu rivayet) râvîlerinin *sika* olduğunu, bir diğeri de (12 no’lu rivayet) isnadının *hasen*, râvîlerinin ise *sika* olduğunu ifade etmiştir.

Beyhakî (458/1065) de Dârakutnî (385/995)’nin değerlendirmelerini nakletmekte, ayrıca bir senede de *sahîh* hükmünü vermektedir.

Bu hadisi, Buhârî (256/869), *el-Kırâe (halfe’l-İmâm)* isimli risâlesinde rivayet ettikten sonra, hadisin *sâbit* olmadığını bildirmiştir⁶.

Mehmed Zihnî Efendi 68. hadîsi, Hanefîlerin “muktedî imama uyunca Fâtiha sûresi ve zamm-ı sûre okumaz” görüşüne destek olarak aktarmaktadır, fakat yukarıda

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 349/2.

² Ahmed et-Tahtâvî, a.g.e., s. 378. Bu metnin baş tarafı 92 no’lu hadiste vardır, oraya bakılabilir.

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 349/4.

⁴ Dârakutnî, *Sünen*, I, 333 (32).

⁵ Ebû Dâvûd, *Salât*, 131 (824); Nesâî, *İftitâh*, 29 (918); Dârakutnî, *Sünen*, I, 319 (9), 320 (12); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II, 164-166

⁶ Azîmâbâdî, *Avnü’l-Ma’bûd*, III, 149.

verilen kaynakların hepsinde Fâtiha sûresinin okunması zikredilmektedir. Sadece Dârakutnî'nin bir rivayetinde (32 no'lu hadis) Fâtiha sûresi zikredilmemektedir.

69.

”مَنْ قَرَأَ خَلْفَ الْإِمَامِ فِيهِ جَمْرَةٌ“

“Kim, (cemaatle namaz kılarken) imamın arkasında okursa (sanki) onun ağzında bir parça ateş vardır.”¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Elbânî², hadisin *mevzû* olduğunu Ebu'l-Fadl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî (507/1113)'nin bu hadîsi *Tezkiratü'l-mevdûât* isimli eserinde incelediğini ve senedinde *büyük bir yalancı* (deccal) olan Me'mûn b. Ahmed el-Herevî'nin olduğunu ve onun hadîs uydurduğunu söylediğini ifade etmiştir. Ebû'l-Hasenât el-Leknevî³ (1304/1886) de, İbnü'l-Esîr (606/1209)'in ve başka alimlerin hadisin *bir aslının olmadığını* belirttiklerini ifade etmiştir.

70.

”مَنْ قَرَأَ خَلْفَ الْإِمَامِ فَقَدْ أَخْطَأَ الْفِطْرَةَ“

“Kim, (cemâatle namaz kılarken) imâmın arkasında okursa, fitrata uygun olanı yapmamış olur.”⁴

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet Hz.Ali'nin sözüdür. Senedinde rivâyetlerinde *uyumsuzluk olan* (muztarib) olan ve *zayıf* bir ravi olan Muhammed b. Süleymân b. el-İsbehânî vardır⁵.

71. أَمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ عَلَى الْجَبْهَةِ وَالْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ... وَأَنْ لَا

أَكْفُ شَعْرًا وَلَا نُوبًا“

“Ben yedi organ üzerine secde etmekle emrolundum: Alın, eller, dizler ve ayakların uçları (parmakları)...Ve ben namazda saçı ve elbiseyi toplamamakla emrolundum.”⁶

Namazın sıhhatinin şartlarından birisi de, secde etme halinde iki eli, iki dizi ve iki ayağın parmaklarını kibleye dönük olarak yere koymaktır.Yukarıdaki hadise göre, ayağın üst tarafını secde için yere koymak yeterli değildir.

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 349/4.

² Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsü'd-daîfe ve'l-mevzûa*, II, 41 (569).

³ el-Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced alâ Muvattai Muhammed*, III

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 349/4.

⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-duafâ*, VII, 464, 465 (1701/80).

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 356, 565/3.

Tahrîc

Bu hadis, İbn Abbâs (r.a.)'tan rivayet edilmiştir¹.

72.

“إِذَا قَلْتَ هَذَا أَوْ فَعَلْتَ هَذَا فَقَدْ قَضَيْتَ صَلَاتَكَ”

“...Bunu (tahiyyatı) okuduğun yahut okuyacak kadar oturduğun vakit, namazı kılmış olursun.”²

Namazın sıhhatinin şartlarından birisi de, namazın sonunda oturmaktır. Bu son oturuş, almilerin icmâ ile farz olup miktarında ihtilaf edilmiştir. Farz olan teşehhüd miktarıdır ki, tahiyyât duasını okuyacak kadar oturmaktır. İbn Mes'ûd (r.a.) hadisinde, Peygamberimiz (s.a.v.), kendisine tahiyyât duasını öğrettiklerinde yukarıdaki hadisi söylemiş ve namazın tamamlanmasını ona bağlamışlardır. Farzın, kendisiyle tamamlandığı şey de farzdır (Bir şey ki farz ancak onunla tamam bulunmuş olur, o da farzdır).

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, İbn Mes'ûd (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir³.

Hatîb el-Bağdâdî (463/1070), bu sözün İbn Mes'ûd'a ait olduğunu, teşehhüd duâsından sonra Peygamberimizin sözüne ilave ettiğini belirtmiştir. Bu metni, Züheyr b. Muâviye'den rivâyet eden Şebâbe b. Sevvâr; Hasan b. Hurr'dan da rivâyet eden Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân, bu durumu rivâyetlerinde açıkça belirtmişlerdir.⁴

Ebu'l-Hasen es-Sindî *Nuhbe'nin Şerhi'nin Şerhi*'nde 'Irâkî'den naklen, ihtilâfın (Peygamberimizin sözü mü, yoksa İbn Mes'ûd'un sözü mü?) râvîlerden kaynaklandığını, yoksa (hadîs) hafızların(ın) bu sözün İbn Mes'ûd tarafından ilave edildiği hususunda müttetik olduklarını haber vermiştir⁵.

Heysemî, Ahmed b. Hanbel'in ravilerinin *sika* olduğunu ifade etmiştir⁶.

B. 7. Şartlarla İlgili Ayrıntılar Konusunda Zikredilen Hadisler

73.

“عَوْرَةُ الرَّجُلِ مَا بَيْنَ سُرَّتِهِ إِلَى رُكْبَتِهِ”

“Erkeğin avret yeri, göbeği ile diz(ler)i arasındır.”⁷

¹ Buhârî, Ezân, 133, 134, 138; Müslim, Salât, 228, 230, 231; Tirmizî, Salât, 87 (2729); Nesâî, Tatbîk, 41 (1092); 43 (1094); 44 (1095); 46 (1097); 56 (1111); İbn Mâce, İkâmet, 19 (883-885) ; 67 (1040); Dârimî, Salât, 73 (1325); *Müsned*, I, 279, 285, 286 (üç adet), 292, 305.

² M. Zihni, a.g.e., s. 359.

³ Ebû Dâvûd, Salât, 182 (970); Dârimî, Salât, 84 (1341); *Müsned*, I, 422

⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, I, 593/1.

⁵ Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd*, III, 254 (957).

⁶ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II, 142.

⁷ M. Zihni, a.g.e., s. 368/4.

Erkeklerin örtülmesi farz olan avret yerlerini bu ve bundan sonraki hadis açıklamaktadır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis Abdullâh b. Amr (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir¹. Zeylaî, bu senedde râvî Sevvâr b. Dâvûd'un yer aldığını; Ukaylî²'nin bu ravinin *hadis rivayetinde gevşek olduğunu* (leyyin) belirttiğini; Yahyâ b.Maî'n ve İbn Hibbân'ın Sevvâr'ı *sika* gördüklerini bidirmiştir. Ahmed b.Hanbel'e göre ise Sevvâr'da *bir sakınca yoktur* (lâ be'se bih). Bu hadîsin, İbn Adî'nin *Kâmil* adlı eserinde tahrîc ettiği başka bir tarfki de vardır. Bu senedde de yine *hadis rivayetinde gevşek* (leyyin) bir râvî olan Halil b. Mürre vardır. İbn Adî, bu râvî hakkında Buhârî'nin *durumu şüphelidir* (fîhi nazar) dediğini naklettikten sonra, kendi görüşünü şöyle açıklamaktadır: "Halil, rivâyetleri kayda geçirilen bir râvîdir, o *makbul olmayan hadisler rivayet eden bir ravi* (münkeru'l-hadîs) değildir³.

74.

"الرُّكْبَةُ مِنَ الْعَوْرَةِ"

"Diz avrete dahildir."⁴

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Hz. Ali (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir⁵. Ravilerinden Ebû'l-Cenûb zayıftır. Senedde yer alan diğer bir râvî en-Nadr b. Mansûr'un, Zehebî⁶, hadisinin *çok zayıf* (vâhî) olduğunu; İbn Hibbân ise *onun rivâyetlerinin delil olarak kullanılmayacağını* ifade etmiştir. Ebû Hâtim er-Razî de bu ravinin, *şahsının veya güvenilirlik açısından durumunun bilinmediğini* (mechûl) bildirmiştir. Dârakutnî ve Ebû Hâtim er-Razî (277/890), bir diğer râvî 'Ukbe b. Alkame'nin de zayıf olduğunu ifade etmektedirler.⁷

B. 8. Namazın Vâcibleri Konusunda Zikredilen Hadisler

75.

"لَا صَلَاةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلَا هُوَ يُدَافِعُهُ الْأَخْبَثَانِ"

"Yemek hazırlarken ve büyük-küçük abdest sıkıştırınca namaz kılınmaz."⁸

¹ *Müsned*, II, 187.

² Ukaylî, *ed-Duafâ*, II, 167, 168 (682).

³ Zeylaî, a.g.e., I, 296.

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 368/4.

⁵ Dârakutnî, a.g.e., I, 231 (4); Zeylaî, a.g.e., I, 297.

⁶ Zehebî, *Mîzân'u'l-i'tidâl*, IV, 264 (9088).

⁷ Dârakutnî, aynı yer.

⁸ M. Zihnî, a.g.e., s. 381/4, 581.

Bu ve bundan sonraki hadisteki “...namaz kılınmaz, ...namazı yoktur” gibi ifadelerle kastedilen şey ihtimalli olduğu için, (yani namazın caiz olmadığına mı, yoksa namazın faziletinin olmadığına mı delâlet etmektedir?) bu ifadeler vücûba hamledilmemiştir. Yani yemek hazırlarken namaz kılmak haramdır, ya da büyük-küçük abdest sıkıştırınca namaz kılmak haramdır, diye bu hadisten **kesin** hükümler çıkaramayız. Zihnî Efendi bu ve bundan sonraki hadisleri bu konuya örnek olarak zikretmektedir.

Tahrîc

Bu hadis, Hz. Âişe (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir.¹

76.

“لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ”

“Câmiye komşu olan kişi namazını câmide kılmalıdır.”²

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Câbir b.Abdullâh, Ebû Hureyre, Âişe ve Ali (r.a.)’den rivayet edilmiştir³.

Dârakutnî’nin Câbir (r.a.)’den rivayet ettiği birinci rivayetinin senedinde, Muhammed b. Sükeyn vardır. Zehebî bu ravinin *şahsı veya güvenilirliği açısından durumunun bilinmediğini* (mechûl) ve *rivâyetlerinin makbul olmadığını* (münker) ifade etmiştir. Buhârî de Muhammed b. Sükeyn’in rivayetlerinin isnâdlarında problem olduğunu ifade etmiştir⁴.

Ukaylî (322/933) de Câbir (r.a.)’in bu rivayetini zikredip hadisin *zayıf* olduğunu ifade etmektedir⁵.

Dârakutnî’nin ikinci rivâyetinin senedinde de cerhedilen râvî, Süleymân b. Dâvûd’dur. İbn Maîn, onun hakkında *bir şey değildir* (leyse bi şey’); Buhârî, onun *hadisi makbul değildir* (münkeru’l-hadîs); İbn Hibbân (354/965), onun *rivayetleri terkedilmiştir* (metrûk), değerlendirmelerini yapmaktadırlar. İbn Adî⁶, Ebû Hureyre’nin bu rivâyetini zikretmiş ve hadîsin *zayıf* olduğunu söylemiştir⁷.

Hâkim hadîs hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamaktadır.⁸

¹ Müslim, Mesâcid, 67; Ebû Dâvûd, Tahâret, 43 (89); *Müsned*, VI, 43, 54, 73.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 381/4.

³ Dârakutnî, a.g.e., I, 420 (1, 2).

⁴ Dârakutnî, aynı yer.

⁵ Ukaylî, a.g.e., IV, 80, 81 (1635).

⁶ İbn Adî, a.g.e., IV, 274 (748/16).

⁷ Dârakutnî, aynı yer.

⁸ Hâkim, a.g.e., I, 246.

İbnü'l-Kattân râvî Süleymân b. Dâvûd'un *zayıf* olduğunu ve rivâyetlerinin hiçbirine *mütâbaat* edilmediğini söylemektedir¹. Bu raviyi Beyhakî de *zayıf* görmektedir bu yüzden Elbânî hadisin *zayıf* olduğunu ifade etmiştir.²

İbn Hibbân Hz. Âişe (r.a.)'den rivâyet edilen hadisin senedindeki ravi Ömer b. Râşid'in hadîs uydurduğunu, Kitâb'ında bu râvînin adına yer vermesinin bile doğru olmadığını, onu, sadece kusurunu bildirmek için zikrettiğini, böyle bir râvîden rivâyet etmenin yanlış olduğunu ifade etmektedir.³

Hz. Âişe'nin rivayetini İbnü'l-Cevzî⁴, hadîsin *sahîh* olmadığını söyledikten sonra, Ömer b. Râşid hakkında Ahmed b. Hanbel'in şu görüşüne yer veriyor: *beş para etmez* (lâ yüsâvi hadîsühû şey'en). İbn Hazm bu hadîsin *zayıf* olduğunu, Hz. Ali'nin sözü olarak rivâyet edilmesinin ise *sahîh* olduğunu ifade etmiştir. Beyhakî (*Ma'rife*) ve İbn Ebi Şeybe de bu hadîsi rivâyet etmekte, İbn Ebî Şeybe hadisin problemine dikkat çekmektedir.⁵

Suyutî, yukarıdaki rivayetlere dikkat çektikten sonra hadisi Taberânî'nin de rivayet ettiğini, fakat hepsinin *zayıf* olduğunu bildirmiştir.⁶

Sâğânî (650/1252), hadîsin mevzû olduğunu söylemiş, Sehâvî de hadîsin insanlar arasında her ne kadar yaygın olsa da *sahîh* bir isnâdının olmadığını belirtmiştir. Fetteñî, Ömer b. Râşid'in yalancılıkla ithâm edilmemesi gerektiğini, çünkü el-'İclî ve bazı âlimlerin onu *sika* gördüklerini ifade etmektedir. Ayrıca Ömer b. Râşid hakkında *hadis rivayetinde gevşektir* (leyyin) değerlendirmesi de yapılmıştır.⁷

Aclûnî (1162/1748), yukarıdaki bilgilere ilave olarak Şafîî ve Deylemî'nin Hz. Ali'den rivâyet ettiklerini ifade etmiştir⁸.

Beyhakî'nin Hz. Ali'den *mevkuf* olarak rivâyet ettiği seneddeki ravi Saîd b. Hibbân hakkında Zehebî, yeterince bilgi olmadığını ifade etmiştir. İbnü'l-Kattan, onun *şahsının veya güvenilirlik açısından durumunun bilinmediğini* (mechûl) olduğunu belirtmiş, fakat İbn Hibbân ve 'İclî onu *sika* görmüşlerdir.⁹

77.

"مَنْ صَلَّى عَلَى هَيْئَةِ الْجَمَاعَةِ صَلَّتْ بِصَلَاتِهِ صُفُّ الْمَلَائِكَةِ"

¹ Zeylaî, a.g.e., IV, 412, 413.

² Elbânî, a.g.e., I, 217 (183).

³ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn*, II, 93, 94.

⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, I, 411 (695).

⁵ Zeylaî, aynı yer.

⁶ Suyutî, *el-Havî lil-fetâvâ*, I, 532; Ali el-Müttakî, a.g.e., VII, 650 (20737).

⁷ Fetteñî, *Tezkiretü'l-mevzûât*, s. 36.

⁸ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 509.

⁹ Elbânî, a.g.e., I, 217 (183).

Kim cemaate namaz (kıldırır gibi namaz) kılsa onunla beraber meleklerden oluşan saflar namaz kılar.”¹

Öğle ve ikinci namazlarının bütün rekatlarında, akşam ve yatsı namazlarının ilk iki rekatlarından sonraki namazlarında kıraati gizlemek vâcibdir.

Farzı tek başına kılan kimse, imamın kıraati cehr etmesi vâcib olan namazlarda cehr ile gizleme arasında muhayyerdir. Dilerse cehr eder ki kendinin imamıdır. Fakat cemaat imamı gibi cehr de mübâlağa etmez. Cehretmek cemaat heyetinde olduğu için daha faziletlidir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadîs kitaplarında tesbit edilememiştir². Fıkıh kitaplarında da herhangi bir değerlendirme veya senede yer verilmemiştir.

B. 9. Namazın Sünnetleri Konusunda Zikredilen Hadisler

78.

“...إِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا...”

“İmam tekbîr aldığı zaman siz de tekbîr alınız.”³

İmam-ı A'zam'a göre, imama uyan kişinin iftitâh tekbîri imâmın iftitâh tekbîrine mukârin (birleşik) olmalıdır. Bu anlam hadisteki *izâ* edatından anlaşılmaktadır. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise, imama uyan kişinin iftitâh tekbîri, imamın iftitâh tekbîrinden sonra fasılasız bir şekilde onu takip etmelidir.

Tahrîc

Bu hadisi, Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre ve Ebû Mûsâ el-Eş'ari (r.a.) rivayet etmişlerdir⁴.

79.

“...سَمِعْتُ بُكَاءَ صَبِيٍّ فَخَشِيْتُ أَنْ تُفْتَنَ أُمَّهُ”

“Bir çocuk ağlaması işittim, annesinin üzüлüp sıkılacağından (böylece namazda huşûyu temin edemeyeceğinden) korktum.”⁵

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 394.

² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, I, 328 (Burada İbnü'l-Hümâm, *ruviye* sözcüğüyle metni zikredip *Şerhu'l-Kenz*'i kaynak göstermektedir); İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, I, 533 (İbn Âbidîn de *ruviye fi'l-haber* dedikten sonra metni zikretmiştir).

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 405/2

⁴ Buhârî, *Salât*, 18; Ezân, 82, 128; Taksir, 17; Müslim, *Salât*, 62, 77, 86, 87, 89; Ebû Dâvûd, *Salât*, 68 (603); 178 (972); Tirmizî, *Salât*, 150 (361); Nesâî, *İmâmet*, 38 (828); İftitâh, 30 (919, 920); Tatbîk, 23 (1062); 101 (1170); Sehv, 44 (1278); İbn Mâce, *İkâmet*, 13 (846); 41 (960); 144 (1238, 1239); Dârimî, *Salât*, 71 (1317, 1318); 92 (1365); *Müsned*, II, 230, 314, 341, 376, 387, 411, 420, 438, 440, 475; III, 110, 162; IV, 401, 405, 409.

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 411.

Zamm-ı sûrenin, sabah ve öğle namazlarında mufassalın uzunundan, ikindi ve yatsı namazlarında mufassalın ortasından, akşam namazında mufassalın kisasından olması sünnettir¹. Yolculuk ve zarûret halinde namaz kılan kişi hangi sûreyi dilerse okur ve o sünnete uygun olur. Yukarıdaki hadiste de Peygamberimiz (s.a.v.) bir zarûretten dolayı namazı kısa tutmuştur.

Tahrîc

Bu hadis, Ebû Katâde ve Enes b. Mâlik (r.a.)'den rivayet edilmiştir².

80. يَا مُعَاذُ أَفَتَانَ أَنْتَ (أَوْ أَفَاتِنُ) ثَلَاثَ مِرَابٍ فَلَوْ لَا صَلَّيْتَ بِسَبِّحِ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى وَالشَّمْسِ

وَضُحَاهَا وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى فَإِنَّهُ يُصَلِّي وَرَاءَكَ الْكَبِيرُ وَالضَّعِيفُ وَذُو الْحَاجَةِ

“Ya Muâz! Sen nefret ettiren birisi misin? Namazı Sebbihisme Rabbike’l-A’lâ ve’ş-Şemsi ve duhâhâ (vel’-Leyli izâ yağşâ)³ sûreleriyle kıldırılmaz değil misin? Zîra senin arkanda ihtiyar, zayıf ve işi olan kimseler de namaz kılar.”⁴

Tahrîc

Bu hadis, Câbir b. Abdullâh, Muâz b.Cebel ve Enes b.Mâlik (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁵. Aşağıdaki hadisler bu konuyla ilgili benzer rivayetlerdir.

”مَنْ أُمَّ فَلْيُخَفِّفْ”

“İmamlık yapan kişi (namazları) hafif kıldırın.”⁶

Bu ve bundan sonraki hadis, *İmamlığa En Lâyık Olanlar Ve Safların Tertibi* konusunda zikredilmişlerdir. Fakat, konuyla ilgili olduğu için, burada incelenmesi daha uygun görülmüştür.

İmamın, namazı kıraat, tesbîh veya başka bir şeyle uzatması, cemaat razı olsun veya olmasın, mekrûhtur. Çünkü namazı hafif kıldırma konusunda mutlak emir vardır.

¹ Hucurât sûresinden Burûc sûresine kadar mufassalın uzununu; Burûc sûresinden Beyyine sûresine kadar mufassalın ortası; Beyyine sûresinden Kur’ân’ın sonuna kadar mufassalın kisasıdır. Bu konuda cemaatin durumu göz önünde bulundurulmalıdır (Bkz. 80 no’lu hadis).

² Buhârî, Ezân, 65, 163; Müslim, Salât, 191, 192; Ebû Dâvûd, Salât, 123 (789); Tirmizî, Salât, 159 (376); Nesâî, İmâmet, 35 (823); İbn Mâce, İkâmet, 49 (989-991); *Müsned*, III, 109, 257; V, 305.

³ Mehmet Zihni Efendi bu hadîsi *Sahîh-i Buhârî*’den aldığını ifade etmiş fakat parantez içindeki bölümü almamıştır. Parantez içindeki bölüm *Sahîh*’te mevcuttur.

⁴ M. Zihni, a.g.e., s. 411/2.

⁵ Buhârî, Edeb, 74; Müslim, Salât, 178, 179; Ebû Dâvûd, Salât, 124 (790, 791); Nesâî, İmâmet, 39 (829); 41 (833); İftitâh, 63 (982); 70 (995); 71 (996); İbn Mâce, İkâmet, 48 (986); Dârimî, Salât, 65 (1300); *Müsned*, III, 124, 299, 300, 308, 369.

⁶ M. Zihni, a.g.e., s. 480/9.

Namaz uzatılınca cemaat nefret edebilir. Bu yüzden Peygamberimiz (s.a.v.) yukarıdaki ve aşağıdaki hadislerini söylemişlerdir.

Tahrîc

Bu hadis, Osman b. Ebi'l-Âs es-Sekafi (r.a.)'den rivayet edilmiştir¹.

“يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ مِنْكُمْ مُتَّفِرِينَ، مَنْ صَلَّى بِالنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ مِنْهُمْ الْكَبِيرَ وَالضَّعِيفَ وَذَا الْحَاجَةِ”

“Ey insanlar! Bazılarınız (namazdan) nefret ettiriyorlar. İnsanlara namaz kıldırın kişi (namazları) hafif kıldırın. Çünkü (cemaat) arasında yaşlı(lar), güçsüz(ler) ve ihtiyaç sahibi insan(lar) olabilir.”²

Tahrîc

Bu hadis, Ebû Mes'ûd Ukbe b. Âmir el-Bedrî el-Ensârî³, Ebû Hureyre⁴ (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir.

81.

“...إِجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ...إِجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ”

“((فسبح باسم ربك العظيم)) ayeti nâzil olunca Peygamberimiz (s.a.v.):) **Bunu rukûlârinizde okuyunuz... ((سبح اسم ربك الاعلى)) ayeti nâzil olunca da) Bunu da secdelerinizde okuyunuz (buyurmuşlardır).’’**⁵

Rükûlarda üç kere *Sübhâne Rabbiye'l-Azîm*, secdelerde üç kere *Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ* demek sünnettir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Ukbe b. Âmir el-Cühenî (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁶. Hâkim, *isnâdının sahih* olduğunu, Buhârî ve Müslim bu hadîsin râvîlerinden İyâs b. Âmir dışındakilerinin rivâyetlerini kitaplarında delîl olarak kullandıklarını ifade ettikten sonra, İyâs'ın da *isnâdının sağlam* (müstakîm) ifade etmiştir⁷.

¹ Müslim, Salât, 186, 187; İbn Mâce, İkâmet, 48 (987, 988); *Müsned*, IV, 21, 22, 216, 218.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 480/9.

³ Buhârî, İlim, 28; Ezân, 61, 63; Edeb, 75; Ahkâm, 13; Müslim, Salât, 182; İbn Mâce, İkâmet, 48 (984); Dârimî, Salât, 46 (1262); *Müsned*, IV, 118, 119; V, 273.

⁴ Buhârî, Ezân, 62; Müslim, Salât, 183, 185; Ebû Dâvûd, Salât, 124 (794, 795); Tirmizî, Salât, 61 (236); Nesâî, İmâmet, 35 (821); *Muvatta*, Cemaat, 13; *Müsned*, II, 256, 271, 317, 393, 472, 486, 502, 525, 537.

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 415/3.

⁶ Ebû Dâvûd, Salât, 146 (869); İbn Mâce, İkâmet, 20 (887); Darimî, Salât, 69 (1311); *Müsned*, IV, 155.

⁷ Hâkim, a.g.e., I, 225.

82. "لَا تَبْسُطُ بَسَطَ السُّبُعِ وَادْعِمِ عَلَى رَاحَتَيْكَ وَأَبْدِ ضَبْعَيْكَ فَإِنَّكَ إِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ سَجَدَ كُلُّ عَضْوٍ

مِنْكَ"

“Pençeli hayvan(ın yere yayıldığı gibi) yere yayılma; ellerine yüklen, kollarını ortaya çıkar (bedeninden uzaklaştır). Bu şekilde (secde) yaparsan bütün organların secde etmiş olur.”¹

Erkeklerin secdelerde karnını uyluklarından, dirseklerini yanlarından ve kollarını yerden uzak tutması sünnettir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, İbn Ömer (r.a.)’den rivayet edilmiştir. Hâkim, hadisin ravilerinden Âdem b. Ali’nin rivâyetleriyle Buhârî, Muhammed b. İshâk’ın rivâyetleriyle de Müslim ihticâcda buldukları halde, Buhârî ve Müslim’in bu hadîsi rivâyet etmediklerini ifade etmiştir. Zehebî de rivâyetin *sahih* olduğunu belirtmiştir.²

Ebû Nuaym, ravi Muhammed b. İshâk’ın Mis’ar’dan rivayetinde *tek kaldığını* (teferrede), ayrıca Muhammed b. İshâk’ın, Mis’ar’dan *mevkuf* olarak da rivâyet ettiğini ifade etmiştir.³

Ali el-Müttakî, Taberânî’nin de bu hadisi rivayet ettiğini bildirmiştir.⁴

83.

“...أَحَدٌ أَحَدٌ...”

“(İki elinin şehâdet parmaklarını kaldıran birisine Peygamberimiz (s.a.v.): (parmaklarını kullanarak işaretle dua yaparken veya teşehhüdde parmağınla işaret ederken)) birle birle! (yani sadece tek parmağını (işaret parmağını) kullan).”⁵

Tahiyyât duasının şehâdet cümlelerinde yalnız sağ elin şehâdet parmağıyla işaret etmek sünnettir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Sa’d b. Ebi Vakkâs ve Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayet edilmiştir.⁶ Tirmizî hadisin, hasen-sahîh-ğarîb olduğunu ifade etmiştir.

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 416/3.

² Hâkim, a.g.e., I, 227.

³ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VII, 227

⁴ Ali el-Müttakî, a.g.e., VII, 462 (19788); 464 (19798).

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 417/4.

⁶ Ebû Dâvûd, Vitir, 23 (1499); Tirmizî, Deavât, 104 (3557); Nesâî, Seh, 37 (1270,1271); *Müsned*, II, 420, 520.

84. "اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا (كَبِيرًا) وَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاعْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَرَحْمَتِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ"

“Ey Allâh’ım! Ben kendime çok zulmettim. Günâhları ancak sen bağışlarsın! Katından bir mağfiretle beni bağışla ve bana merhamet et! Muhakkak ki sen bağışlayan ve merhamet edensin!”¹

Namazdan sonra duâ okumak da sünnettir. Yukarıdaki hadis namazdan sonra okunacak duâlardandır.

Tahrîc

Bu hadis, Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.)’tan rivayet edilmiştir.²

B. 10. Namazın Edepleri Konusunda Zikredilen Hadis

85. "...أَعْبُدُ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ..."

“...Allâh’a–O’nu görüyormuş gibi–ibadet et. Sen O’nu gör(e)mezsen de O seni görüyor...”³

Namaz kılan, kişi erkek olsun kadın olsun, kıyâmda dururken secde yerine, rukûda ayaklarının üzerine, secdelerde burnunun ucuna, otururken de kucağına bakıp yukarıdaki hadisi düşünerek, Allah’tan başkasını düşünmemeli ve selâm verirken de omuz başlarına bakmalıdır.

Tahrîc

Bu hadis, Ebû Hureyre, Ömer b. Hattâb, İbn Ömer ve Ebû Zerr (r.a.)’den rivayet edilmiştir.⁴

B. 11. Namazın Fiillerinin Terkîbinin Keyfiyeti Konusunda Zikredilen Hadisler

86. "...أَعُوذُ بِكَ مِنْ دُعَاءٍ لَا يُسْمَعُ..."

“...İşitilmeyen (kabûl edilmeyen) duadan sana sığınırım.”⁵

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 419.

² Buhârî, Ezân, 149; Tevhîd, 9; Müslim, Zikir, 48; Tirmizî, Deavât, 96 (3531); Nesâî, Sehv, 59 (1300); İbn Mâce, Dua, 2 (3835); *Müsned*, I, 4, 7.

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 423.

⁴ Buhârî, İmân, 37; Tefsîru Sûre, 31 (2); Müslim, İmân, 1, 5-7; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16 (4695); Tirmizî İmân, 4 (2610); Nesâî, İmân, 5 (4987); 6 (4988); İbn Mâce, Mukaddime, 9 (63, 64); *Müsned*, II, 107.

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 433/1.

Rükûdan *Semiallâhü limen hamideh*¹ denilerek baş kaldırılır ve mutmain bir vaziyette doğrulunur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Abdullâh b. Amr, Ebû Hureyre ve Enes (r.a.)'ten rivayet edilmiştir². Tirmizî, Abdullâh b. Amr'dan rivayet edilen hadisin hasen-sahîh-ğarîb olduğunu ifade etmiştir.

87. **إِذَا قَعَدَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَقُلْ "التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ... وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا**

عَبْدَهُ وَرَسُولُهُ"

"Sizin biriniz namazda oturduğu vakit "et-Tahiyyâtü lillâhi ve's-salevâtü ve't-tayyibâtü...Ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve rasûlüh (Dil, beden ve mal ile yapılan ibadetlerin hepsi Allâh içindir...Ve şehâdet ederim ki Muhammed (s.a.v.) Allâh'ın kulu ve elçisidir)."³

Rukûda, secdelerde ve teşehhüde Kur'ân okumak imamların icmâsı ile mekrûhtur. Teşehhüde müstehab olan duâ, İbn Mes'ûd (r.a.)'dan rivayet olunan yukarıdaki duâdır.

Tahrîc

Bu hadis, Abdullâh b. Mes'ûd ve İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edilmiştir.⁴

88. **"لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ"**

"Bir kişi kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe îmân etmiş olmaz."⁵

Tahrîc

Bu hadis, Enes b. Mâlik (r.a.)'ten rivayet edilmiştir.⁶

89. **"...إِنَّكُمْ إِذَا قُلْتُمُوهَا أَصَابَتْ كُلَّ عَبْدٍ صَالِحٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ..."**

¹ *Cenâb-ı Hak hamdedenin hamdini kabul eder* demektir. Simâ' (işitmek) kabul anlamındadır. Yukarıdaki hadiste de bu anlamda kullanılmıştır.

² Ebû Dâvûd, Vitr, 32 (1548); Tirmizî, Deavât, 68 (3482); Nesâî, İstiâze, 18 (5464); 21 (5467); 64 (5533, 5534); İbn Mâce, Mukaddime, 23 (250); Dua, 2 (3837); *Müsned*, II, 167, 198, 283, 340, 365, 451; III, 255.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 435, 438/1. Parantez içindeki açıklama Zihni Efendi'ye aittir.

⁴ Buhârî, Ezân, 148; Amel fi's-salât, 4, 150; İsti'zân, 3, 28; Tevhîd, 5; Müslim, Salât, 55, 60, 62; Ebû Dâvûd, Salât, 178 (968, 971, 972, 974); Tirmizî, Salât, 100 (290); Nikâh, 17 (1105); Nesâî, Tatbîk, 23 (1062); 100 (1160-1162, 1164-1169); 101 (1170); 102 (1171); Sehv, 41 (1275); 43 (1277); 56 (1296); İbn Mâce, İkamet, 24 (899); Nikâh, 19 (1892); Dârimî, Salât, 84 (1346, 1347); *Müsned*, I, 376, 382, 408, 413, 414, 422, 423, 428, 431, 437, 439, 440, 450, 459, 464.

⁵ M. Zihni, a.g.e., s. 436/1.

⁶ Buhârî, İmân, 7; Müslim, İmân, 71, 72; Tirmizî, Kıyâme, 59 (2515); Nesâî, İmân, 19 (5013, 5014); 33 (5036); İbn Mâce, Mukaddime, 9 (66); Darimî, Rikâk, 29 (2743); *Müsned*, III, 176, 206, 251, 272, 278, 289.

“...Siz bunları (esselâmü aleynâ ve alâ ‘ibâdîllâhi’s-sâlihîn) söylediğiniz zaman (bu selâm) gökteki ve yerdeki bütün sâlih kullara ulaşır...”¹

Tahrîc

Bu hadis, Abdullâh b. Mes’ûd (r.a.)’den rivayet edilmiştir².

B. 12. İmâmet ve Cemaat Konusunda Zikredilen Hadisler

90. “الإِمَامُ ضَامِنٌ وَالْمُؤَدِّئُ مُؤْتَمَنٌ (أَمِينٌ) اللَّهُمَّ ارشِدِ الْأَئِمَّةَ وَأَغْفِرْ لِلْمُؤَدِّئِينَ”

“İmam üzerine sorumluluk alan, müezzin de kendisine (namaz, imsâk ve iftâr vakitlerinde) güvenilen kişidir. Allâh’ım, imamlara doğru yolu göster, müezzinleri de bağışla!”³

İmamlık müezzinlikten daha üstündür.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Ebû Hureyre ve Hz. Âişe (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁴.

Bu hadîsi Ebû Sâlih Ebû Hureyre’den ve bir de Ebû Sâlih→babasından→Hz. Âişe’den rivâyet etmiştir. Tirmizî, Ebû Zur’a’nın, “Ebû Salih’in Ebû Hureyre’den rivâyeti, Ebû Sâlih’in Hz.Âişe’den rivâyetinden daha *sahîhtir*” dediğini nakletmektedir. Yine Tirmizî, Buhârî’nin “Ebû Sâlih’in Hz. Âişe’den rivâyeti daha *sahîhtir*” görüşüne de yer vermektedir. Ayrıca Buhârî, Ali b. el-Medîni’nin “bu konuda Ebû Sâlih’in Ebû Hureyre’den rivâyetini de Ebû Sâlih’in Hz. Âişe’den rivâyetini de *sâbit* bulmadığını da zikretmektedir.

Senedlerin hangisinin *sahîh* olduğunu tayin etme hususundaki bu belirsizlikten dolayı bazı âlimler iki senedi de *zayıf* görmüşlerdir. Belki de Buhârî ve Müslim bu hadîsi tahrîc etmekten çekinmelerinin sebebi budur. Hadîs, İbn Hibbân, tarafından *sahîh* görülmüştür. İbn Hibbân, Ebû Sâlih’in bu hadîsi hem Hz. Âişe’den hem de Ebû Hureyre’den aldığını belirtmektedir. Bu bilgileri İbn Hacer de nakletmiştir⁵, *et-Telhîsu’l-habîr*’de de yer vermiştir⁶.

İbn Mâce’nin isnâdında, zayıflığında ittifak edilen ravi Abdülhamîd b. Süleymân vardır.

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 437/1.

² Buhârî, Ezân, 148, 150; Müslim, Salât, 55; Nesâî, Sehv, 56 (1296); İbn Mâce, İkâmet, 24 (899); Darimî, Salât, 84 (1346).

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 439/3.

⁴ Ebû Dâvûd, Salât, 32 (517, 518); Tirmizî, Salât, 39 (207); İbn Mâce, İkâmet, 47 (981); *Müsned*, II, 232, 284, 378, 382, 419, 424, 461, 472, 514; VI, 65; V, 260.

⁵ İbn Hacer, *et-Telhîsu’l-habîr*, I, 206, 207.

⁶ Tirmizî, a.g.e., I, 405, 406.

91. "صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاةِ أَحَدِكُمْ وَحْدَهُ بِخَمْسَةِ وَعِشْرِينَ جُزْءًا" وَفِي رِوَايَةٍ "دَرَجَةً"

"Cemaatin namazı sizin birinizin yalnızca kıldığı namazdan yirmi beş cüz"
ve rivâyet-i diğerde **"yirmi beş derece efdaldır."**¹

Namazı cemaatle kılmak, özürsüz olan hür erkekler için, vâcibe yakın müekked sünnettir. Çünkü cemaate Peygamberimiz (s.a.v.) her zaman devam etmişlerdir.

Bu fazilet, Mescid-i Haram, Mescid-i Nebi ve Mescid-i Aksâ'dan başka yerde kılınan namazlarla ilgilidir.

Tahrîc

Bu hadis, Ebû Hureyre, Ebû Saîd el-Hudri, Hz. Âişe, Übey b. Ka'b, Abdullâh b. Ömer ve Abdullâh b. Mes'ûd (r.a.)'den rivayet edilmiştir.²

92.

"أَخْرَوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَخْرَهُنَّ اللَّهُ"

"Allâh kadınları, (Kur'ân'da, şahitlik, mîrâs ve bütün velâyetlerde, erkeklerden) sonraya bıraktığından dolayı, siz de onları (cemaatle namaz kılarken) geride bırakınız."³

Cemaatle namaz kılarken kadınların erkeklerden sonra geride saf tutmaları emredilmiştir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Taberânî (360/970) İbn Mes'ûd'un sözü olarak rivayet etmiştir⁴. Zeylaî (762/1360), bu hadisin *merfû* olarak rivâyet edilmesinin *ğarib* olduğunu, çünkü bu metnin Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde Abdullâh b. Mes'ûd'dan *mevkuf* olarak rivâyet edildiğini ifade etmiştir.⁵ İbn Hacer de, İbn Mes'ûd'un sözü olduğunu belirtmiştir⁶.

Aclûnî (1162/1748), bu konuyla ilgili olarak İbn Hacer'in *ed-Dirâye*'de, Aliyyü'l-Kârî'nin *Mevzûât*'ta, İbnü'l-Hümâm'ın *Şerhu'l-Hidâye*'sinden şu sözünü naklettiklerini bildirmiştir:

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 440, 440/4.

² Buhârî, Salât, 30, 87; Ezân, 30, 31; Müslim, Mesâcid, 245-247, 249, 250, 272; Ebû Dâvûd, Salât, 48 (559, 560); Tirmizî, Salât, 47 (215, 216); Nesâî, Salât, 21 (484); İmâmet, 42 (835-837); Muvatta, Cemaat, 1, 2; İbn Mâce, Mesâcid, 16 (786-790); *Müsned*, I, 376, 382, 452, 473, 486; II, 17, 65, 102, 112, 233, 252, 273, 328, 396, 454, 475, 485, 501, 520, 525, 529; III, 55; IV, 49.

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 443/2, 529/2.

⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX, 295 (9484); 296 (9485).

⁵ Zeylaî, a.g.e., II, 6.

⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 354.

“Bu gibi rivâyetler, çok meşhûr olmasına rağmen, *merfû* değildirler, doğrusu onların, İbn Mes’ûd’dan, *mevkuf* olarak rivâyet edilmeleridir.”¹

Elbânî de, bu hadisin *merfû* olarak rivâyetinin *aslının olmadığını* (lâ asle leh) ifade etmiştir.²

93. “مَنْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْإِمَامِ نَهْرٌ أَوْ طَرِيقٌ أَوْ صَفٌّ مِنَ النِّسَاءِ فَلَا صَلَاةَ لَهُ”

“İmam ile cemaat arasında nehir, yol veya kadınlardan bir saf bulunursa namazı olmaz.”³

Cemaatin imama uyabilmesinin şartlarından biri de imam ile cemaat arasında kadınlardan oluşmuş bir saf bulunmamalıdır.

Tahrîc ve Değerlendirme

İbn Hazm⁴ (v. 456) ve İbnü'l-Hümâm⁵ (v. 861) Hz. Ömer'den mevkuf olarak rivayet etmişlerdir. Serahsî ise Hz. Ömer'den mevkuf ve merfû olarak rivâyet edildiğini⁶ ifade etmiştir. Bu rivayet diğer bazı fıkıh kitaplarında da yer almıştır⁷.

Bu eserler rivayet senedsiz olarak zikredilmiş ve sıhhati hakkında bir değerlendirme yapılmamıştır.

94. “إِذَا فَسَدَتْ صَلَاةُ الْإِمَامِ فَسَدَتْ صَلَاةُ مَنْ خَلْفَهُ”

“İmamın namazı bozulduğu zaman, cemaatin namazı da bozulur.”⁸

Bir şart veya rüknün kaçırılmasından dolayı imamın namazında sıhate mani olan bir şey ortaya çıkarsa namaz îade olunur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁹. İbnü'l-Cevzî¹⁰ (597/1200) hadisin tanınmadığını (lâ yu’raf) ifade etmiş, Abdurrezzâk¹¹ (211/826), ise Hammâd’ın sözü olarak rivayet etmiştir.

¹ Aclûnî, a.g.e., I, 69 (156).

² Elbânî, a.g.e., II, 319, 320 (918).

³ M. Zihni, a.g.e., s. 452.

⁴ İbn Hazm, *Muhallâ*, IV, 80

⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, I, 365.

⁶ Serahsî, *Mebisût*, I, 184.

⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 584; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, II, 229; Ahmed et-Tahtâvî, a.g.e., s. 236 (*Merâku'l-felâh*'ta zikredilmiştir).

⁸ M. Zihni, a.g.e., s. 465.

⁹ İbn Şâhîn, *en-Nâsihu ve'l-mensûh*, 228 (223).

¹⁰ İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk fî Ehâdîsi'l-hilâf*, I, 488 (754).

¹¹ Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 350 (3659).

Ali el-Muttaki bu hadisi, Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Müttefik ve'l-müfterik* adlı eserinde rivâyet ettiğini bildirmiştir¹.

B. 13. Cemaate Katılmaya Engel Olan Özürler Konusunda Zikredilen Hadis

95. "إِذَا ابْتَلَّتِ النَّعَالُ فَالصَّلَاةُ فِي الرَّحَالِ"

"Arazi² ıslandığı zaman zaman namaz(larınızı) evler(iniz)de (kılınız)."³

Yağmur, cemaate katılmaya engel olan özürlerden sayılmıştır. Yukarıdaki hadisten anlaşıldığına göre, yağmur kesildikten sonra, arazi çamur olup yürümeye elverişli bir halde bulunmazsa, bu da cemaate katılmaya engel teşkil eden özürlerden biridir.

Tahrîc ve Değerlendirme

İbn Hacer, hadîsin bu lafızla değil, farklı lafızlarla sahîh hadîs kitaplarında geçtiğini ifade etmektedir. Sahîh hadîs kitaplarındaki hadîslerin⁴ ifade ettiği şey, "yağmur yağdığı zaman Peygamberimiz(s.a.v.)'in "herkesin olduğu yerde ve evlerinde namazlarını kılmaları gerektiği" şeklinde bir duyuru yaptırmasıdır. Dolayısıyla yukarıdaki lafızların kullanıldığı bir hadîse İbn Hacer işaret etmemektedir⁵.

B. 14. İmamlığa En Lâyük Olanlar ve Safların Tertîbi Konusunda Zikredilen Hadisler

96. "وَلَا يُؤْمُ الرَّجُلُ فِي سُلْطَانِهِ وَلَا يُقْعَدُ فِي بَيْتِهِ عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ"

"Bir kişiye, söz sahibi olduğu bir yerde, izni olmadan imam olunmaz ve bir kişinin, evindeki kendine ait özel yerine, izni olmadan oturulmaz."⁶

Bir yerin yöneticisi, hâkim ve ev sahibi bir yerde beraber buldukları zaman, önce yönetici, sonra hâkim daha sonra da ev sahibi imamlık yapmaya lâyük olur. Hâkim, mahallenin imâmından önce imamlık yapmaya lâyuktur.

Tahrîc

Bu hadis, Ebû Mes'ûd el-Bedrî el-Ensârî (r.a.)'den rivayet edilmiştir.⁷

¹ Ali el-Müttakî, a.g.e., VII, 592 (20410).

² Niâl, na'l kelimesinin çoğuludur. Verimli olmayan, sert ve kaba araziye denir. Az bir yağmurda bile suyu içine almayıp ıslanır.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 469/1.

⁴ Buhârî, Ezân, 10, 18, 40; Müslim, Müsâfirîn, 22-24; Ebû Dâvûd, Salât, 207 (1057-1059), 208 (1060-1066); Nesâî, Ezân, 16 (651, 652); İmâme, 51 (852); İbn Mâce, İkâmet, 35 (936-939); Dârimî, Salât, 55 (1278); *Muvatta*, Nidâ, 10; *Müsned*, I, 277; II, 4, 10, 53, 63, 103; III, 415, 416; IV, 167, 220, 346; V, 8, 13, 15, 19, 22, 24, 74 (iki adet), 75 (iki adet), 370, 373.

⁵ İbn Hacer, *et-Telhîsu'l-habîr*, II, 31 (565).

⁶ M. Zihni, a.g.e., s. 472/4.

⁷ Müslim, Mesâcid, 290, 291; Ebû Dâvûd, Salât, 60 (582-584); Tirmizî, Salât, 60 (230); Edeb, 24 (2772); Nesâî, İmâmet, 3 (778); 6 (781); İbn Mâce, İkâmet, 46 (980); *Müsned*, III, 121; IV, 118, 121, 122; V, 272.

97.

“...وَلِيُؤْمَكُمَا أَكْبَرُكُمَا...”

“...İkinizden büyük olanınız imam olsun.”¹

İmam belirlenirken yaş da göz önünde bulundurulur.

Tahrîc

Bu hadis, Mâlik b. Huveyris, Abdullâh b. Mes'ûd, Ebû Mes'ûd el-Ensârî el-Bedrî (r.a.)'den rivayet edilmiştir.²

98.

“...فَإِنْ كَانُوا فِي الْهَجْرَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ إِسْلَامًا...”

“(Cemaate imam olabilecek) kişiler hicret etme konusunda eşit durumda iseler, önce müslüman olan (imam olarak seçilir).”³

Tahrîc

Bu hadis, Ebû Mes'ûd Ukbe b. Âmir el-Ensârî (r.a.)'den rivayet edilmiştir.⁴

99. “ثَلَاثَةٌ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُمْ صَلَاةً: مَنْ تَقَدَّمَ (يَوْمَ) قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ وَرَجُلٌ أَتَى الصَّلَاةَ دِبَارًا

وَرَجُلٌ اعْتَبَدَ مُحَرَّرَةً”

“Allah üç sınıf insanın namazını kabul etmez:

1. Kendisini istemeyen cemaate imam olan(lar),

2. Namaza, vakti geçtikten sonra gelen(ler),

3. Âzâd ettiği köleden, köleliğine devam etmesini isteyen(ler).”⁵

Bir kişinin imam olmasının mekrûh olduğu durumlardan birisi de, kendisini istemeyen cemaate imamlık yapmasıdır. Cemaat imamı şu durumlardan dolayı istemiyor olabilir: İmam olacak şahısta kötü bir durum vardır, ya da, cemaatte, imam olacak kişiden daha ehil birisi vardır. Bu durumlar olmadığı halde, geçip namaz kıldırı ve cemaat de onu kötü görürlerse onun imamlık yapması mekrûh olmaz çünkü, cahil ve fâsık kimseler, alim ve sâlih insanları kötü görebilirler, ama bu insanların imamlık yapması ise daha faziletlidir. Nitekim, bundan sonraki hadis, alim ve sâlih insanların fazileti ile ilgilidir.

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 473/3.

² Buhârî, Ezân, 17, 18, 35, 49; Cihâd, 42; Edeb, 27; Âhad, 1; Müslim, Mesâcid, 291-293; Ebû Dâvûd, Salât, 60 (589); Tirmizî, Salât, 37 (205); Nesâî, Ezân, 7 (632); 8 (633); 29 (667); İmâmet, 4 (779); İbn Mâce, İkâmet, 46 (979, 980); *Müsned*, IV, 118; V, 53.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 473/3.

⁴ Müslim, Mesâcid, 290, 291; Ebû Dâvûd, Salât, 60 (582); Tirmizî, Salât, 60 (235); Nesâî, İmâmet, 3 (778); İbn Mâce, İkâmet, 46 (980); *Müsned*, V, 272.

⁵ M. Zihni, a.g.e., s. 476/1.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Abdullâh b. Amr (r.a.)’dan rivayet edilmiştir¹. Beyhakî hadisin, sadece *iki zayıf* isnâd ile rivâyet edildiğini, bunlardan birinin *mürsel* diğzerinin ise *mevsûl* olduğunu ifade etmiştir.²

Aşağıdaki rivayetlerde, hadisin sadece bir kısmı zikredilmiştir:

“أشد الناس عذابا يوم القيامة اثنان امرأة عصت زوجها وإمام قوم وهم له كارهون”

“Kıyamet gününde en şiddetli azaba uğrayacak olanlar (dan bazıları da şu) iki (grup insandır):

1. Kocasına isyan eden kadın(lar),
2. Bir topluluk istemediği halde, onlara imam olan(lar).”

Bu hadis Amr b. Hâris (r.a.)’dan rivayet edilmiştir.³

“ثلاثة لا تجاوز صلاتهم آذنهم العبد الآبق حتى يرجع وامرأة باتت وزوجها عليها ساخط وامام قوم وهم

له كارهون”

Üç grup insan vardır ki, namazları kulaklarını aşmaz:

1. Firar eden köle(ler) dönünceye kadar,
2. Kocasını gücendirmiş olarak geceyi geçirmiş kadın(lar),
3. Kendisini istemeyen cemaate imam olan(lar).

Bu hadis, Ebû Ümame (r.a.)’den rivayet edilmiştir ve hasen-ğarîbdir.⁴

“ثلاثة لا ترتفع صلاتهم فوق رؤسهم شبراً: رجلٌ أمّ قوماً وهم له كارهون، وامرأة باتت... وَأَخْوَانٌ

مُتَّصِرِمَانِ”

“Üç grup insan vardır ki, namazları başlarından bir karış (yukarıya) yükselmez:

Yukarıdaki maddelerden birincisi yerine burada “Birbiriyle ilgiyi kesip kūs duran iki kardeş” ifadesi vardır, diğzerleri aynıdır.

Bu hadis İbn Abbâs (r.a.)’tan rivayet edilmiş⁵, Bûsırî de isnâdının sahih ravilerinin güvenilir olduğunu ifade etmiştir.⁶

¹ Ebû Dâvûd, Salât, 62 (593); İbn Mâce, İkâmet, 43 (970)

² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 128.

³ Tirmizî, Salât, 149 (359).

⁴ Tirmizî, Salât, 149 (360).

⁵ İbn Mâce, İkâmet, 43 (971).

⁶ Bûsırî, a.g.e., s. 155 (322).

“ان للمنافقين علامات يُعرفون بها: تحييتهم لعنة وطعامهم نهبه وغنيمتهم غلول ولا يقربون المساجد الا

هجرا ولا يأتون الصلاة الا دُبْرًا مستكبرين...”

“Münâfikların (bazı) alâmetleri vardır ki, onlarla tanınırlar: Onların selamları lanettir, yemekleri yağmadır (yağma malla temin edilmiştir), ganimetleri haram maldandır (gayr-i meşrû bir şekilde elde edilmiştir), câmilere çirkin ve kötü söz söyleyerek yaklaşırlar, namazlara sonunda, vakti geçtikten sonra kibirlenerek gelirler...”

Bu hadis, Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayet edilmiştir.¹

100. “إِنَّ سِرْكُمْ أَنْ تُقْبَلَ صَلَاتُكُمْ فَلْيُؤْمِكُمْ عُلَمَاؤُكُمْ (خِيَارُكُمْ) فَإِنَّهُمْ وَفَدُكُمْ فِيمَا بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ رَبِّكُمْ”

“Namaz(lar)ınızın kabûl edilmesi sizi sevindirirse (kabul edilmesini isterseniz), âlimleriniz ya da en hayırlılarınız size imamlık yapın. Çünkü âlimleriniz veya en hayırlılarınız sizinle Rabbiniz arasında elçidirler.”²

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Mersed b. Ebi Mersed el-Ğanevî ve Ebû Ümame (r.a.)’den rivayet edilmiştir³. Heysemî, Taberânî’nin rivâyetindeki râvî Yahyâ b. Ya’lâ el-Eslemî’nin *zayif* olduğunu ifade etmiştir⁴.

Hatîb el-Bağdâdî (463/1070), bu hadîsi Muhammed b. İsmâîl er-Râzî’nin biyografisinde Ebû Hureyre’den tahrîc etmiştir. Fakat bu râvînin *güvenilir* (sika), hadîsin de, bu isnâdla *makbul* olmadığını (münker) , Muhammed b. İsmâîl dışındaki râvîlerin ise *güvenilir* (sika) olduğunu belirtmiştir.⁵

101. “صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ وَصَلُّوا عَلَى كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ وَجَاهِدُوا مَعَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ”

“Her iyi ve fâcir (imamın) arkasında namaz kılabilirsiniz her iyi ve fâcirin (cenaze) namazını kılabilirsiniz ve her iyi ve fâcirle beraber cihâd edebilirsiniz.”⁶

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in bu hadisinden dolayı, İmam-ı A’zam ve İmam Ebû Yusuf’a göre, bidat ehlinden, bidati kendisini kafir yapmayanın arkasında namaz kılmak, kerâhetle beraber sahihtir.

¹ Müsned, II, 293

² M. Zihnî, a.g.e., s. 476.

³ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, XX, 328 (777); İbn Asâkir, *Târîhu Dimesşk*, 38, 419 (4608, Hadîs no:7722).

⁴ Heysemî, a.g.e., II, 64.

⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 51 (448).

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 479, 480, 833/2.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edilmiştir¹. Beyhakî, bu hadîsi Ebû Hureyre'den rivâyet eden Mekhûl'un, Ebû Hureyre'den hadîs dinlemediğini belirttiikten sonra hadisin diğêr râvîlerinin güvenilir (sika) olduğunu söylemiştir.²

Aclûnî, yukarıdaki rivayetlere dikkat çektikten sonra Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edilen hadislerin hepsinin *munkatı* olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu hadîs Dârakutnî tarafından İbn Mes'ûd ve Ebü'd-Derdâ (r.a.)'dan da rivayet edilmiştir fakat, bütün tarîkler *çok zayıftır* (vâhî) ve en sahihi, Mekhûl→Ebû Hureyre'den gelen mürsel tarîktir³.

102.

”إِسْتَوْوَا تَسْتَوِ قُلُوبُكُمْ وَتَمَّاسُوا تَرَاحُمُوا“

“Safları düzgün tutunuz ki, kalbiniz doğru olsun. Safları sık tutunuz ki, (yanınızdaki kardeşinizle aranızda) şefkat hâsıl olsun.”⁴

İmam, cemaate, safları sık ve düz tutmalarını söylemelidir. Çünkü safların sık ve düz tutulması saffın sünnetlerindedir. Bu ve bundan sonraki iki, hadis bu konuyla ilgilidir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis Hz. Ali (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁵. Hadisi, Şa'bî'den sadece Mücâlid; Mücâlid'den de sadece Ebû Hâlid el-Ahmer'in rivâyet ettiğini ifade etmiş, diğêr bir râvî Süreyc b. Yûnus da bu hadîsle tek kalmış (teferrede) ve Hz. Ali'den sadece bu senedle nakledilmiştir.⁶

Heysemî (807/1404), Hz. Ali'den rivayet eden ravi Hâris'in *zayıf* olduğunu bildirmiştir.⁷

103. ”أَقِيمُوا الصُّفُوفَ وَحَادُوا بَيْنَ الْمَنَاقِبِ وَسُدُّوا الْخَلَلَ وَلَيِّنُوا بِأَيْدِيكُمْ إِخْوَانَكُمْ لِاتَّذَرُوا فُرَجَاتٍ“

لِلشَّيْطَانِ مَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللَّهُ وَمَنْ قَطَعَ صَفًّا قَطَعَهُ اللَّهُ“

“Safları düzeltiniz, omuzları bir hizâda tutunuz, açığı kapayın, kardeşlerinizi elleriniz ile yumuşatın (yani kardeşlerinizin omuzlarına yumuşakça dokunarak safa

¹ Ebû Dâvûd, Salât, 63 (594); Cihâd, 33 (2533).

² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 29 (6832).

³ Aclûnî, a.g.e., II, 37, 41, 42 (1611, 1628).

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 483.

⁵ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, X, 114 (468); Münzirî, *et-Terğîbü ve't-Terhîb*, I, 318, 319 (8).

⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-avsat*, VI, 56 (5117).

⁷ Heysemî, a.g.e., II, 90.

sokulun) ve şeytana boşluklar bırakmayın. Safı doldurana Cenâb-ı Hak hayır(lar) ihsân eder. Safı kat' edeni (yani safta bulunmuşken bir ihtiyacı olmadan saftan çıkanı veya safa durduğu zaman, kendi ile yanında duran arasında boşluk bırakanı ve yahut ilk safta boşluk var iken ikinci safta namaz kılanı) Allâh Teâlâ kat' eder veya etsin (hayırdan mahrum eder veya hayırdan mahrum etsin).”¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Abdullan b. Ömer ve Ebü Ümame (r.a.)’den rivayet edilmiştir². Ebû Dâvûd’un rivayet ettiği hadiste (لِيُنُوا) kelimesi, namaz kılarken safta bulunanlara emir olmak üzere şeddesiz harekelenmiştir. Bu durumda mana “kardeşlerinizin elleri sebebiyle yumuşayın (yani safa girmek için omuzunuza elini dokunanı edeni aranızı kabûl etmede sertlik göstermeyin)” demektir.

Elbânî, hadîsin isnâdının *sahîh* olduğunu, aynı zamanda hadîsi, Hâkim’in de rivâyet ettiğini ve Müslim’in şart(lar)ına göre *sahîh* olduğunu ifade etmiş, Zehebî de bu görüşü onaylamıştır.³

“مَنْ سَدَّ فُرْجَةً مِنْ الصَّفِّ يُكْتَبُ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَمُحِيَّ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ وَرَفَعَ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ”

“Saftaki boşluğu doldurana on sevap yazılır, kendisinden on günah silinir ve o kimse on derece terfi’ olunur.”⁴

Safta boşluk varken geride namaz kılmak mekrûhtur.

Bu hadis *Namazın Mekrûhları* konusunda zikredilmiştir, fakat bu konuyla ilgili olduğu için burada incelenmiştir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Hz. Âişe (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁵. Bu rivayetlerde “on sevap yazılması ve on günahın silinmesi” kısımları yoktur. Bazılarında da “...on derece yükseltilir.” kısmı yerine “...Cennet’te bir köşk binâ edilir.” ifadesi yer almaktadır. İbn Mâce’nin rivayetindeki ravi İsmail b. Ayyâş bu hadisi Hicazlılar’dan rivayet etmiştir. İsmail b. Ayyâş’ın Hicazlılar’dan rivayeti zayıftır.⁶

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 484, 485.

² Ebû Dâvûd, Salât, 93 (666); Nesâî, İmâmet, 31 (817); Müsned, II, 98; V, 262.

³ Tebrizi, *Mişkâtü'l-mesabih* (thk. M. Nâsiruddîn el-Elbânî), I, 344 (1102).

⁴ M. Zihni, a.g.e., s. 582/6.

⁵ İbn Mâce, İkamet, 50 (995); *Müsned*, VI, 8; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 333 (3824, ‘Urve b. Zübeyr Peygamberimiz (s.a.v.)’den rivayet etmiştir).

⁶ Busirî, a.g.e., s. 184 (397).

Heysemî, Taberânî'nin el-Mu'cemü'l-evsat'ta rivayet ettiğini belirttiikten sonra, ravi Müslim b. Hâlid'in *zayıf* olduğunu, İbn Hibbân'ın ise onun *güvenilir* (sika) olduğunu söylediğini ifade etmiştir¹. Aynı rivayetın senedi için Suyûtî, *onda bir sakınca* (lâ be'se bih) yoktur demiştir.²

“... فی الصف غفر له”

Heysemî, bu hadisi, Bezzâr'ın Ebû Cuhayfe'den rivayet ettiğini söylemiş ve isnâdına *hasen* hükmünü vermiştir³.

104.

“خِيَارُكُمْ أَلْيَنُكُمْ مَنَابِقَ فِي الصَّلَاةِ”

“**Namazda omuzları en yumuşak olanlarınız, (yani safa girmek için omuzunuza dokunanları aranızda yumuşakça kabûl edenleriniz) en hayırlılarınız(dan)dır.**”⁴

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, İbn Abbâs (r.a.)'tan rivayet edilmiştir⁵. Zihni Efendi, Haskefi'nin hadisi sahih gördüğünü ifade etmiştir⁶. Beyhaki, Zeyd b. Eslem'den *mürsel*⁷ olarak da rivâyet edildiğini bildirmiştir⁸.

Elbânî, senedde iki mechûl râvînin bulunduğunu, bu yüzden hadisin *zayıf* olduğunu, fakat diğer şahidiyle⁹ beraber hadîsin *sahih* derecesine yükseldiğini ifade etmiştir.¹⁰

105. “تُكْتَبُ لِلَّذِي يُصَلِّي خَلْفَ الْإِمَامِ بِحِدَاةٍ مِائَةَ صَلَاةٍ وَلِلَّذِي فِي الْجَانِبِ الْأَيْمَنِ خَمْسَةٌ وَسَبْعُونَ.

صَلَاةٌ وَلِلَّذِي فِي الْأَيْسَرِ خَمْسُونَ صَلَاةٌ وَلِلَّذِي فِي سَائِرِ الصُّوفِ خَمْسَةٌ وَعِشْرُونَ صَلَاةٌ”

“**İmamın arkasında bulunana (fâti) yüz, sağ tarafındakine yetmiş beş, sol tarafındakine elli, diğer saflarda olanlara yirmi beş namaz (sevâbı) yazılır.**”¹¹

Saffın en faziletlisi ilk saf, sonra ikinci saf, daha sonra üçüncü saf ve sonuna kadar diğer saflar gelir. Sevap açısından durum, imama yakın olmanın derecesine göre belirlenir.

¹ Heysemî, a.g.e., II, 91.

² Suyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvâ*, I, 81.

³ Heysemî, a.g.e., II, 91; Suyûtî, a.g.e., I, 81.

⁴ M. Zihni, a.g.e., s.

⁵ Ebû Dâvûd, *Salât*, 93 (672).

⁶ M. Zihni, aynı yer.

⁷ Tâbiilerin, sahâbeyi atlayıp doğrudan doğruya Hz. Peygamber (s.a.v.)'e isnadla *kâle Rasûlullah (s.a.v.)* diyerek rivayet ettikleri hadislere denir.

⁸ Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 101

⁹ Muhtemelen Beyhaki'nin rivayet ettiği *mürsel* hadistir.

¹⁰ Tebrizi, a.g.e., I, 343 (1099).

¹¹ M. Zihni, a.g.e., s. 486/2.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadîs kaynaklarında tesbit edilememiştir. Bazı fıkıh kitaplarında senedsiz ve sıhhat değerlendirmesi yapılmadan zikredilmiştir.¹

B. 15. Farz Namazlardan Sonra Söylenen Zikirlerin Sıfatı ve Fazileti Konusunda Zikredilen Hadisler

106. "...تُسَبِّحُونَ وَ تُكَبِّرُونَ وَ تَحْمَدُونَ دُبْرَ (خلف) كُلِّ صَلَاةٍ..."

“Her namazın arkasından “Sübhânellâh (Allah bütün eksikliklerden münezzehtir), Allâhuekber (Allah en büyüktür) ve Elhamdülillâh (Hamd Allah’a mahsustur)” deyiniz...”²

Zihnî Efendi, Peygamberimiz (s.a.v.)’in fakir muhâcirlere hitâben söylediği yukarıdaki hadisin, farz namazdan hemen sonra söylenmeyip sünnetten sonra namazla ilgili olmayan şeyle uğraşmayarak okunmasına hamlolunduğunu ifade etmiştir.

Tahrîc

Hadis Ebû Hureyre ve Ebû Zerr (r.a.)’den rivayet edilmiştir³.

107. "أَيَعِيزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ أَوْ عَنْ يَمِينِهِ أَوْ عَنْ شِمَالِهِ فِي الصَّلَاةِ"

“Biriniz namazda (yani farzdan sonra kılınacak nafil için) ileri-geri veya sağa-sola gitmekten aciz midir?”⁴

Farz kılındıktan sonra, namaz kılınan yeri değiştirmek müstehabdır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayet edilmiştir.⁵

İbn Hacer (v. 852), bu hadîsi Haccâc b. Ubeyd’in biyografisinde zikretmiş ve bu ravi ile ilgili şu bilgilere yer vermiştir: “Bu şahıs, Ubeyd’e isnad edildiği gibi (Haccâc b. Ubeyd), Ebû Abdullah (Haccâc b. Ebû Abdullah) ve Yesâr’a (Haccâc b. Yesâr) da isnad edilmiştir.” Kimliği hakkındaki bu ihtilaftan dolayı alimler bu şahıs hakkında değerlendirme yapmamışlar ve onun yerine, hocası İbrahim b. İsmail hakkındaki değerlendirmelere dikkat çekmişlerdir. Ebû Hâtim, İbrahim’in şahsının veya

¹ İbn Nüceym, el-Bahru’r-râik, I, 375. (Kenzü’l-dekâik’ten alınmıştır); Ahmed et-Tahtâvî, a.g.e., s. 249.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 492/4.

³ Buhârî, Ezân, 155; Müslim, Mesâcid, 142, 143; İbn Mâce, İkâmet, 32 (927).

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 493.

⁵ Ebû Dâvûd, Salât, 187 (1006); İbn Mâce, İkâmet, 203 (1427); Müsned, II, 425; Şevkânî, Neylü’l-evtâr, III, 209; İbn Hacer, Fethu’l-Bârî, II, 479.

güvenilirlik açısından durumunun bilinmediğini (mechûl), Buhârî de *isnadının sahih olmadığını* ifade etmiştir¹.

San'ânî (v. 1182), Ebû Dâvûd'un rivayetine dikkat çekmiş ve hadîsi *zayıf görmediğini* (lem yuda' ifhü (tef'îl bâbı)) belirtmiştir.²

108. "مَنْ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَالَ: اسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَإِنْ كَانَ قَرًّا مِنَ الرَّحْفِ"

“Kim, her namazın (yani beş vakit namazın) sonunda “Estağfirullâhellezî lâ ilâhe illâ hüve'l-Hayye'l-Kayyûme ve etûbü ileyh (Hayy ve Kayyûm olan, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tan günahlarımı bağışlamasını isterim ve O'na yönelirim)” istiğfarını üç kere okursa, savaştan kaçmış olsa bile günahları bağışlanır.”³

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadîs, Berâ b. Âzib (r.a.)'den gelen bir senedle Ebû Ya'lâ' (*Müsned*'inde) ve İbnü's-Sünnî⁴ (v. 364) tarafından rivayet edilmiş⁵, Suyûtî, hadise *zayıf* remzini koymuştur.⁶

İbn Adî (v. 365), bu hadîsi, senedinde Ömer b. Ferkad el-Bâhilî'nin bulunduğu bir tarikle tahrîc etmiş ve bu şahıs için Buhârî'nin, *durumu şüphelidir* (fihi nazar) dediğini belirtmiştir.⁷

Heysemî (v. 807), Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat* ve *el-Mu'cemü's-sağîr*'de Berâ (r.a.)'den rivayet ettiğini, senedlerde, zayıf olan, ravi Ömer b. Ferkad el-Bâhilî'nin olduğunu ifade etmiştir.⁸

“من قال بعد صلاة الفجر ثلاث مرات وبعد العصر ثلاث مرات: أستغفر الله الذي لا إله إلا هو الحي القيوم

وأتوب إليه كفرت عنه ذنوبه وكانت مثل زيد البحر”

Bu hadisi, İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*'de Muâz b. Cebel (r.a.)'den rivayet etmiştir.⁹

¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 202 (376).

² San'ânî, *Sübülü's-selâm*, II, 54.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 494/1.

⁴ İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, 48 (134).

⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 160 (449/80).

⁶ Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, VI, 57 (8417).

⁷ İbn Adî, a.g.e., VI, 119 (1235/268).

⁸ Heysemî, a.g.e., X, 104.

⁹ Münzirî, *et-Terğîbü ve't-terhîb*, I, 307 (8).

“من قال أستغفر الله (العظيم)... الزحف”

Bu hadis, Zeyd b. Hârise'den rivâyet edilmektedir¹. Tirmizî, hadisin ğarib olduğunu belirttiikten sonra, bu hadîsi sadece zikrettiği vecihten bildiğini ifade etmektedir. Bu hadîslerde “namazların arkasından üçer kere söylenmesi” kısmı yoktur.

109. مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ الْجَنَّةِ إِلَّا الْمَوْتُ وَمَنْ قَرَأَهَا حِينَ يَأْخُذُ مَضْجَعَهُ آمَنَهُ اللَّهُ عَلَى دَارِهِ وَدَارِ جَارِهِ وَأَهْلِ دُوَيْرَاتِهِ حَوْلَهُ”

“Her kim beş vakit namazın sonunda Âyet-i Kürsî’yi okursa Cennet’e girmekten onu ancak ölüm engeller ve her kim onu yatarken okursa Allâh-u Teâlâ o kimseyi kendi evi ve komşusunun evi ve etrafındaki evlerin sâkinleri hakkında emin kılar (yani Allah-ü Teâlâ onları korur).”²

Namazdan sonra imamın ve cemaatin Âyetü’l-Kürsî’yi okumaları sünnettir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Hz. Ali (r.a.)’dan rivâyet edilmiştir³. Beyhakî (458/1065), isnadının *zayıf* olduğunu ifade etmiştir. Çünkü senedde yer alan ravi Nehşel’in, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ve İbn Râhûye tarafından *yalancı* olduğu, Ebû Hâtim er-Râzî ve Nesâî tarafından da hadisinin *terkedildiği* (metrûk) ifade edilmiş; İbn Hibbân’ın da Nehşel hakkında *onun rivâyetleri ibret olarak yazılabilir* dediğini aktarmıştır⁴. Ayrıca Nehşel’i Yahyâ b. Maîn ve Dârakutnî de *zayıf* görmüşlerdir.⁵

Zehebî (v. 748) diğeri bir ravi Habbetü’l-‘Uranî hakkında şu bilgilere yer vermektedir⁶:

“Aşırı şiflendedir. Yahyâ b. Maîn onun *güvenilir olduğunu* (sika); Nesâî ise hadis rivayetinde *kuvvetli* (kavî) *olmadığını* ifade etmişlerdir. Yine İbn Maîn ve İbn Hirâş onun için, *bir şey değil* (leyse bi şey’) ifadesini kullanmışlardır.

Ahmed b. Abdullâh el-‘Iclî ise *tâbiî* ve *güvenilir* (sika) olduğunu belirtmekte; İbn Adî de “onun haddi aşmış *makbul olmayan* (münker) bir durumunu görmüyorum” demektedir.”

Fettenî (v. 986) de, bu ravinin *zayıf* olduğunu ifade etmiştir⁷.

¹ Ebû Dâvûd, Vitir, 26 (1517); Tirmizî, Deavât, 117 (3577).

² M. Zihni, a.g.e., s. 494/2.

³ Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*, II, 48 (2395); San’ânî, *Sübülü’s-selâm*, I, 200.

⁴ İbnü’l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 243.

⁵ Zehebî, *Mîzânü’l-i’tidâl*, IV, 275 (9127).

⁶ Zehebî, a.g.e., I, 450 (1688).

⁷ Fettenî, *Tezkiretü’l-mevzûât*, s. 79.

İbnü'l-Cevzî (v. 597) de, hadisin *sahîh olmadığını* çünkü râvî Abdüluzza'nın tanınmadığını ifade etmiştir.¹

İbnü's-Sünnî (v. 364), hadîsin sadece ilk bölümünü, Ebû Ümâme'den² rivâyet etmiş, San'ânî (v. 1182) de, Nesâî (*Amelü'l-yevm ve'l-leyle*'de), İbn Hibbân ve Taberânî'nin rivâyet ettiklerini bildirmiştir³.

İbnü'l-Cevzî, İbnü's-Sünnî'nin tahrîc ettiği hadîsi Ebû Ümâme'den râvî Muhammed b. Ziyâd'ın rivâyet ettiğini belirttikten sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Dârakutnî'ye göre Muhammed b. Ziyâd'ın Ebû Ümâme'den rivâyeti *ğarîb*dir. Ayrıca bu hadîsi Muhammed b. Ziyâd'dan sadece Muhammed b. Hımyer⁴ rivâyet etmiştir. Ya'kûb b. Süfyân, onun *kuvvetli olmadığını* bildirmiştir.”⁵

Zehebî⁶, Muhammed b. Ziyâd hakkında otoritelerden şu görüşleri aktarmıştır: “İbn Maîn ve Dühaym onun *güvenilir* (sika) olduğunu söylemişlerdir. Nesâî: *onda bir sakınca yoktur* (leyse bihi be's) derken, Ebû Hâtim: *onun rivâyetleri delîl olarak kullanılmaz* demiştir. Zehebî bu râvînin bazı *ğarîb ve tek kaldığı* (teferrüd ettiği) rivâyetlerinin bulunduğunu, sözkonusu rivâyete dikkat çekerek, Muhammed b. Ziyâd'ın, Ebû Ümâme'den teferrüden rivâyet ettiğini ifade etmiştir.”

Fettenî (v. 986), Ebû Ümame'den rivâyet edilen hadîsin, Buhârî'nin şart(lar)ına göre *sahîh*; râvî Muhammed b. Hımyer'in *sika* ve Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer alan râvîlerden biri⁷ olduğunu; İbn Hacer'in “İbnü'l-Cevzî'nin bu hadîsi *Mevzûât*'ta zikretmesi bir dalgınlık eseridir” dediğini ifade etmiştir. İbn Hibbân hadîsi *Kitâbü's-salât*'ta⁸ tahrîc edip *sahîh* olduğunu ifade etmiş, Taberânî'nin rivâyetinde de Âyetü'l-Kürsî'den sonra İhlas Sûresi zikredilmiştir.⁹

Münzirî (v. 656), Taberânî'nin senedlerinden birisinin *sahîh* olduğunu¹⁰ ifade etmiş, hocası Ebû'l-Hasen'in bu hadîsi Buhârî'nin şart(lar)ına göre *sahîh* gördüğünü; ifade etmiştir.¹¹

¹ İbnü'l-Cevzî, aynı yer.

² İbnü's-Sünnî, a.g.e., 43 (121).

³ San'ânî, aynı yer.

⁴ Bkz. bir sonraki sayfa, 2. dipnot.

⁵ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., I, 244.

⁶ Zehebî, a.g.e., III, 532 (7459).

⁷ Safiyyüddin Ahmed b. Abdullâh el-Hazrecî, *Hulâsatü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, s. 334.

⁸ Münzirî, a.g.e., II, 453 (6).

⁹ Fettenî, aynı yer.

¹⁰ Heysemî, a.g.e., X, 102 (*sahih* (ceyyid))

¹¹ Münzirî, aynı eser.

İbnü'l-Cevzî, Câbir (r.a.)'den de bu konuyla ilgili bir rivayet zikretmiş, fakat senesinde tanımadığı râvîlerin olduğunu ifade etmiştir¹.

110.

“...غُفِرَتْ حَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ”

(Beş vakit namazdan sonra, Cenâb-ı Hakk'ı otuz üç kere tesbîh, otuz üç kere tahmîd, otuz üç kere tekbîr ettikten sonra tamâmı yüz olmak üzere “lâ ilâhe illallâhü vahdehü lâ şerîke leh. Lehü'l-mülkü velehü'l-hamdü vehüve alâ külli şey'in kadîr (Allâh'tan başka ilâh yoktur, O tektir ve ortağı yoktur. Mülk ve hamd O'na âittir ve O'nun herşeye gücü yeter)” diyenlerin) **günahları deniz köpüğü kadar bile olsa bağışlanır.**²

Tahrîc

Hadis, Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edilmiştir. Zihnî Efendi, bu hadisi, Müslim'in rivayet ettiğini ifade etmiştir.³

111. “أَرْبَعٌ، أَفْضَلُ الْكَلَامِ؛ لَا يَضُرُّكَ بِأَيِّهِنَّ بَدَأْتَ، سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ

أَكْبَرُ”

“Sözlerin en faziletlisi şu dört kelimedir ki, hangisiyle başlarsan (başla) sana zararı olmaz:

1. Sübhanallâh (Allâh eksikliklerden münezzehtir),
2. Elhamdülillah (Hamd Allâh'a mahsustur),
3. Lâ ilâhe illallâh (Allâh'tan başka ilâh yoktur),
4. Allâhu ekber (Allâh en büyüktür).⁴

Namazdan sonra söylenen Sübhânallah, Elhamdülillah ve Allahuekber tesbih lafızlarında sıralama yoktur. Çünkü, bazı rivayetlerde Allahuekber, Elhamdülillah'tan önce, bir rivayette de Elhamdülillah, Sübhânallah'tan önce gelmektedir. Yukarıdaki hadise göre, hangisinden başlanırsa başlansın farketmemektedir.

Tahrîc

Hadis, Semure b. Cündeb (r.a.)'den rivayet edilmiştir.⁵

112.

“وَأَعْقِدُوا بِالْأَتَامِلِ فَإِنَّهُنَّ مَسْئَلَاتٌ مُسْتَنْطَقَاتٌ”

¹ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., I, 244.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 494/4.

³ Müslim, Mesâcid, 146; Ebû Dâvûd, Vitir, 24 (1504); *Müsned*, II, 371, 483.

⁴ M. Zihnî, aynı yer.

⁵ Buhârî, Eyman, 19; Müslim, Âdâb, 12; İbn Mâce, Edeb, 56; *Müsned*, III, 35; V, 10, 11, 20, 21.

“Tesbîhi parmaklarla çekiniz, çünkü onlara (kıyamet gününde) sorulacak onlar da konuşacaklardır.”¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Yüseyra (r.a.)’den rivayet edilmiştir². Tirmizî hadîsin *ğarib* olduğunu, çünkü sadece Hâni’ b. Osman’ın rivâyeti olarak bildiğini ifade etmektedir.

B. 16. Namazda Hades Konusunda Zikredilen Hadis

113. “مَنْ قَاءَ أَوْ رَعَفَ أَوْ أَمَدَى فَلْيَنْصِرْ وَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيَبِينِ عَلَى صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَتَكَلَّمْ”

“Namazda kusan veya kendinden mezî gelen yahut burnu kanayan kimse, gitsin abdest alsın ve konuşmadıkça namazını (kaldığı yerden) tamamlasın.”³

Namazda iken elinde olmadan abdesti bozulan kimse, hemen konuşmadan gidip en yakın sudan abdest alarak veya şartı gerçekleşmiş ise teyemmüm yaparak, gelip bıraktığı yerden başlamak sûretiyle, hadesin gerçekleştiği rüknü-meselâ rükû veya secdeyi-iâde ederek namazı tamamlayabilir. Bunun birtakım şartları vardır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Hz.Âişe (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁴. Mehmed Zihnî Efendi’nin bildirdiğine göre İbn Nüceym “bu hadîsin mürsel olan rivâyetinin sıhhatinde herhangi bir tartışma yapılmamıştır. Böyle bir hadîs bize ve birçok âlime göre huccettir” demektedir.

Bûsırî, bu hadisi, râvî İsmâîl b. Ayyâş’ın Hicâzlılar’dan rivâyet ettiğini ifade etmiş ve bu ravinin Hicâzlılar’dan rivâyet ettiği hadîslerin (zayıf) olduğunu belirtmiştir.⁵

B. 17. Namazı Bozan Şeyler Konusunda Zikredilen Hadisler

114. “إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ إِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ”

“İnsanların sözlerinden herhangi bir şeyi, bu namaz(lar)da söylemek doğru değildir. O ancak, tesbîh, tekbîr (lafızları söylemek) ve Kur’ân okumak(tan ibârettir).”⁶

Namazda, bilerek, yanılarak, yanlışlıkla, bilgisizlik ve uyku sebebiyle konuşmak namazı bozar.

¹ M. Zihnî, aynı yer.

² Ebû Dâvûd, Vitir, 24 (1501); Tirmizî, Deavât, 71 (3486); 120 (3583); *Müsned*, VI, 370, 371.

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 497.

⁴ İbn Mâce, İnkâmet, 137 (1221).

⁵ Bûsırî, a.g.e., s. 184 (397).

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 517/4.

Tahrîc

Zihnî Efendi, hadisin, Muâviye b. Hakem es-Sülemî (r.a.)'den rivayet edildiğini ifade etmiştir¹.

115.

”إِقْضِ عَنَّا الدَّيْنَ وَأَغْنِنَا مِنَ الْفَقْرِ”

“Borcumuzu öde(meyi nasip et) ve bizi zenginleştir, fakirlikten (kurtar).”²

İnsanların konuşmalarına benzer duâlar namazı bozar. Meselâ “Allahım! Beni şöyle giydir!” gibi. “Allah’ım! Borcumuzu öde(meyi nasip et)!” meâlindeki duâyı Şürunbülâlî (v. 1069), namazı bozan duâlar arasında saymıştır. Fakat yukarıdaki hadisten de anlaşıldığı gibi böyle bir duâ sünnet olduğu için, namazı bozmaz.

Tahrîc

Hadis, Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edilmiştir.³

116.

”مَنْ أَطَاعَ اللَّهَ بَاكِيًّا دَخَلَ الْجَنَّةَ ضَاحِكًا وَمَنْ أَدْنَبَ ضَاحِكًا دَخَلَ النَّارَ بَاكِيًّا”

“Cenâb-ı Hakk’a ağlayarak itâat eden gülererek Cennet’e girer, gülererek günâh işleyen de ağlayarak Cehenneme’e girer.”⁴

Namazda yüksek sesle ağlayıp bazı harfler çıkarsa namaz bozulur. Kişi Cennet veya Cehennem’i hatırlamadan dolayı ağlarsa, bu huşûa delâlet ettiği için namazı bozmaz.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadîs kaynaklarında tesbit edilememiştir. Mehmet Zihnî Efendi’nin kaynağında⁵ da herhangi bir kaynak ya da sened zikredilmemiştir.

117.

”...أَلَمْ يَكُنْ فِيكُمْ أَبِي؟...هَلَّا فَتَحْتُ عَلَيَّ؟...لَوْ نُسِخَتْ لَأَعْلَمْتُكُمْ”

“(Peygamberimiz (s.a.v.) namazda, Mü’minûn sûresini okurken bir kelime okumamış, namazdan sonra:)

-“İçinizde Übey yok muydu?” (diye Kur’ân’ı en iyi bilen sahabilerden Übey b. Ka’b (r.a.)’ı sormuş. Übey (r.a.): “Burdayım, yâ Rasûlüllâh.” diye bulunduğunu ifade etmiş. Peygamberimiz (s.a.v.):)

¹ Müslim, Mesâcid, 33; Ebû Dâvûd, Salât, 166 (930); Nesâî, Sehv, 20 (1216); Dârimî, Salât, 177 (1510); *Müsned*, V, 447, 448.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 518/3.

³ Müslim, Zikir, 61; Ebû Dâvûd, Edeb, 98 (5051); Tirmizî, Deavât, 19 (3400); 67 (3481); İbn Mâce, Dua, 2 (3831); 15 (3873); *Muvatta*, Kur’ân, 27 (Yahyâ b. Saîd’den); *Müsned*, II, 381, 404, 536.

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 524.

⁵ Ahmed et-Tahtâvî, a.g.e., s. 264.

-“Bana feth etmeli değilmiydin? (okumadığım kelimeyi hatırlatmalıydın)”
(buyurmuş, Übey (r.a.): “Ben o kelimeyi neshedilmiş zannettim” diye cevap vermiş.
Peygamberimiz (s.a.v.) de:)

-“Eğer neshedilseydi, size bildirirdim.” (buyurmuştur).¹

Feth-i kırâat, okumayı açmak demektir. İmam yanıldığında veya okumaya devam edemediğinde feth-i kırâat yapılır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadîs kaynaklarında tesbit edilememiştir. Sıhhati hakkında bir değerlendirme yapılmadan ve senedsiz bir şekilde bazı fıkıh kitaplarında zikredilmiştir.²

B. 18. Namazı Bozmayan Şeyler Konusunda Zikredilen Hadis

118. لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيْ الْمُصَلِّيِّ مَاذَا عَلَيْهِ، لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ

يَدَيْهِ”

“Namaz kılanın önünden geçen, kendisine ne kadar günâh olduğunu bilseydi, oradan geçmektense kırk (sene) durmak onun için daha hayırlı olurdu.”³

Namaz kılan birinin önünden, insan veya hayvanın geçmesiyle namazı bozulmaz. Sorumluluk yaşına gelmiş bir kişinin, bilerek, namaz kılanın önünden geçmesi ise günahdır.

Tahrîc

Bu hadis, Ebû Cüheym ve Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayet edilmiştir.⁴

B. 19. Namazın Mekrûhları Konusunda Zikredilen Hadisler

119. إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلَا يُعْمِضُ (يُغْمِضُ) عَيْنَيْهِ”

“Sizin biriniz namazda kıyamda durduğu zaman, gözlerini yummasın.”⁵

Namazda gözleri yummak, mendup olan secde yerine bakmak filini ortadan kaldırdığı için tenzîhen mekrûhtur.

Tahrîc ve Değerlendirme

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 541/2, 542/2.

² Serahsî, *Mebûsât*, I, 194; Serahsî, *Usûl*, II, 75; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'*, I, 236; Ahmet et-Tahtâvî, a.g.e., s., 271.

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 557.

⁴ Buhârî, *Salât*, 101; Müslim, *Salât*, 261; Ebû Dâvûd, *Salât*, 108 (701); Tirmizî, *Salât*, 134 (336); Nesâî, *Kible*, 8 (754); İbn Mâce, *İkâmet*, 37 (944-946); Dârimî, *Salât*, 130 (1423, 1424); *Muvatta*, *Sefer*, 34; *Müsned*, IV, 116, 117, 169, 371.

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 560.

Bu hadîs, İbn Abbâs (r.a.)'tan, sadece buradaki senedle rivâyet edilmiştir. Seneddeki râvî Mûsâ b. A'yûn el-Cezerî te k kalmıştır (teferrede).¹ Zehebî (748/1347), bu hadîsi Mus'ab b. Saîd'in biyografisinde tahrîc etmiştir. Taberânî'nin senedinde de bu râvî vardır. İbn Adî, bu şahsın *güvenilir* (sika) râvîlerden *makbul olmayan* (münker) rivâyetlerde bulunduğunu ve hata yapabildiğini ifade etmiştir. Zehebî bu rivâyeti de onun *makbul olmayan* (münker), problemlî (belâyâ) rivayetlerinden saymaktadır².

İbn Hacer (852/1448), Zehebî'nin verdiği bilgilerden başka, Abdullah b. Şebîb'in "Mus'ab'ın rivâyetlerinde za'fiyyetin açıkça görüldüğünü" belirttiğini aktarmıştır. İbn Hibbân bu râvîye *es-Sikât*'ta yer vermiş, fakat bazen hata yapabildiğini, sika râvîlerden rivâyet edip de semâ sîğasını rivâyette açıkça söylediği zaman rivâyetlerine güvenilebileceğini, çünkü onun *müdelles*³ bir râvî olduğunu belirtmiştir. Ömrünün sonlarında hadîs rivâyetini bırakmıştır. Mus'ab'ın "ne dediğini bilmeyen âmâ bir ihtiyar olduğu" da ifade edilmiştir.⁴

Heysemî (807/1404), Taberânî'nin el-Mu'cemü'l-kebîr, Evsat ve Sağîr'de rivâyet ettiğini ve senedlerde râvî Leys b. Ebî Süleym bulunduğunu ve bu şahsın *müdelles* olduğunu, üstelik 'an lafzını kullanarak (anane) rivâyet ettiğini ifade etmiştir. Yukarıdaki senedlerde de bu râvî yer almaktadır. Bu şahıs hakkında bazı görüşler⁵: "Ahmed: "*hadisinde uyumsuzluk* (muztaribü'l-hadîs) olmasına rağmen ondan rivayette bulunulmuştur"; İbn Maîn ve Nesâî: *zayıf*; İbn Hibbân: "ömrünün sonlarında rivayetleri karıştırmıştır (ihtelela)"; İbn Maîn: *onda bir sakınca yoktur* (lâ be'se bih)."⁶

120. أَمَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ أَوْ يَجْعَلَ

صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ

"Sizden biri başını (secdeden) imamdan önce kaldırdığı zaman, başını, Allâh'ın eşek başı (gibi) yapmasından veya şeklini eşek şekline çevirmesinden korkmuyor mu?"⁷

İmama uyan bir kişinin imamdan önce hareket etmesi yukarıdaki hadisten dolayı mekrûhtur.

Tahrîc

¹ Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, I, 17 (24).

² Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, IV, 119 (8561).

³ Hadisi, hocasının hocasından rivayet ederek kendi hocasının ismini zikretmeyen raviye denir.

⁴ İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, VI, 43 (167).

⁵ Zehebî, *el-Muğnî fi'd-duafâ*, II, 536 (5126).

⁶ Heysemî, a.g.e., II, 83.

⁷ M. Zihnî, a.g.e., s. 561/1.

Hadis, Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edilmiştir.¹

121.

”لَوْ خَشَعَ قَلْبُهُ لَخَشَعَتْ جَوَارِحُهُ”

“(Peygamberimiz (s.a.v.) bir kimseyi namazda sakalıyla oynar görüp:)

-“Eğer kalbi huşû’ içinde olsaydı, diğer organları da huşû’ ve sükûn üzere olurdu.” (buyurmuşlardır).”²

Namaz kılariken elbise ile oynamak gibi huşûa aykırı olan şeyler mekrûhtur. Huşû’, kalbin huzuru, organların sükûnu, ve rükünlerin muhâfazasıdır. Yukarıdaki hadis ve bundan sonraki hadis bu konuyla ilgilidir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadisi, Hakîm et-Tirmizî, Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet etmiştir³. Elbânî *mevzû* hükmünü verdikten sonra, Suyûtî'nin *el-Câmiu's-sağîr*'de, Hakîm et-Tirmizî'in Ebû Hureyre'den rivayet ettiğini bildirdiğini söylemiştir. Elbânî, Zekeriyâ el-Ensârî'nin *Bezzâvî Tefsîri*'ne yaptığı ta'lîkte senedinin *zayıf* olduğunu belirttiğini, fakat senedinin zayıftan daha aşağı mertebede olduğunu belirtip Münâvî'den aşağıdaki satırları aktarmıştır:

“*Nevâdir*'de Ebû Hureyre'den rivayet edilmiştir. Zeynüddin 'Irâkî, *Şerhu't-Tirmizî*'de seneddeki ravi Süleyman b. Amr'ın (Ebû Dâvûd en-Nehâf) *zayıf* olduğu hususunda ittifak olduğunu, bu metnin Saîd b. Müseyyeb'in sözü olarak bilindiğini ifade etmiştir.”

Aynı bilgiler el-*Muğnî* adlı eserde de verilmektedir. İlave olarak: “Saîd b. Müseyyeb'in sözünü İbn Ebî Şeybe *Musannef*'te tahrîc etmiştir. Bu senedde ismi bilinmeyen bir ravi vardır. Diğer bir ravi Süleyman b. Amr'ın, *hadîs uydurduğunda icma* edilmiştir. Zeylâf de, İbn Adî'den *onun hadîs uydurduğunda icma edilmiştir* dediğini aktarmıştır.”

Elbânî, Abdullah b. Mübârek'in *Zühd*'de, Saîd b. Müseyyeb'den *mevkuf* olarak rivayet ettiğini belirtmiş ve senedde, *şahsı veya güvenilirlik açısından durmu bilinmeyen* (mechûl) bir ravi olduğundan dolayı senedin *zayıf* olduğunu söylemiştir.

¹ Buhârî, Ezân, 53; Müslim, Salât, 114-116; Ebû Dâvûd, Salât, 75 (623); Tirmizî, Cuma, 56 (582); Nesâî, İmâmet, 38 (826); İbn Mâce, İkâmet, 41 (961); Dârimî, Salât, 72 (1322); *Müsned*, II, 260, 271, 425, 456, 469, 472, 504.

² M. Zihni, a.g.e., s. 561/4.

³ Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-'ummâl*, III, 144 (5891).

Sonuç olarak Elbânî hadîsin merfû olarak rivayet edilmesinin *mevzû*; mevkûf olarak rivayet edilmesinin de *zayıf ve maktû* olduğunu ifade etmiştir.¹

122. "إِنَّ اللَّهَ كَرِهَ لَكُمْ الْعَبَثَ فِي الصَّلَاةِ وَالرَّفَثَ فِي الصِّيَامِ وَالضَّحِكَ عِنْدَ الْمَقَابِرِ"

Cenâb-ı Hak namazda, namazla ilgili olan şeyi yapmayı, oruçta, çirkin ve ayıp şeyler söylemeyi² ve kabirlerin yanında gülmeyi, sizin için kerih gördü."³

Tahrîc ve Değerlendirme

Zehebî (748/1347), bu hadisi Abdullah b. Mübârek'in, İsmail b. Ayyâş tarfıyla Yahyâ b. Ebî Kesîr'den *mürsel* olarak rivayet etmiştir. İsmail b. Ayyâş'ın cerhedilen yönü Hicazlı ravilerden *zayıf/ğarîb* hadisler rivayet etmesidir. O Şamlı ravilerin rivayetlerini iyi bilmekte ve bu konuda *güvenilir* (sika) sayılmaktadır. Fesevî, Dühaym ve Buhârî ve başka alimler bu görüştedir. Nesâî ve Abdullah b. Medîni, İsmail b. Ayyâş'ın *zayıf* olduğunu söylemişler, İbn Hibbân da "hatası çok olduğundan dolayı, rivayetlerinin delil olarak kullanılması standardını yakalayamamıştır" demiştir. Ebû Hâtim ise İsmail'in hadis rivayetinde *gevşek* (leyyin) olduğunu "Ebû İshak el-Fezârî'den başka onun rivayetlerini terkeden bir şahıs tanımadığını" belirtmiştir. Yahya b. Maîn de *sika*, Şamlı alimlerden rivayetleri konusunda da bir sakıncası olmadığını (leyse bihî be's) ifade etmiştir.⁴

Zeylaî (762/1360), Kudâî'nin Müsnedü's-şihâb'da Yahyâ b. Ebî Kesîr'den *mürsel* olarak rivayet ettiğini belirtmiş ve Zehebî'nin *Mîzânü'l-i'tidâl*'de, bu rivayeti İsmail b. Ayyâş'ın münkerlerinden saydığını ifade etmiştir. *Müsnedü's-şihâb*'in hadislerini inceleyen İbn Tâhir, İsmail b. Ayyâş'ın, kendisinden bu hadisi rivayet ettiği ravi Abdullah b. Dînâr'ın Şamlı olduğunu, fakat rivayetin *maktû* olduğunu söylemiştir.⁵

Suyûtî (911/1505), bu hadisi Saîd b. Mansur'un, Yahyâ b. Ebi Kesîr'den *mürsel* olarak rivâyet ettiğini belirtmiştir.⁶

123. "سَأَلَ أَبُو ذَرٍّ خَيْرَ الْبَشَرِ عَنْ تَسْوِيَةِ الْحَجَرِ فَقَالَ يَا أَبَا ذَرٍّ مَرَّةً وَإِلَّا فَذَرْ"

¹ Elbânî, a.g.e., I, 143 (110).

² Zihnî Efendi, *refes* kelimesine bu anlamı vermiştir. Bu kelime *cinsel ilişki* anlamına da gelmektedir. Bu durumda anlam, "...oruçta cinsel ilişkiyi...kötü gördü." şeklinde olur.

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 562.

⁴ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, I, 401, 402 (924); Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, VIII, 322.

⁵ Zeylaî, a.g.e., II, 86.

⁶ Suyûtî, *Câmiu'l-ehâdis*, II, 319, 320 (5416).

“Ebû Zerr, insanların en hayırlısına (Peygamberimiz (s.a.v.)’e, namazda taşları düzeltme meselesini sordu. Peygamberimiz şöyle cevap verdi: “Bir kere (düzeltebilirsin), başka yapma.”¹

Secdede alnı yere tam yerleştirebilmek için bir kere yapmanın dışında, namazda taşları çekip yeri düzeltmeye çalışmak mekrûhtur.

Tahrîc

Zihnî Efendi bu hadîsin Câbir ve Ebû Zerr (r.a.)’den rivayet edildiğini ve *Bezzaziye* müellifi tarafından yukarıdaki şekilde seci’li bir tarzda ifade edildiğini bildirmiştir.

Hadis, ve Mu’aykûb (r.a.)’den de rivayet edilmiştir².

124. “...وَلَا تُمْسِكْ عَنْهَا خَيْرُكَ مِنْ وَائِي نَاقَةِ سُودِ الْحَدَقِ”

“(Namazda) onlara (çakıllara) dokunmaman, senin için kara gözlü yüz deveden daha hayırlıdır.”³

Secde yerindeki taşları namaza başlamadan düzeltmek gerekir. Namaza başlamadan önce düzeltmeyip namazda düzeltmenin bir kusur olduğu bu hadisten anlaşılmaktadır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis Câbir (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁴. Heysemî (807/1404), senesinde *zayıf* bir ravi olan Şurahbil b. Sa’d’ın bulunduğunu ifade etmiştir⁵.

125. “الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا”

(Peygamberimiz (s.a.v.)) “Bir mü’min diğer bir mü’min için, bir kısmı diğer bir kısmını birbirini destekleyen bir binâ gibidir (buyurup parmaklarını birbirine geçirmiştir).”⁶

Namazda parmakları birbirine geçirmek mekrûhtur. Namaz dışında parmakları birbirine geçirmek ise, yukarıdaki hadisten dolayı, mekrûh değildir.

Tahrîc

Hadis, Ebû Mûsâ (r.a.)’dan rivayet edilmiştir.⁷

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 562/6.

² Buhârî, *Amel fi’s-Salât*, 8; Müslim, *Mesâcid*, 47-49; Ebû Dâvûd, *Salât*, 171 (946); Tirmizî, *Salât*, 162 (379, 380); İbn Mâce, *İkâmet*, 62 (1026); Dârimî, *Salât*, 110 (1394); *Müsned*, III, 426; V, 163, 425, 426.

³ M. Zihnî, aynı yer.

⁴ *Müsned*, III, 300, 328, 384, 393.

⁵ Heysemî, a.g.e., II, 86.

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 563/2.

⁷ Buhârî, *Salât*, 88; *Mezâlim*, 5; Edeb, 36; Müslim, *Bir*, 65; Tirmizî, *Bir*, 18 (1928); Nesâî, *Zekât*, 67 (2558); *Müsned*, IV, 404, 405, 409.

126. "لَا يَزَالُ اللَّهُ مُقْبِلًا عَلَى الْعَبْدِ وَهُوَ فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ فَإِنْ اِلْتَفَتَ اِنْصَرَفَ عَنْهُ"

“Namazda olan bir kul yüzünü çevirip sağa sola bakmadıkça Cenab-ı Hak ona yönelir. Eğer yüzünü çevirip sağa sola bakarsa (Allah da ona yönelmekten) vazgeçer.”¹

Namazda kafayı çevirerek sağa sola bakmak mekrûhtur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis Ebû Zerr (den)’den rivayet edilmiştir². Bu hadîsin senedindeki râvî Ebû'l-Ahvas’tan sadece Zührî rivâyette bulunmuştur. Ebû'l-Ahvas hakkında Yahyâ b. Maîn, *bir şey değildir* (leyse bi şey); değerlendirmesinde bulunmuştur.³

127. "نَعَّ شَعْرَكَ يَسْجُدُ مَعَكَ"

“(Peygamberimiz (s.a.v.) bir kimseyi saçları bağlı olarak namaz kılarken görünce:)

-“Saçlarını serbest bırak, (secde ederken) seninle beraber secde etsinler (buyurmuşlardır).”⁴

Namazdan önce, erkeklerin, saçlarını bir bağ veya zank ile toplayıp tepeye ya da enseye almaları mekrûhtur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Abdullah b. Mes’ûd’dan mevkûf olarak rivayet edilmiştir⁵. Şevkânî (v. 1250), İbn Ebî Şeybe (235/849)’nin isnadının *sahih* olduğunu ifade etmiştir.⁶

128. "رُبُّ أَشْعَثَ أَغْبَرَ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لِأَبْرَةٍ"

“Nice saçı-başı dağınık, tozlu (pejmürde insan)lar vardır ki, Allâh adına yemin etseler Allâh mutlaka yeminlerini gerçekleştirir.”⁷

Zihnî Efendi, bu rivayetin, sahabilerden Berâ b. Mâlik (r.a.) hakkında söylendiğini, erkeklerin, saçlarını salıvermelerinin ve başları açık namaz kılmalarının

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 564/2.

² Ebû Dâvûd, Salât, 161 (909); Nesâî, Sehv, 10 (1193); Dârimî, Salât, 134 (1430); *Müsned*, V, 172; Hâkim, *Müstedrek*, I, 236.

³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, I, 560.

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 565/3.

⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 196 (8046); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX, 267 (9332).

⁶ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, II, 387.

⁷ M. Zihnî, aynı yer.

câiz olduğuna işâret ettiğini, fakat Hanefî mezhebine göre erkeklerin başları açık namaz kılmalarının mekrûh olduğunu ifade etmiştir.

Tahrîc

Hadis, Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik, Ömer b. el-Hattâb, Hârise b. Vehb ve Huzeyfe (r.a.)'den rivayet edilmiştir¹. Bazı metinler şu lafızlarla başlamaktadır:

“إِنَّ مَعَكُمْ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ مَن لَّنْ نَّو...”

129.

“إِنَّ فَتَحْتَ سُورَةَ فَاقْرَأْهَا عَلَى نَحْوِهَا”

“Bir sûreye başlarsan onu olduğu şekliyle oku (başka sûreye geçme).”²

Bir kişinin, başka bir sûreyi ezbere bildiği halde, bilerek iki rekatta da aynı sûreyi okuması mekrûhtur. Ezberinde başka bir sûre olduğu halde, bilmeden ikinci rekatta da aynı sûreyi okumaya başlarsa, yukarıdaki hadisten dolayı, okumaya devam eder, bırakmaz.

Tahrîc ve Değerlendirme

Sâîd b. Müseyyeb'den *mürsel* olarak rivayet edilmiştir.³

130.

“خَيْرُ النَّاسِ الْحَالُ الْمُتَجِلُّ”

“İnsanların en hayırlısı, hatm-i müftetih, yani Kur'ân-ı hatmedip yine başlayandır.”⁴

Namaz kılan kişinin, birinci rekatta okuduğu sûrenin veya âyetin öncesindeki ayet veya sûreyi ikinci rekatta okuması mekrûhtur. Birinci rekatta Kur'ân'ı hatmeden kişi ikinci rekatta Bakara Sûresi'nden başlamalıdır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, İbn Abbâs (r.a.)'tan rivayet edilmiştir⁵. Tirmizî (279/892) ve Dârimî (255/868), “İnsanların en hayırlısı...” yerine, “Allah'a en sevimli (gelen) amel...” lafızlarıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hadisin hasen-ğarîb olduğunu ifade ettikten

¹ Buhârî, Sulh, 8; Cihâd, 12; Tefsîru sûre, 2 (23); 5 (6); Müslim, Kasâme, 24; Fedâilü's-sahâbe, 225; Birr, 138; Cennet, 46-48; Ebû Dâvûd, Diyât, 28 (4595); Tirmizî, Cehennem, 13 (2605); Menâkıb, 54 (3854); Nesâî, Kasâme, 17 (4752); 18 (4753, 4754); İbn Mâce, Diyât, 16 (2649); *Müsned*, III, 128, 145, 167, 284; IV, 306; V, 407.

² M. Zihni, a.g.e., s. 569/3

³ Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 495, 496 (4209; 4210); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 265 (8818); Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, II, 430 (2304).

⁴ M. Zihni, a.g.e., s. 570. Zihni Efendi, *hatm-i müftetih* kavramını bu şekilde açıklamıştır.

⁵ Tirmizî, Kıraat, 11 (2948); Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 33 (3479).

sonra, hadîsi sadece İbn Abbâs'tan rivâyet edilen ve bu tarîkle gelen bir hadîs olarak bildiğini, senedinin de *kuvvetli olmadığını* ifade etmiştir.

Tirmizî bu hadîsin, senedden, İbn Abbâs'ın çıkarıldığı bir tarîkle de rivâyet edildiğini bildirmiş ve kendisine göre bu rivâyetin, önceki rivâyetten *daha sahîh* olduğunu belirtmiştir.

131. **إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعُطَّاسَ وَيَكْرَهُ التَّنَاؤُبَ فَإِذَا تَنَأَّبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَرُدَّهُ مَا اسْتَطَاعَ وَلَا يَقُلْ هَاهُ هَاهُ**
فَإِنَّمَا ذَلِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ يَضْحَكُ مِنْهُ" وَ فِي رِوَايَةٍ "فَلْيُمْسِكْ يَدَهُ عَلَى فَمِهِ"

“Cenâb-ı Hak aksırığı sever, esnemeyi kerîh görür. Esneyecek kimse gücü yettiği kadar, onu engellemeye çalışsın, “hâh hâh” demesin.” Diğer bir rivâyette “elini ağzına koysun. Çünkü şeytan ağzına girer.”¹

Namaz kılarken esnemek mekrûhtur. Kendisine esneme gelen kişi engellemeye çalışmalıdır.

Tahrîc

Hadis, Ebû Hureyre ve Ebû Saîd el-Hudri (r.a.)’den rivayet edilmiştir.²

132. **إِذَا وَضِعَ عَشَاءٌ أَحَدِكُمْ وَأَقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَأَبْدُوا بِالْعَشَاءِ وَلَا يَعْجَلْ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهُ**
إِذَا قُدِّمَ الْعَشَاءُ فَأَبْدُوا بِهِ قَبْلَ أَنْ تُصَلُّوا صَلَاةَ الْمَغْرِبِ وَلَا تَعْجَلُوا عَنْ عَشَائِكُمْ

“Birinizin akşam yemeği hazırlandığı sırada (akşam) namazı için de kâmet getiriliyorsa, akşam yemeğinden başlasın. (Karnı doyup da sofradan) kalkıncaya kadar acele etmesin.”

“Akşam yemeği hazırlandığı zaman, akşam namazını kılmadan önce yemeğe başlayınız ve yemekte acele etmeyiniz.”³

Bir kişinin, yemek hazırlarken ve iştahlı olduğu halde namaza durması mekrûhtur. Hadiste, namazdan önce yemek yenmesinin emredilmesinin sebebi, namaz kılan kişinin onunla meşgul olup huşûunu kaybetmesi sebebiyledir.

Tahrîc

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 573.

² Buhârî, Bed’ü'l-halk, 11; Edeb, 125, 128; Müslim, Zühd, 56-59; Ebû Dâvûd, Edeb, 89 (5026-5028); Tirmizî, Edeb, 7 (2746, 2747); İbn Mâce, İkâmet, 42 (968); Dârimî, Salât, 106 (1389); *Müsned*, II, 242, 397, 265, 428, 517.

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 581, 581/1.

Hadis, Hz. Âişe¹, Enes b. Mâlik², İbn Ömer³, Seleme b. El-Ekva⁴ ve Ümmü Seleme⁵ (r.a.)’den rivayet edilmiştir.

133. “كُلُّ مُصَوِّرٍ فِي النَّارِ يَجْعَلُ لَهُ، يَكُلُّ صُورَةَ صَوَّرَهَا نَفْسًا فَتَعَذَّبُهُ فِي جَهَنَّمَ”

“(Canlı resmi yapan) bütün ressamalar cehennemdedir. (Allâh) onların yaptığı her (canlı) resmine can verir ve cehennemde kendilerini yapan ressama azâb ederler.”⁶

Namaz kılan kimsenin başının üstünde, arka tarafında ve yan taraflarında canlı resmi varken namaz kılmak mekrûhtur.

Tahrîc

Zihni Efendi, hadis, İbn Abbâs (r.a.)’tan rivayet edildiğini ifade etmiştir⁷.

B. 20. Namazda Mekrûh Olmayan Şeyler Konusunda Zikredilen Hadisler

134. “أَفْتُلُوا الْحَيَاتِ كُلَّهُنَّ فَمَنْ خَافَ تَأْرَهُنَّ فَلَيْسَ مِنَّا”

“Bütün yılanları öldürünüz. Kim yılanların öç almasından korkarsa bizden değildir.”⁸

Namazda akrep ve yılan öldürmek mekrûh değildir. Bu ve bundan sonraki hadis bu konuyla ilgilidir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, İbn Mes’ûd, Ebû Hureyre, Cerîr ve Ebû Leylâ (r.a.)’dan rivayet edilmiştir⁹. Münzirî 5261 no’lu hadîsin *munkatî* olduğunu söylemiştir, çünkü hadîsi İbn Mes’ûd’dan rivâyet eden İbrâhîm b. Yezîd en-Nehaî, İbn Mes’ûd’dan hadîs dinlememiştir.

Heysemî, hadisi Taberânî’nin *el-Mu’cemü’l-kebir*’de rivayet ettiğini belirttiğinden sonra ravilerinin *güvenilir* (sika) olduğunu ifade etmiştir. Bir başka senedle Bezzâr ve Taberânî (*el-Mu’cemü’l-kebir*’de) rivayet etmişler, Heysemî bu seneddeki ravi

¹ Buhârî, Ezân, 42; Et ‘ime, 58; İbn Mâce, İkâmet, 34 (935); Dârimî, Salât, 58 (1284); *Müsned*, VI, 40, 51.

² Buhârî, Ezân, 42; Et ‘ime, 58; Müslim, Mesâcid, 64, 65; Tirmizî, Salât, 145 (353); Nesâî, İmâmet, 51 (851); İbn Mâce, İkâmet, 34 (933); Dârimî, Salât, 58 (1285); *Müsned*, III, 100, 110, 161, 231, 238, 249.

³ Buhârî, Ezân, 42; Müslim, Mesâcid, 66; Ebû Dâvûd, Et ‘ime, 10 (3757); Tirmizî, Salât, 145 (354); İbn Mâce, İkâmet, 34 (934); *Müsned*, II, 20.

⁴ *Müsned*, IV, 49, 54.

⁵ *Müsned*, VI, 291, 303, 314.

⁶ M. Zihni, a.g.e., s. 584/3/*.

⁷ Müslim, Libas, 99; *Müsned*, I, 308.

⁸ M. Zihni, a.g.e., s. 591/3.

⁹ Ebû Dâvûd, Edeb, 162 (5248-5250, 5261); Nesâî, Cihâd, 48 (3191); *Müsned*, I, 230, 348.

Abdurrahman b. İshak Ebû Şeybe el-Vasîtî'nin zayıf olduğunu belirtmiştir. Yine Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* ve *el-Evsat*'ta iki ayrı senedle hadisi rivayet etmiştir. Heysemî, bu senedlerin birinde zayıf bir ravi olan Dâvûd b. Abdulcebbar olduğunu, diğerinde de *hıfzı kötü* olan ravi (seyyitü'l-hıfz) Muhammed b. Ebî Leylâ olduğunu ve geri kalan ravilerinin *güvenilir* (sika) olduğunu bildirmiştir.¹

Münâvî'nin ifadesine göre Suyûtî, bu hadîsin, Taberânî tarafından Cerîr ve Osman b. Ebi'l-Âs (r.a.)'den rivâyet edildiğini belirtmiştir. Münzirî, İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen hadîsinin ravilerinin *güvenilir* (sika) olduğunu belirtmiş ve İbn Mes'ûd'dan rivayet eden oğlu Abdurrahman'ın, babasından hadîs dinlemediğini ifade etmiştir.²

135. "أَفْتُلُوا ذَا الطُّفَيْتَيْنِ وَالْأَبْتَرَ فَإِنَّهُمَا يَطْمَسَانِ الْبَصَرَ وَيُسْقِطَانِ الْحَبَلَ"

"Sırtında iki beyaz çizgi olan ve kuyruğu olmayan ya da kısa kuyruklu (engerek) olan yılanları öldürünüz. Çünkü onlar göz(ler)i kör eder ve (anne karnındaki) bebek(ler)i(n) düşmesine (sebeplere) olurlar."³

Tahrîc

Hadîs, Abdullâh b. Ömer, Hz. Ayşe ve Ebû Lübabe (r.a.)'den rivayet edilmiştir.⁴

136. "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الرَّحْمَانُ الرَّحِيمُ اللَّهُمَّ أَذِيبْ عَنِّي الْهَمَّ وَالْحَزْنَ"

(Peygamberimiz (s.a.v.), namazı bitirdikten sonra, alınlarını sağ elleriyle mesh edip) "Rahmân ve Rahîm olan Allâh'tan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Allâhım! Benden keder ve üzüntüyü gider" (buyururlarmış).⁵

Namaz kılan kimse, alnına yapışan toprağı veya nebatı namazdan çıktıktan sonra silebildiği gibi, kendisine zarar vermekte ve huşûsunu bozmakta ise namazdan çıkmadan da silebilir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadîs, Enes b. Mâlik (r.a.)'ten rivayet edilmiştir.⁶ Ebû Nuaym, hadisi, Muâviye b. Kurra'nın biyografisinde "Muâviye'nin Enes (r.a.)'den rivâyet ettiğinde ittifak edilen ve sahih olarak rivâyet edilen hadîsler başlığı" altında tahrîc etmiştir. Fakat Ebû Nuaym bu hadîse *ğarîb* hükmünü vermiş, ve Muâviye'den rivâyet eden râvî Zeyd el-'Ammî'nin

¹ Heysemî, a.g.e., IV, 46.

² Münâvî, *Feydu'l-Kadîr*, II, 58 (1324).

³ M. Zihnî, aynı yer.

⁴ Buhârî, *Bed'ü'l-halk*, 14, 15; Müslim, *Selâm*, 128-130; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 162 (5252); Tirmizî, *Sayd*, 15 (1483); İbn Mâce, *Tıb*, 42 (3535); *Müsned*, II, 9, 121; III, 452; VI, 29, 49, 52, 147, 157, 230.

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 592/1.

⁶ Vâsîtî, *Târîhu Vâsıt*, s. 130.

tek kaldığını (teferrede) bildirmiştir¹. Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Nuaym'ın, bu hadîsi Kesîr b. Selîm'in biyografisinde de, onun Enes (r.a.)'den rivâyeti olarak tahrîc ettiğini ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn ve Ebû Dâvûd bu ravi hakkında *zayıf* derken, Nesâî, *hadisinin terkedildiğini* (metrûku'l-hadîs) belirtmiştir.² Böylece bu hadisi, Enes (r.a.)'ten hem Muâviye b. Kurra, hem de Kesîr b. Selîm rivayet etmişlerdir.

Heysemî, Taberânî (*el-Mu'cemü'l-evsat*'ta) ve Bezzâr'ın (çeşitli senedlerle benzerini) rivâyet ettiklerini belirttikten sonra, râvî Zeyd el-'Ammî hakkında, birden fazla alimin *güvenilir* (sika) dediğini, fakat cumhûrun *zayıf* gördüğünü ifade etmiştir. Zeyd'in dışındaki râvîlerin de, bazılarında ihtilâf edilmekle birlikte *güvenilir* (sika) olduğunu söylemiştir³.

B. 21. Sütire Koymak ve Namaz Kılanın Önünden Geçme Konusunda Zikredilen Hadisler

137.

“...مِثْلُ مُؤَخِرَةِ الرَّحْلِ...”

“(Sütire) deve semerinin arka tarafında, binen kişinin başıyla aynı hizada bulunan ağaç gibi (bir şey olabilir).”⁴

Sütire, kendisiyle örtünülen ve gizlenen şey anlamlarına gelir. Namaz kılan kimsenin, önünden gelip geçene siper olmak üzere kullandığı şeydir. Hadisteki ifade (mü'hiretü'r-rahî), bir arşın (758 milimetre) ve daha yükseği ile açıklanmıştır.

Tahrîc

Hadis, Hz. Âişe, Talha b. Ubeydullâh, Ebû Zerr ve Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edilmiştir.⁵

138.

“لَيْسَتْ بِأَحَدِكُمْ وَلَوْ بِسَهْمٍ”

“Sizden biri, bir ok ile de olsa (namazda) sütire kullansın.”⁶

Namaz kılan kimsenin, önünden geçilmesi muhtemel olan yerde sütire kullanması müstehabdır.

Tahrîc ve Değerlendirme

¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, II, 301, 302.

² Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 480 (6953).

³ Heysemî, a.g.e., X, 110.

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 593/*. Zihnî Efendi, *mü'hiretü'r-rahî*'i böyle açıklamıştır.

⁵ Müslim, *Salât*, 241-244, 265, 266; Ebû Dâvûd, *Salât*, 101 (685); 109 (702); Tirmizî, *Salât*, 133 (335); Nesâî, *Kible*, 4 (744); 7 (748); İbn Mâce, *İkâmet*, 36 (940); 38 (952); Dârimî, *Salât*, 128 (1421); *Müsned*, I, 161, 162; V, 149, 151, 155, 160, 161.

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 594.

Hadis, Sebra b. Mab'ed el-Cühenî (r.a.)'den rivayet edilmiştir¹. Hadisi, Hâkim de rivayet etmiş, Zehebî, hadis hakkında, *alâ şartın*² ifadesini kullanmıştır³.

139.

“إِنَّ فِي الصَّلَاةِ لَشُغْلًا”

“Namazda (Allâh ile) meşgul olmak vardır.”⁴

Namaz kılan kişinin, önünden geçmeye çalışmanı sert bir muamele ile engellemesi, İslâmiyet'in başlarında, namaz içinde, namaza aykırı amelin mübâh olduğu zamanda idi. Yukarıdaki hadisle, sert muâmelede bulunmak neshedilmiş oldu, çünkü hadis, namaz içinde başka şeyle meşguliyeti yasaklamaktadır.

Tahrîc

Hadis, Abdullâh b. Mes'ûd (r.a.)'dan rivayet edilmiştir.⁵

B. 22. Namazın Yarıda Bırakılmasını Gerektiren ve Câiz Kılan Şeylerle Namazın Geciktirilmesinin Cevâzi Konusunda Zikredilen Hadis

140.

“قَاتِلْ دُونَ مَالِكَ...”

“Malın için mücadele et...”⁶

Bir dirhem gümüş (2806 gram) değerinde bir şey, başkasının da olsa, çalınmak korkusu üzerine, farz namazı bile bozmak câizdir. Çünkü, yukarıdaki hadise göre, mal için vuruşmak meşrûdur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Muhârik ve Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁷. Müslim Kitâbü'l-îmân'da bu konuyla ilgili قاتله lafzıyla bir hadis, Buhârî ve Müslim birlikte ise *Sahihayn*'da فهو شهيد من قاتل دون ماله فهو شهيد hadisini rivayet etmişlerdir. Ayrıca hadisi, İshak b.

Râhûye *Müsned*'de, İbn Kâni' *Mu'cemü's-sahâbe*'de, İbrahim el-Harbî *Kitâbü*

¹ *Müsned*, III, 404; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 270; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 187 (2430); Zeylaî, a.g.e., II, 81; İbn Hacer, *Dirâye*, I, 179 (223).

² Zehebî bazı hadîslerin sonunda “على شرط خ” bazılarının sonunda da “على شرط م” gibi, Buhârî ve Müslim kelimeleri için remz kullanarak, değerlendirmelerde bulunmuştur. Muhtemelen burada bu remizlerden biri hata sonucu düşmüştür. Eğer bu şekilde olmuşsa, bu hadîs, ya Buhârî'nin ya da Müslim'in şart(lar)ını taşımaktadır.

³ Hâkim, *Müstedrek*, I, 252.

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 595/2.

⁵ Buhârî, *el-Amelu fi's-Salât*, 2,15; Menâkıbu'l-Ensâr, 37; Müslim, *Mesâcid*, 34; *Müsned*, I, 376, 409; Ebû Dâvûd, *Salât*, 166 (923); İbn Mâce, *İkâmet*, 59 (1019); *Müsned*, I, 376.

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 599/3.

⁷ Nesâî, *Tahrîm*, 21 (4078); *Müsned*, II, 339; III, 423; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 197 (873). Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XX, 313 (746).

Ġarîbü'l-hadîs'te rivayet etmişlerdir. Dârakutnî *İlel'*de bu hadisin el-Muhârik'ten müsned olarak, oğlu Kâbûs b. Muhârik'ten de mürsel olarak rivayet edildiğini müsned rivayetinin daha sahih olduğunu bildirmiştir.¹

B. 23. Namaz Kılmayanın Hükmü Konusunda Zikredilen Hadis

141. "بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشُّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكُ الصَّلَاةِ"

"Kul ile küfür ve şirk arasında, namaz kılmamak vardır."²

Kişi ile küfür ve şirkin arasındaki engel namazdır. Bir kişi namaz kılmazsa bu engeli ortadan kaldırıyor demektir. Yani namazın kılınmaması, kişi ile küfür ve şirkin arasının birleşmesine sebep olur.

Tahrîc

Zihni Efendi, hadisi, Suyûtî'nin *el-Câmiu's-sağîr'*de, *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden Buhârî ve Nesâî'nin dışındakilerin remziyle, Câbir (r.a.)'in rivayeti olarak zikrettiğini ifade etmiştir. Hadis, Enes (r.a.)'ten de rivayet edilmiştir.³

B. 24. Vitr Namazı Konusunda Zikredilen Hadisler

142. "أَلْوَيْتُرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوَيْتِرْ فَلَيْسَ مِنِّي أَلْوَيْتُرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوَيْتِرْ فَلَيْسَ مِنِّي أَلْوَيْتُرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوَيْتِرْ فَلَيْسَ مِنِّي"

فَلَيْسَ مِنِّي "

"Vitr haktır kim vitir yapmazsa benden değildir, vitir haktır kim vitir yapmazsa benden değildir, vitir haktır kim vitir yapmazsa benden değildir."⁴

Bu hadise ve bundan sonraki hadise göre, vitir namazı vâcibdir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Büreyde el-Eslemî⁵, Ebû Hureyre⁶ ve Ebû Eyyûb el-Ensârî⁷ (r.a.)'den rivayet edilmiştir. Büreyde (r.a.)'den rivayet edilen hadisin senedinde, râvî 'Ubeydullâh b. Abdullâh vardır. Yahyâ b. Maîn bu ravinin *güvenilir* (sika) olduğunu, Ebû Hâtim er-

¹ Zeylaî, a.g.e., IV, 348; İbn Hacer, *ed-Dirâye*, II, 268 (1017).

² M. Zihni, a.g.e., s. 601.

³ Müslim, İmân, 134; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15 (4678); Tirmizî, İmân, 9 (2618-2620); İbn Mâce, İkâmet, 77 (1078, 1080); Dârimî, Salât, 29 (1236); *Müsned*, III, 370, 389.

⁴ M. Zihni, a.g.e., s. 602/4.

⁵ Ebû Dâvûd, Vitr, 2 (1419); *Müsned*, V, 357.

⁶ *Müsned*, II, 443.

⁷ Ebû Dâvûd, Vitr, 3 (1422); Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 40 (1708-1710); İbn Mâce, İkâmet, 123 (1190) (Bu rivayetlerde hadîsin sadece baş tarafı mevcuttur).

Râzî, hadisinin delil olarak kullanılabildiğini (sâlihu'l-hadîs) ifade etmiş, Buhârî, Nesâî ve başka âlimler ise onu cerhetmişlerdir.¹

143.

“الْوَيْتْرُ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ”

“Vitr bütün müslümanlara farzdır.”²

Tahrîc ve Değerlendirme

Zeylaî (762/1360), hadisi, Bezzâr'ın *Müsned*'inde, Taberânî'nin, *el-Mu'cemül-kebîr*'inde, Abdullâh b. Mes'ûd'dan rivâyet ettiklerini, senedde, *çok zayıf* (daîfü'n cidden) olan râvî en-Nadr Ebû Amr vardır. Yine Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* ve *el-Mu'cemü'l-evsat*'ta, Ebû Eyyub el-Ensârî'den de bu hadîsi rivâyet etmiştir. Bu senedde de Eş'as b. Sevvâr vardır. Bu râvîyi Ahmed b. Hanbel ve bazı âlimler *zayıf* görmüşler, İbn Maîn ise *güvenilir* (sika) olduğunu belirtmiştir.³

Hatîb el-Bağdâdî (463/1070), bu hadîsi, Ahmed b. Nasr'ın biyografisinde zikretmiştir.⁴ Senedde bu râvî vardır. İbn Hacer (852/1448)'in bildirdiğine göre İbn Hibbân, Kitâbü's-sikât'ta Ahmed b. Nasr'a yer vermiştir.⁵

144.

“لَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبِ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ، إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا يَرْجُوهُ، وَأَمَّنَّهُ وَمَا يَخَافُ”

“(Korku ile ümit) Mü'min bir kulun kalbinde bir araya gelirse, Cenâb-ı Hak ona umduğunu verir ve korktuğundan onu emîn kılar.”⁶

Zihnî Efendi, kunut duâlarından, “Allâhümme iyyâke na'büdü...” duâsının, “nercû rahmeteke venahşâ azâbek (rahmetini umar, azâbından korkarız)” bölümünün tefsirinde, “Biz, ümit ve korku arasındayız” dedikten sonra, bu hadisi zikretmiştir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Enes (r.a.)'ten rivayet edilmiştir⁷. Tirmizî, hadisin hasen-ğarib olduğunu belirttikten sonra, bazı râvîlerin, Enes (r.a.)'ten rivayet eden Sabit'ten→Peygamberimiz (s.a.v.) *mürsel* olarak rivâyet ettiklerini bildirmiştir.

145.

“لَا وَتْرَانِ فِي لَيْلَةٍ”

“Bir gecede iki vitir olmaz.”⁸

¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 130/1.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 602/4.

³ Heysemî, a.g.e., II, 240.

⁴ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 175.

⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, I, 87.

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 608/3.

⁷ Tirmizî, *Cenâiz*, 11 (983); İbn Mâce, *Zühd*, 31 (4261).

⁸ M. Zihnî, a.g.e., s. 613.

Uykudan önce vitiri kılıp da geceleyin teheccüd namazına kalkan kişi yeniden vitir kılmaz.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Talk b. Ali (r.a.)’den rivayet edilmiştir¹. Hadîsin râvîlerinden Kays b. Talk hakkında bazı âlimlerin olumsuz görüşleri vardır. Mesela, İmam Şafî “Kays’i soruşturduk, rivâyetini kabûl edebilmemiz için aradığımız vasıfları onda bulan birini göremedik” demiştir. Fakat, Kays hakkında olumlu değerlendirme yapan âlimler de vardır. Mesela İbn Maîn, ‘İclî ve İbn Hibbân onun *güvenilir* (sika) olduğunu söylemişlerdir.²

Tirmizî, hadisin hasen-ğarîb olduğunu ifade etmiştir.

B. 25. Nâfileler Konusunda Zikredilen Hadisler

146. “مَنْ حَافِظَ عَلَى أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَأَرْبَعٍ بَعْدَهَا حَرَّمَهُ (اللَّهُ تَعَالَى) عَلَى النَّارِ”

“Öğle namazından önce ve sonra dört rekat namaz kılmaya devam eden kişiye Allâh cehennemi yasaklar.”³

Öğlenin ve yatsının ikişer rekattan ibâret olan son sünnetlerine, ikişer rekar daha ekleyerek dört rekat kılmak menduptur. Yukarıdaki hadise göre, bu namazları tek selamla kılmak gerekir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Ümmü Habibe (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁴. Tirmizî (279/892), 428 no’lu hadisin hasen-sahîh-ğarîb olduğunu ifade etmiş ve ravi Ebû Abdurrahmân (Kâsım)’ın *güvenilir* (sika) bir ravi olduğunu söylemiştir. Bu hadisin râvîlerinden Ebû Bekr Muhammed b. İshâk, *güvenilir* (sika, me’mûn) ve *hâfız*’dır. Diğer bir ravi Abdullâh b. Yûsuf, İmâm Mâlik’in râvîlerinden ve Buhârî’nin hocalarındandır. Bir diğer râvî Heysem b. Humeyd’i de Ebû Dâvûd, İbn Maîn ve bazı âlimler *sika* görmüşlerdir. Başka bir senedle bu hadîs Hâkim tarafından *Müstedrek*’te rivâyet edilmiştir. Böylece hadîsin “üç adet sahîh sened”inin olduğu anlaşılmış olmaktadır.⁵

¹ Ebû Dâvûd, Vitir, 9 (1439); Tirmizî, Vitir, 13 (471); Nesâî, Leyl, 29 (1677); *Müsned*, IV, 23.

² Tirmizî, *Sünen* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), I, 132/2.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 616/2.

⁴ Ebû Dâvûd, Tatavvu’, 7 (1269); Tirmizî, Salât, 200 (427, 428); Nesâî, Kıyâmü’l-leyl, 67 (1810, 1811 (sadece farzdan sonraki dört rekat zikredilmiştir), 1812-1815); İbn Mâce, İkâmet, 108 (1160); *Müsned*, VI, 325, 326, 426.

⁵ Tirmizî, a.g.e., I, 292, 293.

Tirmizî, 427 no'lu rivayetin ise hasen-ğarib olduğunu belirtmiştir. Hadisin râvîlerinden Muhammed b. Abdullâh ve babası Abdullâh b. Muhâcir *sikad*ırlar.¹

147.

“لَا تَدْعُوهُمَا وَإِنْ طَرَدْتُمْ الْخَيْلَ”

“Sizi atlar (yani düşman askerleri) kovalasa bile, o (sabah namazının) iki rekat (sünnetini) bırakmayın.”²

Müekked sünnetlerin en kuvvetlisinin, sabah namazının sünneti olduğunda ittifak edilmiştir. Bu ve bundan sonraki hadiste, bu sünneti kılmaya teşvîk manası vardır. Yoksa öyle tehlikeli zamanlarda temekkün (yerleşiklik) olmadığı için, farzın terki bile mübâh olur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edilmiştir³. Ravîlerinden Abdurrahmân b. İshâk el-Medenî'nin rivâyetlerini Müslim tahrîc etmiş, Buhârî ise rivâyetlerini şâhid olarak kullanmıştır. Yahyâ b. Maîn de onun *sika* olduğunu ifade etmiştir.⁴

148.

“رَكَعَتَا الْفَجْرِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا” وَفِي لَفْظٍ “خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا”

“Fecrin iki rekâtı (yani sünneti) bana dünya ve dünyanın içindikilerden daha sevgilidir (ve diğer bir rivayette daha hayırlıdır).”⁵

Tahrîc

Hadis, Hz.Âişe (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁶.

149.

“مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتُّ رَكَعَاتٍ كُتِبَ مِنَ الْأَوَّابِينَ...”

“Her kim akşam namazından sonra altı rekat kılsa evvâbînden yazılır (buyurulup “innehû kâne lilevvâbîne ğafûrâ”⁷ (O (Allâh) evvâbîni (bir günâh işlediği zaman derhal tevbe edenlerdir) çokça bağışlayandır) ayeti okunmuştur).”⁸

Akşam namazının müekked sünnetinden sonra, mendûb sünnet olarak kılınan altı rekat namaza *Evvâbîn* namazı denir. Bu isim yukarıdaki hadisten dolayı verilmiştir. 150 numaralı hadise kadar incelenecek olan hadisler, Evvâbîn namazı ile ilgilidir.

¹ Tirmizî, a.g.e., I, 292.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 616/3.

³ Ebû Dâvûd, *Tatavvu'*, 3 (1258); *Müsned*, II, 405.

⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 46.

⁵ M. Zihnî, aynı yer.

⁶ Müslim, *Müsâfirîn*, 96, 97; Tirmizî, *Salât*, 190 (416); *Müsned*, VI, 50, 51, 149, 150, 265.

⁷ İsrâ, 17/25.

⁸ M. Zihnî, a.g.e., s. 618.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu lafızlarla bir metin hadîs kitaplarında tesbit edilememiştir. Fakat Duhâ namazıyla ilgili, benzer lafızlarla bir metin rivayet edilmiştir:

“من صلى الضحى ثمان ركعات كتب من الأوابين” “إنه كان للأوابين غفورا”

Bu metin, Saîd b. Cübeyr ve Mücâhid’in sözü olarak rivâyet edilmiştir. Söz konusu hadîsimizle ve hadîsin sonunda okunan ayetle bu metnin son tarafı tutarlılık arz etmektedir.¹

Benzer Rivâyetler:

Bu hadisler Ebû Hureyre ve Hz. Âişe (r.a.)’den rivayet edilmiştir.²

“... رَكَعَاتٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيهَا بَيْنَهُنَّ بِسَوْءٍ عَدَلْنَ لَهُ بِعِبَادَةِ ثِنْتِي عَشْرَةَ سَنَةً”

Tirmizî bu hadîsin *ğarib* olduğunu ve onu sadece Zeyd b. el-Hubâb’ın, Ömer b. Ebi Has’am’dan rivâyetiyle bildiğini ve Buhârî’nin, Ömer b. Ebi Has’am hakkında *hadisleri makbul değildir* (münkeru’l-hadîs) dediğini, onu *çok zayıf* gördüğünü bildirmektedir (da’afehu cidden).

“مَنْ صَلَّى سِتَّ رَكَعَاتٍ بَعْدَ الْمَغْرِبِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ غُفِرَ لَهُ بِهَا ذُّنُوبُ خَمْسِينَ سَنَةً”

“Akşam namazından sonra konuşmadan altı re’at namaz kılanın elli senelik günahı bağışlanır.”³

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, İbn Ömer (r.a.)’den rivayet edilmiştir. Suyûtî, hadîsi İbn Nasr’ın İbn Ömer’den rivâyet ettiğini belirtmiş ve hadîse zayıf remzini koymuştur, çünkü senedde ravi Muhammed b. Ğazvân vardır. Münâvî (1031/1621), bu ravi hakkında aşağıda gelecek olan bilgileri vermiştir⁴.

İbn Ebî Hâtim (327/938), bu hadîsi Ebû Zur’a’nın kitâbından, “elli senelik günâhı” kısmı olmadan, onun şu ifadesiyle birlikte nakletmektedir: *Bu hadîsi kaldırıp atınız, çünkü o uydurma hadîse benzemektedir* (İdrîbû alâ haze’l-hadîs feinnehû şîbhü mevzû). Ebû Zur’a seneddeki râvî Muhammed b. Ğazvân ed-Dımeşkî hakkında *hadisleri makbul değildir* (münkeru’l-hadîs) ifadesini kullanmıştır⁵.

¹ Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 81 (4878).

² Tirmizî, *Salât*, 204 (435); İbn Mâce, *İkâmet*, 113 (1167); 185 (1374).

³ M. Zihnî, aynı yer.

⁴ Münâvî, a.g.e., VI, 168 (8806).

⁵ İbn Ebî Hâtim, *İlelü’l-hadîs*, I, 78 (208).

İbn Hibbân (354/965), bu hadîsi râvî Muhammed b. Ğazvân'ın biyografisinde tahrîc etmiştir. Bu râvînin bazı rivâyetleri maktûb hadîs şekline, bazı mevkûfları (sahabi sözlerini) da merfû hadîs (Peygamberimiz (s.a.v.)'in sözü) şekline dönüştürdüğünü, rivâyetlerinin delîl olarak kullanılamayacağını ifade etmiştir¹.

... الْمَغْرِبِ عَشْرِينَ رَكْعَةً بَنِي اللَّهِ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ”

Hadis, Tirmizî (279/892) ve İbn Mâce (273/886) tarafından rivayet edilmiştir². Bûsîrî (840/1436), İbn Mâce'nin senedindeki ravi Yakûb b. el-Velîd'in *zayıf* olduğu hususunda ittifak edildiğini belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel, onun hakkında *büyük yalancılardan biridir* (mine'l-kezzâbine'l-kibâr) ve *hadis uydurur* (yedau'l-hadîs) değerlendirmelerinde bulunmuştur³.

”مَنْ صَلَّى سِتَّ رَكَعَاتٍ بَعْدَ الْمَغْرِبِ غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَإِنْ كَانَتْ بِئُلُ زَيْدِ الْبَحْرِ”

“Akşam namazından sonra, altı rek'at namaz kılanın günahları deniz köpüğü gibi (çok) dahî olsa bağışlanır.”⁴

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Ammâr b. Yâsir (r.a.)'den rivayet edilmiştir. Taberânî (360/970), bu hadîsin Ammâr (r.a.)'den sadece bu senedle rivayet edildiğini ve ravi Sâlih b. Katan'ın tek kaldığını (teferrede) ifade etmiştir.⁵Münzirî (656/1258), bu hadîsin *ğarîb* olduğunu ve Sâlih b. Katan'ın-cerh ve ta'dîl açısından-durumunu bilemediğini ifade etmiştir⁶.

Mübârekpûrî de aynı görüşleri aktarmakta ve kendisinin de Sâlih b. Katan hakkında herhangi bir bilgi tesbit edemediğini bildirmektedir.⁷

150. ”صَلَاةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهِ فِي مَسْجِدِي هَذَا، إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ”

“Farzlar hariç, kişinin kendi evinde kıldığı namaz benim şu mescidimdeki kıldığı namazından daha faziletlidir.”⁸

Sünnetleri evde kılmak daha faziletlidir. Bu ve bundan sonraki hadis bu konuyla ilgilidir.

¹ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn*, II, 299; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, III, 681 (8044); İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, V, 338 (1116).

² Tirmizî, *Salât*, 204 (435); İbn Mâce, *İkâmet*, 185 (1373 (Bu rivayette, “akşam ve yatsı namazından sonra...” diye yatsı da ilave edilmiştir.)).

³ Bûsîrî, a.g.e., s. 201 (448).

⁴ M. Zihnî, aynı yer.

⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VIII, 120, 121 (7241); Taberânî, *Mu'cemü's-sağîr*, II, 48.

⁶ Münzirî, a.g.e., I, 404 (3); Heysemî, a.g.e., II, 230.

⁷ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, II, 512.

⁸ M. Zihnî, a.g.e., s. 619, 728/5.

Tahrîc

Zihnî Efendi hadisi Ebû Dâvûd'un rivayet ettiğini ifade etmiştir. Hadisi Zeyd b. Sâbit (r.a.) rivayet etmiştir¹.

151. "نُورُوا بُيُوتَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَلَا تَجْعَلُوهَا قُبُورًا" "لا تتخذوا بيوتكم قبورا"

"Evinizi namaz ile aydınlatın, kabire çevirmeyin."²

Tahrîc

Bu hadis, İbn Ömer³, Hz. Âişe⁴, Zeyd b. Hâlid el-Cühenî⁵, Ebû Hureyre⁶, Hz. Ömer⁷ (r.a.)'den rivayet edilmiştir.

152. "صَلَاةُ اللَّيْلِ مَنِّي مَنِّي..."

"Gece namazı ikişer (rekatlar halinde kılınır)."⁸

Gece ve gündüz nafilelerinde, İmâm Ebû Hanîfe'ye göre üstün olan, dört rekatta bir selam vermektir. İmâm Muhammed ve Ebû Yusuf'a göre ise, faziletli olan, gündüz nafilelerinde İmâm Ebû Hanîfe'nin dediği gibi olup gece nafilelerinde ise iki rekatta bir selam vermektir. Yukarıdaki hadisten dolayı fetvâ, İmâm Muhammed ve İmâm Ebû Yusuf'un görüşlerine göre verilir.

Tahrîc

Hadis, Abdullâh b. Ömer, Muttalib b. Ebî Vedâ'a (b. Rebîa), Amr b. Abese (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁹. Bazı rivayetlerde de gece ve gündüz nafileleri birlikte zikredilmiştir¹⁰.

153. "...إِنَّمَا أَجْرُكَ عَلَى قَدْرِ نَصِيكَ"

¹ Buhârî, Ezân, 81; Edeb, 75; İ'tisâm, 3; Müslim, Müsâfirîn, 213; Ebû Dâvûd, Salât, 199 (1044); Vitir, 11 (1447); Tirmizî, Salât, 213 (450); Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 1 (1599); *Müsned*, V, 182, 184, 186, 187.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 619/*.

³ Buhârî, Salât, 52; Teheccüd, 37; Müslim, Müsâfirîn, 208, 209; Ebû Dâvûd, Salât, 199 (1043); Vitir, 11 (1448); Tirmizî, Salât, 213 (451); Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 1 (1596); İbn Mâce, İkâmet, 186 (1377); *Müsned*, II, 6, 16, 123.

⁴ *Müsned*, VI, 65.

⁵ *Müsned*, IV, 114, 116; V, 192.

⁶ Ebû Dâvûd, Menâsik, 96 (2042); *Müsned*, II, 367.

⁷ İbn.Mâce, İkâmet, 186 (1375); *Müsned*, I, 14.

⁸ M. Zihnî, a.g.e., s. 623.

⁹ Buhârî, Salât, 84; Vitir, 1; Teheccüd, 10; Müslim, Müsâfirîn, 145-148, 156, 159; Ebû Dâvûd, Tatavvu', 24 (1326); Vitir, 3 (1421); Tirmizî, Salât, 206 (437); Cuma, 65 (597); Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 26 (1665-1672); 35 (1690-1693); İbn Mâce, İkâmet, 116 (1175); 171 (1319, 1320); 172 (1325); Dârimî, Salât, 154 (1466); 155 (1467); 210 (1592); Muvatta, Salâtü'l-leyl, 13; *Müsned*, II, 5, 9, 10, 30, 33, 40, 44, 49, 54, 58, 66, 71, 76, 77, 79, 81, 83, 100, 102, 113, 133, 134, 141, 148, 154, 155; IV, 167, 387; IV, 387.

¹⁰ Ebû Dâvûd, Tatavvu, 13 (1295); Tirmizî, Cuma, 65 (597); Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 26 (1664); İbn Mâce, İkâmet, 172 (1322); Dârimî, Salât, 154 (1466); *Müsned*, II, 26, 51.

“...Senin ecrin çektiğin sıkıntının derecesine göre (hesaplanacaktır)”¹

Gecenin ve özellikle son üçte birinin nafileleri gündüz nafilelerinden üstündür. Çünkü nefse daha meşekkatli gelir. Bu ve bundan sonraki hadise göre ise meşekkat çekilerek yapılan ibâdetin ecri, meşekkatine göre hesaplanır.

Tahrîc

Hadis, Hz. Âişe (r.a.)’den rivayet edilmiştir².

154.

“أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ أَجْهَدُهَا”

“Amellerin en fazîletlisi, (yapılırken) en fazla meşekkat çekilenidir.”³

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadîs kaynaklarında tesbit edilememiştir. Zihnî Efendi’nin aldığı yerde de herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁴

155.

“أَفْضَلُ الصَّلَاةِ طُولُ الْقُنُوتِ”

“En fazîletli namaz, *kunûtu* (kıyâmı) uzun olan (namazdır).”⁵

Gece ve gündüz namazlarında kıyâmın uzunluğu secdenin uzunluğundan daha sevimsidir. Yukarıdaki hadiste geçen *kunût*, kıyâm anlamındadır.

Tahrîc

Hadis, Câbir b. Abdullâh, Abdullâh b. Hubşî el-Has’amî ve Amr b. Abese (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁶.

156.

“عَلَيْكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ...”

“Çok secde yapmanı (tavsiye ederim)...”⁷

İmâm Muhammed’e göre, namazda rukû ve secdenin çok olması kıyâmın uzun olmasından daha üstündür. Bununla ilgili deliller de bu ve bundan sonraki iki hadistir.

Tahrîc

Hadis, Sevbân (r.a.)’dan rivayet edilmiştir⁸.

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 623.

² Buhârî, ‘Umre, 8; Müslim, Hac, 126; *Müsned*, VI, 43.

³ M. Zihnî, aynı yer.

⁴ Ahmed et-Tahtâvî, a.g.e., s. 319.

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 624.

⁶ Müslim, *Müsâfirîn*, 164; Ebû Dâvûd, *Tatavvu’*, 23 (1325); Tirmizî, *Salât*, 168 (387); Nesâî, *Zekât*, 49 (2524); İbn Mâce, *İkâmet*, 200 (1421); Dârimî, *Salât*, 135 (1431); *Müsned*, III, 302, 391, 412; IV, 385.

⁷ M. Zihnî, a.g.e., s. 624/3.

⁸ Müslim, *Salât*, 225; İbn Mâce, *İkâmet*, 201 (1422); *Müsned*, V, 276.

157.

”أَعِزَّ عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ“

“Çok secde yaparak kendine (duânın kabûl olması için) yardım et.”¹

Tahrîc

Hadis, Rabîa b. Ka'b el-Eslemî (r.a.)'den rivayet edilmiştir.²

158.

”أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ“

“Bir kulun Rabb'ine en yakın olduğu (durum) secde durumudur.”³

Tahrîc

Hadis, Ebû Hureyre ve Abdullâh b. Mes'ûd (r.a.)'dan rivayet edilmiştir.⁴

B. 26. Diğer Nâfile Namazlar Konusunda Zikredilen Hadisler

159.

”إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ فَلَا يَجْلِسُ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكَعَتَيْنِ“

“Sizden biriniz mescide girdiği vakit iki rek'at namaz kılmadıkça oturmasın.”⁵

İki rekat namaz ile mescidi selamlamak sünnettir. Bu namaza *Tahiyyetü'l-mescid namazı* adı verilir. Kerâhet vakitlerinin dışında, mescide giren kimse bu namazı oturmadan kılar. Yukarıdaki hadisten dolayı oturmadan kılması daha uygundur.

Tahrîc

Hadis, Ebû Katâde b. Rib'î el-Ensârî es-Selemî (r.a.)'den rivayet edilmiştir.⁶

160. ”مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ وُضُوءَهُ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ يُقْبَلُ عَلَيْهِمَا بِقَلْبِهِ إِلَّا وَجَبَتْ لَهُ

الْجَنَّةُ“

“Bir müslüman güzelce abdest alır, sonra kalkar kalbiyle namaza yönelerek (kendini başka şeylerle meşgul etmeden ve yanılmadan) iki rekat namaz kılarsa, cennet ona vâcib olur.”⁷

¹ M. Zihnî, aynı yer.

² Müslim, Salât, 226; Ebû Dâvûd, Tatavvu', 22 (1320); Nesâî, Tatbîk, 79 (1136); *Müsned*, III, 500; IV, 59.

³ M. Zihnî, aynı yer.

⁴ Müslim, Salât, 215; Ebû Dâvûd, Salât, 147 (875); Nesâî, Mevâkîf, 35 (570); Tatbîk, 78 (1135); *Müsned*, II, 421.

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 626/1.

⁶ Buhârî, Salât, 60; Teheccüd, 25; Müslim, Müsâfirîn, 69, 70; Ebû Dâvûd, Salât, 19 (467, 468); Tirmizî, Salât, 118 (316); Nesâî, Mesâcid, 37 (728); İbn Mâce, İkâmet, 57 (1012 (Ebû Hureyre), 1013); Dârimî, Salât, 114 (1400); Muvatta, Sefer, 57; *Müsned*, V, 295, 296, 303, 305, 311.

⁷ M. Zihnî, a.g.e., s. 627/3.

Abdestten sonra, ıslaklık kuruyacak kadar zaman geçmeden, iki rekat namaz kılmak mendûbdur. Buna *Abdest Şükürü* namazı adı verilir. Kerâhet vakti dışında kılınır.

Tahrîc

Hadis, Ukbe b. Âmir¹, Hz. Osman², Zeyd b. Hâlid el-Cühenî³ (r.a.)’den rivayet edilmiştir. Hz. Osmân ve Zeyd b. Hâlid’in rivayetlerinde “...cennet ona vâcib olur” yerine “...geçmiş günahları bağışlanır” şeklinde bir değişiklik vardır.

161. “(إِنَّ) صَلَاةَ الْأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الْفِصَالِ”

“Allâh’a ibadete kendini veren kulların namaz (vakti), deve yavrularının (sıcak kumdan ayaklarınının) yandığı zamandır.”⁴

Duhâ yani kuşluk vakti dört veya daha fazla rekat namaz kılmak mendûbdur. Buna *Duhâ* (Kuşluk) namazı denir. En uygun vakti gündüzün dörtte birinin geçmesi zamanıdır. Yukarıdaki hadiste anlatıldığına göre, öğleye doğru sıcaklığın artıp deve yavrularının ısınan kumdan ayaklarınının yanmaya başlaması, bu namazın zamanıdır.

Tahrîc

Hadis, Zeyd b. Erkam (r.a.)’dan rivayet edilmiştir⁵.

162. “عَلَيْكُمْ بِصَلَاةِ الْبَيْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ وَقُرْبَةٌ إِلَى رَبِّكُمْ وَمَكْفَرَةٌ لِلْسَّيِّئَاتِ وَمَنْهَةٌ

عَنِ الْإِثْمِ”

“Gece namazına devam ediniz. Zîrâ o, sizden evvelki sâlihlerin âdetidir, Rabb’inize sizi yaklaştıracıdır, günahların affolmasına sebeptir ve günâhtan sakındıracıdır.”⁶

Gece namazı da mendûbdur. Geceleyin, özellikle gecenin sonunda kılınır. En azı iki, en çoğu on iki ve ortası sekiz rekattır. Sevâbının sınırı yoktur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadîs, (Muhammed el-Kuraşî→Rabîa b. Yezîd→Ebû İdrîs el-Havlânî→) Bilâl (r.a.)’den rivâyet edilmiştir⁷. Tirmizî bu hadîsin *ğarîb* olduğunu ve onu, sadece bu senedle bildiğini ifade etmektedir. Râvî Muhammed el-Kuraşî hakkında Tirmizî,

¹ Müslim, Tahâret, 17; Ebû Dâvûd, Tahâret, 65 (169); Salât, 158 (906); *Müsned*, IV, 146, 153.

² Buhârî, Savm, 27.

³ Ebû Dâvûd, Salât, 158 (905).

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 627/4.

⁵ Müslim, Müsâfirîn, 143, 144; Dârimî, Salât, 153 (1465); *Müsned*, II, 375; IV, 366, 367, 372.

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 628.

⁷ Tirmizî, Deavât, 101 (3549).

Buhârî'den şu ifadeleri dinlediğini söylemiştir: “Muhammed’in rivâyetleri terkedilmiştir.”

Tirmizî bu hadîsin Muâviye b. Sâlih→Rabîa b. Yezîd→Ebû İdrîs el-Havlânî→Ebû Ümâme senediyle de rivâyet edildiğini ve bu senedin yukarıdakinden daha *sahîh* olduğunu ifade etmiştir.

Mehmed Zihnî Efendi bu hadîsin “*Sahîh-i Müslim*’de zikredildiğini” ifade etmiştir, fakat orada böyle bir rivâyet tesbit edilememiştir.

163. مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ اسْتِخَارَةُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ (زَادَ الْحَاكِمُ) وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ تَرْكُهُ اسْتِخَارَةَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ

“Allâh’tan hayırlı olanı istemesi, Âdemoğlu’nun mutluluğudur.” Hâkim şu ilaveyi yapmıştır: “Allâh’tan hayırlı olanı istemeyi terketmesi, Âdemoğlu’nun bedbahtlığıdır.”¹

Bu ve bundan sonraki üç hadis *İstihâre* namazı ve duâsıyla ilgilidir. *İstihâre*, bir şeyin hayırlısını Allah’tan istemek demektir. Namaz kılıp duâ ederek Allah-u Teâlâ’dan bir işin hayırlısını takdir etmesi istenilir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Sa’d b. Ebi Vakkâs (r.a.)’tan şöyle bir metin rivayet edilmiştir²:

“...ادم رضاه بما قضى الله له ومن شقاوة...ومن شقاوة ابن ادم سخطه بما قضى الله له”

Tirmizî, hadisin ğarîb olduğunu ifade etikten sonra, hadîsi sadece Muhammed b. Ebî Humejd tarafından rivâyet edilen tarikle bildiğini ifade etmiştir. Hadîs âlimlerine göre bu şahıs hadis rivayetinde *kuvvetli* (kavî) değildir.

164. إِذَا هُمْ أَحَدَكُمْ بِالْأَمْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكَعَتَيْنِ (مِنْ غَيْرِ الْفَرِيضَةِ) ثُمَّ لِيَقُلْ : "أَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ

بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ (وَأَسْتَعِينُكَ) بِقُدْرَتِكَ. وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ،

وَأَنْتَ عَلَامُ الْغُيُوبِ. أَللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ (ثُمَّ يُسَمِّيهِ بِعَيْنِهِ الَّذِي يُرِيدُ) (مَا كَانَ مِنْ شَيْءٍ)

(بِاسْمِهِ) خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي (مَعِيشَتِي) (وَمَعَادِي) وَعَاقِبَةِ أَمْرِي (أَوْ قَالَ) وَعَاجِلِهِ وَآجِلِهِ فَأَقْدِرْهُ لِي

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 629/2.

² Tirmizî, Kader, 15 (2151); *Müsned*, I, 168.

(وَيَسِّرُهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ) وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي وَ
عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ فَاصْرِفْهُ عَنِّي (وَاصْرِفْنِي عَنْهُ) وَأَقْدِرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ رَضِّنِي (أَرْضِّنِي) بِهِ ”(قَالَ)
وَيُسَمَّى حَاجَتَهُ“

”Sizin biriniz bir iş yapmak istediği vakit iki rekat namaz kılsın ve sonra şöyle desin:

“Allâh’ım! Sen bildiğin için hayırlı olanı senden isterim. Sen güçlü olduğun için senin (bana hayır) takdir etmeni ve yardımını isterim. Senin yüce fazlından istiyorum. Sen’in gücün yeter, benim gücüm yetmez (Sen takdîr edersin, ben takdîr edemem). Sen bilirsin ben bilemem, Sen (mahlukatın idrakini aşan tüm) gizlilikleri çok iyi bilirsin. Ey Allâh’ım! Eğer şu işim benim dinim ve hayâtım hakkında, şimdi veya ileride doğuracağı sonuçları açısından hayırlı (olduğunu biliyorsan (ki şüphesiz biliyorsun)) ise onu bana nasip et, kolaylaştır ve mübarek eyle! Eğer şu işim benim dinim ve hayâtım hakkında, şimdi veya ileride doğuracağı sonuçları açısından şerli (olduğunu biliyorsan (ki şüphesiz biliyorsun)) ise onu benden beni de ondan uzaklaştır ve hayırlı olan neredeyse onu bana nasip et ve sonra onunla beni memnun et!”

Bu duayı yapan kişi “şu işim” denilen yerlerde isteğini söyler.”¹

Tahrîc

Zihnnî Efendi, hadisin Câbir (r.a.)’den geldiğini ve Müslim’in dışındaki muhaddislerin rivayeti olduğunu bildirmiştir².

165.

”اللَّهُمَّ خِرِّي وَاخْتَرِي“

“Allâh’ım! (Yapmak istediğim işi), hakkımda hayırlı kıl ve benim adıma sen seç!”³

Bir kişinin, namaz kılarak istihârede bulunması kendisine zor gelirse duâ ederek istihârede bulunur. Yukarıdaki hadis, bu konuyla ilgilidir.

Tahrîc ve Değerlendirme

¹ M. Zihnnî, a.g.e., s. 629, 630.

² Buhârî, Teheccüd, 25; Deavât, 48; Tevhîd, 10; Ebû Dâvûd, Vitir, 31 (1538); Tirmizî, Vitir, 18 (480); Nesâî, Nikâh, 27 (3251); İbn Mâce, İkâmet, 188 (1383); Müsned, III, 344; V, 423 (Ebû Eyyub el-Ensârî’den).

³ M. Zihnnî, a.g.e., s. 629/3.

Zihnî Efendi, hadisi, Tirmizî'nin Hz. Ebû Bekr es-Sıddık (r.a.)'tan rivayet ettiğini bildirmiştir¹. Tirmizî, hadisin ğarîb olduğunu ifade ettikten sonra, bu hadîsi sadece râvî Zenfel kanalıyla gelen senedle bildiğini belirtmiştir. Bu râvî hadîs âlimlerine göre *zayıftır*, bu rivâyetiyle tek kalmıştır (teferrede) ve kendisine mütâbeât edilmemiştir.

166. يَا أَنَسُ إِذَا هَمَمْتَ بِأَمْرٍ فَاسْتَخِرْ رَبَّكَ فِيهِ سَبْعَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ انْظُرْ إِلَى الَّذِي يَسْبِقُ إِلَى قَلْبِكَ فَإِنَّ

الْخَيْرَ فِيهِ”

“Ya Enes! Bir şeyi yapmak istediğin zaman Rabb’inden yedi defa istihâre yap, daha sonra kalbinin yöneldiği şeye yap, çünkü hayır ondadır.”²

Bu hadisten anlaşıldığına göre, İstihâre, yedi defa yapılabilir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zihnî Efendi, hadisi Enes b. Mâlik (r.a.)'in rivayet ettiğini belirtmiştir³. Nevevi (676/1277), isnâdının *ġarib* olduğunu, çünkü senedinde tanımadığı râvîlerin bulunduğunu ifade etmektedir⁴.

Elbânî, İbnü's-Sünnî'nin tahrîc ettiği senedin *çok zayıf* (vâhî) olduğunu, çünkü Zehebî, râvî Nadr b. Enes b. Mâlik'in tanınmadığını söylemiştir. Elbânî de diğer bir râvî Ubeydullâh b. el-Hımyerî'yi tanıyamadığını ifade etmektedir⁵.

Hadis, Deylemî tarafından *Firdevs*'te de tahrîc edilmiştir⁶.

167. مَنْ كَانَتْ لَهُ حَاجَةٌ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى أَوْ إِلَى أَحَدٍ مِنْ بَنِي آدَمَ، فَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيُحْسِنِ الوُضُوءَ، ثُمَّ

يُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ لِيُثْنِ عَلَى اللَّهِ، وَلْيُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ لِيَقُلْ: “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ

مَغْفِرَتِكَ، وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بَرٍّ، وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ بَرٍّ، وَإِنَّمِ لَآ تَدْعُ لِي ذَنْبًا إِلَّا غَفَرْتَهُ وَلَا هَمًّا إِلَّا فَرَجْتَهُ وَلَا

حَاجَةً لَكَ فِيهَا إِلَّا قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ”

“Bir kimsenin Hak Celle ve Alâ'ya yahut Âdemoğullarından birine bir hâceti olduğunda güzelce abdest alsın, daha sonra iki rekat namaz kılsın sonra Hak

¹ Tirmizî, *Deavât*, 85 (3516).

² M. Zihnî, a.g.e., s. 630/6.

³ İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyl*, 192 (592); Aclûnî, a.g.e., I, 215 (558).

⁴ Nevevi, *el-Ezkar*, s. 152.

⁵ İbn Teymiyye, *el-Kelimü't-tayyib*, 71 (16/116).

⁶ Ali el Müttakî, a.g.e., VII, 816 (21531, 21539).

Teâlâ'ya senâ ve Rasûl'üne salât ederek şöyle desin (buyrulmuştur): “Lâ ilâhe illallâhü'l-Halîmü'l-Kerîm, sübhânallâhi Rabb'il-Arşî'l-azîm, elhamdü lillâhi Rabb'il-âlemîn, es'elüke mûcibâti rahmetik, ve azâime mağfiratik, ve'l-ğanîmete min külli birrin ve's-selâmete min külli ism, lâ teda' lî zenben illâ ğafertehü ve lâ hemmen illâ ferracteh, ve lâ hâceten leke fihâ ridan illâ kadaytehâ yâ Erhame'r-râhimîn (Halîm ve Kerîm olan Allâh'tan başka ilâh yoktur. Arş-i azîm'in Rabb'i olan Allâh tüm eksikliklerden münezzehtir. Hamd âlemlerin Rabb'i olan Allâh'a mahsustur. Ey merhametlilerin En Merhametlisi! Rahmetinden büyük sevapları, bağışlama kararlarını, bütün iyilikleri zahmetsiz elde etmeyi ve bütün günâhlardan kurtulmayı istiyorum. Bütün günâhlarımı bağışla, bütün üzüntülerimi gider ve râzı olacağın tüm isteklerimi yerine getir!)”¹

Hâcet (İhtiyaç) namazı da mendûbdur. İki rekattir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zihnî Efendi, hadisin, Abdullâh b. Ebî Evfâ el-Eslemî (r.a.)'den rivayet edildiğini ifade etmiştir². Tirmizî, hadîsin *ġarîb* olduğunu, isnâdının da *tenkit* (mekâl) edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca hadîsin râvîlerinden Fâid b. Abdurrahmân'ın hadîste *zayıf* görüldüğünü ifade etmektedir.

Bu râvî hakkında bazı görüşler şunlardır: “Buhârî: hadisi makbul değildir (münkeru'l-hadîs); Hâkim: “İbn Ebî Evfâ'dan mevzû hadîsler rivâyet etmiştir””. Hâkim *Müstedrek*'te Fâid b. Abdurraman'ın rivâyetini şâhid olarak tahrîc etmiş ve onun *rivayetinin sağlam* (müstakîmü'l-isnâd) olduğunu ifade etmiş, fakat Zehebî, Hâkim'in bu görüşünü, Fâid rivayetleri *terkedilmiş* (metrûk) bir ravi bir râvî olduğu için tenkit etmiştir.”³

168. يَا عَمَّهٗ اَلَا اَمْنَحُكَ عَشْرَ حِصَالٍ اِذَا اَنْتَ فَعَلْتَ ذٰلِكَ غَفِرَ ذَنْبُكَ اَوَّلُهُ وَاٰخِرُهُ حَدِيثُهُ وَقَدِيمُهُ

حَطَّوْهُ وَعَمَدَهُ صَغِيرَهُ وَكَبِيرَهُ سِرَّهُ وَعَلَانِيَتُهُ: اَنْ تُصَلِّيَ اَرْبَعَ رَكَعَاتٍ تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكَعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ

وَسُوْرَةً فَاِذَا فَرَعْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ فِي اَوَّلِ رَكَعَةٍ وَاَنْتَ قَائِمٌ قُلْتَ: سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ

اَكْبَرُ حَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ تَرَكَعُ فَتَقُولُهَا وَاَنْتَ رَاكِعٌ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ الرُّكُوعِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ

¹ M. Zihnî, a.g.e., 631, 632.

² Tirmizî, Vitir, 17 (479); İbn Mâce, İkâmet, 189 (1384).

³ Tirmizî, a.g.e., II, 345/2.

تَهْوَى سَاجِدًا فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ إِلَى السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا فَذَلِكَ حَمْسٌ وَسَبْعُونَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ تَفْعَلُ ذَلِكَ فِي أَرْبَعِ رَكْعَاتٍ، إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَافْعَلْ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فِي عُمْرِكَ مَرَّةً”

(Peygamberimiz (s.a.v.), amcası Abbâs b. Abdülmuttâlib'e şöyle buyurmuşlar:) “Ey amca! Sana on haslet bildirerek ikrâm etmiş olayım ki onları yaptığın zaman, günahının başı ve sonu, yenisi ve eskisi, yanlışlıkla olanları ve bilerek yapılanları, küçüğü ve büyüğü, gizlisi ve açığı bağışlansın. Dört rek’at namaz kılarsın her rek’atında Fâtiha sûresini ve diğer bir sûreyi okursun, birinci rekatta okuma bittikten sonra ayaktayken on beş kere şöyle söylersin: “Sübhânellâhi ve’l-hamdü lillâhi velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber (Allâh bütün eksikliklerden münezzehtir, hamd O’na mahsustur, Allâh’tan başka ilâh yoktur ve Allâh en büyüktür.)” dersin, sonra rukûa varırsın bu duâyı rukûda on kere söylersin, rukûdan doğrulduğunda on kere, secdeye vardığında on kere, iki secde arasında on kere, ikinci secdede on kere ve ikinci secdeden kalkınca da on kere okursun ki, toplamı her rek’at için yetmiş beş eder. Bunu rek’atların dördünde de yaparsın (dört rek’atın toplam tesbîhâtı üç yüzdür. Rukû ve secdelerin asıl tesbîhleri ayrıca ve ilk önce okunur). Gücün yeterse bu namazı her gün kıl, her gün kılamaz isen ayda bir kere kıl, onu da yapamaz isen senede bir kere kıl, onu dahî yapamaz isen ömründe bir kere kıl.”¹

Tesbih namazı, kendisine rağbet edilen bir namazdır. Onu kılmayı âdet haline getirmek, ondan gâfil olmamak, ona karşı tembellik ve gevşeklik göstermemek mübâh olur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zihnî Efendi, bu hadisi, *Sünen* müelliflerinin, İkrime’nin İbn Abbâs (r.a.)’tan rivayeti olarak tahrîc ettiklerini ifade etmiştir. Ayrıca hadisi Ebû Râfi’ (r.a.) de rivayet etmiştir.²

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 633.

² Ebû Dâvûd, *Tatavvu’*, 14 (1297); Tirmizî, *Vitir*, 19 (482); İbn Mâce, *İkâmet*, 190 (1386, 1387).

Tirmizî hadîse *ğarîb* hükmünü vermekte ve tesbih namazı ile ilgili “sahîh, kayda değer bir rivâyetin bulunmadığını”, Abdullâh b. Mübârek’ten ve bazı âlimlerden bu namaz ile ilgili (eser mahiyetinde) bazı rivâyetlerin bulunduğunu ifade etmiş ve Abdullâh b. Mübârek’in rivâyetini zikretmiştir. Bu rivâyet Ebû Râfi’’den gelen yukarıdaki rivâyetle benzerlik arz etmektedir. Hadîsin bazı râvîleri hakkında yapılan değerlendirmeler şunlardır:

Zeyd b. Hubâb el-‘Uklî: *Güvenilir* (sika).

Mûsâ b. ‘Ubeyde: “bazı âlimler bu râvîyi *zayıf* görmüşlerdir. Fakat bu ravi *doğru sözlü* (sadûk) ve *güvenilir* (sika) bir ravidir, ama hıfzında bazı olumsuzluklar olabilmektedir. Daha çok, Abdullâh b. Dînâr’dan naklettiği rivâyetler zayıf görülmüştür.

Saîd b. Ebî Saîd (Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm’ın mevlâsı): Bu şahıstan sadece Mûsâ b. Ubeyde rivâyet etmiştir. İbn Hacer *Takrîb*’de onun şahsının veya güvenilirlik açısından durumunun bilinmediğini (mechûl) ifade etmiş, fakat *Tehzîb*’de de bu raviye “İbn Hibbân’ın *Sikât*’ta yer verdiğini” bildirmiştir.¹

Münzirî, bu hadîsi Dârakutnî, İbn Huzeyme (*Sahîh*’te) ve Beyhakî’nin de rivâyet ettiğini, Beyhakî’nin “Abdullâh b. Mübârek ve bazı âlimlerin tesbih namazını kılmalarının merfû hadîsleri takviye ettiğini” ifade ettiğini bildirmiştir. Hadîsin isnâdı *hasendir* ve İbn Abbâs’tan gelen rivâyetle kuvvetlenmektedir. Hâfız Münzirî, bu hadîsin bir çok tarikle rivâyet edildiğini, İbn Abbâs’ın rivâyetinin bazı âlimler tarafından *sahîh* görüldüğünü belirtmiştir. Sahîh gören âlimlerden bazıları, Hâfız Ebû Bekr el-Âcurrî, Münzirî’nin hocaları Ebû Muhammed Abdürrahîm el-Mısırî ve Hâfız Ebû’l-Hasen el-Makdisî’dir. Yine Münzirî’nin belirttiğine göre, Ebû Bekr b. Ebû Dâvûd babasının şu sözünü aktarmıştır: “Tesbih namazı hakkında İbn Abbâs’ın rivâyet ettiği hadîsden başka sahîh hadîs yoktur.” Müslim b. Haccâc da “bu konuda İbn Abbâs hadîsinin isnâdından daha güzel isnâdla bir hadîs rivâyet edilmemiştir” demiştir.²

Hâkim *Müstedrek*’te, İbn Ömer’den gelen bir rivâyette Peygamberimizin tesbîh namazını amcası Abbâs b. Abdülmuttâlib’e öğrettiği gibi amcasının oğlu Ca’fer b. Ebî Tâlib’e de öğrettiğini rivâyet etmiş ve bu isnâdın *sahîh* ve *kusursuz olduğunu* (lâ ğubâra aleyh) bildirmiştir. Zehebî de bu görüşleri onaylamıştır. İbn Abbâs’ın rivâyetini Beyhakî de *es-Sünenü’l-kübrâ*’da rivâyet etmiştir.³

¹ Tirmizî, a.g.e., II, 350.

² Tirmizî, a.g.e., II, 352.

³ Tirmizî, aynı yer.

Sindî bu hadîs hakkında bazı hadîs hâfızlarının olumsuz görüş beyan ettiklerini, fakat hadîsin *sabit* olduğunu, amel edilmesi gerektiğini ve bu hadisin insanlar arasında yayıldığını ifade etmiştir.¹

”إئتيني غدا أحبوك وأثيبك وأعطيك“ حتى ظننت... ”إذا زال النهار فقم فصل أربع ركعات“ فذكر

نحوه، قال: ثم ترفع رأسك- يعنى من السجدة الثانية- فاستو جالسا ولا تقم حتى تسبح عشرا وتحمد

عشرا وتكبر عشرا وتهلل عشرا، ثم تصنع ذلك فى الأربع الركعات“ قال ”فإنك لو كنت أعظم أهل الأرض

ذنبا غفر لك بذنبك“ قلت: فإن لم أستطع أن أصليها تلك الساعة؟ قال: ”صلها من الليل والنهار“

Bu rivayete göre Tesbîh namazında söylenecek tesbihlerde biraz farklılık vardır. Her rekatin sonunda oturarak onar kere Sübhânellâh, Elhamdülillâh, Allâhüekber ve Lâ ilâhe illallâh tesbihlerinin söylenmesi gerekir. Ebû Dâvûd (275/888), bu hadisin Abdullâh b. Amr ve İbn Abbâs (r.a.)’tan mevkûf ve merfû olarak rivâyet edildiğini bildirmiştir.²

Ebû Dâvûd’un 1299 no’lu hadisinin ravisi Ensârî’dir. İbn Hacer bu ravinin isminin, *Emâli’l-Ezkâr*’da belirtilmediğini söylerken Mizzî onun Câbir b. Abdullah olduğunu ifade etmiştir. Bu hadîsin senedi şöyledir: Ebû Tevbe er-Rabî’ b. Nâfî’→Muhammed b. Muhâcir→Urve b. Meryem→Ensârî. İbn Asâkir, Urve b. Meryem’in biyografisinde onun Câbir b. Abdullah’tan hadîs rivayet ettiğini belirtmiştir. Dolayısıyla sahâbî ravinin Câbir (r.a.) olması mümkündür. Fakat İbn Asâkir’in senesinde Urve b. Meryem’den hadîsi rivayet eden Muhammed b. Muhâcir değildir. Ebû Dâvûd’un senesinde ise ravi Muhammed vardır. İbn Hacer, Urve’nin biyografi(ler)inde, içinde Şamlı ravilerin bulunduğu, Taberânî’nin tahrîc ettiği iki sened tesbit ettiğini ve bu senedlerden birisinin sahâbî ravisi hariç yukarıdaki senedin aynısı olduğunu, bu seneddeki Peygamberimiz (s.a.v.)’den rivayet eden ravinin Ebû Kebşe el-Enmârî olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda İbn Hacer şöyle bir ihtimal-kesin olmaya daha yakın-yürütmektedir: “Enmârî’deki *mîm* biraz büyük yazıldı ve *mîm sâd*’a benzedi.” Eğer durum bu şekilde ise Peygamberimiz (s.a.v.)’den rivayet eden ravi Ebû Kebşe el-Enmârî olur. Her iki durumda da yani Peygamberimiz (s.a.v.)’den rivayet eden

¹ İbn Mâce, Sünen (thk. M. Fuâd Abdulbâkî), I, 442.

² Ebû Dâvûd, Tatavvu’, 14 (1298, 1299).

ravinin Câbir b. Abdullah veya Ebû Kebşe el-Enmârî olması durumunda da hadîs *hasen* derecesinden aşağı düşmez.¹

169.

”تَحَرُّوا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَّلِ مِنْ رَمَضَانَ”

“Kadir gecesini, Ramazân’ın son on (gün)ünde arayınız.”²

Ramazn’ın son gününün gecelerini ihyâ etmek mendûbdur. Maksat Kadir gecesini ihyâ etmektir.

Tahrîc

Zihnî Efendi hadisin Buhârî ve Müslim tarafından rivayet edildiğini (müttefekun aleyh) bildirmiştir. Hadis, Hz.Âişe, Ebû Saîd, İbn Ömer, İbn Abbâs, Ebû Hureyre, ‘Ubâde b. es-Samit, Hz.Ömer, Ebû Bekre, Câbir b. Semûra, Ebû Zerr (r.a.)’den rivayet edilmiştir.³

170.

”مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ”

“Kadir gecesini, inanarak ve sevâbını Allah’tan bekleyerek ihyâ edenin, geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır.”⁴

Kadir gecesini ihyâ etmek de mendûbdur.

Tahrîc

Hadis, Ebû Hureyre, Hz. Âişe ve ‘Ubâde b. Sâmit (r.a.)’ten rivayet edilmiştir⁵.

171.

”مَنْ أَحْيَا لَيْلَةَ الْعِيدِ أَحْيَا اللَّهُ قَلْبَهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ”

“Bayram gece(ler)ini ihyâ edenin kalbini, Cenâb-ı Hak kalblerin öldüğü gün diri tutar.”⁶

Ramazan ve Kurban bayramının ilk gecelerini ihyâ etmek mendûbdur.

Tahrîc ve Değerlendirme

¹ Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, IV, (1285).

² M. Zihnî, a.g.e., s. 634.

³ Buhârî, *Teheccüd*, 21; *Leyletü'l-kadr*, 2, 3; *İ'tikâf*, 1, 9; Müslim, *Sıyâm*, 206-214, 216, 217, 219; Ebû Dâvûd, *Ramazân*, 2 (1381); 3 (1382, 1383); 5 (1385); Tirmizî, *Savm*, 72 (792); Nesâî, *Sehv*, 98 (1354); İbn Mâce, *Sıyâm*, 56 (1766); Dârimî, *Savm*, 56 (1788-1790); *Muvatta*, *İ'tikâf*, 9-11 (Urve'den mürsel olarak); *Müsned*, I, 14, 43, 133, 231, 259, 279, 360, 365; II, 8, 27, 37, 44, 75, 78, 81, 91; V, 36, 39, 40, 86, 88, 98, 113, 171; III, 10, 71; V, 171, 313, 318, 321, 324; VI, 50, 56, 73, 204.

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 634, 635.

⁵ Buhârî, *İmân*, 25; *Savm*, 6; *Leyletü'l-Kadr*, 1; Müslim, *Müsâfirîn*, 175, 176; Ebû Dâvûd, *Ramazân*, 1 (1372); Tirmizî, *Savm*, 1 (683); Nesâî, *Sıyâm*, 39 (2191, 2200); 40 (2204, 2205); *İmân*, 22 (5024); Dârimî, *Savm*, 54 (1783); *Müsned*, II, 241, 347, 408, 423, 473, 503; V, 318, 321, 324.

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 635.

Hadisi, İbn Mâce (273/886), Ebû Ümame (r.a.)’den rivayet etmiştir.¹ Bûsîrî (840/1436), ravi Bakıyye b. Velid’in *müdebbis* olmasından dolayı hadisin *zayıf* olduğunu ifade etmiştir².

Elbânî, hadîsin *çok zayıf* (daîfun cidden) belirtmiştir. Irâkî de *Tahrîcü’l-İhyâ*’da senedinin *zayıf* olduğunu ifade etmiştir. Elbanî, Bakıyye’nin *yalancı* (kezzâb) râvîlerin *güvenilir* (sika) râvîlerden rivâyetlerini aktardığını ve bu râvîler arasında bazı râvîleri zikretmeyip karışıklığa (seyyiû’t-tedlîs) sebep olduğunu belirtmektedir. Bu hadîsde de Bakıyye’nin zikretmediği râvînin bu *yalancı* (kezzâb) râvîlerden biri olması muhtemeldir. İbn Kayyım da Peygamberimiz’den bayram gecelerinin ihyâ edilmesi ile ilgili *sahîh* bir rivâyetin olmadığını belirtmiştir³.

Münzirî (656/1258), bu hadisi Taberânî’nin, “el-Mu’cemü’l-kebîr ve el-Mu’cemü’s-sağîr”de Ubâde b. Sâmit’ten rivâyet ettiğini belirtmiştir⁴. Heysemî, Taberânî’nin bu rivâyeti için şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Senedde Amr b. Hârûn el-Belhî vardır. Bu râvî hakkındaki genel kabûl gören görüş onun *zayıf* olmasıdır. İbn Mehdî ve bazı âlimler onu övmüşlerdir fakat, birçok âlim de onu *zayıf* görmektedir⁵.”

Elbânî, bu rivayete *mevzû* hükmünü vermektedir. Elbânî, Heysemî’nin yukarıdaki görüşlerini zikrettikten sonra İbn Mehdî’nin Heysemî’nin naklettiği görüşünün tam zıddı bir görüşünün de olduğunu bildirmektedir. Buna göre İbn Mehdî, “bize göre Amr b. Hârûn’un bir kıymeti yoktur” demiştir. İbn Maîn de Amr b. Hârûn’un *yalancı* (kezzâb) olduğunu belirtmiştir. İbn Cevzî de Amr b. Hârûn’dan rivâyet edilen bir hadîs zikretmiş ve bu hadîsi onun uydurduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da Amr’ı “sika râvîlerden mu’dal⁶ hadîsler rivâyet eden râvîlerden” saymıştır. Sonuç olarak Elbânî, Amr b. Hârûn’un dikkate alınmaması gereken bir râvî olduğunu belirtmiştir⁷.

”مَنْ قَامَ لَيْلَةَ النُّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، وَلَيْلَتِي الْعِيدَيْنِ لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ“

“Şa’bân’ın on beşinci gecesini ve iki bayram gecesini ihyâ edenin kalbi, kalplerin öldüğü günde ölmez.”⁸

¹ İbn Mâce, Sıyâm, 68 (1782).

² Bûsîrî, a.g.e., s. 257, 258 (602).

³ Elbânî, a.g.e., II, 11 (521).

⁴ Münzirî, a.g.e., II, 153 (3).

⁵ Heysemî, a.g.e., II, 198.

⁶ İsnadda sahabiye varıncaya kadar iki veya daha fazla ravinin birbiri ardınca düştüğü hadise denir (Bkz, Ahmet Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu Ve Gelişimi*, s. 166).

⁷ Elbânî, a.g.e., II, 11 (520).

⁸ M. Zihnî, a.g.e., s. 638.

Bu hadis, ileride gelecek olan Şa'bân'ın on beşinci gecesinin ihyâ edilmesi ile ilgili bölümde zikredilmiştir. Fakat devamında "bayram geceleri" de zikredildiği için burada incelenmesi uygun görülmüştür.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis İbn Kürdûs'ün babasından rivayet edilmiştir.

İbnü'l-Cevzî (597/1200), bu hadîsin Peygamberimiz (s.a.v.)'den rivayet edilmesinin *sahih* olmadığını çünkü senedin tenkit (fîhi nazar) edildiğini; ravi Mervân b. Sâlim hakkında Ahmed b. Hanbel'in, *güvenilir değil* (leyse bi sika); Nesâî, Dârakutnî ve Ezdî'nin de rivayetleri *terkedilmiştir* (metrûk) dediklerini; diğer bir ravi Seleme b. Süleyman hakkında Ezdî'nin *zayıf* dediğini; bir diğer ravi İsâ hakkında da Yahyâ b. Maîn'in *bir şey değildir* (leyse bi şey) ifadesini kullandığını belirtmiştir. İbn Hacer de Mervân'ın rivayetlerinin *terkedilmiş* (metrûk) olduğunu, Mervân'ın hocasının ve hocasının babasının (Rasûlüllah'tan rivayet eden) isimlerinin bilinmediğini, *Fütûhâtü'r-rabbâniyye*'de bildirildiğine göre, metnin Mervân'ın rivayeti olarak tanındığını ifade etmektedir. Bu metni Hasan b. Süfyân, İbn Şâhîn ve başka alimler de rivayet etmişlerdir¹.

Zehebî (748/1347) ve İbn Hacer (852/1448), bu hadîsi râvî İsâ b. İbrahim b. Tahmân el-Hâşimî'nin biyografisinde tahrîc etmiş ve hadîsin *makbul olmadığını* (münker) ve *mürsel* olduğunu ifade etmiştir. Zehebî'nin, İsa b. İbrahim hakkında, otoritelerden naklettiği bazı görüşler şunlardır: "Buhârî ve Nesâî: *hadisi makbul değildir* (münkeru'l-hadîs); Yahyâ: *bir şey değildir* (leyse bi şey'); Ebû Hâtim ve Nesâî: *hadisi terkedilmiştir* (metrûkü'l-hadîs)².

172. مَا مِنْ أَيَّامٍ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يُتَعَبَّدَ فِيهَا مِنْ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ يَعْدُلُ صِيَامُ كُلِّ يَوْمٍ مِنْهَا.

بصِيَامِ سَنَةِ وَقِيَامِ كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْهَا بِقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ

"İçinde ibâdet etmek için, Zilhicce'nin ilk on gününden (başka), Allah'a daha sevimli gelen gün(ler) yoktur. Onlardan her bir günün orucu, bir senelik oruca ve her bir gecenin kıyâmı, Kadir gecesini kıyâmına eşit tutulur."³

Zilhicce'nin ilk on gecesini ihyâ etmek mendûbdur. Bu ve bundan sonraki hadis bu konuyla ilgilidir.

Tahrîc

¹ İbnü'l-Cevzî, *el-'İlelü'l-mütenâhiye*, II, 562 (924).

² Zehebî, *Mizânü'l-i'idâl*, III, 308 (6546); İbn Hacer, *Lisânü'l-mizân*, IV, 391 (1193).

³ M. Zihni, a.g.e., s. 636.

Hadis, Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Abdullah b. Amr ve İbn Ömer (r.a.)’den rivayet edilmiştir.¹

173. “صَوْمُ يَوْمِ عَرَفَةَ يُكَفِّرُ سَنَتَيْنِ مَاضِيَةً وَمُسْتَقْبَلَةً، وَصَوْمُ عَاشُورَاءَ يُكَفِّرُ سَنَةً مَاضِيَةً”

“Arefe günü orucu, biri geçen, biri de gelecek iki seneye keffârettir. Âşûrâ günü orucu ise (sadece) geçen seneye keffârettir.”²

Tahrîc

Hadis, Ebû Katâde el-Ensârî, Katâde b. Nu’mân ve Hz.Âişe (r.a.)’den rivayet edilmiştir.³

174. مَنْ أَحْيَا اللَّيَالِيَ الْخَمْسَ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ: لَيْلَةَ التَّرْوِيَةِ، وَلَيْلَةَ عَرَفَةَ، وَلَيْلَةَ النَّحْرِ، وَلَيْلَةَ

الْفِطْرِ، وَلَيْلَةَ النُّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ”

“Beş geceyi ihyâ edene Cennet vâcib olur:

1. Terviye gecesi,
2. Arefe gecesi,
3. Ramazan bayramı gecesi,
4. Kurban bayramı gecesi,
5. Şa’bân’ın on beşinci gecesi.”⁴

Şa’bân’ın on beşinci gecesini ihyâ etmek mendûbdur. Bu ve bundan sonraki hadis, bu konuyla ilgilidir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadisi, Münzirî, İsfehânî’nin Muâz b. Cebel (r.a.)’den rivayet ettiğini ifade etmiştir⁵. Bu hadis, Şa’bân’ın on beşinci gecesi sayılmadan da İbn Asâkir tarafından rivayet edilmiştir⁶. Elbânî hadîse mevzû hükmünü vermiş ve Nasru’l-Makdisî’nin *Emâlî*’de rivâyet ettiğini söylemiştir. Yine Suyutî’nin *el-Câmiu’s-sağîr*’de İbn Asâkir’i kaynak göstererek rivâyet ettiğini ve Münâvî’nin şu sözlerle bu rivâyeti incelediğini bildirmiştir:

¹ Buhârî, ‘İydeyn, 11; Ebû Dâvûd, Savm, 61 (2438); Tirmizî, Savm, 52 (757, 758); İbn Mâce, Sıyâm, 39 (1727, 1728); Dârimî, Savm, 52 (1780, 1781); *Müsned*, I, 224, 338; II, 75, 131, 132, 161, 162, 167 (iki adet), 223.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 636, 637.

³ Müslim, Sıyâm, 196, 197; Ebû Dâvûd, Savm, 54 (2425); Tirmizî, Savm, 46 (749); 48 (752); İbn Mâce, Sıyâm, 40 (1730, 1731); 41 (1738); *Müsned*, V, 295-297, 304, 307, 308, 311; VI, 128.

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 638.

⁵ Münzirî, a.g.e., II, 152 (2).

⁶ Ali el-Muttakî, a.g.e., V, 66 (12076).

“İbn Hacer *Tahrîcî'l-Ezkâr*'da bu hadîse *ğarîb* hükmünü vermiştir. Metnin râvîlerinden olan Abdurrahîm b. Zeyd el-'Ammî'nin rivayetleri *terkedilmiştir* (metrûk). İbnü'l-Cevzî “hadîsin sahîh olmadığını ve Abdurrahîm hakkında Yahyâ'nın *yalançı* (kezzâb), Nesâî'nin, rivayetleri *terkedilmiştir* (metrûk) değerlendirmelerini” yaptığını ifade etmiştir.

Elbânî, diğer bir râvî Süveyd b. Saîd'in de *zayıf* olduğunu ve isnâdda olumsuzlukların arka arkaya geldiğini ifade etmiştir (zulümâtün ba'duhâ fevka ba'd). Elbânî, Münzîrî'nin yukarıda işaret ettiğimiz rivayetine de temas etmiş ve metni “beş gece” şeklinde “Şa'bân ayının on beşinci gecesi”yle birlikte İsfehânî'den rivâyet ettiğini ve metnin *zayıflığına ya da mevzûluğuna* işaret ettiğini bildirmiştir.¹ Elbânî bu metni İsfehânî'nin *Terğîb* isimli serinde rivâyet ettiğini belirtmiştir.²

175. إِذَا كَانَ لَيْلَةُ النُّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ فَتَقُومُوا لَيْلَهَا وَصُومُوا نَهَارَهَا، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَنْزِلُ فِيهَا
لِغُرُوبِ الشَّمْسِ إِلَى السَّمَاءِ فَيَقُولُ: أَلَا مُسْتَغْفِرٌ فَأَغْفِرَ لَهُ، أَلَا مُسْتَرْزِقٌ فَأَرْزُقَهُ؟ حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ”

“Şa'bânın on beşi olduğunda, gecesini ibâdetle ve gündüzünü oruçlu geçirin, zira o gecenin güneşin(in) batışı zamanında, Allah-ü Teâlâ (dünya semâsına) iner ve fecir doğuncaya kadar, “istiğfâr eden yok mu ki bağışlayayım, rızık isteyen yok mu ki, rızıklandırayım” der.”³

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadisi, Beyhakî *Şuabü'l-îmân*'da Ali b. Ebi Tâlib ve Osmân b. Ebi'l-Âs (r.a.)'tan rivâyet etmiştir⁴. Zehebî bu hadîsi, hadisin râvîlerinden olan Ebû Bekr b. Abdullâh'ın biyografisinde tahrîc etmiştir. Buhârî ve bazı âlimler onun *zayıf* olduğunu ifade ederken, Ahmed b. Hanbel *hadîs uydurduğunu* söylemiştir. Nesâî rivayetleri *terkedilmiştir* (metrûk); İbn Maîn ise, *hadisi bir şey değildir* (leyse hadîsuhû şey') değerlendirmelerini yapmışlardır.

Ebû Dâvûd, onun Medinelilere müftülük yaptığını, Zehebî'de Ebû Yusuf'un vefatından sonra Irâk'ta (bir süre) kadılık yaptığını ifade etmiştir⁵.

İbn Hibbân, Ebû Bekr b. Abdullâh'ın hadîslerini yazmanın doğru olmadığını, onun sika râvîlerden mevzû rivâyetlerde bulunduğunu ifade etmiştir.⁶

¹ Münzîrî'nin sözkonusu eserinin, baktığımız baskısında böyle bir işaret göremedik.

² Elbânî, a.g.e., II, 12 (522).

³ M. Zihnî, aynı yer.

⁴ Ali el-Müttakî, a.g.e., XII, 314 (35177, 35178).

⁵ Zehebî, a.g.e., IV, 504 (10024).

⁶ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn*, III, 147.

Fetteni, hadîsi “...oruçlu geçirin” kısmına kadar, İbn Hibbân’ın rivâyet ettiğini söyleyip, hadîse *zayıf* hükmünü vermiştir.¹

176. مَنْ صَلَّى الْعِشَاءَ فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ اللَّيْلِ، وَمَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا قَامَ اللَّيْلَ كُلَّهُ”

“Yatsı namazını cemaatle kılan kişi, sanki gecenin yarısını ibâdetle geçirmiştir. Sabah namazını cemaatle kılan kişi de sanki bütün geceyi ibâdetle geçirmiştir.”²

Tahrîc

Zihnî Efendi, hadisi, Müslim’in rivâyet ettiğini belirtmiştir. Hadis, Osman b. Affân (r.a.)’dan rivâyet edilmiştir.³

177. مَا مِنْ عَبْدٍ يُدْنِبُ ذَنْبًا فَيَتَوَضَّأُ وَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ ثُمَّ يُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ فَيَسْتَغْفِرُ اللَّهَ إِلَّا غَفَرَ لَهُ”

“Günâh işleyen bir kul güzelce abdest alır, iki rekat namaz kılar ve Allâh’tan bağışlanma dilerse Allâh onu affeder.”⁴

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Hz. Ebû Bekr (r.a.)’den rivâyet edilmiştir.⁵ Tirmizî, hadisin hasen olduğunu belirttikten sonra, bu hadîsi sadece Osman b. Muğire’nin rivâyet ettiği tarîkten bildiğini ifade etmektedir. Bu hadîsi Osman b. Muğire’den Şu’be, Ebû Avâne ve bazı râvîler *merfû hadîs* şeklinde; fakat diğer iki râvî Süfyânü’s-Sevrî ve Mis’ar *mevkuf hadîs* şeklinde rivâyet etmişlerdir. Mis’ar’dan rivâyet eden bazı râvîlerin de hadisi *merfû hadîs* şeklinde rivâyet ettikleri görülmüştür.

B. 27. Nâfile Namazı Oturarak ve Binek Üzerinde Kılmak ve Yürüyerek Namaz Kılmak Konusunda Zikredilen Hadis

178. مَنْ صَلَّى قَائِمًا فَهُوَ أَفْضَلُ وَمَنْ صَلَّى قَاعِدًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَائِمِ”

¹ Fetteni, a.g.e., s. 45.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 639.

³ Müslim, Mesâcid, 260; Ebû Dâvûd, Salât, 47 (555); Tirmizî, Salât, 51 (221); Dârimî, Salât, 23 (1227); *Müsned*, I, 58, 68.

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 640/2.

⁵ Ebû Dâvûd, Vitir, 26 (1521); Tirmizî, Salât, 181 (406); Tefsîru Sûre, 3 (14-3006); İbn Mâce, İkâmet, 193 (1395); *Müsned*, I, 2, 9, 10.

“Namazı, ayakta kılan kişi daha faziletlidir. Kim namazı oturarak kılsa ayakta kılan kişinin (aldığı ecir) yarısı kadar ecir alır.”¹

Bir kişinin nâfile namazı ayakta kılmaya gücü yeterken oturarak kılması câizdir. Fakat yukarıdaki hadiste bildirildiği gibi ecirleri değişik olur.

Tahrîc

Hadis, İmrân b. Husayn², Abdullâh b. Amr³, Enes b. Mâlik⁴, Hz. Âişe⁵ ve Sâîb b. Abdullâh⁶ tarafından rivayet edilmiştir.

B. 28. Gemide Namaz Konusunda Zikredilen Hadis

179.

“صَلِّ فِيهَا قَائِمًا إِلَّا أَنْ تَخَافَ الْغَرَقَ”

“Gemide, boğulmaktan korkmanın dışında, namazı ayakta kıl.”⁷

İmâm Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed’e göre gemi giderken, namazı oturarak kılma özrü gerçekleşmedikçe, oturarak kılmak câiz değildir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, İbn Ömer ve İbn Abbâs (r.a.)’tan rivayet edilmiştir. Dârakutnî (385/995), 3 no’lu hadisin senedindeki râvî Hüseyin b. ‘Ulvân’ın rivayetlerinin *terkedildiğini* (metrûk) ifade etmiştir⁸. 4 no’lu rivayetin senedindeki râvî Bişr b. Fâfâ’nın Dârakutnî tarafından *zayıf* görülmüş, aynı görüş *Mizân*’da da zikredilmiştir.

Hâkim (405/1014), Müslim’in şart(lar)ına göre hadîsin isnâdının *sahîh* olduğunu ifade etmiştir.⁹

Beyhakî (458/1066), hadîse *hasen* hükmünü vermiştir. Bu senedde yukarıdaki râvîler Hüseyin b. ‘Ulvân ve Bişr b. Fâfâ yer almamışlardır.¹⁰

B. 29. Terâvîh Namazı Konusunda Zikredilen Hadis

180.

“إِفْتَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ صِيَامَهُ وَسَنَّتُ لَكُمْ قِيَامَهُ”

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 642/3.

² Buhârî, Taksîr, 17, 18; Ebû Dâvûd, Salât, 175 (951); Tirmizî, Salât, 157 (371); Nesâî, Kıyâmu’l-leyl, 21 (1658); İbn Mâce, İkâmet, 141 (1231); *Müsned*, IV, 433, 435, 442, 443.

³ Müslim, Müsâfirîn, 120; Ebû Dâvûd, Salât, 175 (950); Nesâî, Kıyâmu’l-leyl, 20 (1657); İbn Mâce, İkâmet, 141 (1229); Dârimî, Salât, 108 (1391); *Muvatta*, Cemâat, 19, 20; *Müsned*, II, 162, 192, 193, 201, 203.

⁴ İbn Mâce, İkâmet, 141 (1230); *Müsned*, III, 136, 214.

⁵ *Müsned*, VI, 61, 62, 71, 220, 221, 227.

⁶ *Müsned*, III, 425.

⁷ M. Zihnî, a.g.e., s. 652/1.

⁸ Dârakutnî, *Sünen*, I, 394 (3).

⁹ Hâkim, *Müstedrek*, I, 275.

¹⁰ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, III, 155.

“Cenâb-ı Hak size Ramazân’ın orucunu farz kıldı, ben de kıyamını (teravîh namazını) size sünnet kıldım.”¹

Terâvîh namazı vaktin (Ramazan) sünnetidir, orucun sünneti değildir. Yukarıdaki hadisten bu şekilde anlaşılmıştır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Abdurrahmân b. Avf (r.a.)’tan rivayet edilmiştir². Zehebî, Nesâî’nin rivayetine dikkat çekmiş ve hadisin “ğarîb” olduğunu ifade etmiştir.³ Ahmed b. Hanbel, (v. 241) “...ben de kıyâmını size sünnet kıldım” kısmı olmadan, bu hadisi, Ebû Hüreyre (r.a.)’den rivayet etmiştir.⁴

B. 30. Yolcunun Namazı Konusunda Zikredilen Hadisler

181. “صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ”

“(Yolculukta namazları kısaltmak) Allâh’ın size verdiği bir sadakadır. Öyleyse O’nun sadakasını kabûl ediniz.”⁵

İmâm Ebû Hanîfe, bu hadisten dolayı, “namazları yolculukta kısaltmak azîmettir, tam kılmak câiz olmaz”, demiştir.

Tahrîc

Hadis, Ömer b. el-Hattâb (r.a.)’dan rivayet edilmiştir.⁶

182. “مَنْ تَاهَلَ بِبَلَدَةٍ فَهُوَ مِنْهُمْ”

“Her kim bir beldeden evlenirse oralı olur.”⁷

Bir kişi, başka bir beldeden evlense, hem yaşadığı yer, hem de evlendiği yer aslî vatani olur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadisi, İbn Ebi Şeybe ve Ebû Ya’lâ el-Mevsîli *Müsned*’lerinde, Osman b. Affân (r.a.)’dan rivayet etmilerdir. İbn Ebî Şeybe’nin senedindeki râvî İkrime b. İbrahim’in, Beyhakî (*Marife* isimli eserinde) ve Heysemî *zayıf* olduğunu söylemişlerdir.⁸

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 655/3.

² Nesâî, *Siyâm*, 40 (2208); İbn Mâce, *İkâmet*, 173 (1328); *Müsned*, I, 191, 195.

³ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-nübelâ*, I, 71.

⁴ *Müsned*, II, 230, 385, 425.

⁵ M. Zihni, a.g.e., s. 674/4.

⁶ Müslim, *Müsâfirîn*, 4; Ebû Dâvûd, *Sefer*, 1 (1199); Tirmizî, *Tefsîru Sûre*, 4 (20-3034); Nesâî, *Taksîru’s-salât*, 1 (1431); İbn Mâce, *İkâmet*, 73 (1065); Dârimî, *Salât*, 179 (1513); *Müsned*, I, 25, 36.

⁷ M. Zihni, a.g.e., s. 680/1.

⁸ Zeylaî, a.g.e., III, 271.

(Peygamberimiz (s.a.v.), Mekke'nin fethinde yolcu oldukları halde, Mekke'lilere iki rekat namaz kıldırıldılar. Selam verdikten sonra), “**siz namazınızı tamamlayınız, biz misâfiriz**, (buyurmuşlardır).”¹

Yolcu olan imam, kendisinin yolcu olduğunu namaza durmadan önce söyler. Yukarıdaki hadisten dolayı selamdan sonra söylemek de mendûbdur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, ‘Imran b. Husayn (r.a.)’dan rivayet edilmiştir². Münzirî, Ali b. Zeyd b. Cüd’ân hakkında bazı imamların cerh ifadeleri kullandıklarını ve bazılarının da bu hadîsin *karmaşık* (muztarib) olduğu için huccet olabilecek güçte olmadığını ifade ettiklerini haber vermiştir. Tirmizî aynı senedle ve başka lafızlarla hadîsi rivâyet etmiş ve hadîse *hasen-sahîh* hükmünü vermiştir³. İmâm Mâlik (179/795) ve Beyhakî⁴ (458/1065) hadisi, Hz. Ömer’in sözü olarak rivâyet etmişlerdir.

B. 31. Hastanın Namazı Konusunda Zikredilen Hadisler

184. ”صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ“ زاد النسائي ”فإن لم

تستطع فمستلقيا، لا يكلف الله نفسا إلا وسعها“

(Imrân b. Husayn, hastalığı sebebiyle Peygamberimiz (s.a.v.)’e, “namazımı nasıl kılmalıyım? diye sorunca Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle cevap verdi:) “**Ayakta kıl, gücün yetmezse, oturarak kıl, buna da gücün yetmezse, yan yatarak veya sırt üstü yatarak kıl, “lâ yükellifullâhü nefsen illâ vüсахâ⁵”** (Allah kul(lar)ı ancak gücünün yetebileceğinden sorumlu tutar).”⁶

İbâdet güce göre olduğundan, hastanın namazı kendi gücüyle ölçülü olup, hastalığın şiddetlenmesi ve artması nisbetinde edâ sûretinde eksilme olur ve hadiste tarif edildiği şekilde kılınır.

Tahrîc

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 684.

² Ebû Dâvûd, Sefer, 10 (1229); *Müsned*, IV, 430-432; *Muvatta*, Sefer, 19; Hac, 202, 203; İmâm Mâlik, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, I, 173, 174; *Zeylaî*, a.g.e., II, 187.

³ Tirmizî, Cuma, 39 (545).

⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 135, 136.

⁵ Bakara, 2/286. *el-Mu'cemü'l-müfehres li Elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî (Concordance)*'den ve *el-Mektebetü'l-elfiyye li's-sünneti'n-nebeviyye* (cd)'den taramamıza rağmen Nesâî'deki rivayeti (ziyade olan kısmı da ziyade olmayan kısmı da), tesbit edemedik.

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 687.

Hadis, Imrân b. Husayn (r.a.)’dan rivayet edilmiştir.¹

185. “صَلِّ عَلَى الْأَرْضِ إِنْ اسْتَطَعْتَ، وَإِلَّا فَأَوْمِ إِيْمَاءً وَاجْعَلْ سُجُودَكَ أَحْفَظَ مِنْ رُكُوعِكَ”

(Peygamberimiz (s.a.v.) bir hastaya hatır sorma ziyaretinde bulunup, hastanın önüne yastık alarak namaz kılmakta olduğunu görmüş ve yastığı alıp atmış, hasta önüne bir tahta almış, Peygamberimiz (s.a.v.) onu da atmış ve) “**Gücün yeterse yere (alnını koyup, secde yaparak) namaz kıl, eğer buna gücün yetmezse işaret (îma) et ve secdelerin için olan işaretin rükuun için olan işaretinden daha aşağıca yap (buyurmuştur).**”²

Secde yapmaktan aciz olan hastanın secde yapabilmesi için önüne yüksekçe bir şey koymasına gerek olmayıp, îma yeterlidir. Lâzım olmadığı halde yapılırsa, bu hal, yukarıdaki hadiste yasaklandığından dolayı mekrûhtur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Câbir b. Abdullâh (r.a.)’tan rivayet edilmiştir³. Bu hadîsi ravi Sevrî’den sadece Ebû Bekr el-Hanefî rivâyet etmiştir. Beyhakî’nin bu rivâyetten hemen sonra zikrettiği rivâyet de bu hadîsin bir benzeridir ki, bu rivâyetin senedinde Sevrî’den rivâyet eden râvî Abdulvehhâb b. ‘Atâ’dır. Bu senede Zeylaî de dikkat çekmiştir. Dolayısıyla, Beyhakî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ*’sına *el-Cevherü’n-nakî* isimli zeyli yazar İbnü’t-Türkmâni’nin de işaret ettiği gibi, Ebû Bekr el-Hanefî *tek kalmamış* (teferrüd), bilakis Abdülvehhâb b. ‘Atâ ona mütâbaât etmiştir. Yine İbnü’t-Türkmâni, İbn Ebi Hâtim’in *İlel*’inde, Ebû Üsâme’nin de Sevrî’den bu hadîsi rivâyet ettiğini ifade etmiştir. İbn Hacer, Beyhakî’nin rivayetindeki ravilerin *sika* olduğunu ibelirtmiştir.⁴

Zeylaî, Abdülhakk’ın *Ahkâm*’da Ebû Bekr el-Hanefî’nin *güvenilir* (sika) olduğunu söylediğini ve bu hadîsi, başka bir tarikle de Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî’nin *Müsned*’inde rivayet ettiğini ifade etmiştir.⁵

Yine Zeylaî, hadisi, Taberânî’nin *el-Mu’cemü’l-kebîr*’de, başka bir tarikle de *el-Mu’cemü’l-evsat*’ta İbn Ömer (r.a.)’den rivayet ettiğini bildirmiştir.

İbn Hacer, Bezzâr’ın ravi Ebû Bekr el-Hanefî’nin teferrüd ettiğini söyledikten sonra, Süfyân Sevrî’den Abdülvehhab b. ‘Atâ yoluyla ikinci bir tarîka dikkat

¹ Buhârî, Taksîr, 19; Ebû Dâvûd, Salat, 179 (952); Tirmizî, Salât, 274 (372); İbn Mâce, İkâmet, 139 (1223); *Müsned*, IV, 426.

² M. Zihni, a.g.e., s. 690/2.

³ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II, 306; San’ânî, *Sübülü’s-selâm*, I, 201; Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, II, 147.

⁴ İbn Hacer, *Dirâye*, I, 209 (270).

⁵ Zeylaî, a.g.e. II, 175, 176.

çekmesinin dalgınlık sonucu olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Ebû Bekr el-Hanefî teferrüd etmemiş bilakis Abdülvehhab b. Atâ ona mütâbaat etmiştir.

İbn Hacer, ravi Ebû Üsâme'nin de Süfyân'dan bu hadîsi merfû olarak rivayet ettiğini, böylece Süfyân Sevrî'den rivayet eden ravilerin sayısının üçe çıktığını (Ebû Bekr el-Hanefî, Abdülvehhab b. 'Atâ ve Ebû Üsâme) fakat Ebû Üsâme'nin *bir şey olmadığını* (leyse bi şey') ifade etmiştir.

İbn Hacer'in bildirdiğine göre, bu hadîs Ebû Hâtim'e sorulmuş o da "Câbir (r.a.)'den mevkûf olarak rivayet edilmesi doğru, merfû olarak rivayet edilmesi ise hatadır" diye cevap vermiştir.

İbn Hacer, Taberânî'nin de, İbn Ömer'den rivayetinde dikkat çektikten sonra yine Taberânî'nin İbn Abbâs'tan da benzer bir metin rivayet ettiğini, fakat ikisinin de *zayıf* olduğunu ifade etmiştir.¹

186. "يُصَلِّي الْمَرِيضُ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَى قَفَاهُ يَوْمِيُ إِيْمَاءً، فَإِنْ لَمْ

يَسْتَطِعْ فَاللَّهُ أَحَقُّ بِقَبُولِ الْعُذْرِ مِنْهُ"

"Hasta, namazı ayakta kılar, buna gücü yetmezse oturarak kılar, buna da gücü yetmezse arkası üzere yatarak îmâ eder. Buna da gücü yetmezse, Cenâb-ı Hak onun özrünü kabûle en fazla hak sahibidir (ehaktır)."²

Îmâ, başı eğmekle olur. Başıyla îmâ etmeye güç yetiremeyen, ne gözüyle ne kaşıyla ve ne de kalbiyle îmâ edemez.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)'den rivayet edilmiştir. Zeylaî, hadîsin *ğarîb* olduğunu ifade etmektedir. Dârakutnî, Sünen'inde şu lafızlarla rivâyet etmiştir:

"يُصَلِّي الْمَرِيضُ قَائِمًا فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ صَلَّى قَاعِدًا فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَسْجُدَ أَوْ مَا وَجَعَلَ سَجُودَهُ أَخْفَضَ مِنْ

رُكُوعِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَصَلِّيَ قَاعِدًا صَلَّى عَلَى جَنْبِهِ الْأَيْمَنِ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ صَلَّى

مُسْتَلْقِيًا رِجْلَاهُ مِمَّا يَلِي الْقِبْلَةَ"

Râvî Hasen el-'Uranî'den dolayı, Abdulhak *Ahkâm* isimli esrinde hadîsi illetli görmüş ve bu râvînin şif liderlerden olduğunu ve şiflere göre de doğru bir kişi (sadûk) olmadığını ifade etmiştir. (Hadîsin illetli olması konusunda) İbnü'l-Kattân da

¹ İbn Hacer, *et-Telhîsu'l-habîr*, I, 226, 227 (337).

² M. Zihnî, a.g.e., s. (692, 693, 701 (bir kısmı)).

Abdülhak'ın görüşlerine katılmış, ayrıca diğer bir râvî Hüseyin b. Zeyd'in durumunun bilinmediğini ifade etmiştir. Hüseyin b. Zeyd, Ali b. Ebî Tâlib'in torununun oğludur. İbn Adî, Hüseyin b. Zeyd'in makbul olmayan (münker) hadîsler rivâyet ettiğini ve rivâyetlerinin sika râvîlerin rivâyetlerine benzemediğini kaydetmiştir. İbn Hibbân ise, Hüseyin'in, sika râvîlerden maktûb¹ hadîsler rivâyet ettiğini ifade etmiştir.

Abdurrahmân b. Ebî Hâtim, Hüseyin b. Zeyd'in durumunu babama sordum, elini hareket ettirdi ve çevirdi (yani onu bazan beğenir, bazan beğenmezsin veya bir bakarsın maruf hadisler; bir de bakarsın münker hadisler rivayet eder (ta'rifu ve tünkiru)).

İbn Adî de "umarım onda sakınca yoktur (lâ be'se bih). Fakat rivâyetlerinde bazı olumsuzluklar tesbit ettim" diyor.²

B. 32. *İskât-ı Salât* Konusunda Zikredilen Hadis

187. "لا يصوم أحد عن أحد، ولا يصلى أحد عن أحد لكن يطعم عنه"

"Bir kimsenin orucunu başka bir kimse tutamaz ve namazını başka bir kimse kılamaz, fakat başkası adına tasadduk edebilir."³

Sadece bedenle yapılan ibadetler, vekâlet kabul etmezler. Yani bir kişi, yukarıdaki hadisten dolayı, başka birinin yerine, onun namazını kılamaz.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, "...başkası adına tasadduk edebilir" kısmı olmadan İbn Ömer (r.a.)'den *mevkuf* olarak rivayet edilmiştir⁴. Zeylaî merfû olarak rivayet edilmesinin *ğarîb* olduğunu mevkûf olarak İbn Abbâs ve İbn Ömer'den rivayet edildiğini ifade etmiştir. İbnü't-Türkmânî⁵, Tahâvî'nin *Müşkilü'l-Âsâr*'ından naklen bu metnin Hz. Âişe'den de rivayet edildiğini bildirmiştir.

İbn Abbâs'ın rivayetini Nesâî *es-Sünenü'l-kübrâ*'da Kitâbü's-savm'da tahrîc etmiştir. Ayrıca bu metni Beyhakî ve Tahâvî de rivayet etmişlerdir. İbnü't-Türkmânî, Beyhakî'nin rivayeti için "ravi Muhammed b. A'lâ hariç, isnâdı Buhârî ve Müslim'in şart(lar)ını, ravi Muhammed ise sadece Müslim'in şart(lar)ını taşımaktadır" demiştir.⁶

¹ Sened ve metindeki kelime veya cümlelerde takdim-tehirler, başkalarıyla değiştirmeler yapılmış olan hadis (Bkz. Aydınlı, Abdullah, a.g.e., I, 47).

² Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, II, 176.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 697.

⁴ *Muvatta*, Sıyâm, 43; Abdurrezzâk, *Musannef*, IX, 61 (16346).

⁵ Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübrâ* (*Cevheru'n-naki* ile birlikte), III, 257.

⁶ Zeylaî, a.g.e., II, 463.

İbn Hacer de, hadisi, *merfû* olarak tesbit edemediğini, İbn Ömer'den *mevkûf* olarak rivayet edilen metnin *sahih* olduğunu ifade etmiştir. Dârakutnî de *mevkûf* olarak rivayet edilmesinin *mahfûz* olduğunu belirtmiştir.¹

B. 33. Geçmiş Namazların Kazası Konusunda Zikredilen Hadis

188. مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا فَلَمْ يَذْكُرْهَا إِلَّا وَهُوَ يُصَلِّي مَعَ الْإِمَامِ فَلْيُصَلِّ الْتِي هُوَ فِيهَا ثُمَّ

لِيَقْضِ الْتِي تَذَكَّرَ ثُمَّ لِيُعِدَّ الْتِي صَلَّى مَعَ الْإِمَامِ

“Bir namazı uyuyarak veya unutarak geçirip de cemaatle namaz kılarken onu hatırlayan kimse, içinde bulunduğu namazı kılsın, sonra hatırladığı namazı kaza etsin ve daha sonra da imam ile kıldığı namazı iâde etsin.”²

Geçmiş namaz ile vakit namazı arasında tertib gereklidir. Yani, hadisten de anlaşıldığı gibi, önce geçmiş namaz kaza edilmeli, sonra da vakit namazı kılınmalıdır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zihni Efendi, bu hadîsin, meşhûr bir haber olduğunu, alimlerin onu kabulle karşıladıklarını (telakkî bi'l-kabûl), bu haberle farz amelinin kesinleşeceğini ve onu inkâr edenin sapmış olacağını bildirmiştir. Ayrıca, hadisin şöhreti hakkında tartışma yapıldığı da bildirilmiştir.

Bu hadis, İbn Ömer (r.a.)'nin sözü olarak rivayet edilmiştir³. Zeylaî, Dârakutnî'nin, bu hadîsi *merfû* olarak râvî Ebû İbrahim et-Tercümânî'nin rivâyet ettiğini, fakat bunun yanlış olduğunu ifade etmiştir. *Kitâbü'l-'ulel* isimli eserinde de (bu metne işaret ederek) “İbn Ömer'in sözü *sahîhtir*” diye bir ifade kullanmıştır.

Beyhakî de, Saîd b. Abdurrahmân'dan rivâyet eden Ebû İbrahim et-Tercümânî'den başka râvîlerin de bu metni müsned olarak rivâyet ettiklerini, fakat doğrusunun *mevkûf* olduğunu bildirmiştir.

Nesâî *Künâ* isimli eserinde, Tercümânî'nin yer aldığı senedle metni *merfû* olarak rivâyet etmiş ve şu bilgileri vermiştir: “*Merfû* olarak rivâyet edilmesi *mahfûz değildir*, Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel'in bana bildirdiğine göre, Yahyâ b. Maîn, İbrahim et-Tercümânî hakkında, *bir sakınca yoktur* (lâ be'se bih) hükmünü vermiştir. İbrahim hakkındaki bu değerlendirme *Takrîb*'de de yer almıştır. Söz konusu râvî hakkında Ebû

¹ İbn Hacer, *Dirâye*, I, 283 (375).

² M. Zihni, a.g.e., s. 705.

³ *Muvatta*, Sefer, 77.

Dâvûd da aynı düşünceye sahiptir. Ahmed b. Hanbel ise *bir sakınca yoktur* (leyse bihî be's) hükmünü vermektedir.

İbn Ebî Hâtim de *İlel* isimli eserinde, Ebû Zur'a'nın "merfû olarak rivâyet edilmesi hatadır, mevkûf olarak rivâyet edilmesi doğrudur" görüşünü nakletmiştir.

Abdulhak, *Ahkâm* isimli eserinde "râvî Saîd b. Abdurrahmân el-Cumahî'nin bu metni merfû olarak rivâyet ettiğini ve bu râvîyi Nesâî ve İbn Maîn'nin *sika* gördüklerini ifade etmiştir.

Zeylaî, hocası Zehebî'nin *Mizân* isimli eserinde bu râvîyi sika gören âlimlerin bulunduğunu ifade ettikten sonra, İbn Hibbân'ın şu görüşüne yer vermiştir: "Bazı sika râvîlerden mevzû haberler rivâyet etmiştir. Söz konusu hadis de onun *makbul olmayan* (münker) rivâyetlerinden sayılmıştır."

Zeylaî son olarak İbn Adî'nin (Kâmil'de) şu görüşlerine yer vermiştir: "Ubeydullâh'tan rivâyet eden râvîlerden Saîd b. Abdurrahmân'dan başka bu hadîsi merfû olarak rivâyet eden bir râvî yoktur. İbn Maîn, Saîd'in *sika* olduğunu ifade etmiştir. Umarım onun rivâyetleri sağlam (müstakîm) dır, fakat bazen kasdî olmayarak sahabi sözlerini (mevkuf), Peygamberimiz (s.a.v.)'in sözü gibi (merfu), tabiînin Peygamberimiz (s.a.v.)'den rivayetlerini (mürsel) de, sahabinin Peygamberimiz (s.a.v.)'den rivayeti gibi (mevsûl) göstererek hata yapmaktadır."

Zeylaî, bütün bu görüşlerden sonra, bu hadîsteki sorunu, (merfû mu, mevkûf mu?) bazı âlimlerin Saîd b. Abdurrahmân el-Cumahî'ye, bazılarının da Saîd'den rivâyet eden İbrahim et-Tercümânî'ye atfederek görüşlerinin karıştığını (ıztarâbe) belirtmiştir.

Bu metin, Tahâvî, Beyhakî ve Heysemî tarafından da zikredilmiş, Heysemî, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ta rivâyet ettiğini, Taberânî'nin hocasının haricindeki râvîlerinin *sika* olduğunu ve Taberânî'nin hocası Muhammed b. Hişâm'ı tanıtan bir âlim bulamadığını ifade etmiştir.¹

B. 34. *İdrâk-i Farîza* (Farza Yetişmek) Konusunda Zikredilen Hadisler

189.

إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ

"(Vakit) namaz(ın)a kâmet edildiği zaman farz namazdan başka namaz kılınmaz."²

Sabah namazının sünnetini kılmadığı halde, imamın sabah namazının farzına durduğunu gören kimse, cemaat faziletini kaçırmamak için tahiyâtta olsun yetişmek

¹ Zeylaî, a.g.e., II, 162.

² M. Zihni, a.g.e., s. 728.

şartıyla, saflardan uzak bir yerde önce sabah namazının sünnetini kılar, sonra imama uyar.

Sabah namazının sünnetinin fazileti hakkında *Nâfileler* bölümünde zikredilen hadislerden dolayı, sabah namazının sünneti bu hadisten istisnâ edilmiş ve hadis sabah namazının dışındaki namazlara hamlolunmuştur.

Tahrîc

Hadis, Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edilmiştir.¹

190. مَنْ صَلَّى رُكْعَتِي الْفَجْرِ فِي بَيْتِهِ يُوسِعُ لَهُ فِي رِزْقِهِ، وَيَقِلُّ الْمُنَازَعُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَهْلِهِ، وَيُخْتَمُ لَهُ 190.

بالإيمان

“Sabah namazının sünnetini evinde kılanın rızık genişletilir, kendi ile ailesi arasında tartışma az olur ve o kimse îmân ile ömrünü tamamlar.”²

Sabah namazının sünnetini evde kılmak daha faziletlidir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadîs kaynaklarında tesbit edilememiştir. Bu metin, Zihnî Efendinin kaynağında da hakkında herhangi bir bilgi verilmeden zikredilmiştir.³

191. صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيْمَا سِوَاهُ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ، وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ 191.

الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ صَلَاةٍ فِي مَسْجِدِي وَفِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ بِخَمْسِمِائَةِ صَلَاةٍ

“Benim bu mescidimde kılınan bir (farz)⁴ namaz, Mescid-i Haram hariç, ondan başka bir yerde kılınan bin namazdan daha faziletlidir. Mescid-i Haram’da kılınan bir namaz ise, benim mescidimde kılınan yüz namazdan ve Beyt-i Makdis’de kılınan beş yüz namazdan daha faziletlidir.”⁵

Tahrîc

Hadis, Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Meymûne, İbn Ömer, Câbir, Sa’d b. Ebi Vakkâs, Abdullâh b. Zübeyr, Cübeyr b. Mut’ım (r.a.)’den rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin bir

¹ Buhârî, Ezân, 38 (bab başlığında); Müslim, Müsâfirîn, 63, 64; Ebû Dâvûd, Tatavvu’, 5 (1266); Tirmizî, Salât, 195 (421); Nesâî, İmâmet, 60 (863, 864); İbn Mâce, İkâmet, 103 (1151); Dârimî, Salât, 149 (1455, 1456, 1458); *Müsned*, II, 331, 352, 455, 517, 531.

² M. Zihnî, a.g.e., s. 728/5.

³ Ahmed et-Tahtâvî, a.g.e., s. 367.

⁴ Kişinin kendi evinde kılmış olduğu nâfile namaz, Mescid-i Nebevî’de kılmış olduğu nâfile namazdan daha üstündür. 150 no’lu hadis, bu konuyla ilgilidir.

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 728/5.

kısımında sadece Mescid-i Haram'da kılınan namaz ile Mescid-i Nebi'de kılınan namaz karşılaştırılmıştır¹. Bazı rivayetlerde de, Mescid-i Haram'da kılınan namazın diğer yerlerde kılınan namazlardan yüz bin defa daha faziletli olduğu bildirilmiştir².

“صلاة في مسجدي خير من ألف صلاة فيما سواه من المساجد إلا المسجد الأقصى”

Bu rivâyetin sahâbî râvîsinde şüphe edilmiştir. Ya Ebû Hureyre, ya da Hz. Âişe'dir³.

“صلاة في مسجد القبائل بخمس وعشرين صلاة وهي حيث تجمع الجمعة بخمسائة وهي في المسجد

الحرام بمائة ألف وهي في مسجد المدينة بخمسين ألف صلاة وهي في البيت المقدس بخمسين ألف”

Enes (r.a.)'den rivâyet edilmiştir⁴.

“...وصلاة في المسجد الحرام أفضل من صلاة في مسجدي بألف صلاة”

Bu hadisi, Taberânî *el-Mu'cemü'l-kebîr*'de, Abdullah b. Zübeyr (r.a.)'den rivâyet etmiştir. Heysemî'nin bildirdiğine göre râvîleri *sahih (hadîs)* râvîleridir.⁵

“الصلاة في المسجد الحرام بمائة ألف صلاة والصلاة في مسجدي بألف صلاة والصلاة في بيت

المقدس بخمسائة صلاة”

Taberânî *el-Mu'cemü'l-kebîr*'de Ebu'd-Derdâ (r.a.)'dan rivâyet etmiştir. Heysemî râvîlerinin *sika* olduğunu fakat bazılarının tenkîd edidiğini ifade etmiş ve hadîsin *hasen* olduğunu bildirmiştir⁶. İbn Hacer de, İbn Adî'nin, bu hadisin isnâdının *zayıf* olduğunu ifade ettiğini bildirmiştir⁷. Bu hadisi, Bezzâr da rivâyet etmiş ve isnâdının *hasen* olduğunu belirtmiştir⁸. Suyûtî aynı hadisi Beyhakî'nin *Şuabü'l-îmân*'da, Ebu'd-Derdâ ve Câbir (r.a.)'den rivâyet ettiğini ifade etmiş ve Câbir (r.a.)'in rivayetine *hasen* remzini⁹, Ebu'd-Derdâ'dan rivayet edilen hadise de *zayıf* remzini koymuştur. Çünkü bu

¹Buhârî, Mescidü Mekke, 1; Müslim, Hac, 505, 510; Tirmizî, Salât, 126 (325); Menâkıb, 67 (3916); Nesâî, Mesâcid, 4 (689); 7 (692, Mevkuf haber); Menâsik, 124 (2895-2897); İbn Mâce, İkâmet, 195 (1404, 1405, 1406); Dârimî, Salât, 131 (1425-1427); *Muvatta*, Kible, 9; *Müsned*, I, 184; II, 16, 29, 53, 54, 68, 102, 155, 239, 251, 256, 277, 386, 397, 466, 468, 473, 484, 485, 499, 528; IV, 5, 80; VI, 333, 334.

² İbn Mâce, İkâmet, 195 (1406); *Müsned*, III, 343, 397; İbn Hacer, İbn Mâce'nin senedindeki râvîlerin *sika* olduğunu belirtmiştir (Bkz, İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 309).

³ *Müsned*, II, 278; Heysemî, a.g.e., IV, 5. Râvîleri *sahih (hadîs)* râvîleridir.

⁴ Deylemî, *Firdevs*, II, 390 (3733, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî tarafından tahrîc edilmiştir).

⁵ Heysemî, a.g.e., IV, 6.

⁶ Heysemî, a.g.e., IV, 7.

⁷ Münâvî, a.g.e., IV, 245 (5175).

⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 309.

⁹ Münâvî, a.g.e., IV, 228 (5109).

senedde râvî Saîd b. Sâlim el-Kaddâh vardır. Bu râvî hakkında o aradığın gibi kuvvetli değildir (leyse bi zâk) denilmiştir¹. San'ânî bu konuyla ilgili rivâyette bulunan sahâbîlerin sayısının yirmi beşe ulaştığını bildirmiştir².

“الصلاة في المسجد الحرام مائة ألف صلاة، والصلاة في مسجدي عشرة آلاف صلاة، والصلاة في مسجد

الرباطات ألف صلاة”

Suyûtî, hadîsin Enes (r.a.)’den rivâyet edildiğini belirttikten sonra, hadîse hasen remzini koymuştur. Münâvî ise hadîsin isnâdının *zayıf* olduğunu belirtmiştir³.

192. إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ وَتَحْنُ سُجُودَ فَاسْجُدُوا وَلَا تَعْدُوهُ شَيْئًا وَمَنْ أَدْرَكَ الرُّكُوعَ فَقَدْ أَدْرَكَ

الرُّكُوعَةَ”

“Siz namaza gelip de bizi secde ederken bulursanız hemen secde ediniz ve onu (rekattan) bir şey saymayınız. Rukûa yetişen rekata yetişmiş olur.”⁴

İmam rükûdan başını kaldırınca, imama yetişen kişi, o rekata kaçırılmış, fakat imama uymuştur. O kimse imama namazı bitirdikten sonra kaçırdığı namazı yeniden kılar.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zihnî Efendi hadîsin Ebû Hüreyre (r.a.)’den rivâyet edildiğini ifade etmiştir⁵.

Ebû Dâvûd (275/888), hadîs hakkında herhangi bir değerlendirme yapmayıp sükût etmiştir. Münzirî ise *Muhtasar*’da, senedde (tenkîd edilebilecek bir râvî olarak) Yahya b. Ebû Süleyman’ın olduğunu belirtmiş; Buhârî, *el-Kırâet (halfe'l-İmâm)* isimli risalesinde bu râvînin *hadîsinin makbul olmadığını* (münkerü'l-hadîs) belirtmiştir. Yahya b. Ebû Süleyman bu hadîsi Zeyd b. Ebu'l-Attâb ve İbnü'l-Makburî’den rivâyet etmiştir. Buhârî’ye göre Yahya’nın bu râvîlerden semâ (işitme) yoluyla hadîs aldığı kesin değildir. Bundan dolayı da bu râvînin rivâyetleri delîl olarak kullanılamaz.

Beyhakî de, bu hadîsi *el-Ma'rife*’de rivâyet etmiş, Yahya b. Ebû Süleyman’ın *tek kaldığını* (teferrüd) ettiğini ve *kuvvetli* (kavî) olmadığını belirtmiştir.

Bu râvî hakkında *Mîzânü'l-i'tidâl* ve *Tehzîbü't-Tehzîb*’de şu bilgilere yer verilmiştir:

¹ Münâvî, a.g.e., IV, 435 (5868).

² San'ânî, a.g.e., II, 216.

³ Münâvî, a.g.e., IV, 245 (5176).

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 733/1 (son kısmı), 734/1.

⁵ Ebû Dâvûd, Salât, 152 (893).

“Ebû Hâtim: “rivâyetleri yazılabilir fakat kuvvetli (kavî) değildir.” İbn Hibbân bu râvîyi *es-Sikât*’ta zikretmiş ve Hâkim’in, onu *sika* gördüğünü belirtmiştir.”

Ebû Dâvûd’un rivâyet ettiği hadîsi Dârakutnî de rivâyet etmiştir. İbn Hacer’in de *Telhîs*’da bildirdiğine göre, Dârakutnî ‘*İlel*’de söz konusu hadîsin benzerini Muâz (r.a.)’dan *mürsel* olarak da rivâyet etmiştir.¹

193. “لَا يَخْرُجُ مِنَ الْمَسْجِدِ بَعْدَ النَّدَاءِ إِلَّا مُنَافِقٌ أَوْ رَجُلٌ يَخْرُجُ لِحَاجَةٍ يُرِيدُ الرُّجُوعَ”

“Ezân okunduktan sonra camiden, ya münafık ya da bir ihtiyacı için çıkıp geri dönecek olan biri çıkar.”²

Başka bir caminin imamı veya müezzini olan birinin çıkması hariç, camide iken ezan okunduktan sonra çıkmak, tahrîmen mekrûhtur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Osman b. Affân (r.a.)’dan rivayet edilmiştir³. Bûsîrî, isnâdının *zayıf* olduğunu bildirmiştir. Çünkü senedde *zayıf* ravilerden İbn Ebî Ferve ve Abdulcebbâr b. Ömer vardır.⁴

Taberânî, bu hadisi, *el-Mu’cemü’s-sağir*’de Ebû Hureyre’den *merfû* olarak rivâyet etmiş, Heysemî de, bu rivâyetin râvîlerinin sahîh hadîs *râvîleri* olduğunu belirtmiştir.⁵ İbn Ebî Şeybe de bu hadîsi Ebû Hureyre’den mevsul olarak rivâyet etmiştir. Ayrıca hadis, Saîd b. Müseyyeb’den *mürsel* olarak da rivâyet edilmiştir⁶. Bu *mürsel* rivayet, Beyhakî tarafından da zikredilmiştir.⁷

194. “مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَقِفَنَّ مَوَاقِفَ التُّهْمِ”

“Cenâb-ı Allâh’a ve âhirete îmân eden töhmet yerlerinde durmasın.”⁸

Ezan okunduğunda camide bulunan kimse, namazı tek başına kılıp çıkarsa, Hakk’ın davetine icâbet etmiş olduğundan, onun çıkması mekrûh olmaz, sadece cemaati terk kerâhetini işlemiş olur. Eğer o kimse çıkmadan önce, farz için kâmet getirilirse ve namaz da öğle ve yatsı namazı olursa camiden çıkış yine mekrûhtur. Çünkü bu namazlarda, nâfile namaz kılmak maksâdıyla imama uymak mümkün iken cemaat terk

¹ Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, III, 147, 148, 150 (875).

² M. Zihnî, a.g.e., s. 738.

³ İbn Mâce, *Ezân*, 7 (734).

⁴ Bûsîrî, a.g.e., s. 125, 126 (244).

⁵ Heysemî, a.g.e., II, 5.

⁶ Abdurrezzâk, *Musannef*, I, 508 (1946).

⁷ Aclûnî, a.g.e., II, 513 (3087).

⁸ M. Zihnî, aynı yer.

edilirse, Hâricîler ve Şifler gibi, cemaate muhalefetle itham olunur. Yukarıdaki hadise göre ise, böyle itham edilecek bir konumda bulunmamak gerekir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zemahşerî (v. 528) bu metni Yusûf Sûresi'nde zikretmiştir. *Keşşâf*'in hadîslerinin tahrîcini yapan İbn Hacer bu metnin Ahzâb Sûresi'nin tefsîrinde de zikredileceğini bildirip herhangi bir değerlendirme yapmamıştır¹. Zemahşerî Ahzâb Sûresi'nin tefsîrinde de zikretmiştir. İbn Hacer de burada sadece bu metnin Yûsuf Sûresi'nde geçtiğini söylemekle yetinmiştir². Aclûnî de, *Keşşâf*'ı kaynak göstermiştir³.

Yine Aclûnî, bu metnin *İhyâü 'Ulûmi'd-Dîn*'de zikredildiğini, *İhyâ*'nın hadîslerinin tahrîcini yapan 'Irâkî'nin, "kaynağını tesbit edemediğini fakat Hz. Ömer'in şu sözüne mana bakımından benzediğini" bildirdiğini ifade etmiştir:

"من سلك مسالك الظن اتهم"

Harâitî *Mekârimü'l-ahlâk* isimli eserinde merfû olarak şu lafızlarla bir hadîs zikretmiştir:

"من أقام نفسه مقام التهم فلا يلومن من أساء الظن به"

Hatîb el-Bağdâdî, *Müttefik Müfterik* adlı eserinde Hz. Ömer'den şu lafızlarla bir haber aktarmıştır⁴:

"...ومن عرض نفسه للتهمة فلا يلومن من أساء الظن..."

195.

"لا يُصلى بعد صلاة مثلها"

"Bir namazdan sonra aynı namaz (tekrar) kılınmaz."⁵

Sevap olsun diye kılınan bir namaz tekrar kılınmaz.

Tahrîc ve Değerlendirme

Bu metin Hz. Ömer (r.a.)'in sözüdür⁶. Zeylaî hadîsin merfû olarak rivâyetinin *ğarîb* olduğunu söylemiş, İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'te İbn Mes'ûd'dan da mevkuf olarak rivâyet ettiğini ifade etmiştir⁷.

B. 35. Namaz İçinde Şüpheye Düşmek Konusunda Zikredilen Hadisler

¹ Zemahşerî, *Keşşâf (el-Kâfi's-şâf fi Tahrîci Ehâdîsi'l-Keşşâf* ile birlikte), II, 372.

² Zemahşerî, a.g.e., III, 441.

³ Aclûnî, a.g.e., II, 351 (2501).

⁴ Aclûnî, a.g.e., I, 45 (88).

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 739.

⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 21 (5997, 5999-6002); 22 (5998); İbn Abdilber, *Temhîd*, XIV, 177.

⁷ Zeylaî, a.g.e., II, 148.

196. "إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ أَنَّهُ كَمَّ صَلَّى فَلْيَسْتَقْبِلِ الصَّلَاةَ"

“Biriniz kıldığı namazın kaç rekat olduğu hususunda şüpheye düşerse o namazı yeniden kılsın.”¹

Namazı tamamlamadan önce rekat sayısında şüpheye düşmek, yani üç veya iki rekat kıldığını kestirememek, eğer kişide vesvese yoksa, namazın geçersiz olmasına sebep olur ve hadise göre yeniden kılması gerekir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zeylaî hadîsin *ğarib* olduğunu ifade etmiştir. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*’te “İbn Ömer’e, üç rekat mı yoksa dört rekat mı kıldığını bilemeyen bir kişinin durumunun sorulduğunu, onun da namazı yeniden kılması gerektiği şeklinde cevap verdiğini” rivâyet etmiştir.²

197. "...إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَتَّحَرَّ الصَّوَابَ فَلْيُتِمِّمْ عَلَيْهِ..."

“Biriniz namazda şüpheye düştüğü zaman, doğruyu bulmaya çalışsın ve (ulaştığı sonuca göre) namazını tamamlasın.”³

Namazda şüpheye düşmek kişinin adeti haline gelirse, o kişi namazın yeniden kılınması ile sorumlu olmayıp namazın içinde kaç rekat kıldığını düşünür ve en kuvvetli ihtimale göre hareket eder. Eğer böyle kuvvetli bir ihtimal yoksa, rekat sayılarından az olanı alıp, farz veya vâcib olan oturuşu terketmemek için, kendince namazın sonu zannedilen her rekat sonunda oturur, tahiyât okur ve sehiv secdesi yapar. Bu ve bundan sonraki hadis bu konuyla ilgilidir.

Tahrîc

Hadis, Abdullâh b. Mes’ûd (r.a.)’dan rivayet edilmiştir.⁴

198. "إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلَمْ يَدْرِ وَاحِدَةً صَلَّى أَوْ ثِنْتَيْنِ فَلْيَبْنِ عَلَى وَاحِدَةٍ فَإِنْ لَمْ يَدْرِ ثِنْتَيْنِ"

صَلَّى أَوْ ثَلَاثًا فَلْيَبْنِ عَلَى ثِنْتَيْنِ فَإِنْ لَمْ يَدْرِ ثَلَاثًا صَلَّى أَوْ أَرْبَعًا فَلْيَبْنِ عَلَى ثَلَاثٍ وَيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ"

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 763.

² Zeylaî, a.g.e., II, 173.

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 764/3.

⁴ Buhârî, Salât, 31; Eyyâm, 15; Müslim, Mesâcid, 89, 90; Ebû Dâvûd, Salât, 190 (1020), 192 (1028); Tirmizî, Salât, 174 (396); Nesâî, Sehv, 24 (1237), 25 (1238-1242); İbn Mâce, İkâmet, 123 (1203), 129 (1204), 133 (1211, 1212); Dârimî, Salât, 174 (1503); *Müsned*, I, 379, 429, 438, 455; III, 12, 37, 42, 50, 51, 53, 72, 84, 87.

“Biriniz namazında şüphe eder de bir rekat mı yoksa iki rekat mı kıldığını bilemezse bir rekat kıldığını kabûl etsin. Eğer iki rekat mı yoksa üç rekat mı kıldığını bilemezse iki rekat kıldığını kabûl etsin. Eğer üç rekat mı yoksa dört rekat mı kıldığını bilemezse üç rekat kıldığını kabûl etsin ve iki secde (sehv) yapsın.”¹

Tahrîc

Hadis, Abdurrahmân b. Avf² ve Ebû Saîd el-Hudri³ (r.a.)’den rivayet edilmiştir.

B. 36. Cuma Namazı Konusunda Zikredilen Hadisler

199.

“...يَخْرُجُونَ عَلَى حِينِ فُرْقَةٍ مِنَ النَّاسِ”

“...(İbadetleri yanında ibadetlerinizi küçük gördüğünüz fakat okudukları Kur’ân gönüllerine nüfûz etmeyen kişiler), insanlar gruplara ayrıldıkları zaman (ortaya) çıkacaklardır.”⁴

İftirâk masdarından *fırka* ya da *fırka* kelimesinin türetildiği gibi *ictimâ*’ masdarından da *cuma* kelimesi türetilmiştir. Yukarıdaki hadiste *fırka* kelimesi, *fırka* (kesreli *fâ* harfi ile) ve *furka* (dammeli *fâ* harfi ile) şekillerinde okunmuştur.

Tahrîc

Hadis, Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)’den rivayet edilmiştir.⁵

200.

“إِنَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَيِّدُ الْأَيَّامِ وَأَعْظَمُهَا عِنْدَ اللَّهِ مِنْ أَيَّامِ الْأَضْحَى وَالْفِطْرِ”

“Cuma günü günlerin efendisidir ve Allâh katında, Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı günlerinden daha değerlidir.”⁶

Cuma günü, günlerin efendisidir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Ebû Lübâbe b. Abdulmünzir (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁷. Bûsîrî, isnâdının *hasen* olduğunu belirtmiştir.⁸

¹ M. Zihnî, aynı yer.

² Tirmizî, Salât, 174 (398); İbn Mâce, İkâmet, 132 (109); *Müsned*, I, 190, 193.

³ Müslim, Mesâcid, 88; Ebû Dâvûd, Salât, 191 (1024), 192 (1029); Nesâî, Sehv, 24 (1236); İbn Mâce, İkâmet, 132 (1210); *Müsned*, III, 83.

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 779/1.

⁵ Buhârî, Menâkıb, 25; Edeb, 95; Mürteddîn, 7; Müslim, Zekât, 148, 149, 153; *Müsned*, III, 5, 65, 82.

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 779/2.

⁷ İbn Mâce, İkâmet, 79 (1084); *Müsned*, III, 430.

⁸ Bûsîrî, a.g.e., s. 167 (353).

إِعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْجُمُعَةَ فِي يَوْمِي هَذَا فِي مَقَامِي هَذَا فِي شَهْرِي هَذَا فَرِيضَةً. 201.
وَاجِبَةٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَمَنْ تَرَكَهَا جُحُودًا وَاسْتِخْفَافًا بِحَقِّهَا فِي حَيَاتِي وَبَعْدَ مَوْتِي وَلَهُ إِمَامٌ عَادِلٌ أَوْ جَائِرٌ
فَلَا جَمَعَ اللَّهُ شَمْلَهُ وَلَا أَتَمَّ لَهُ فِي أَمْرِهِ إِلَّا فَلَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا فَلَا زَكَاةَ لَهُ إِلَّا فَلَا صَوْمَ لَهُ إِلَّا أَنْ يَتُوبَ فَمَنْ
تَابَ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ”

“Bilmiş olun ki, Allâh’u Teâlâ size Cuma namazını şu günümde, şu yerimde, şu ayımda kıyâmet gününe kadar devam etmek üzere farz kılmıştır. Kim, âdil veya zâlim bir yöneticisi olduğu halde, hayâtımda ve ölümümünden sonra inatla inkar ederek ve Cuma’nın gerekliliğini önemsemeyerek onu terkederse, Allâh o kişinin dağınıklığını toparlamasını ve iş(ler)ini tamamlamasını. Dikkat ediniz! Böyle bir kişinin tevbe etmedikçe –ki tevbe ederse Allâh onun tevbesini kabûl eder- kıldığı namaz, verdiği zekât ve tuttuğu oruç yok sayılır.¹

Cuma namazının farz olması Kur’ân, Sünnet ve İcmâ-1 ümmet ilemdir. Sünnetten delili, bu ve bundan sonraki hadistir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Câbir b. Abdullâh (r.a.)’tan rivayet edilmiştir². Bûsîrî (840/1436), hadîsin isnâdının *zayıf* olduğunu bildirmiştir. Çünkü senedde *zayıf* iki râvî vardır. Bunlar Ali b. Zeyd ve Abdullâh b. Muhammed el-Adevî’dir³.

”مَنْ تَرَكَ ثَلَاثَ جُمُعٍ مُتَوَالِيَاتٍ عَنْ غَيْرِ عُدْرِ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قَلْبِهِ وَمَنْ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قَلْبِهِ 202.
يَجْعَلُهُ فِي أَسْفَلِ دَرَكِ جَهَنَّمَ”

“Kim peşpeşe üç Cuma’yı özürsüz olarak terkederse Allâh onun kalbini mühürlers. Allâh bir kimsenin kalbini mühürlerse onu cehennemden en aşağı tabakasına koyar.”⁴

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Ebû'l-Ca'd ed-Damrî⁵, Câbir b. Abdullâh⁶ ve Ebû Katâde⁷ (r.a.)’den rivayet edilmiştir. Tirmizî, hadisin hasen olduğunu belirttiikten sonra, sadece râvî

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 780, 781.

² İbn Mâce, İkâmet, 78 (1081).

³ Bûsîrî, a.g.e., s. 166, 167 (352).

⁴ M. Zihni, a.g.e., s. 781.

⁵ Ebû Dâvûd, Salât, 203 (1052); Tirmizî, Cuma, 7 (500); Nesâî, Cuma, 2 (1367); İbn Mâce, İkâmet, 93 (1125); Dârimî, Salât, 205 (1579); Müsned, III, 424, 425.

⁶ İbn Mâce, İkâmet, 93 (1126); Müsned, III, 332.

⁷ Müsned, V, 300.

Muhammed b. Amr'dan gelen tarikle bildiğini ifade etmiştir. Bûsırî, İbn Mâce'nin isnâdının *sahîh*, râvîlerinin *sika* olduğunu bildirmiştir.¹

Hadîsin, "Allah bir kimsenin kalbini mühürlerse...koyar" kısmı hadîs kaynaklarında tesbit edilememiştir.²

203. لَأَجْمَعَةَ وَلَا تَشْرِيقَ وَلَا صَلَاةَ فِطْرٍ وَلَا أَضْحَىٰ إِلَّا فِي مِصْرَ جَامِعٍ أَوْ مَدِينَةٍ عَظِيمَةٍ

"Cuma, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı namazları büyük şehirlerde kılınır, Teşrik tekbîrleri de büyük şehirlerde getirilir."³

Cuma namazının vücûb şartlarından birisi de *ikâmet*tir. Yani, şehir içinde veya şehirden sayılan kenar mahallelerde oturuyor olmaktır. Köylülere ve bir şehirde on beş gün kalmayacak olan yolculara cuma farz değildir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zeylaî, "merfû olarak rivâyet edilmesi ğaribdir, Hz. Ali'den mevkuf olarak gelen rivâyeti biliyoruz" demektedir. Hz. Ali'den gelen rivâyet, Abdürrezzâk'ın ve İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*lerinde yer almaktadır. Beyhakî de *Ma'rife* isimli kitâbında Peygamberimiz (s.a.v.)'den bu konuda hadîs rivâyet edilmediğini belirtmiştir.⁴ Bu metin ayrıca, Atâ⁵ ve Amr b. Dînâr⁶'ın sözü olarak da rivâyet edilmiştir. İbn Ebî Şeybe de metnin benzerlerini Hasan Basrî, İbn Sîrîn ve İbrahim en-Nehaî'den de rivâyet etmiştir.

Elbânî, Ebû Yusuf'un, *Kitâbü'l-âsar*'da İmam-ı A'zam'ın bu hadîsi Peygamberimiz (s.a.v.)'den rivâyet ettiğini, bunun dışında bu hadîsin bildiği kadarıyla merfû olarak rivâyet edilmesinin aslı olmadığını (lâ asle leh) ifade etmiştir. Fakat Elbânî Ebû Hanîfe'nin bu ifadesini hata olarak değerlendirmektedir. Çünkü Ebû Yusuf "زعم ابو

حيفة" şeklinde aktarmaktadır. Burada Ebû Hanîfe'nin hata ettiğine dair bir işaret

vardır. Kaldı ki Ebû Hanîfe'nin Peygamberimiz'den rivâyeti *mu'dal*⁷dir. Elbânî, İbn Hacer ve Nevevî'nin incelenebilmesi için bir sened vermediklerinden ve İbn Hacer'in bu hadîse Telhîs'ta *merfû* demesinin de bir hata olabileceğinden bahsetmektedir. Nevevi de, *Mecmû*"da hadîsin çok zayıf (daifün cidden) olduğunu belirtmiştir.⁸

¹ Bûsırî, a.g.e., s.174 (371).

² Zihni Efendi'nin hadisi aldığı yerde de kaynak ve sened zikredilmemiştir (bkz. Ahmed et-Tahtâvî, a.g.e., s. 411).

³ M. Zihni, a.g.e., s. 783/1.

⁴ Zeylaî, a.g.e., II, 195.

⁵ Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 167, 168, 169 (5175-5177, 5181).

⁶ Abdürrezzâk, a.g.e., III, 169 (5183, Bu metin İbn Ebî Şeybe tarafından da rivayet edilmiştir).

⁷ Senedinde peşpeşe iki veya daha fazla ravi atlanmış olan hadis (bkz. Aydınli, Abdullah, a.g.e., I, 47).

⁸ Elbânî, a.g.e., II, 317 (917).

B. 37. Cuma Hutbesinin Sünnetleri Konusunda Zikredilen Hadisler

204. مَنْ غَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْتَسَلَ ثُمَّ بَكَرَ وَابْتَكَرَ وَمَشَى وَلَمْ يَرْكَبْ وَدَنَا مِنَ الْإِمَامِ وَاسْتَمَعَ وَلَمْ

يَلْغُ كَانَ لَهُ بِكُلِّ خَطْوَةٍ (خَطْوَةٍ) عَمَلٌ سَنَةٍ أَجْرٌ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا

“Kim Cuma günü güzelce banyo yapar, sonra yürüyerek herhangi bir vasıtaya binmeden erkenden camiye gider, imamın yakınına (bir yere oturur) ve herhangi bir işle meşgul olmayıp konuşmadan sadece imamı dinlerse, o kişinin bir adımına bir sene amel işlemiş gibi yani bir sene oruç tutmuş ve namaz kılmış gibi sevap verilir.”¹

Cuma günü namaz için camiye erkenden gidilmelidir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Evs b. Evs es-Sekaffî (r.a.)’den rivayet edilmiştir². Tirmizî, hadisin hasen olduğunu ifade etmiştir.

205.

”وَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ فَلَا صَلَاةَ وَلَا كَلَامَ”

“(Cuma günü hutbe îrad etmek üzere) imam (odasından) çıktığı zaman namaz kılınmaz ve konuşulmaz.”³

Cumanın sünneti kılınıp, hatip minbere çıkmak üzere hüccresinden çıktığı andan itibaren, hutbenin ve namazın bitimine kadar konuşmak ve namaz kılmak câiz değildir. Bu ve bundan sonraki hadis bu konuyla ilgilidir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zeylaî, hadîsin merfû olarak rivâyet edilmesinin *ğarib* olduğunu ifade etmiştir. Beyhakî de merfû olarak rivâyetin çok yanlış olduğunu çünkü bu sözün Zühri’ye âit olduğunu söylemiştir. Mâlik b. Enes bu metne benzer bir metni *Muvatta*’da Zühri’nin sözü olarak rivâyet etmiştir. İbn Ebi Şeybe de *Musannef*’te Urve’nin bu metne benzer bir sözünü aktarmıştır.⁴

206.

”إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ صَهْ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَعُوتَ”

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 792/4.

² Ebû Dâvûd, Tahâret, 127 (345); Tirmizî, Cuma, 4 (496) Nesâî, Cuma, 10 (1379), Nesâî, Cuma, 12 (1382); 19 (1396); İbn Mâce, İkâmet, 80 (1087); Dârimî, Salât, 195 (1555); *Müsned*, II, 209; IV, 8-10, 104.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 793.

⁴ Zeylaî, a.g.e., II, 201-204.

“(Cuma günü) imam hutbe îrad ederken arkadaşına “sus!” bile desen (hutbenin âdâbına) aykırı hareket etmiş olursun.”¹

Tahrîc

Hadis, Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayet edilmiştir.²

207.

“...وَمَا فَاتَكُمْ فَأَقْضُوا”

“...(Cemaatle kılınan namaza) yetişemediğinizi kaza ediniz.”³

Cuma namazına teşehhüde yetişen onu cuma olarak tamamlar ve sesli-sessiz namaz kılma arasında muhayyerdir.

Tahrîc

Hadis, Ebû Katâde ve Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayet edilmiştir.⁴

B. 38. Bayramlarla İlgili Hükümler Konusunda Zikredilen Hadis

208.

“إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَبْدَلَكُمْ يَهُمَا خَيْرًا مِنْهُمَا، يَوْمَ الْأَضْحَى (النحر) وَيَوْمَ الْفِطْرِ”

“Hak Teâlâ size, o (Cahiliye döneminde bayram olarak kutlanan) iki günün yerine onlardan daha hayırlısını vermiştir: Kurban bayramı günü ve Ramazan bayramı günü.”⁵

Biri Ramazan ve diğer Kurban bayramı olmak üzere senede iki bayram vardır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zihni Efendi hadisi, Ebû Dâvûd’un Enes b. Mâlik (r.a.)’ten rivayet ettiğini ifade etmiştir⁶. Suyûtî, Beyhakî’nin rivayetine dikkat çekmiş ve hadîse *hasen* remzini koymuştur⁷. Münâvî’nin ifadesine göre, Suyûtî’nin hadise *hasen* demesinin sebebi ravi Muhammed b. Abdullah el-Ensârî’dir. Zehebî, bu ravinin *sika ve meşhûr* olduğunu

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 794/3.

² Buhârî, Cuma, 36; Müslim, Cuma, 11, 12; Ebû Dâvûd, Salât, 227 (1112); Tirmizî, Cuma, 16 (512); Nesâî, Cuma, 22 (1399, 1400); ‘Iydeyn, 21 (1575); İbn Mâce, İkâmet, 86 (1110); Dârimî, Salât, 195 (1556-1558); Muvatta, Cuma, 6; Müsned, II, 244, 272, 280, 393, 396, 474, 485, 518, 532.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 798/5.

⁴ Buhârî, Ezân, 20, 21; Cuma, 18; Ebû Dâvûd, Salât, 54 (573), 127 (327-329); Nesâî, İmâmet, 57 (859); Müsned, II, 238, 318, 489, 533; İbn Mâce, Mesâcid, 14 (775); Dârimî, Salât, 59 (1286, 1287); Muvatta, Nidâ, 4; Müsned, II, 237, 239, 270, 452, 460, 472, 529.

⁵ M. Zihni, a.g.e., s. 799/1.

⁶ Ebû Dâvûd, Salât, 239 (1134); Nesâî, ‘Iydeyn, 1 (1554); Müsned, III, 103, 178, 235, 250; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 277.

⁷ Münâvî, a.g.e., IV, 511 (6106).

ifade etmiştir¹. San'ânî Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *sahih* isnadla tahrîc ettiklerini ifade etmiştir.²

B. 39. Kûsûf Namazı Konusunda Zikredilen Hadisler

209. "إِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الْأَفْزَاعِ فَأَفْزَعُوا إِلَى الصَّلَاةِ"

"Bu tür (ay ve güneş tutulması gibi) tedirginlik durumları gördüğünüz zaman namaza sığınınız."³

Kûsûf (güneş tutulması), husûf (ay tutulması), zelzele, şiddetli rüzgarlar, sürekli yağmurlar, yakıcı yıldırımlar, korkunç karanlık, korkunç aydınlık ve umûmî hastalıklar gibi korku ve ümitsizlik zamanlarında, kerâhet vakitleri dışında namaza durmak iki veya daha fazla çift rekat namaz kılmak sünnettir.

Tahrîc

Hadis, Hz. Âişe⁴, Ebû Mûsâ⁵, Ebû Mes'ûd⁶, Abdullâh b. Ömer⁷, Abdullâh b. Amr⁸, Ebû Hureyre⁹, İbn Abbâs¹⁰, İbn Mes'ûd¹¹, Muğire b. Şu'be¹² ve Esmâ b. Ebû Bekr¹³ (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir.

210. "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَا يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ، وَلَكِنَّهُمَا آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ"

"Güneş ve ay Cenâb-ı Hakk'ın ayet(ler)inden (iki ayet)dir. Hiç kimsenin vefatı yahut hayâtı için tutulmazlar."¹⁴

Peygamberimiz (s.a.v.)'in çocuklarından İbrahim'in vefat ettiği günde güneş tutulmuş ve bu olayla çocuğun ölümü arasında bağlantı kurmak isteyenlere, Peygamberimiz (s.a.v.) namazdan sonra bir hutbe îrâd edip, yukarıdaki hadisle cevap vermiştir.

Tahrîc

¹ Zehebî, *el-Muğnî fi'd-duafâ*, II, 599 (5685).

² San'ânî, a.g.e., II, 70 (15).

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 809.

⁴ Buhârî, Kûsûf, 4, 5, 13; Müslim, Kûsûf, 3; Ebû Dâvûd, İstiskâ, 3 (1177); Nesâî, Kûsûf, 10 (1469), 21 (1495); İbn Mâce, İkâmet, 152 (1263); *Müsned*, VI, 76, 87, 168.

⁵ Buhârî, Kûsûf, 14; Müslim, Kûsûf, 24; Nesâî, Kûsûf, 25 (1501).

⁶ Buhârî, Kûsûf, 13; İbn Mâce, İkâmet, 152 (1261); Dârimî, Salât, 187 (1533).

⁷ Buhârî, Bedu'l-halk, 4.

⁸ Nesâî, Kûsûf, 14 (1480).

⁹ Nesâî, Kûsûf, 14 (1481).

¹⁰ Dârimî, Salât, 187 (1536).

¹¹ *Müsned*, I, 459.

¹² *Müsned*, IV, 245.

¹³ *Müsned*, VI, 354.

¹⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 810.

Hadis, Ebû Bekre, Ebû Mes'ûd, İbn Ömer, Muğîre b. Şu'be, Hz. Ayşe, İbn Abbâs, Câbir b. Abdullâh, Ebû Mûsâ, Abdullâh b. Amr, Ebû Hureyre, Nu'mân b. Beşîr, Kabîsa el-Hilâlî, Mahmûd b. Lebîd, Esmâ bint Ebû Bekr (r.a.)'den rivayet edilmiştir.¹

B. 40. *İstiskâ* (Yağmur Duâsı) Konusunda Zikredilen Hadis

211.

“هَلْ تُرْزَقُونَ وَتُنْصَرُونَ إِلَّا بِضِعْفَائِكُمْ”

“Siz ancak zayıflarınız sebebiyle rızıklanır ve yardım görürsünüz.”²

Yağmur duâsına çocukları ve yaşlı ihtiyarları çıkarmak müstehabdır.

Tahrîc

Zihnî Efendi bu hadisi Buhârî'nin rivayet ettiğini ifade etmiştir. Hadis Sa'd b. Mâlik ve Ebû'd-Derda (r.a.)'dan rivayet edilmiştir.³

B. 41. *Cenâzelerin Hükümleri* Konusunda Zikredilen Hadisler

212.

“لَقُّنُوا مَوْتَاكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِنَّهُ لَيْسَ مُسْلِمٌ يَقُولُهَا عِنْدَ الْمَوْتِ إِلَّا أَنْجَتْهُ مِنَ النَّارِ”

“Ölülerinize *Lailâheillallâh* (Allah'tan başka ilah yoktur)ı telkîn ediniz. Çünkü ölürlen bu (cümleyi) söyleyen müslüman cehennemden kurtulur.”⁴

Mendûb olan telkîn lâilâheillalâh sözüdür.

Tahrîc

Hadis, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hureyre, Hz. Âişe ve Abdullâh b. Ca'fer (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁵. Söz konusu yerlerde hadis, “...telkîn ediniz” bölümüne kadar zikredilmiştir. Zeylaî, hadisi, tam metin olarak Ebû Hafs Ömer b. Şâhîn'in İbn Ömer'den *merfû* olarak *Kitâbü'l-cenâiz*'de rivâyet ettiğini bildirmiştir.⁶

213.

“وَعَجَّلُوا بِهِ فَإِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِجِيْفَةِ مُسْلِمٍ أَنْ تُحْبَسَ بَيْنَ ظَهْرَانِي أَهْلِهِ”

¹ Buhârî, Küsûf, 1, 2, 4-6, 9, 13, 15, 17; Amel fi's-salât, 11; Bed'ü'l-halk, 4 (iki adet); Nikâh, 88 Libâs, 2; Müslim, Küsûf, 1-3, 6, 9, 10, 17, 21, 22, 24, 28, 29; Ebû Dâvûd, İstiskâ, 3 (1177), 4 (1178, 1179), 7 (1191); Nesâî, Küsûf, 1 (1457), 3 (1459), 4 (1460), 5 (1461), 10 (1468), 11 (1470, 1472), 12 (1476), 14 (1480, 1481), 16 (1483-1485, 1488, 1489), 17 (1491), 20 (1494), 21 (1495), 23 (1498), 24 (1500), 25 (1501); İbn Mâce, İkâmet, 152 (1261-1263); Dârimî, Salât, 187 (1533, 1536); *Muvatta*, Küsûf, 1, 2; *Müsned*, I, 298, 358; II, 109, 118, 159, 188; III, 318, 374; IV, 122, 245, 249, 253; V, 60, 61, 428; VI, 76, 87, 354, V, 37, VI, 168 (iki adet).

² M. Zihnî, a.g.e., s.

³ Buhârî, Cihâd, 76; Ebû Dâvûd, Cihâd, 70 (2594); Tirmizî, Cihâd, 24 (1702); Nesâî, Cihâd, 43 (3177, 3176); *Müsned*, I, 173; V, 198.

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 819/4, 865/1.

⁵ Müslim, Cenâiz, 1, 2; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 16 (3117); Tirmizî, Cenâiz, 7 (976); Nesâî, Cenâiz, 4 (1824, 1825); İbn Mâce, Cenâiz, 3 (1444-1446); *Müsned*, III, 3.

⁶ Zeylaî, a.g.e., II, 254.

“Onun (Talha b. Berâ'nın techîz ve tekfîn işlerinde) acele ediniz. Çünkü bir müslümanın cesedinin aile fertleri arasında bekletilmesi uygun değildir.”¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Husayn b. Vahvah (r.a.)'tan rivayet edilmiştir². Şevkânî'nin belirttiğine göre Ebû Dâvûd hadîs hakkında herhangi bir değerlendirme yapmayıp sükût etmiştir. Ebu'l-Kâsım el-Beğavî ise “Saîd b. Osman'dan başka bu hadîsi rivayet eden başka bir ravi tanımıyorum, dolayısıyla hadîs *ğarîbdir*” diyor. Şevkânî'nin ifadesine göre Saîd b. Osman'ı İbn Hibbân *sika* görmüştür. Diğer bir ravi Urve b. Saîd yerine bazı tarîklerde, “Azra→babasından” şeklinde iki ravi yer almıştır, fakat bu ravi ve babasının, *şahısları veya güvenilirlik açısından durumları bilinmemektedir* (mechûl).³

B. 42. Ölünün Yıkınması Konusunda Zikredilen Hadisler

214. “مَنْ غَسَلَ مَيِّتًا غُفِرَ لَهُ سَبْعُونَ مَغْفِرَةً لَوْ قُسِمَتْ مَغْفِرَةٌ وَنُهَا عَلَى جَمِيعِ الْخَلَائِقِ لَوْ سَمِعْتَهُمْ”

“Kim bir ölüyü yıkarsa yetmiş (kere) mağfiret olunur. Eğer onlardan bir mağfiret bütün yaratılmışlara paylaştırılsaydı hepsini kapsardı.”⁴

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Alî b. Ebî Tâlib (r.a.)'den rivayet edilmiştir. Zeylaî, bu hadîsi Ebû Hafs b. Şâhîn'in *Kitâbü'l-cenâiz*'de tahrîc ettiğini ifade etmiş herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.⁵

215. “كُلُّ سَبَبٍ وَ نَسَبٍ يَنْقَطِعُ بِالْمَوْتِ إِلَّا سَبَبِي وَ نَسَبِي”

“Benim soyum ve ilişkilerim dışında bütün soylar ve ilişkiler ölümle son bulur.”⁶

Erkek kendi karısının cesedini yıkayamaz. Fakat Hz. Ali, Hz. Fâtıma'yı yukarıdaki hadisten, dolaylı yıkamıştır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Fatma bint Rasûlillah (s.a.v.), Ömer b. el-Hattâb ve İbn Abbâs (r.a.)'tan rivayet edilmiştir⁷. Hâkim (405/1014), hadîsin isnâdının *sahîh* olduğunu söylemiştir.

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 821/3, 849/1.

² Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 34 (3159); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 386, 387; Azimâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, VIII, 435, 436 (3143).

³ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, IV, 24 (1).

⁴ M. Zihni, a.g.e., s. 824/4.

⁵ Zeylaî, a.g.e., II, 256.

⁶ M. Zihni, a.g.e., s. 825/5.

⁷ Hâkim, *Müstedrek*, III, 142; Ebû Nuaym, *Zikru Ahbâri İsbehân*, I, 199, 200; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliya*, II, 34 (131); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 114. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, VI, 182 (3237); X, 271 (5387); İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliyye*, IV, 177 (4258).

Hatîb (463/1070), bu hadîsi Abdurrahmân b. Bişr'in biyografisinde tahrîc etmiştir. Bu râvî Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer alan bir râvîdir.

Bu hadisi, Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*'de ve *el-Mu'cemu's-sağîr*'de rivâyet etmiştir. Râvîleri *sahîh hadîs* râvîleridir. Buna benzer bir rivâyet de Bezzâr tarafından tahrîc edilmiştir¹. Heysemî, başka bir senedde yer alan râvî Hasan b. Sehl dışındakilerin *sahîh hadîs* râvîleri olduğunu belirtmiştir. Heysemî'ye göre Hasan b. Sehl de *sikadîr*. Taberânî'nin İbn Abbâs'tan bir diğeri rivâyetinin râvîleri de *sikadîr*². Taberânî'nin başka bir senedinde, Heysemî tanıyamadığı ravi İbrahim b. Zekeriyya'nın olduğunu ifade etmiştir³.

B. 43. Ölünün Kefenlenmesi Konusunda Zikredilen Hadisler

216.

“جَمَرُوا كَفَنَ الْمَيِّتِ ثَلَاثًا”

“Ölünün kefenini üç kere tütsüleyiniz.”⁴

Kefenler de ölü içine konulmazdan önce tütsülenir. Bu sayı beşi geçmez.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Câbir (r.a.)'den rivayet edilmiştir. Zeylaî hadîsi Beyhakî'nin rivâyet ettiğini ve Nevevî'nin hadîsin senedinin *sahîh* olduğunu ifade ettiğini söylemiştir. Beyhakî bu hadîsi Yahyâ b. Maîn'den rivâyet etmiştir. Yahyâ b. Maîn hadîs hakkında “bu hadîsi *merfû* olarak sadece râvî Yahyâ b. Âdem rivâyet etmiştir, zannediyorum bu bir hatadır” demiştir. Nevevî, Yahyâ b. Maîn'in bu değerlendirmesinin hadîs usûlündeki “eğer hadîs hem *merfû* (Peygamberimiz (s.a.v.)'in sözü), hem de *mevkuf* (sahabi sözü) olarak rivâyet edilirse, hadîs *mevkûf* olarak kabûl edilir” kuralına dayandığını zannettiğini söylemiştir. Yani hadîs hem *merfû*, hem de *mevkuf* olarak rivâyet edilmiştir, öyleyse *merfû* olarak rivâyet eden râvî Yahyâ b. Âdem hata etmiştir. Fakat Nevevî bu hadîsin *merfu* kabûl edilmesi gerektiğini, çünkü senede Peygamberimizin ilave edilmesi sika olduğunda şüphe olmayan râvî Yâhya b. Âdem tarafından yapılmıştır. Burada *sika* râvînin ilavesi önemli olmaktadır.⁵

¹ Heysemî, a.g.e., IV, 271, 272.

² Heysemî, a.g.e., IX, 173.

³ Heysemî, a.g.e., IX, 173, 174

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 830/2.

⁵ Zeylaî, a.g.e., II, 264.

”مَنْ غَسَلَ مَيِّتًا فَكَتَمَ عَلَيْهِ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ أَرْبَعِينَ كَبِيرَةً، وَمَنْ كَفَّنَهُ كَسَاهُ اللَّهُ مِنَ السُّنْدُسِ 217.

وَالِإِسْتِبْرَاقِ، وَمَنْ حَفَرَ لَهُ قَبْرًا حَتَّى يُجِنُّهُ فَكَأَنَّمَا أَسْكَنَهُ مَسْكَنًا حَتَّى يَبْعَثَ”

“Her kim bir cenâzeyi gusleder ve yayılması uygun olmayan hallerini gizlerse, Cenâb-ı Hak o kimsenin kırk büyük günâhını bağışlar. Her kim bir cenâzeyi kefenlerse, Cenâb-ı Allâh onu sündüs ve istebrak ile giydirir. Ve her kim bir cenâzeye kabir kazıp onu defnederse sanki onu kıyâmet gününe kadar bir meskene yerleştirmiş olur.”¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Ebû Râfi’ ve Ebû Ümâme (r.a.)’den rivayet edilmiştir. Hâkim, hadisin Müslim’in şart(lar)ına göre *sahîh* olduğunu ifade etmektedir. Aynı hadîs Zehebî’nin Hâkim’e yazdığı zeylde de zikredilmektedir². Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*’de rivâyet etmiştir. Bu hadîsin râvîlerinin rivâyet ettiği hadîsler *sahîh* (hadîs kitaplarında) delîl olarak kullanılmıştır.³ Heysemî de bu hadisin ravilerinin, *sahîh* (hadîs) râvîleri olduğunu belirtmiştir⁴. Beyhakî de, *Ma’rife*’de, rivâyet etmiştir⁵. Heysemî, başka bir senedde yer alan ravi Ebû Abdullâh eş-Şami’nin biyografisini kaynaklarda bulamadığını ifade etmektedir.⁶

B. 44. Cenâze Namazı Konusunda Zikredilen Hadisler

218.

”صَلُّوا عَلَيَّ صَاحِبِكُمْ”

“Arkadaşınızın (cenaze) namazını kılınız.”⁷

Cenâze namazı farz-ı kifâyedir. Delillerinden birisi yukarıdaki hadistir.

Tahrîc

Hadis, Ebû Hureyre, Seleme b. el-Ekva’, Zeyd b. Hâlid el Cühenî, Câbir, Ebû Katâde, Enes, Hz. Ali ve Huzeyfe b. Esîd (r.a.)’den rivayet edilmiştir.⁸

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 831.

² Hâkim, *Müstedrek*, I, 354, 356.

³ Münzirî, a.g.e., IV, 338 (1), 339 (2).

⁴ Heysemî, a.g.e., III, 21.

⁵ Zeylaî, a.g.e., II, 256.

⁶ Heysemî, a.g.e., III, 21.

⁷ M. Zihnî, a.g.e., s. 833/2.

⁸ Buhârî, Cenâiz, 57 (Bab başlığında); Havâlat, 3; Kefâlet, 3, 5; Menâkibu’l-ensâr, 38; Nafakât, 15; Müslim, Ferâiz, 14; Ebû Dâvûd, Cihâd, 133 (2710); Büyû’, 9 (3343); Tirmizî, Cenâiz, 69 (1069, 1070); Nesâî, Cenâiz, 66 (1957); 67 (1958, 1961); İbn Mâce, Sadakât, 9 (2407); 13 (2415); Cihâd, 34 (2848); Muvatta, Cihâd, 23; Dârimî, Büyû’, 53 (2596); *Müsned*, I, 101, 137, 138; II, 290, 381, 399, 453; III, 260, 296; IV, 7, 47, 50, 114; V, 192, 297, 302, 304.

219.

”أَذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوْتَاكُمْ وَكُفُّوا عَن مَسَاوِيهِمْ”

“Ölülerinizin güzel hallerinden bahsediniz, ayıplarından bahsetmeyiniz.”¹

Bu hadise göre, cenâzenin yüzünün nurlanması, kokusunun güzelleşmesi ve kolaylıkla çevrilmesi gibi hoş gidecek halleri olursa, cenâzeyi yıkayan kişinin bunları söylemesi müstehabdır. Cenâzenin kötü kokması, kararması ve korkunç olması gibi hoş gitmeyecek halleri olursa onları söylemek haramdır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, İbn Ömer (r.a.)’den rivayet edilmiştir². Tirmizî hadisin ğarîb olduğunu naklettikten sonra, Buhârî’nin râvî ‘İmrân b. Enes el-Mekkî hakkında *makbul olmayan hadisler* (münkeru’l-hadîs) rivayet eder dediğini nakletmiştir. Bazı râvîler de bu hadîsi Atâ’dan→Hz. Âişe’den rivâyet etmişlerdir.

220.

”الإِسْلَامُ عِلَانِيَةٌ وَالْإِيمَانُ فِي الْقَلْبِ”

“İslâm (yani bir kişinin müslümanlığı) âşikardır (diğer insanlar tarafından görülebilir, hissedilebilir). İmân ise kalbedir (diğer insanlar tarafından imânın derecesi anlaşılamaz).³

Cenâze namazında üçüncü tekbirden sonra okunacak duâlardan birinin anlamı şudur: “Allahım, bizden yaşattıklarını İslâm üzere yaşat ve bizden öldürdüklerini de imân üzere öldür.”

Yukarıdaki hadisten de anlaşıldığı gibi, İslâm mükellefin işleri ile ilgilidir. Bu da ancak dirilik halinde olur. İmânın dayanağı, itikaddır ve ölüm sırasında muteber olan da odur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Enes b. Mâlik (r.a.)’ten rivayet edilmiştir⁴. Bu hadîsi Ebû Ya’lâ ve Bezzâr da rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsin râvîleri -Ali b. Mes’ade dışındakiler- *sahîh hadîs* râvîleridir. Ali b. Mes’ade’yi, İbn Hibbân, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Ebû Hâtim ve İbn Maîn *sika* görürlerken, bazı âlimler onu *zayıf* görmüşlerdir.⁵

221.

”السَّقَطُ يَصِلُ عَلَيْهِ وَيَدْعَى لَوَالِدَيْهِ بِالْمَغْفِرَةِ” وَفِي رِوَايَةٍ ”بِالْعَافِيَةِ وَالرَّحْمَةِ”

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 834/3.

² Ebû Dâvûd, Edeb, 42 (4900); Tirmizî, Cenâiz, 34 (1019).

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 837/5.

⁴ *Müsned*, III, 134, 135.

⁵ Heysemî, a.g.e., I, 52.

“Düşük (dünyaya gelen) çocuğa (cenâze) namaz(1) kılınır ve (bu sebeple) anne ve babasına duâ edilir.”¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Muğîre b. Şu'be (r.a.)'den mevkûf ve merfû olarak rivayet edilmiştir². Dârakutnî 'Ilel' de mevkûf rivayeti tercih etmiştir³. Tirmizî, hadisi "...namazı kılınır" kısmına kadar zikretmiş ve hadisin hasen-sahih olduğunu ifade etmiştir.

222.

“مَنْ اصْطَفَىٰ عَلَيْهِ ثَلَاثَةٌ صُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ غُفِرَ لَهُ”

“Bir kişinin (cenâzesinde) müslümanlardan üç saf bulunursa o kişi bağışlanır.”⁴

Cenâze namazında üç saf olmak daha faziletlidir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Mâlik b. Hübeyra eş-Şâmî (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁵. Tirmizî, hadisin hasen olduğunu ifade etmiştir. Bu hadîsi, Muhammed b. İshâk'tan rivâyet eden birkaç râvî, senedde Mersed ve Mâlik b. Hübeyra arasında herhangi bir râvîye yer vermemişlerdir. Fakat Muhammed b. İshâk'tan rivâyet eden İbrahim b. Sa'd, Mersed ile Mâlik b. Hübeyra arasında bir râvî daha zikretmektedir. Tirmizî bu senedin daha *sahîh* olduğunu ifade etmektedir.

223.

“الْجَارُ إِلَىٰ أَرْبَعِينَ دَارًا”

“Komşu(luk) kırk eve kadardır.”⁶

Cenâze namazını kıldırma en fazla lâıyk olan umûmî velâyet sâhibi olan idârecilerdir. Onlardan sonra mahallenin imamı, ondan sonra da cenâzenin velisi olan erkektir. Ölünün velilerinden yakın olanı uzağından önce gelir. Mahalle imamının veliden önce gelmesi mahalle imamının daha üstün olması şartıyledir. Kadının velisi yoksa kocası en fazla lâıyk olandır. Daha sonra da komşular lâıyktır. Yukarıdaki hadiste de bildirildiği gibi komşuluk kırk eve kadardır.

Tahrîc ve Değerlendirme

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 839/2.

² Ebû Dâvûd, Cenâiz, 49 (3180); Tirmizî, Cenâiz, 41 (1031); *Müsned*, IV, 249.

³ İbn Hacer, *et-Telhîsu'l-habîr*, II, 114.

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 839.

⁵ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 39 (3166); Tirmizî, Cenâiz, 40 (1028); İbn Mâce, Cenâiz, 19 (1490); *Müsned*, IV, 79.

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 840/4.

Hadis, Hz. Âişe (r.a.)’den rivayet edilmiştir. Beyhakî iki sened zikretmiş ve ikisinin de *zayıf* olduğunu belirtmiştir. İbn Şihab’dan *mürsel* olarak da rivâyet edilmiştir. Bu rivâyeti Ebû Dâvûd *Merasil’*de tahrîc etmiştir¹.

Ebû Ya’lâ ve İbn Hibbân (*Duafâ’*da) Ebû Hureyre’den *merfû* olarak rivâyet etmişlerdir. Yine Ebû Hureyre’den *zayıf* bir senedle Deylemî “...altmış eve kadardır” lafızlarıyla rivâyet etmiştir. Ka’b b. Mâlik’ten de *zayıf* bir senedle *merfû* olarak rivâyet edilmiştir. Aclunî bu hadîsin, yukarıda işaret edilen İbn Şihab’dan gelen rivâyetinin *bilindiğini* (maruf) belirtmektedir². Bu hadîs, *el-Edebü’l-müfred’*de³, Hasan Basrî’nin sözü olarak da rivâyet edilmiştir.

Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer Peygamberimiz tarafından görevlendirilip bir mahalleye gitmişler, komşu hakkı ile ilgili bir şeyler söylemişler ve söz konusu metin bu konuşmanın içinde de yer almıştır. Bu olayı Taberânî rivâyet etmiştir.⁴

Aliyyü’l-Kârî de, Hasan Basrî’den ve Evzâî’den nakledilmesinin *bilindiğini* (maruf) olduğunu bildirmektedir.⁵

B. 45. Ölünün Defni Konusunda Zikredilen Hadisler

224. ”مَنْ حَمَلَ جَنَازَةً أَرْبَعِينَ خَطْوَةً كَفُرَتْ عَنْهُ أَرْبَعُونَ كَبِيرَةً”

“Bir kişi bir cenazeyi kırk adım taşırırsa kırk büyük günâhı affedilir.”⁶

Cenâzeyi kırk adım taşıyan kişi, cenâzeye karşı olan görevini yerine getirmiş olur.

Tahrîc ve Değerlendirme

”من حمل جوانب السرير الأربع كفر الله عنه...”

Taberânî *el-Mucemü’l-evsat’*ta Enes (r.a.)’ten rivâyet etmiştir. Senedde *zayıf* bir ravi olan Ali b. Sâra vardır.⁷ Münâvî, İbn Asâkir’in Vâsile’den rivâyet ettiğini, Suyûtî’nin de *zayıf* remzini koyduğunu ifade etmiştir⁸. Fettenî de hadisin *zayıf* olduğunu ifade etmiştir.⁹

225. ”أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ فَإِنْ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ تُقَدِّمُونَهَا إِلَيْهِ وَإِنْ تَكُ غَيْرَ ذَلِكَ فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ”

¹ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, VI, 276.

² Aclunî, a.g.e., I, 392 (1054).

³ Buhârî, *el-Edebü’l-müfred*, I, 199 (9).

⁴ Heysemî, a.g.e., VIII, 169.

⁵ Aliyyü’l-kârî, *el-Esrâru’l-merfûa*, s. 170 (151).

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 851/1.

⁷ Heysemî, a.g.e., IV, 26.

⁸ Münâvî, a.g.e., VI, 122 (8648).

⁹ Fettenî, *Tezkiratü’l-mevzûât*, s. 217.

“Cenâzeyi hızlıca götürünüz. Eğer sâlih bir kişi ise, hayra kavuşacaktır. Siz de onu ulaştırmış olursunuz. Eğer sâlih bir kişi değilse, şerre kavuşacaktır. Siz de (hızlıca götürerek) omuzlarınızdan (çabucak) indirmiş olursunuz.”¹

Cenâzeyi biraz süratli götürmek müstehabdır.

Tahrîc

Hadis, Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayet edilmiştir². Ahmed b. Hanbel hadisi hem *mevkuf* (Ebû Hureyre’nin sözü), hem de *merfû* (Peygamberimiz (s.a.v.)’in sözü) olarak rivâyet etmiştir³. Müsned’in bir başka yerinde⁴ bu hadîsi Ebû Hureyre’den rivâyet eden râvî, “Ebû Hureyre’nin hadîsi merfû bir şekilde rivâyet edip etmediğini bilemediğini” ifade etmektedir.

“ما دون الخَبَبِ إن يكن خيرا تعجل إليه وإن يكن غير ذلك فبعدا لاهل النار...”

Hadis bu lafızlarla Abdullâh b. Mes’ûd (r.a.)’dan rivayet edilmiştir.⁵

226. “الرَّكِبُ يَسِيرُ خَلْفَ الْجَنَازَةِ وَالْمَاشِي أَمَامَهَا قَرِيبًا مِنْهَا عَنْ يَمِينِهَا أَوْ عَنْ يَسَارِهَا”

(Bir vasıtaya) binen cenazenin arkasında ilerler. Yaya(lar) ise cenazeye yakın bir durumda cenazenin önünde, sağında veya solunda (ilerlerler).⁶

Tahrîc ve Değerlendirme

Zihni Efendi hadisin Sünen-i Erbaa (Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce)’da ziredildiğini ifade etmiştir. Hadis, Muğîre b Şu’be (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁷. Tirmizî, hadisin hasen-sahîh olduğunu ifade etmiştir.

227. “أَتَحْمِلُنَّه؟” قُلْنَ: “لَا” “أَتَدْفِنُهُ؟” قُلْنَ: “لَا” قَالَ: “فَارْجِعْنَ مَأْزُورَاتٍ غَيْرَ مَأْجُورَاتٍ”

(Kadınlar, Peygamberimiz (s.a.v.)’in,)

-“Cenazeyi götürürmüsünüz?” (sorusuna, “hayır”,)

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 851/2.

² Buhârî, Cenâiz, 52; Müslim, Cenâiz, 50, 51; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 46 (3181); Tirmizî, Cenâiz, 30 (1015); Nesâî, Cenâiz, 44 (1908, 1909); İbn Mâce, Cenâiz, 15 (1477); *Müsned*, II, 488.

³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 240.

⁴ Ahmed b. Hanbel, a.g.e., II, 280.

⁵ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 46 (3184); Tirmizî, Cenâiz, 27 (1014); *Müsned*, I, 394, 415, 419.

⁶ M. Zihni, a.g.e., s. 851/3.

⁷ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 45 (3180); Tirmizî, Cenâiz, 42 (1032). Nesâî, Cenâiz, 55 (1940); 56 (1941); 59 (1946); İbn Mâce, Cenâiz, 15 (1481); *Müsned*, IV, 247-249, 252.

-“Gömermisiniz?” (sorusuna da: “hayır” diye cevap verince, Peygamberimiz (s.a.v.):)

-“Sevap kazanmış olarak değil, günah kazanmış olarak dönünüz.” (buyurmuştur).”¹

Cenâzenin arkasından kadınların gelmesi tahrîmen mekrûhtur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zihnî Efendi, hadisi Enes (r.a.)’in rivayet ettiğini ifade etmiştir. Hadis Hz.Ali² (r.a.)’den de rivayet edilmiştir. Bûsîrî, hadisin iki ravisi hakkında şu değerlendirmelere yer vermiştir:

1. Dînâr b. Ebi Ömer: Her ne kadar İbn Hibbân *es-Sikât*’ta bu râvîyi zikretmiş ve Vekî’ de onun *sika* olduğunu söylemişse de, hakkında cerh ifadeleri de kullanılmıştır: Ebû Hâtim: *meşhûr değildir* (leyse bi’l-meşhûr); Ezdî: rivayetleri *terkedilmiştir* (metrûk); Halîfî (*İrşâd*’da): *yalancının biridir* (kezzâb).

2. İsmâîl b. Süleymân: Ebû Hâtim bu râvînin *hadisinin delil olarak kullanılabileceğini* (sâlih) ifade ederken, İbn Hibbân onu *es-Sikât*’ta zikretmiş ve *hata ede(bile)ceğini* ifade etmiştir.

Hadîsin diğer râvîleri *sikadır*.

Heysemî, bu hadisi Ebû Ya’lâ’nın rivayet ettiğini, senedde Hâris b. Ziyâd’ın olduğunu, Zehebî’nin bu ravinin *zayıf* olduğunu söylediğini haber vermiştir.³

228. ”مَنْ تَبِعَ الْجَنَازَةَ فَلَا يَجْلِسُ حَتَّى تُوَضَعَ”

“Cenazenin (defîn işlemlerine katılan kişi), cenaze (yere veya kabire⁴) konulmadan oturmasın.”⁵

Kabrîstan’da cenâze yere indirilmeden oturmak mekrûhtur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Ebû Saîd el-Hudri ve Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayet edilmiştir.⁶

229. ”خَالِفُوهُمْ”

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 852/1.

² İbn Mâce, Cenâiz, 50 (1578).

³ Heysemî, a.g.e., III, 28.

⁴ Ebû Dâvûd’un rivayetinden anlaşılmaktadır.

⁵ M. Zihnî, a.g.e., s. 852/3.

⁶ Buhârî, Cenâiz, 49; Müslim, Cenâiz, 76, 77; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 41 (3173); Tirmizî, Cenâiz, 51 (1043); Nesâî, Cenâiz, 44 (1912); 45 (1915); *Müsned*, III, 38, 48, 51, 85, 97.

(Bir cenâze defnedilirken, ölü kabre konuluncaya kadar kabrin başında sahabiler ile ayakta duran Peygamberimiz (s.a.v.)'e bir yahûdînin:

-“Biz de böyle dururuz”, demesi üzerine, Peygamberimiz (s.a.v.):)

-“(Cenâze omuzdan indirildikten sonra ayakta duran yahûdîlere) **muhâlefet ediniz.**”¹

Cenâze indirildikten sonra (özürsüz olduğu halde) bir kişinin ayakta durması mekrûhtur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Ubâde b. Sâmit (r.a.)'ten rivayet edilmiştir². Tirmizî hadîsin *ğarîb* olduğunu ve râvî Bişr b. Râfi'in hadis rivayetinde *kuvvetli* (kavî) olmadığını belirtmiştir.

230.

“لَا تَدْفِنُوا مَوْتَاكُمْ بِاللَّيْلِ إِلَّا أَنْ تُضْطَرُّوا”

“Darda kalmadığımız müddetçe ölülerinizi geceleyin defnetmeyiniz”³

Cenâzenin gündüz defnedilmesi müstehabdır. Gece defnedilmesi de mekrûh değildir.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Câbir b Abdullâh ve İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁴. Tahâvî, bazı âlimlerin bu rivâyeti delîl olarak kullandıklarını ifade etmiştir⁵. Hâkim, *Tarih*'te Câbir (r.a.)'den rivâyet etmiştir⁶. İbn Hacer Câbir (r.a.)'den rivayet edilen senedde zayıf bir ravi olan İbrahim b. Yezîd'in olduğunu ifade ettikten sonra hadîsin *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁷

B. 46. Kabir Konusunda Zikredilen Hadisler

231.

“اللَّحْدُ لَنَا وَالشَّقُّ لغيرِنَا”

“Lahd (biz müslümanlara) âit, şakk ise gayr-i (müslimlere) âit (kabir şeklidir).”⁸

(Lahd: Kabrin kible yönünden açılıp içine cenaze konulduktan sonra üzeri kerpiç v.b. ile kapatılan çukurdur. Şakk: Kabri derinlemesine açıp içine cenazeyi

¹ M. Zihnî, aynı yer.

² Ebû Dâvûd, Cenâiz, 47 (3176); Tirmizî, Cenâiz, 35 (1020); İbn Mâce, Cenâiz, 35 (1545).

³ M. Zihnî, a.g.e., s. 853/*.

⁴ İbn Mâce, Cenâiz, 30 (1521).

⁵ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, I, 513.

⁶ Ali el-Muttakî, a.g.e., XV, 603 (42398).

⁷ İbn Hacer, *Dirâye*, I, 242; San'ânî, a.g.e., II, 117 (57).

⁸ M. Zihnî, a.g.e., s. 854/2.

yerleştirdikten sonra üzerini tahta veya kamış ile örtüp üzeri toprakla kapatılan çukurdur).

Kabir kazılırken şakk yapılmaz, yani kabir tamamen kazıldıktan sonra, ortası ölünün yerleşeceği kadar bir çukur haline getirilmez.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, İbn Abbâs ve Cerîr b. Abdullâh el-Becelî (r.a.)'den rivayet edilmiştir¹. Tirmizî'ye göre hadîs bu tarikle *hasen-ğarib*dir. Bûsırî, 1555 no'lu rivayetin senedindeki râvî Ebû'l-Yekzân'ın *zayıf* olmasından dolayı isnâdının *zayıf* olduğunu belirtmiştir².

232.

”الْبَيْتُ الْحَرَامُ قِبَلَتُكُمْ أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا”

“Beyt-i Haram sizin yaşarken ve öldüğünüzde kibleinizdir.”³

Ölü, kabirde, sağ yanı üzerine kibleye karşı konulur.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, ‘Umeyr b. Katâde ve İbn Ömer (r.a.)’den rivayet edilmiştir⁴. Zeylaî'nin ifadesine göre Hâkim *Müstedrek*'te (İmân) tahrîc etmiş ve râvîlerden Abdulhamîd b. Sinan hariç, diğerlerinin rivâyetlerini Buhârî ve Müslim delil olarak kullanmışlardır. Zehebî, bu râvînin şahsının veya rivayetleri açısından durumunun bilinmediğini (mechûl), fakat İbn Hibbân'ın onu *sika* gördüğünü ifade etmiştir.⁵ İbn Hacer, Hâkim'in hadîsi “sahih” gördüğünü ifade etmiştir⁶. Heysemî, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'de rivâyet ettiğini ve râvîlerinin *sika* olduğunu belirtmiştir⁷. Suyûtî, Beyhakî'nin İbn Ömer'den rivâyet ettiğini belirttikten sonra hadîse sahih remzini koymuştur. Münâvî yukarıda adı geçen râvî Abdulhamîd b. Sinan'ın İbn Ömer'den rivâyeti hakkında Buhârî'nin *durumu şüphelidir* (fîhi nazar) dediğini haber vermiştir.⁸

B. 47. Telkîn Konusunda Zikredilen Hadis

233.

”إِسْتَعْفِرُوا لِأَخِيكُمْ وَسَلُّوا لَهُ التَّيْبِتَ فَإِنَّهُ الْآنَ يُسْأَلُ”

¹ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 61 (3208); Tirmizî, Cenâiz, 53 (1045). Nesâî, Cenâiz, 85 (2007); İbn Mâce, Cenâiz, 39 (1554, 1555); *Müsned*, IV, 357, 359, 363.

² Bûsırî, a.g.e., s. 225 (519).

³ M. Zihni, a.g.e., s. 856.

⁴ Ebû Dâvûd, Vasaya, 10 (2875); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 408, 409.

⁵ Zeylaî, a.g.e., II, 302.

⁶ İbn Hacer, *ed-Dirâye*, I, 229, 241 (310).

⁷ Heysemî, a.g.e., I, 48.

⁸ Münâvî, a.g.e., V, 62 (6452).

(Peygamberimiz (s.a.v.) ölünün defninden hemen sonra ayrılmayıp, orada bulunanlara:) “Kardeşiniz için istiğfâr ediniz ve kendisine sağlamlık (ihsân edilmesini) talep ediniz, zîrâ ona şimdi soru sorulmaktadır (buyururlardı).”¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Zihnî Efendi, hadisin, Ebû Dâvûd’un ve Beyhakî’nin *Sünen*’lerinde Osman b. Affân (r.a.)’dan rivayet edildiğini ifade etmiştir². San’ânî Hâkim’in, hadîsi *sahih* gördüğünü ifade etmiştir.³

B. 48. Taziye Konusunda Zikredilen Hadisler

234. إِذَا أَصَابَ أَحَدَكُمْ مُصِيبَةٌ فَلْيَذْكُرْ مُصِيبَتَهُ فِي فَإِنَّهَا مِنْ أَعْظَمِ الْمَصَائِبِ” (وَفِي لَفْظِ ابْنِ

مَاجَةَ) “فَلْيَتَعَزَّ بِمُصِيبَتِهِ بِي فَإِنَّ أَحَدًا مِنْ أُمَّتِي لَنْ يُصَابَ بِمُصِيبَةٍ بَعْدَى أَشَدَّ عَلَيْهِ مِنْ مُصِيبَتِي”

“Biriniz bir musîbete uğradığı zaman benim uğradığım musîbeti hatırlasın. Çünkü benim uğradığım musîbet musibetlerin en büyüklerindedir.” (İbn Mâce’nin (rivâyetindeki) lafza (göre):) “...beni hatırlayarak musîbetine katlansın. Çünkü ümmetinden hiçbiri, benden sonra, benim uğradığım musîbetten daha şiddetli bir musîbete uğramayacaktır.”⁴

Taziye, sabır ve tahammüldür.

Tahrîc ve Değerlendirme

Zihnî Efendi, hadisin Taberânî⁵ tarafından da rivayet edildiğini ifade etmiştir. Hadîs Hz. Ayşe (r.a.)’den rivâyet edilmiştir⁶. Bûsırî, seneddeki râvî Mûsâ b. ‘Ubeyde’nin *zayıf* olduğunu belirtmiştir⁷. Hadis, mürsel olarak Mekhûl’dan da rivâyet edilmiştir.⁸

235.

”مَنْ عَزَى تُكْلَى كُسَى بَرْدَيْنِ فِي الْجَنَّةِ”

“Kim oğlunu (çocuğunu) kaybetmiş anneye taziyede bulunursa, cennette (ona) iki bürde giydirilir.”⁹

Cenâzesi olan erkek ve kadına taziyede bulunmak müstehabdır.

¹ M. Zihnî, a.g.e., s. 863.

² Ebû Dâvûd, Cenâiz, 69 (3221); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, IV, 56.

³ San’ânî, a.g.e., II, 112 (48).

⁴ M. Zihnî, a.g.e., s. 866/2.

⁵ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, VII, 167 (6718).

⁶ İbn Mâce, Cenâiz, 55 (1599).

⁷ Bûsırî, a.g.e., s. 233 (543).

⁸ Dârimî, Mukaddime, 14 (85).

⁹ M. Zihnî, a.g.e., s. 866/3.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Ebû Berze (r.a.)'den rivayet edilmiştir¹. Tirmizî, hadisin ğarib olduğunu ve isnâdının *kuvvetli* (kavî) olmadığını ifade etmiştir.

236. "مَنْ عَزَى أَحَاهُ بِمُصِيبَةٍ كَسَاهُ اللَّهُ مِنْ حُلِّ الْكِرَامَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ"

"Musîbete uğramış bir (din) kardeşini taziye eden kimseye, Cenâb-ı Hak kıyamet gününde değerli hulleler giydirebilir."²

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Amr b. Hazm'ın dedesi (r.a.)'den rivayet edilmiştir³. Hatîb, bu hadîsi Hasan b. el-Alâ el-Enbârî'nin biyografisinde tahrîc etmiş ve bu râvînin *sika* olduğunu söylemiştir. Hadîs Enes b. Mâlik'in rivâyetidir⁴. Hâkim (*Tarih*'te) ve İbn Asâkir de Enes (r.a.)'ten rivâyet etmişlerdir.⁵

237. "...فَقَدْ جَاءَهُمْ مَا يَشْغَلُهُمْ"

(Hamza (r.a.)'nın veya Ca'fer (r.a.)'in şehâdetlerinde, Peygamberimiz (s.a.v.), kendi ev halkına Hamza (r.a.)'nın ailesi veya Ca'fer (r.a.)'in ailesi için yemek hazırlamalarını söyleyip:) "Çünkü onları meşgul eden bir şey onların başına gelmiştir (buyurmuştur)."⁶

Ölünün komşularına ve akrabasına müstehab olan, o gün ve o gece yemek hazırlayıp cenâzenin ailesini doyurmaktır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Abdullâh b. Ca'fer (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁷. Tirmizî, hadisin hasen-sahîh olduğunu ifade etmiştir. Sindi, İbn Mâce'nin 1611 no'lu rivayetinin senedindeki râvî Ümmü İsâ'nın şahsının veya güvenilirlik açısından durumunun bilinmediğini (mechûl), ayrıca bu râvî ile seneddeki diğer bir râvî Ümmü Avn'ın isimlerini bilmediğini belirtmiştir⁸.

B. 49. Kabir Ziyâreti Konusunda Zikredilen Hadisler

¹ Tirmizî, Cenâiz, 74 (1076).

² M. Zihnî, a.g.e., s. 866, 867.

³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 59.

⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, VII, 397 (3934).

⁵ Ali el-Müttakî, a.g.e., XV, 662 (42624).

⁶ M. Zihnî, a.g.e., s. 867/2.

⁷ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 26 (3132); Tirmizî, Cenâiz, 21 (998); İbn Mâce, Cenâiz, 59 (1610, 1611).

⁸ İbn Mâce, *Sünen*, I, 514.

238. ...لأن يَطَأَ الرَّجُلُ عَلَى جَمْرَةٍ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَطَأَ عَلَى قَبْرِ

...لأن يجلسَ أحدكمُ عَلَى جَمْرَةٍ فَتَحْتَرِقَ فَتَحُلْصَ إِلَى جِلْدِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَجْلِسَ عَلَى قَبْرِ

“Bir kişinin ateşe basması, kabire basmasından daha iyidir.”

“Bir kişinin ateşe oturup ateşin de (elbisesini) yakarak bedenine ulaşması, kabir üstüne oturmasından daha iyidir.”¹

Tahrîc

Zihni Efendi, hadisin Suyûti'nin *Câmiu's-sağîr*'inde zikredildiğini ifade etmiştir. Hadis, Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edilmiştir.²

239. زُورُوا الْقُبُورَ تُذَكَّرُكُمُ الْمَوْتُ أَوْ تُذَكَّرُ الْآخِرَةَ

“Kabirleri ziyâret ediniz. (Çünkü) kabirleri ziyâret etmek, size ölümü veya âhireti hatırlatır.”³

Kabristân'ı ziyaret etmek âhireti hatırlattığı için mendûbdur.

Tahrîc

Hadis, Ebû Hureyre, Büreyde ve İbn Mes'ûd (r.a.)'dan rivayet edilmiştir.⁴

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فزُورُوهَا

“Kabirleri ziyâret etmeyi size yasaklamıştım artık ziyâret edebilirsiniz.”⁵

Tahrîc

Hadis, Büreyde, Hz. Ali, Abdullâh b. Mes'ûd, Ebû Saîd el-Hudri ve Enes b. Mâlik (r.a.)'ten rivayet edilmiştir.⁶

240. لَعَنَ اللَّهُ زَائِرَاتِ الْقُبُورِ

“Allâh kabirleri ziyaret eden kadınlara lanet etsin.”⁷

¹ M. Zihni, a.g.e., s. 869/1.

² Müslim, Cenâiz, 96; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 73 (3228); Nesâi, Cenâiz, 105 (2042); İbn Mâce, Cenâiz, 45 (1566); *Müsned*, II, 311, 312, 389, 444, 528.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 869.

⁴ Müslim, Cenâiz, 108; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 77 (3234, 3235); Tirmizî, Cenâiz, 60 (1054); Nesâi, Cenâiz, 101 (2032); Dahâyâ, 36 (4427); Eşribe, 40 (5649); İbn Mâce, Cenâiz, 47 (1569, 1571); 48 (1572); *Müsned*, II, 441; V, 355.

⁵ M. Zihni, aynı yer.

⁶ Müslim, Cenâiz, 106; Edâhî, 37; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 77 (3235); Eşribe, 7 (3698); Tirmizî, Cenâiz, 60 (1054); Nesâi, Cenâiz, 100 (2030, 2031); Eşribe, 40 (5650, 5651); İbn Mâce, Cenâiz, 47 (1571); *Muvatta*, Dahâyâ, 8; *Müsned*, I, 145, 452; III, 38, 63, 66, 237, 250; V, 350, 355-357, 359, 361.

⁷ M. Zihni, aynı yer.

Fitne korkusu olmamak şartıyla, kadınların da kabirleri ziyaret etmesi mendûbdur. Yukarıdaki hadis, câhiliye âdeti olan, hüznü yenilemek ve yüksek sesle ağlamak için kabirleri ziyaret eden kadınları sakındırmaktadır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, İbn Abbâs, Hassân b. Sâbit ve Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edilmiştir¹. Tirmizî, 320 no'lu hadisin hasen; 1056 no'lu hadisin ise hasen-sahih olduğunu ifade etmiştir.

241. "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ أَسْأَلُ اللَّهَ لِي وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ"

“Selâm size, ey mü’min insanlar ülkesi(nin sakinleri)! Allâh dilediği zaman biz de sizlere katılacağız. Allâh’tan, kendim ve sizler için afiyet dilerim.”²

Tahrîc

Hadis, Ebû Hureyre, Hz. Âişe ve Büreyde (r.a.)'den rivayet edilmiştir.³

242. "لَا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ لِضُرِّ أَصَابِهِ فَإِن كَانَ لَا بُدَّ فَاعِلًا فَلْيَقُلِ اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتْ الْحَيَاةُ

خَيْرًا لِي وَتَوَفَّنِي مَا كَانَتْ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي"

“Sizden biriniz kendine isâbet eden zarardan dolayı ölümü sakın temennî etmesin, eğer ölümü temennî etmekten başka çaresi kalmamışsa: “Ya Râb! Hakkımda hayât hayırlı oldukça beni yaşat ve ölmek benim için hayırlı olduğu zaman da beni öldür.”⁴

Tahrîc

Hadis, Enes (r.a.)’ten rivayet edilmiştir⁵. Bazı rivayetlerde de sadece “Ölümü temennî etmeyin” kısmı vardır. Bu hadisler Enes (r.a.)’le birlikte Habbâb, Ebû Hureyre, Sa’d b. ‘Ubeyd, Ümmü’l-Fazl ve Câbir b. Abdullâh (r.a.)’tan rivayet edilmiştir.⁶

¹ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 78 (3236); Tirmizî, Salât, 121 (320); Cenâiz, 61 (1056); Nesâî, Cenâiz, 104 (2041); İbn Mâce, Cenâiz, 49 (1574-1576); *Müsned*, I, 229, 287, 324, 337; II, 337, 356; III, 442-443 (Bu rivayetlerin hepsinde “Rasûlullâh...lanet etti” şeklindedir).

² M. Zihni, a.g.e., s. 869/2.

³ Müslim, Tahâret, 39; Cenâiz, 102-104; Ebû Dâvûd, 79 (3237); Nesâî, Tahâret, 110 (150); Cenâiz, 103 (2035, 2037, 2038); İbn Mâce, Cenâiz, 36 (1546, 1547); Zühd, 36 (4306); *Muvatta*, Tahâret, 28; *Müsned*, II, 300, 375, 408; V, 353, 359, 360; VI, 71, 76, 111, 180, 221.

⁴ M. Zihni, a.g.e., s. 871.

⁵ Buhârî, Merzâ 19; Deavât, 30; Müslim, Zikir, 10; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 9 (3108, 3109); Tirmizî, Cenâiz, 3 (970, 971); Nesâî, Cenâiz, 1 (1818, 1819); 2 (1820); İbn Mâce, Zühd, 31 (4265); *Müsned*, III, 101, 104, 171, 195, 208, 247, 281.

⁶ Buhârî, Merzâ, 19 ; Temennâ, 6; Müslim, Zikir, 11, 13; Tirmizî, Kıyâmet, 40 (2483); Nesâî, Cenâiz, 1 (1816, 1817); İbn Mâce, Zühd, 13 (4163); Dârimî, Rikâk, 45 (2761); *Müsned*, II, 263, 309, 316, 350, 514; III, 163, 258, 332, 494; V, 109, 111; VI, 339, 395.

“...وقدرتك على الحق اللهم ما علمت الحياة خيرا...الوفاة خيرا لى ألهم واسألك خشيتك...”

Bu hadis de Ammâr b. Yâsir'den rivayet edilmektedir.¹

B. 50. Şehîdin Hükümleri Konusunda Zikredilen Hadisler

243.

“زَمُّوهُمْ يَكْلُوِيهِمْ”

“Şehidler, yaraları(nı) yıkamadan) gömünüz.”²

“زَمُّوهُمْ يَدِمَائِهِمْ فَإِنَّهُ لَيْسَ كَلِمَةٌ تُكَلَّمُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِلَّا تَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَدْمَى، لَوْثُهُ لَوْنُ الدَّمِ وَالرِّيحُ

رِيحُ الْمِسْكِ”

“Şehidler kanlarını (yıkamadan) gömünüz, çünkü Allâh yolunda alınan her yara kıyâmet gününde kan renginde ve misk kokar bir hal alır.”³

Şehîdler kanlarıyla, yani kanlı elbiseleri çıkarılmadan ve yıkanmadan defnolunurlar.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Abdullâh b. Sa'lebe (r.a.)'den rivayet edilmiştir⁴. Beyhakî, Câbir b. Abdullâh ve İbn Ebî Süayr'dan rivayet etmiştir⁵. Suyûtî, Nesâî'nin rivâyetine *sahîh* hükmünü vermiştir. Münâvî de hadîsin Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Şâfiî, Hâkim ve Deylemî tarafından rivâyet edildiğini bildirmiştir⁶.

“(ما من مجروح يجرح) (من يكلم) لا يكلم أحد (عبد) في سبيل الله (والله اعلم بمن يكلم (يجرح) في

سبيله) ألا جاء (يأتى) (يبعث) (لقى الله) يوم القيامة (وجرحه (مجرحه) (كهيةة يوم جرح) (يثعب دما)

(يدمى) (واللون لون) اللون...”

Bu hadis Ebû Hureyre⁷, Muâz b. Cebel⁸ ve Ka'b b. Mâlik⁹ (r.a.)'ten rivayet edilmiştir.

¹ Nesâî, *Sehv*, 62 (1303, 1304); *Müsned*, IV, 264.

² M. Zihni, a.g.e., s. 872.

³ M. Zihni, a.g.e., s. 875/2.

⁴ Nesâî, *Cenâiz*, 82 (2000); *Cihâd*, 27 (3146); *Müsned*, V, 431.

⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 11.

⁶ Münâvî, a.g.e., IV, 65 (4563).

⁷ Buhârî, *Vudû*, 67; *Cihâd*, 10; 77. (sadece rivâyetin bir kısmı bâb başlığında); *Zebâih*, 31; Müslim, *İmâret*, 103, 105, 106; Tirmizî, *Fedâilü'l-cihâd*, 21 (1656); Nesâî, *Cihâd*, 27 (3145); İbn Mâce, *Cihâd*, 15 (2795); Dârimî, *Cihâd*, 15 (2411); *Muvatta*, *Cihâd*, 29; *Müsned*, II, 231, 242, 317, 384, 391, 398, 399, 400, 512, 520, 531, 537.

⁸ Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 40 (2541); Tirmizî, *Fedâilü'l-Cihâd*, 21 (1657); Nesâî, *Cihâd*, 25 (3139); *Müsned*, V, 231, 244.

⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 11.

244.

“الْمَتَمَسِّكُ بِسُنَّتِي عِنْدَ فَسَادِ أُمَّتِي لَهُ أَجْرُ شَهِيدٍ”

“Ümmetimin bozulduğu zamanda sünnetime sarılan kişi şehîd sevâbı alır.”¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Taberânî, bu hadisi, *el-Mu'cemü'l-evsaf*'ta rivâyet etmiştir. Heysemî râvî Muhammed b. Sâlih'in biyografisini bulamadığını, diğer râvîlerinin *sika* olduğunu ifade etmektedir².

Ebû Nuaym, bu hadîsi Abdulazîz b. Ravvâd'ın biyografisinde, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Hadîsi, Abdulazîz b. Ebî Ravvâd, Atâ'dan rivâyet etmiştir. Ebû Nuaym onun Atâ'dan rivâyetinin *ğarib* olduğunu söylemiş ve hadîsi İbn Ebî Necfîh→İbn Fârîs→Rasûlullâh tarîkiyle “...yüz şehîd sebebi alır” şeklinde de rivâyet etmiştir³.

Elbânî, hadisin zayıf olduğunu, Münzirî'nin de, isnâdı için, *bir sakınca yoktur* (lâ be'se bih) dediğini Münzirî'nin söylediği gibi olmadığını ifade etmiştir⁴.

Buraya kadar yapılan çalışmada Nimet-i İslâm'ın Temizlik ve Namaz bölümlerinde tesbit edilen toplam 244 hadisin tahrîc ve değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu hadislerin bir çoğu meşhur hadis kitaplarında yer almaktadır. İncelenen eser bir ilmihal kitabı olduğu için zikredilen hadisler de fikhî meselelere konu olmuş hadislerdir. Mehmed Zihnî Efendi, kaynak olarak seçtiği kitaptan büyük çapta yaralandığı için hadisleri de oradan nakletmiştir.

İlmihallerin, toplumumuzun, özellikle ibâdet anlayışının ve yaşantısının oluşmasında büyük katkısı olduğu için, bu tür eserlerde yer alan bilgiler önemli olmaktadır. Çünkü halk kitleleri ibâdetle ilgili konuları kendilerine sunulan ilmihal kitaplarından öğrenmekte ve bu bilgileri yaşantıya dönüştürmektedirler. Böylece toplumun sosyal ve kültürel yapısını oluşturan malzemenin bir kısmı bu tür kitaplarda yer almaktadır. Bu çalışmada incelediğimiz hadislerin bir çoğunun toplumun ibâdet anlayışındaki etkilerini rahatlıkla görebiliriz.

¹ M. Zihnî , a.g.e., s. 876/*.

² Heysemî, a.g.e., I, 172.

³ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliya*, VIII, 200 (398).

⁴ Elbânî, a.g.e., I, 334 (327).

SONUÇ

Son dönem Osmanlı ilim ve irfanının yetiştirdiği alimlerden biri de hiç şüphesiz Mehmed Zihî Efendi'dir. Kendisinin en meşhur eseri olan ve "Nimet-i İslâm müellifi" denilerek müellifi, kendisiyle tanıtılan kitap da yazıldığı dönemde ve sonraki dönemlerde halkımız tarafından kabul görmüştür.

Zihî Efendi daha çok Arapça öğretimi konusunda ün yapmış alimlerimizden biridir. Fıkıh ve hadis konusunda yaptığı çalışmaların bir çoğu da Arapça konusundaki bu yetkinliğine dayanmaktadır.

İlmihal kitaplarının tartışılmaz bir biçimde toplumun dînî ve kültürel yapısına etkileri vardır. Dolayısıyla içindeki her tür bilgi toplum tarafından dikkate alınmaya çalışılır. Bu yüzden ilmihaller dönemin ihtiyaçları dikkatle tesbit edilerek hazırlanmalıdır.

Bu çalışmada Nimet-i İslâm'da yer alan bilgilerden Hadis branşıyla ilgili olanları, bir yönüyle incelenmiştir. Temizlik ve Namaz bölümlerinde yer alan 244 hadisin kaynakları tesbit edilip, sıhhatleri konusunda, alimlerin görüşleri aktarılmaya çalışılmıştır. Tahrîc hakkında bilgi verilirken de ifade edildiği gibi sadece kitaplardaki yerine işaret etmek tahrîc olduğu gibi kitaplardaki yerine işaret ettikten sonra sıhhati hakkında değerlendirme yapmak da başka bir tahrîc çeşididir.

Bu çalışmada incelenen hadislerin çoğunluğu sahihtir ve üzerine fikhî hüküm bina edilebilecek güçtedir. Bununla birlikte "hasen, zayıf, ğarîb, münker" rivayetler de kullanılmıştır. Burada şöyle bir duruma dikkat çekmekte fayda vardır: Bir hadis bazı muhaddislere göre sahihken bazılarına göre hasen hatta zayıf olabilmektedir. Yine bazı muhaddisler, hadisin Peygamberimizin sözü olduğunu belirtirken, bazıları sahabi sözü olduğuna karar vermişlerdir. Böyle bir durumda, meselâ hadisin sahabi sözü olduğunu ifade eden alimler, Peygamberimizin (s.a.v.) sözü olarak rivayet edilmesini zayıf veya uydurma saymaktadırlar. Bu görüşlerden birisini doğru kabul edilebilmesi için bu çalışmadan daha farklı, sened üzerine yoğunlaşan bir çalışma yapılması gerekmektedir. Bundan dolayı hadisler, sıhhatleri açısından, rakamlarla ifade edilen bir taksime tabi tutulmamıştır. Ancak, bu durumda daha net olarak yapılabilecek sınıflandırma, hadisleri, kaynakları açısından, rakamlarla ifade etmektir. İncelenen hadisleri böyle bir sınıflandırmaya tabi tutarsak:

Buhârî-Müslim veya ikisinden birinde bulunmakla birlikte diğer kaynaklarda da yer alan hadislerin sayısı: 95,

Kütüb-i Tis'a'dan Buhârî-Müslim hâriç diğerklerinde veya en' az birinde geçen hadislerin sayısı: **89**,

Kütüb-i Tis'a harici hadis branşıyla ilgili diğerk kitaplarda geçen hadislerin sayısı: **60**.

Görülüyor ki hadislerin çoğunluğu meşhur kitaplarda yer almaktadır. Hadislerle ilgili yapılan değerklendirmelerin, hadislerin senedleri daha ayrıntılı incelendiği zaman farklı sonuçlara ulaşması muhtemeldir.

Nimet-i İslâm 1466 sayfadan oluşmaktadır. Bizim incelediğimiz abdest ve namaz bölümleri kitabın yarısından fazlasına (878 sayfaya) tekâbül etmektedir. Kitabın diğerk kısmı Sıvm, Zekat, Hac, Münâkehât ve Müfârakât bölümlerinden oluşmuştur. Bu bölümlerde de yüz elli adet civarında hadisin olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca, Nimet-i İslâm'daki mevkuf haber niteliğindeki rivayetlerin tahrîci de yapılabilir. Bizim incelediğimiz bölümler ve tahrîci yapılmayan diğerk bölümlerin de birkaç araştırmacı tarafından tahrîcinin yapılması durumunda bu çalışmalar Nimet-i İslâm'ın bundan sonraki Osmanlıca ve Latince baskılarında değerklendirilebilir.

BİBLİYOGRAFYA

- Kur'ân-ı Kerîm**, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Abdurrezzâk** (211), Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'â'nî, *el-Musannef*, I-XI, 1. bs., thk. Habibürrahman el-A'zamî, el-Meclisü'l-ilmî, Beyrut, 1970.
- Aclûnî** (1162), İsmâîl b. Muhammed el-Cerrâhî, *Kesfü'l-hafâi ve Müzîlü'l-ilbâsi amme'stehera mine'l-ehâdisî alâ Elsineti'n-nâs*, I-II, 3. bs., Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut h.1351.
- Ahmed b. Hanbel** (V. 241), *el-Müsned*, I-VI (3 mücellled), 2. bs., Fihrist hazırlayan: Bedreddin Çetiner, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (*Mevsûatiü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).
- Ahmed Nâim** (1353/1934), Babanzâde, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-XIII, Ankara 1984.
- Ali el-Müttakî** (975), Alâuddîn-b. Husâmuddîn el-Hîndî el-Burhânîpûrfî, *Kenzü'l-'ummâl fî Süneni'l-akvâli ve'l-efâl*, I-XVIII, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1979.
- Aliyyü'l-Kârî** (1014), Nureddin Ali b. Muhammed b. Sultan, *el-Esraru'l-merfûa fî'l-ahbâri'l-mevzûa*, thk. Muhammed es-Sabbağ, 1971 Beyrut.
- Arslan, Ahmet Turan**, *Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi Hayatı Şahsiyeti Eserleri*, M.Ü.İ.F. Yay., İst. 1999.
- Aydınlı, Doç. Dr. Abdullah**, *Sünen-i Dârimî* (Tercümesi) I-VI, 1. bs., Madve, İst. 1995.
- el-Ayntâbî**, Muhammed Münîb, *Siyer-i Kebîr*, I-II (tek mücellled), İstanbul 1241,
- el-Azîmâbâdî** (1353/1935), Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak, *Avnu'l-Ma'bud şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, thk. Abdurrahmân Muhammed Osman, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1969.
- Bahşel** (292), Eslem b. Sehl er-Razzâz Vâsıtî, *Târîhu Vâsıt*, 1. bs., thk. Kurkîs Avvâd, Âlemü'l-kütüb, Beyrût, 1986.
- Beyhakî** (458), Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Kitâbü'l-esmâi ve's-Sıfat*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, trs.
_____ *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-XI, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1994.
_____ *Şuabü'l-imân*, I-VII, 1. bs., thk. Ebû Hâcir Muhammed es-Sâid b. Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1990.

Buhâri (256), Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Edebü'l-müfred (Fazlullahi's-Samed fî Tavzîhi'l-Edebi'l-müfred)*, I-II, 2. bs., el-Matbaatü's-selefiyye, Kahire 1388.

_____ *Kitâbü't-târîhu'l-kebir*, I-VIII, el-Mektebetü'l-islâmiyye, Diyarbakır, trs.

_____ *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII (3 Mücellled), Matbaa-i Âmire, h. 1315, Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddin Çetiner, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, 2. bs., İst. 1992, (*Mevsûatü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).

Bursalı Mehmed Tahir (1341/1925), *Osmanlı Müellifleri*, I-V, Matbaa-i Âmire, İst. 1333.

Bûsırî (840), Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. Abdurrahman İsmail el-Kinânî, el-Kâhirî, *Zevâidü'bnü Mâce ale'l-kütübi'l-hamse*, 1. bs., thk. Muhammed Muhtâr Hüseyin, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1993.

Çakan, İsmâîl Lütfî, *Hadîs Edebiyatı*, M.Ü.İ.F. Yay., 1985.

Dârakutnî (385), Ali b. Ömer ed-Dârakutnî, *Sünenü'd-Dârakutnî (el-Muğnî ale'd-Dârakutnî ile birlikte)*, I-IV, thk. Abdullâh Hâşim Yemânî el-Medenî, Darü'l-mehâsin, Kahire, trs.

Dârimî (255), Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkanfî, *Sünenü Dârimî*, I-II (tek mücellled), 2. bs., Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (*Mevsûatü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).

Dayhan, Ahmet Tahir, *Çocuğun Namaz Eğitimi İle İlgili Bir Hadis Tahlîlinin Tahlîli*, Marife (s. 29-58), yıl: 3, sayı: 2, güz 2003.

Deylemî (509), Şîreveyh b. Şhredâr b. Şîreveyh el-Hemdânî, İlkiyâ, *el-Firdevs bi Mesûri'l-hitâb*, I-V + Fihrist, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1986.

Ebû Dâvûd (275), Süleymân b. el-Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvûd*, I-V, 2. bs., Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddin Çetiner, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (*Mevsûatü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).

_____ *el-Merâsîl maa'l-esânîd*, thk. Abdülazîz İzzeddîn es-Seyravân, Dâru'l-fikr, Beyrut 1986.

Ebû Nuaym (430), Ahmed b. Abdullâh el-İsbehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve Tabakâtü'l-asfiyâ*, I-X (beş mücellled), Mektebetü'l-hancî ve Matbaatu's-seâde, Mısır, 1933.

_____ *Zikru Ahbârî İsbehân*, I-II, Matbaatu Beril, Leiden 1931.

- el-Elbanî, Muhammed Nâsıruddin, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfe vel-mevzûa ve Eseruhe's-seyyiü fi'l-ümmeti*, I-II, el-Mektebetü'l-islâmî, Dimeşk h. 1399.
- Ertürk, Mustafa, *Çocuğun Dînî Eğitiminde Kullanılan Bir Hadîs Ve Tahlîli*, Marife (s. 53-79), yıl: 2, sayı: 2, güz 2002.
- el-Fettenî (986), Muhammed Tahir b. Ali el Hindî, *Tezkiratü'l-mevzûat*, Beyrut, trs.
- Hâkim (405), Ebû Abdullâh en-Neysübürî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn (Telhîs'la birlikte)*, I-IV + Fihrist, Daru'l-ma'rife, Beyrut.
- Hatîb Bağdâdî (463), Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Tarîhu Bağdâd ev Medîneti's-selâm*, I-XIV, Daru'l-kütübi'l-arabi, Beyrut, trs.
- Hazrecî (d. 900), Safiyyüddin Ahmed b. Abdullâh, *Hulâsatü Tehzîbi Tehzîbi'l-kemâl*, 1. bs., Matbaatü'l-kübrâ, Bulak h. 1301.
- Heysemî (807), Nureddin Ali b. Ebû Bekr, *Mecmau'z-zevâid ve Menbeu'l-fevâid*, I. X (beş mücelled), 2. bs., Dâru'l-kütüb, Beyrut 1967.
- İbn Abdilber (463), Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemerî el-Endelûsî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattai mine'l-meânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed ve Muhammed Abdulkebîr (diğer ciltlerde muhakkıklar değişmektedir), 1967.
- İbn Âbidîn (1252), Muhammed Emin, *Hâşiyetü Reddi'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîru'l-ebâr*, I-VIII (Tekmile'yle birlikte), 2. bs., Matbaatü Mustafa el-Bâbi el-Halebî ve Evlâdüh, Mısır 1966.
- İbn Adî (365), Ebû Ahmed Abdullâh el-Curcâni, *el-Kâmil fi Duafâi'r-ricâl*, I-IX, thk. Adî Ahmed, Ali Muhammed, Daru'l-kütübi'l-ilmiiye, , Beyrut 1997.
- İbn Asâkir (571), Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullâh, *Târihu Medîneti Dimeşk*, I-LXX, thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Amr b. Ğarâme, Daru'l-fikr, Beyrut 1995.
- İbn Ebî Hâtîm (327), Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî, *İlelü'l-Hadîs*, I-II, Kahire 1343.
- İbn Ebî Şeybe (235), Abdullâh b. Muhammed, *el-Musannef fi'l-ehâdisi ve'l-âsâr*, I-VIII+ fihrist, Daru'l-fikr, Beyrut 1994.
- İbn Hacer (852), Şihâbüddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi şerhi'l-Buhârî*, I-XVII, Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbi el-Halebî ve Evlâdüh, Mısır 1959.
- _____ *Lisânü'l-Mizân*, I-VII, Müessesetü'l-âlemî, Beyrut 1971.

- _____ *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-XII, 1. bs., Meclisü Dâireti'l-maârifî'n-nizâmîyye, Haydarâbâd h. 1325.
- _____ *et-Telhîsu'l-habîr fî Tahricî Ehâdisi'r-râfu'yyi'l-kebîr*, I-IV, Dâru'l-marife, Beyrut, trs.
- _____ *el-Metâlibü'l-âliyye bi zevâidi'l-mesânîdi's-semâniyye*, I-IV, thk. Habiburrahman el-Azamî, et-Türasü'l-islamî, Küveyt 1973.
- İbn Hazm** (456), Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, *el-Muhalla*, I-XIII, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetü'l-cumhuriyyeti'l-arabiyye, Mısır 1967.
- İbn Hıbbân** (354), Muhammed (b. Ahmed) Ebû Hâtım et-Temîmî el-Büstî, *Kitâbu'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâi ve'l-metrûkîn*, I-III (tek mücellid), 1. bs., thk. Mahmud İbrahim Zâyed, Dâru'l-va'y, Haleb h. 1396.
- İbn Huzeyme** (311), Ebû Bekr Muhammed b. İshâk es-Sülemî en-Neysâbü'rî, *Sahîhu'bni Huzeyme*, I-IV, thk. Muhammed Mustafa el-Azami, el-Kütübü'l-islâmî, Beyrut 1992.
- İbn Mâce** (273), Ebû Abdullâh Abdurrahmân, *Sünenü İbn Mâce*, I-II, 2. bs., Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddîn Çetiner, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (*Mevsûatü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).
- İbn Nuceym** (970), Zeynüddîn, *el-Bahru'r-râik Şerhu Kenzi'd-dekâik*, I-VIII, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, trs.
- İbn Şâhîn** (385), Ebû Hafs Ömer b. Ahmed, *en-Nâsihu ve'l-Mensûhu mine'l-Hadîs*, thk. Muhammed İbrahim, 1. bs., 1995.
- İbn Teymiyye** (728), Takıyyüddîn Ahmed b. Abdulhâlim el-Harrâni ed-Dımeşkî, *el-Kelimü't-Tayyib*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, el-Mektebetü'l-islâmî, Beyrut, trs.
- İbnü'l-Cevzî** (597), Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Kuraşî, *el-'İlelü'l-Mütenâhiye fî'l-ehâdisi'l-vâhiye*, I-II, 1. bs., thk. İrşâdülhak el-Eserî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1983.
- _____ *Kitâbü'l-mevzûât*, I-III, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebetü's-selefiyye, Medîne, 1966.
- _____ *et-Tahkîk fî Ehâdisi'l-hilâf*, I-II, 1. bs., thk. Mes'ûd Abdulhamid Muhammed, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1994.

- İbnü'l-Esîr** (606), Mecdüddin Ebû's-Seadât el-Mübarek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-hadîs*, I-V, thk. Tahir Ahmed ez-Zavî, Mahmud Muhammed, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, trs.
- İbnü'l-Hümmam** (861), Kemalettin Muhammed b. Abdulvâhid, *Fethu'l-Kadîr ale'l-Hidayeti şerhi Bidayeti'l-mübtedî*, I-X, 1. bs., Matbaatü Mustafa el-Bâbi el-Halebi ve Evlâdüh, Mısır 1970.
- İbnü's-Sünnî** (364), Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk ed-Dîneverî, *Ameliü'l-yevmi ve'l-leyle*, Matbai Meclisi'd-dâirati'l-meâri' n-nizâmiyye, Haydarâbâd, trs.
- Kâsânî** (587), Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Kitâbü Bedâiu's-sanâi' fî Tertîbi's-şerâi'*, I-VII, 1. bs., Matbaatü Şirketü'l-matbûati'l-ilmiyye, Mısır h. 1327.
- Kelpetin, Hatice**, "İlmihal", T.D.V.İ.A., XXII, 139-141.
- Kettânî** (1345), Muhammed b. Ca'fer, *Hadîs Literatürü (er-Risâletü'l-mustatrafe li beyâni Meşhûri Kutubi's-sünneti'l-müşerrefe)*, trc. Yusuf Özbek, İz yayıncılık, İstanbul 1994.
- Leknevî** (1304), Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy el-Hindî, *Tuhfetü'l-ahyâr bi İhyâi Sünneti Seyyidi'l-ibrâr (Nuhbetü'l-enzâr alâ Tuhfeti'l-ahyâr ile birlikte)*, 1. bs., Mektebetü'l-matbûati'l-İslâmiyye, Beyrut 1992.
- Mahmud et-Tahhân**, *Usûlü't-tahrîci ve Dirâsetü'l-esânîd*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1996.
- Mâlik b. Enes** (179), *el-Muvatta'*, I-II (tek mücelled), 2. bs., thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (*Mevsûatü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).
- _____ *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, I-VI, Matbaatü's-seâde, Mısır; Ofset baskı: Daru Sâdır, Beyrut.
- Mehmed Zihnî Efendi** (1332), *el-Hakâik* I-II (tek mücelled), Bâb-ı Âlî Caddesi 25 no'lu Matbaa, İst. h. 1310.
- _____ *el-Kavlü'l-ceyyid fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid*, 3. bs., Dâru Tıbbâti'l-âmire, İst. 1327 (1. bs., Şirket-i Kütübhanê-i Mürettibiyye, Bâb-ı Âlî Caddesi'nde 52 numara, İst. 1304).
- _____ *Meşâhîru'n-nisâ* I-II (tek mücelled), Matbaa-i Âmire, İst. h. 1294.
- _____ *el-Müntehabü ve'l-müktedab fî Kavâidi's-sarfî ve'n-nahv*, (Sarf Kısmı: el-Müntehab fî Ta'lîmi Lüğati'l-Arab; Nahiv Kısmı: el-Muktedab. İkisi bir arada basılmıştır) Marifet Yay., İst 2000.

- _____ *Ni'met-i İslâm*, İst., h. 1398.
- _____ *Kitabü't-taharet*, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İst., h. 1320.
- _____ *Kitabü's-salat*, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İst., h. 1322.
- _____ *Kitabü's-savm*, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İst., h. 1322.
- _____ *Kitabü'z-zekat*, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İst., h. 1322.
- _____ *Kitabü'l-hacc ve's-sayd ve'z-zebâih ve'l-udhıyye*, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İst., h. 1322.
- _____ *Münâkehât ü Müfârakât*, Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İst. h. 1324.
- _____ *Nimet-i İslam*, sad. M. Rahmi, Huzur Yay., İst. 1978.
- _____ *Nimet-i İslam*, sad. Celal Yıldırım, Sönmez Neşriyat (Millî Gazete tarafından basılmıştır), İst., trs.
- _____ *Nimet-i İslâm*, sad. Muzaffer Ozak, Ergin Kitabevi Yay., İst. 1957.
- _____ *Nimet-i İslâm*, sad. Sadeleştirenlerin adları yazılmamıştır. Fakat A. Turan Arslan bu eserin bir komisyon tarafından sadeleştirildiğini bildirmektedir.¹ Bu eserin baş tarafın Bayram Ali Öztürk'ün "Fukahâ-i Kirâm'dan Hacı Mehmed Zihnî Efendi (Rahmetullahi aleyh) (h. 1262-1332/m. 1845/1914)" (XIX-XXXII) isimli çalışması eklenmiştir. Türkiyat Matbaacılık (İslâm Mecmuası Yayınları), İst. 1986.
- Mizzî** (742), Cemalüddin Ebû'l-Haccâc Yusuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-ricâl*, I-XXXV, 1. bs., thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Müessesetü'r-risâle, 1992.
- Mübârekpûrî** (1353), Ebû'l-Ali Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm, *Tuhfetü'l-ahvezî bi Şerhi Cami'i't-Tirmizî*, I-X, 2. bs., Matbaatu'l-medenî, Kahire 1963.
- Muhammed Fuad Abdülbâkî**, *el-Lü'lüü ve'l-mercân fime'ttefeka aleyhi's-şeyhân imâmü'l-muhaddisîn Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahim b. Berdizbeh el-Buhârî ve Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Neysâbüri fî Sahîhîhima ellezeyni hü mâ Esahhu'l-kütübi'l-musannefe*, I-III, Daru İhyau'l-kütübi'l-arabiyye, Kahire 1949.
- Münâvî** (1030), Muhammed Abdurraûf, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Cami's-sağîr*, I-VI, 1. bs., Matbaatü Mustafa Muhammed, Mısır 1938.

¹ Arslan, A. Turan, a.g.e., s. 126.

- Münzirî** (656), Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdilkavî, *et-Terğîbü ve't-Terhîbü mine'l-hadîsi's-şerif*, I-IV, Daru İhyâi't-türasi'l-arabî, Mısır 1968.
- Müslim** (261), Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccac, *Sahîh*, I-III, 2. bs., thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (*Mevsûatü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).
- Nesâî** (303), Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, I-VIII (2 mücellid), 2. bs., Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddin Çetiner, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (*Mevsûatü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).
- Nevevî** (676), Muhyiddîn, *Kitâbu'l-ekzâr*, thk.: Mustafa Hüseyin Ahmed, Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır h.1356.
- Özel, Ahmet**, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, T.D.V. Yay., Ankara 1990.
- San'ani** (1182), Muhammed b. İsmâîl, *Sübülü's-selâm şerhu Bulûğî'l-merâm min Cem'i' Edilleti'l-ahkâm*, 4. bs., Daru İhyâi't-türasi'l-arabî, Beyrut 1960.
- es-Sehârenpûrî** (1346), Halil Ahmed, *Bezlü'l-mechûd fi Halli Ebî Dâvûd*, I-XX, Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, trs.
- es-Sehmî** (427), Ebu'l-Kâsım Hamza b. Yusuf, *Târîhu Cürcân, Âlemü'l-kütüb*, Beyrut 1987.
- Semerkindî** (539). Alâuddin, *Tuhfetü'l-fukaha*, I-III, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut.
- Serahsî** (490), Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, *el-Mebsût*, I-XXX, Matbaatü's-seâde, Mısır 1324.
- _____ *Usûlu's-Serahsî*, I-II, thk. Ebû'l-Vefa el Afğânî, Daru'l-marife, Beyrut.
- Subhi es-Sâlih**, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, trc. M. Yaşar Kandemir, M.Ü.İ.F. Vakfı Yay., İst. 1996.
- Suyûtî** (911), Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed, *ed-Düreru'l - müntesira fi Ehâdîsi'l-müştehirâ*, 1. bs., thk. Muhammed Lütî es-Sabbâğ, Mektebetü'l-verrâk, Riyâd 1994.
- _____ *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*, el-Meymeniye, Kahire h. 1314.
- _____ *el-Hâvî li'l-fetâvâ fi'l-fıkıh ve Ulûmi't-tefsir ve'l-hâdîs ve'l-usûl ve'n-nahv ve'l-i'râb ve Sâiri'l-fünûn*, I-II, 3. bs., thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Matbaatü's-seâde, Mısır 1959.
- _____ *Tenviru'l-havâlik Şerhu alâ Muvattai Mâlik*, I-III, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, trs.

- Şevkânî** (1250), Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr min Ehâdîsi Seyyidi'l-ahyâr*, I-VIII, Matbaatü Mustafa el-Bâbî, trs.
- Taberânî** (360), Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, I-XXV, thk. ve thr. Hamdi Abdulmecid es-Selefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, trs.
_____ *el-Mu'cemu'l-evsat*, I-XI, 1. bs., thk. Mahmud et-Tahhân, Mektebetü'l-meârif, Riyâd 1985.
_____ *el-Mu'cemü's-sağîr*, I-II, Dâru'n-nasr, Kâhire 1968.
- Tahâvî** (321), Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Sellâme b. Abdilmelik b. Seleme el-Ezdî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, I-II (tek mücelled), thk. Muhammed Seyyid Carulhak, Matbaatü Envâri'l-Muhammediyye, Kahire, trs.
- Tahtâvî** (1231), Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl, *Hâşiyetü't-Tahtâvî alâ Merâkı'l-felâh şerhu Nûri'l-îzâh*, 2. bs., Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdîh, Mısır 1970.
- Tebrîzî** (737), Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh el-Hatîb, *Mişkâtü'l-mesâbih*, I-II, Peterburg 1899.
- Tirmizî** (279), Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra, *Sünenü't-Tirmizî*, I-V (3 mücelled), 2. bs., Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddin Çetiner, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (*Mevsûatü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).
- Ukaylî** (322), Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Musa b. Hammâd el-Mekkî, *Kitâbü'd-duafâi'l-kebîr*, I-IV, 1. bs., thk. Dr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1984.
- Ünal, İ. Hakkı**, "Seçmeci Ve Eleştirel Yaklaşım Veya Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Anlamak", İslâmî Araştırmalar, c. 10, sayı: 1-2-3, 1997.
- Wensinck**, (*Concordance*) *el-Mu'cemü'l-müfehres li Elfâzı'l-hadîsi'n-Nebevî*, I-VIII, Leiden 1936.
- Yücel, Dr. Ahmet**, *Hadis İstilahlarının Doğuşu Ve Gelişimi*, M.Ü.İ.F. Vakfı Yay., İst. 1996.
- Zağlûl**, Ebû Hacir Muhammed es-Saîd b. Besyûnî, *Feharisü Hülyeti'l-evliyâ li Ebî Nuaym el İsbehânî*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1986.
_____ *Mevsûatü Etrâfi'l-hadîsi'n-Nebeviyyi's-şerîf*, I-XI, Dâru'l-fikr, Beyrût 1994.

Zehebî (748), Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mîzânü'l-i'tidâl fî Nakdi'r-ricâl*, I-IV, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1963.

_____ *el-Muğni fi'd-duafâ*, I-II, thk. Nureddin Itr, Dâru'l-meârif, Haleb 1971.

_____ *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXV, 7. bs., thk. Şuayb Arnâûd (3. cild Hüseyin el-Esed tarafından tahkîk edilmiştir), Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1990.

Zemahşerî (538), Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-tenzîli ve 'Uyûni'l-ekâvîli fî Vücûhi't-te'vîl* (zeyl olarak dört kitapla birlikte, bunlardan birisi *el-Kâfi's-Şâff fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Keşşâf'tır*), I-IV, 2. bs., Matbaatü'l-istikâmet, Kâhire 1953.

Zeylaî (762), Ebû Muhammed Abdullâh b. Yusuf el-Hanefî, *Nasbu'r-râye li Ehâdîsi'l-Hidâye* (*Buğye hâşiyesi* ile birlikte), I-IV, 3. bs., Dâru İhyâü't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1987.

HADİSLERİN ALFABETİK FİHRİSTİ

Sayfa no

أ

83	أَبْرِدُوا بِالظُّهْرِ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ...
166	أَتَحْمَلْنَهُ قَلْنَ لَا أَدْفِنُهُ قَلْنَ لَا فَارْجِعْنَ مَأْزُورَاتٍ غَيْرَ مَأْجُورَاتٍ
166	أَيُّمُوا صَلَاتَكُمْ فَإِنَّا قَوْمٌ سَفَرٌ
104	إِجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ...إِجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ...
105	أَحَدٌ أَحَدٌ...
109	أَخْرُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَخْرَهُنَّ اللَّهُ
111	إِذَا ابْتَلَتْ النَّعَالَ فَالصَّلَاةُ فِي الرَّحَالِ
191	إِذَا أَصَابَ أَحَدَكُمْ مُصِيبَةٌ فَلْيَذْكُرْ مُصِيبَتَهُ...
50	إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ قَلْتَيْنِ لَمْ...
167	إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ
61	إِذَا تَوَضَّأْتُمْ فَأَبْدُوا بِمِيَامِنِكُمْ
170	إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوا وَلَا تَعْدُوهُ...
145	إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ فَلَا يَجْلِسُ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكَعَتَيْنِ
179	إِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الْأَفْزَاعِ فَافْرَعُوا...
173	إِذَا شَكَ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ أَنَّهُ كَمْ صَلَّى فَلْيَسْتَقْبِلِ الصَّلَاةَ
173	إِذَا شَكَ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلَمْ يَدْرِ وَاحِدَةً...
173	إِذَا شَكَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَتَّحَرَّ الصَّوَابَ فَلْيَتِمَّ عَلَيْهِ...
110	إِذَا فَسَدَتْ صَلَاةُ الْإِمَامِ فَسَدَتْ...
125	إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلَا يُغْمِضُ (يُغْمِضُ) عَيْنَيْهِ
107	إِذَا قَعَدَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَقُلْ التَّحِيَّاتُ...
177	إِذَا قَلْتُ لِصَاحِبِكَ صَهْ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَعَوْتُ
98	إِذَا قَلْتُ هَذَا أَوْ فَعَلْتُ هَذَا فَقَدْ قَضَيْتُ صَلَاتَكَ
158	إِذَا كَانَ لَيْلَةُ النُّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ فَتَقُومُوا لَيْلَهَا...

- 91 إِذَا كَانَ الرَّجُلُ بِأَرْضٍ فَحَانَتْ الصَّلَاةُ فَلْيَتَوَضَّأْ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ مَاءً فَلْيَتَيَمَّمْ، فَإِنْ أَقَامَ صَلَّى مَعَهُ
102 إِذَا كَبَّرَ... فَكَبِّرُوا...
- 147 إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِالْأَمْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكَعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْفَرِيضَةِ ثُمَّ لِيَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ...
132 إِذَا وَضِعَ عِشَاءُ أَحَدِكُمْ وَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَأَبْدُوا بِالْعِشَاءِ وَلَا يَعْجَلْ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهُ
184 اذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوْتَاكُمْ وَكُفُوا عَن مَسَاوِيهِمْ
75 أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهْرًا يَبَابُ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ...
122 اربع أفضل الكلام لا يضرُّك بأيِّهنَّ بدأت سبحان الله و الحمد لله و لا إله إلا الله والله
190 استغفروا لأخيكم وسلُّوا له التثبيت فإنه الآن يسأل
115 إسْتَوُوا تَسْتَوِ قُلُوبُكُمْ وَتَمَاسُوا تَرَاحِمُوا
186 أسرعوا بالجنزة فإن تك صالحة فخيرٌ تُقدِّمونها إليه وإن تك غير ذلك فشرٌ تضعونه
81 أسفروا بالفجر فإنه أعظم للأجر
134 أشهد أن لا إله إلا الله الرحمن الرحيم اللهم أذهب عني الهم والحزن
56 أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم
106 أعبد الله كأنك تراه فإن...
175 إعلموا أن الله تعالى فرض عليكم الجمعة في يومى هذا فى مقامى هذا فى شهرى...
145 أعن على نفسك بكثرة السجود
106 أعود بك من دعاء لا يسمع...
160 إفترض الله عليكم صيامه وسننت لكم قيامه
144 أفضل الأعمال أجهدها
144 أفضل الصلاة طول القنوت
134 أقتلوا ذا الطفتين والأبتر فإنهما يطوسان...
133 أقتلوا الحيات كلهن فمن خاف تأرهن...
145 أقرب ما يكون العبد من ربه وهو ساجد
124 إقض عنا الدين وأغننا من الفقر
115 أقيموا الصُّفوفَ وحادوا بين المناكب وسدوا...
106 اللهم إنى ظلمت نفسي ظلماً كثيراً وإنه لا يغفر الذنوب إلا أنت فاغفر لى مغفرة
148 اللهم خزلى واخترلى

- 124 أَلَمْ يَكُنْ فِيكُمْ أَبِيٌّ؟... هَلَّا فَتَحْتَ عَلَيَّ؟...
- 126 أما يَخْشَى أَحَدَكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ...
- 97 أَمَرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ عَلَى الْجَنَبَةِ...
- 75 أَنْ اللَّهُ تَعَالَى فَرَضَ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ خَمْسَ صَلَوَاتٍ ...
- 63 إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَقْبَلُ صَلَاةً مِنْ غَيْرِ طُهُورٍ
- 68 إِنَّ اللَّهَ حَيٌّ سَتِيرٌ يَحِبُّ الْحَيَاءَ وَالسَّتِيرَ...
- 80 إِنَّ اللَّهَ زَادَكُمْ صَلَاةً (الآ) وَهِيَ الْوَتْرُ فَصَلُّوهَا مَا بَيْنَ الْعِشَاءِ
- 178 إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَبَدَلَكُمْ بِهِمَا خَيْرًا مِنْهُمَا يَوْمَ الْأَضْحَى (النحر) وَيَوْمَ الْفِطْرِ
- 128 إِنَّ اللَّهَ كَرِهَ لَكُمْ الْعَبَثَ فِي الصَّلَاةِ وَالرَّفَثَ...
- 132 إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُطَّاسَ وَيَكْرَهُ التَّنَاؤُبَ فَإِذَا...
- 84 إِنَّ أُمَّتِي لَنْ يَزَالُوا بِخَيْرٍ مَا لَمْ يُوْخَرُوا الْمَغْرِبَ إِلَى إِشْتِبَاكِ النُّجُومِ
- 114 إِنَّ سِرِّكُمْ أَنْ تُقْبَلَ صَلَاتُكُمْ فَلْيُؤْمِكُمْ عُلَمَاؤُكُمْ (خِيَارُكُمْ) فَإِنَّهُمْ وَقَدْكُمْ فِيمَا...
- 146 إِنَّ صَلَاةَ الْأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الْفِصَالِ
- 131 إِنَّ فَتَحْتَ سُورَةَ فَاقْرَأْهَا عَلَى نَحْوِهَا
- 146 إِنَّ فِي الصَّلَاةِ لَشُغْلًا
- 123 إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامٍ...
- 174 إِنَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَيِّدُ الْأَيَّامِ وَأَعْظَمُهَا عِنْدَ...
- 179 إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَا يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ وَلَكِنَّهُمَا آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ
- 63 إِنَّ الطَّوَّافَ بِالْبَيْتِ بِمِثْلِ الصَّلَاةِ...
- 89 إِنَّ الْمُؤَدَّنَ يَجْلِسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى كَثِيبٍ مِنَ الْمِسْكِ وَإِنَّهُ لَا يَهْوِلُهُ الْفَرْعُ الْأَكْبَرُ
- 107 إِنَّكُمْ إِذَا قُلْتُمُوهَا أَصَابَتْ كُلُّ عَبْدٍ صَالِحٍ...
- 143 إِنَّمَا أَجْرُكَ عَلَى قَدْرِ نَصَبِكَ...
- 69 إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَصْنَعَ هَكَذَا
- 92 إِنَّمَا الْأَعْمَالُ الْعَمَلُ بِالنِّيَّاتِ (بِالنِّيَّةِ) وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ...
- 118 أَيْعِزُّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَتَّقِدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ أَوْ عَنْ يَمِينِهِ أَوْ عَنْ شِمَالِهِ...
- 184 الْإِسْلَامُ عَلَانِيَةٌ وَالْإِيمَانُ فِي الْقَلْبِ
- 90 الْأَذَانُ جَزْمٌ وَالْإِقَامَةُ جَزْمٌ وَالتَّكْبِيرُ جَزْمٌ

108 الإمام ضاينٌ والمؤذنُ مؤتمنٌ اللهم أرشدِ الأئمةَ واغفر...

95 الإمام لكم ضاينٌ يرفعُ عنكم سهوكم وقرأتكم

ب

60 بَالِغٌ فِي الْمَضْمَضَةِ وَالِاسْتِنشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا

74 بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامُ الصَّلَاةِ

87 بَيْنَ كُلِّ آدَانَيْنِ صَلَاةٌ إِنْ شَاءَ إِلَّا الْمَغْرِبَ

137 بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشَّرْكِ وَالْكَفْرِ تَرْكُ الصَّلَاةِ

190 أَلْبَيْتُ الْحَرَامُ قَبْلَتُكُمْ أَحْيَانًا وَأَمْوَاتًا

ت

154 تَحَرَّوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْعَشْرِ الْآخِرِ مِنْ...

118 تُسَبِّحُونَ وَ تَكْبُرُونَ وَ تَحْمَدُونَ دُبْرَ (خَلْفِ) كُلِّ صَلَاةٍ...

117 تَكْتُبُ لِلَّذِي يُصَلِّي خَلْفَ الْإِمَامِ بِحِذَائِهِ مِائَةَ صَلَاةٍ وَلِلَّذِي فِي الْجَانِبِ الْأَيْمَنِ خَمْسَةٌ وَسَبْعُونَ

68 التُّرَابِ طَهُورُ الْمُسْلِمِ وَلَوْ إِلَى...

69 التَّيْمَمِ ضَرْبَتَانِ ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ وَضَرْبَةٌ لِلذَّرَاعَيْنِ...

68 التَّيْمَمِ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ...

ث

86 ثَلَاثٌ لَا يُؤْخَرْنَ: جَنَازَةٌ أَنْتَ وَدِينٌ وَجَدْتَ مَا يَقْضِيهِ وَبَكَرٌ وَجَدَ لَهَا كِفْؤً

99 ثَلَاثَةٌ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُمْ صَلَاةً: مَنْ تَقَدَّمَ قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ وَرَجُلٌ أَتَى الصَّلَاةَ دِبَارًا

ج

182 جَمَرُوا كَفَنَ الْمَيِّتِ ثَلَاثًا

185 الْجَارِ إِلَى أَرْبَعِينَ دَارًا

خ

188 خَالِفُوهُمْ

117 خِيَارِكُمْ أَلْيَنُكُمْ مَنَاقِبُ فِي الصَّلَاةِ

131 خَيْرُ النَّاسِ الْحَالِ الْمُرْتَحِلِ

د

130 دَعِ شَعْرَكَ يَسْجُدُ مَعَكَ

ر

88 رُؤْيَا حَقٌّ أَلْقِيهَا عَلَى بِلَالٍ فَإِنَّهُ أُنْدَى مِنْكَ صَوْتًا... فَلِلَّهِ الْحَمْدُ وَإِنَّهُ لَأَثْبَتٌ...

130 رَبِّ أَشَعْتُ أَغْبَرَ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لِأَبْرَةٍ

140 ركعتا الفجر أحب إلي من الدنيا...
187 الراكب يسير خلف الجنائز والمأشي أمامها...
99 الركبة من العورة

ز

243 زملوهم بكلومهم
193 زوروا القبور تذكركم الموت أو تذكروا الآخرة

س

128 سأل أبو ذر خير البشر عن تسوية الحجر فقال يا أبا ذر مرة...
102 سمعت بكاء صبي فخشيت أن تفتن أمه...
184 السقط يصل على عليه ويدعى لوالديه بالمغفرة
194 السلام عليكم دار قوم مؤمنين وإنا إن شاء الله بكم لأحقون...

ص

161 صدقة تصدق الله تعالى بها...
163 صل على الأرض إن استطعت، وإلا فأوم إيماء واجعل سجودك أخفض من ركوعك
91 صل فإنك لم تصل... إذا قمت إلى الصلاة فأسبغ الوضوء...
160 صل فيها قائماً إلا أن تخاف العرق
162 صل قائماً فإن لم تستطع فقاعداً فإن لم تستطع فعلى جنب
168 صلاة في مسجدي هذا أفضل من ألف صلاة فيما...
109 صلاة الجماعة أفضل من صلاة أحدكم...
143 صلاة الليل مثنى مثنى
142 صلاة المرء في بيته أفضل من صلاته في مسجدي هذا، إلا المكتوبة
114 صلوا خلف كل بر وفاجر...
183 صلوا على صاحبكم
157 صوم يوم عرفة يكفر سنتين ماضية ومستقبلة و صوم يوم عرفة...
74 الصلاة لوقتها...

ع

144 عليك بكثرة السجود
56 عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين
146 عليكم بصلاة الليل فإنه دأب الصالحين قبلكم وقربة إلى ربكم ومكفرة للسيئات

98	عَوْرَةَ الرَّجُلِ مَا بَيْنَ سُرَّتِهِ إِلَى رُكْبَتِهِ
64	الْعَيْنَانِ وَكَأَنَّ السَّهْمَ فَإِذَا نَامَتِ
	غ
122	غُفِرَتْ خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ...
	ف
178	فَأَقْضُوا وَمَا فَاتَكُمْ...
112	فَإِنْ كَانُوا فِي الْهَجْرَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ إِسْلَامًا...
192	فَقَدْ جَاءَهُمْ مَا يَشْغَلُهُمْ
	ق
136	فَاتِلْ دُونَ مَا لَكَ...
	ك
181	كل سبب و نسب و نسب يَنْقَطِعُ بِالْمَوْتِ إِلَّا سَبَبِي وَ نَسَبِي
133	كل مُصَوِّرٍ فِي النَّارِ يَجْعَلُ لَهُ، بِكُلِّ صُورَةٍ صَوَّرَهَا نَفْسًا فَتَعْدِبُهُ...
	ل
193	لأن يَطَأُ الرَّجُلُ عَلَى جَمْرَةٍ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَطَأَ عَلَى قَبْرِ
72	لَا أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِجُنُبٍ وَلَا حَائِضٍ ...
105	لا تَبْسُطُ بَسْطَ السَّبْعِ وَادْعِمِ عَلَى رَاحَتَيْكَ وَأَبْدِ...
140	لا تَدْعُوهُمَا وَإِنْ طَرَدْتُمْ الْخَيْلُ
189	لا تَدْفِنُوا مَوْتَاكُمْ بِاللَّيْلِ إِلَّا أَنْ تَضْطَرُّوا
71	لَا تُقْرَأِ الْحَائِضُ وَلَا الْجُنُبُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ
176	لا جُمُعَةٌ وَلَا تَشْرِيْقٌ وَلَا صَلَاةُ فِطْرِ وَلَا أَضْحَى إِلَّا فِي مِصرَ جَامِعٍ...
84	لَا سَمَرَ بَعْدَ الْعِشَاءِ
94	لا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ
93	لا صَلَاةَ إِلَّا بِقِرَاءَةٍ
99	لا صَلَاةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلَا هُوَ يُدَافِعُهُ الْأَخْبَثَانِ
87	لا صَلَاةَ بَعْدَ صَلَاةِ الْعَصْرِ حَتَّى...
100	لا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ
58	لا صَلَاةَ لِمَنْ لَا وُضُوءَ لَهُ وَلَا وُضُوءَ لِمَنْ...
138	لا وِتْرَانَ فِي لَيْلَةٍ

107 لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يُحِبَّ لِأَخِيهِ...
 194 لَا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ لِضُرِّ أَصَابِهِ فَإِنْ كَانَ لَا بَدَ فَاعْلَا فَلْيَقُلْ أَللَّهُمَّ أَحْيِنِي...
 138 لَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبِ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا يَرْجُوهُ، وَأَمَّنَّهُ وَمَا يَخَافُ
 171 لَا يَخْرُجُ مِنَ الْمَسْجِدِ بَعْدَ النَّدَاءِ إِلَّا مُتَافِقًا أَوْ رَجُلٌ يَخْرُجُ...
 130 لَا يَزَالُ اللَّهُ مُقْبِلًا عَلَى الْعَبْدِ وَهُوَ فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ فَإِنْ اِلْتَفَتَ اِنْصَرَفَ عَنْهُ
 88 لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَدِّنِ حِينَ وَلَا إِنْسٍ وَلَا شَيْئٍ إِلَّا شَهِدَ لَهُ
 172 لَا يَصَلِي بَعْدَ صَلَاةٍ مِثْلَهَا
 165 لَا يَصُومُ أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ، وَلَا يَصَلِي أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ لَكِنْ يَطْعَمُ عَنْهُ
 92 لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ أَمْرِي حَتَّىٰ يَضَعَ الطُّهُورَ...
 96 لَا يَقْرَأُ أَحَدٌ مِنْكُمُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ إِذَا جَهَرَتْ...
 193 لَعَنَّ اللَّهُ زَائِرَاتِ الْقُبُورِ
 180 لَقِنُوا مَوْتَاكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِنَّهُ لَيْسَ مُسْلِمٌ يَقُولُهَا عِنْدَ...
 72 لَكَ مَا فَوْقَ الْإِزَارِ
 86 لَوْلَا أَنْ أَشَقُّ عَلَى أُمَّتِي لِأَخْرَتِ الْعِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ-أَوْ نِصْفِ-اللَّيْلِ
 59 لَوْلَا أَنْ أَشَقُّ عَلَى أُمَّتِي لِأَمْرَتِهِمْ
 127 لَوْ خَشَعَ قَلْبُهُ لَخَشَعَتْ جَوَارِحُهُ
 125 لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ...
 86 لِيُبَلِّغَ شَاهِدَكُمْ غَائِبَكُمْ أَلَّا لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ إِلَّا رَكَعَتَيْنِ
 135 لَيْسَتْ أَحَدُكُمْ وَتَوْ بِسَهُمْ
 189 اللَّحْدُ لَنَا وَالشَّقُّ لغيرِنَا

م

73 مَا أَبِينِ مِنَ الْحَيِّ فَهُوَ مَيِّتَةٌ
 159 مَا مِنْ عَبْدٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيَتَوَضَّأُ وَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ...
 156 مَا مِنْ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ يَعْدِلُ مِنْ أَيَّامٍ أَحَبُّ إِلَيَّ...
 145 مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ وَضُوءَهُ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ...
 62 مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُسْبِغُ الْوُضُوءَ ثُمَّ يَقُولُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
 135 مِثْلُ مُؤَخَّرَةِ الرَّحْلِ
 75 مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ لِسَبْعِ وَأَضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا لِعَشْرِ وَفَرَّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ

- 93 وِفْتَا حُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ وَتَحْرِيْمُهَا التَّكْبِيرُ وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ
- 154 مَنْ أَحْيَا لَيْلَةَ الْعِيدِ أَحْيَا اللَّهُ قَلْبَهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ
- 157 مَنْ أَحْيَا اللَّيَالِيَ الْخَمْسَ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ لَيْلَةَ التَّرْوِيَةِ، وَلَيْلَةَ عَرَفَةَ، وَلَيْلَةَ النُّحْرِ...
- 80 مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً...
- 119 مَنْ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ...
- 185 مَنْ اصْطَفَى عَلَيْهِ ثَلَاثَةَ صُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ غُفِرَ لَهُ
- 124 مَنْ أَطَاعَ اللَّهَ بَأَكْبَارِ دَخَلَ الْجَنَّةَ ضَاحِكًا وَمَنْ أَذْنَبَ ضَاحِكًا دَخَلَ النَّارَ بَأَكْبَارِ
- 161 مَنْ تَأَهَّلَ بِبَلَدَةٍ فَهُوَ مِنْهُمْ
- 188 مَنْ تَبِعَ الْجَنَائِزَةَ فَلَا يَجْلِسُ حَتَّى تُوَضَعَ
- 175 مَنْ تَرَكَ ثَلَاثَ جُمُعٍ مُتَوَالِيَاتٍ عَنِ غَيْرِ عُدْرٍ...
- 55 مَنْ تَرَكَ سُنَّتِي لَمْ يَنْلُ شِفَاعَتِي
- 58 مَنْ تَوَضَّأَ وَذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ تَطَهَّرَ جَسَدُهُ كُلُّهُ، وَمَنْ تَوَضَّأَ وَلَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ لَمْ يَتَطَهَّرْ
- 139 مَنْ حَافَظَ عَلَيَّ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَأَرْبَعَ بَعْدَهَا حَرَمَهُ (اللَّهُ تَعَالَى) عَلَيَّ النَّارِ
- 186 مَنْ حَمَلَ جِنَازَةَ أَرْبَعِينَ خَطْوَةً كَفَرَتْ عَنْهُ أَرْبَعِينَ كَبِيرَةً
- 85 مَنْ خَافَ أَنْ لَا يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلُهُ وَمَنْ طَمِعَ أَنْ يَقُومَ آخِرُهُ فَلْيُوتِرْ آخِرِ اللَّيْلِ
- 147 مَنْ سَعَادَةَ ابْنِ آدَمَ اسْتِخَارَةَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ...
- 54 مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً
- 140 مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرَبِ سِتُّ رَكَعَاتٍ كَتَبَ مِنَ الْأَوَابِينِ
- 168 مَنْ صَلَّى رَكَعَتِي الْفَجْرِ فِي بَيْتِهِ يُوسِعُ لَهُ...
- 101 مَنْ صَلَّى عَلَيَّ هَيْئَةَ الْجَمَاعَةِ صَلَّتْ بِصَلَاتِهِ صُفُوفُ الْمَلَائِكَةِ
- 159 مَنْ صَلَّى قَائِمًا فَهُوَ أَفْضَلُ وَمَنْ صَلَّى قَاعِدًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَائِمِ
- 176 مَنْ صَلَّى الْعِشَاءَ فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ...
- 82 مَنْ صَلَّى الْعُدَاةَ (الْفَجْرَ) فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ قَعَدَ...
- 64 مَنْ ضَحِكَ مِنْكُمْ فَهَقَّهُةً فَلْيُعِدْ...
- 192 مَنْ عَزَى أَخَاهُ بِمُصِيبَةٍ كَسَاهُ اللَّهُ مِنْ حُلِّ...
- 191 مَنْ عَزَى تَكْلِي كُسْبِي بُرْدَيْنِ فِي الْجَنَّةِ
- 181 مَنْ غَسَلَ مِيْتًا غَيْرَ لَهُ سَبْعُونَ مَغْفِرَةً لَوْ قُسِمَتْ مَغْفِرَةٌ مِنْهَا عَلَى جَمِيعِ الْخَلَائِقِ لَوَسِعَتْهُمْ

- 183 من غَسَلَ مِيْتًا فَكَتَمَ عَلَيْهِ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ...
- 177 من غَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْتَسَلَ ثُمَّ بَكَرَ وَابْتَكَرَ...
- 123 من قَاءَ أَوْ رَعَفَ أَوْ أَمَدَى فَلْيُنْصِرِفْ وَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيَبْنِ عَلَى صَلَاتِهِ...
- 82 مَنْ قَالَ فِي دُبُرِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَهُوَ ثَانِي رَجُلَيْهِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ
- 154 مِنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ...
- 120 مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ لَمْ...
- 97 مَنْ قَرَأَ خَلْفَ الْإِمَامِ فِيهِ جَمْرَةٌ
- 97 مَنْ قَرَأَ خَلْفَ الْإِمَامِ فَقَدْ أَحْطَأَ الْفِطْرَةَ
- 110 مَنْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْإِمَامِ نَهْرٌ أَوْ طَرِيقٌ أَوْ صَفٌّ مِنَ النِّسَاءِ...
- 171 مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَفْقَهُ مَوَاقِفَ التُّهْمِ
- 149 مَنْ كَانَتْ لَهُ حَاجَةٌ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى أَوْ إِلَى أَحَدٍ مِنْ بَنِي آدَمَ...
- 61 مَنْ لَمْ يُخَلِّلْ أَصَابِعَهُ بِالْمَاءِ
- 83 مَنْ مَكَثَ فِي مُصَلَّاهُ بَعْدَ الْفَجْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ...
- 166 مَنْ نَامَ عَنِ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا فَلَمْ يَذْكُرْهَا إِلَّا...
- 62 مَا يَا عَمْرُؤَ لَا أَحِبُّ أَنْ يُعَيِّنُنِي...
- 89 الْمَوَدُّونَ أَطْوَلَ النَّاسِ أَعْنَاقًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ
- 89 الْمُؤَذِّنُونَ لَهُ بِئْسَ أَجْرٌ مَنْ صَلَّى مَعَهُ
- 129 الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا
- 196 الْمُتَمَسِّكُ بِسُنَّتِي عِنْدَ فَسَادِ أُمَّتِي لَهُ أَجْرُ شَهِيدٍ
- 72 الْمُسْتَحَاضَةُ تَتَوَضَّأُ لِقَوْلِ كُلِّ صَلَاةٍ
- ن
- 81 نُورًا بِالْفَجْرِ يَبَارِكُ لَكُمْ
- 143 نُورُوا بُيُوتَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَلَا تَجْعَلُوهَا قُبُورًا
- هـ
- 54 هَذَا وَضُوءٌ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ تَعَالَى الْمَصَلَاةَ إِلَّا بِهِ
- 180 هَلْ تَرْزُقُونَ وَتُنْصِرُونَ إِلَّا بِضَعْفَائِكُمْ
- 90 هُوَ لِلنَّصَارَى هُوَ لِلْيَهُودِ... ذَلِكَ لِلْمَجُوسِ...
- و

- 177 وإذا خَرَجَ الْإِمَامُ فَلَا صَلَاةَ وَلَا كَلَامَ
- 122 وَعَاقِدُوا بِالْأَتَامِلِ فَإِنَّهُنَّ مَسْئَلَاتٌ مُسْتَنْطَقَاتٌ
- 180 وَعَجَلُوا بِهِ فَإِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِحَيْفَةِ مُسْلِمٍ أَنْ تُحْبَسَ بَيْنَ ظَهْرَانِي أَهْلِهِ
- 79 وَقَتِ صَلَاةِ الْفَجْرِ مَا لَمْ يَطْلُعْ قَرْنُ الشَّمْسِ الْأَوَّلُ
- 129 وَلَا أَنْ تُمَسَّكَ عَنْهَا خَيْرُكَ مِنْ مِائَةِ نَاقَةٍ سُودِ الْحَدَقِ
- 111 وَلَا يُؤْمُ الرَّجُلُ فِي سُلْطَانِهِ وَلَا يُقْعَدُ فِي بَيْتِهِ عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ
- 112 وَلِيُؤْمَكُمَا أَكْبَرُكُمَا...
- 137 أَلْوَتْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنِّي أَلْوَتْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ...
- 138 أَلْوَتْرٌ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ
- ى
- 149 يَا أُنْسُ إِذَا هَمَمْتَ بِأَمْرٍ فَاسْتَخِرْ رَبَّكَ فِيهِ...
- 150 يَا عِمَاءُ أَلَا أَمْنُحُكَ عَشْرَ خِصَالٍ إِذَا أَنْتَ فَعَلْتَ...
- 103 يَا مَعَاذَ أَفْتَانُ أَنْتَ (أَوْ أَفَاتِينُ) ثَلَاثَ مِرَابٍ) فَلَوْ لَا صَلَّيْتَ...
- 60 يُجْزَى مِنَ السَّوَاكِ الْأَصَابِعُ
- 174 يَخْرُجُونَ عَلَى حِينِ فُرْقَةٍ مِنَ النَّاسِ
- 164 يَصِلِي الْمَرِيضُ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا...
- 95 يَكْفِيكَ قِرَاءَةُ الْإِمَامِ جَهْرًا أَمْ خَافَتْ